

De negatief-polaire uitdrukkingen van het Nederlands

Jack Hoeksema
Rijksuniversiteit Groningen

Inleiding en lexicon

Versie april 2013

Woord van dank

Dit lexicon is mede het resultaat van een onderzoek, gedaan binnen het kader van het Pionierproject *Reflections of Logical Patterns in Language Structure and Language Use*, dat liep van 1992 tot 1997 met subsidie van NWO en de Rijksuniversiteit Groningen. Deze geldschietters, evenals de projectmedewerkers Henny Klein, Charlotte Koster, Hotze Rullmann, Sjoukje van der Wal en Ton van der Wouden worden hartelijk bedankt. Verder ben ik dank verschuldigd aan Jay Atlas, Anastasia Giannakidou, Eric Hoekstra, Larry Horn, Michael Israel, Eric Jackson, Mark Kas, Bill Ladusaw, Siemon Reker, Manfred Sailer, Henriëtte de Swart en Frans Zwarts, voor talrijke discussies, en vele gegevens. Voor hun commentaar en waardevolle aanvullingen op dit lexicon ben ik voorts dank verschuldigd aan wijlen Gabriël Falkenberg en Víctor Sánchez-Valencia, en aan Ad Foolen, Albert Oosterhof, Gertjan Postma, Hotze Rullmann, Irene Spaans, Ton van der Wouden, Jan-Wouter Zwart en Frans Zwarts.

INLEIDING

1. Waarom dit woordenboek?

Negatief-polaire uitdrukkingen zijn in de lexicografie een beetje een ondergeschoven kindje. In traditionele wetenschappelijke woordenboeken zoals het Woordenboek der Nederlandsche Taal (WNT) of de Oxford English Dictionary (OED), wordt er weliswaar vaak aangegeven of een uitdrukking enkel voorkomt in negatieve zinnen, of enkel in negatieve en vragende zinnen, maar daarmee houdt het veelal op. Dat uitdrukkingen soms in een heel breed scala aan omgevingen kunnen optreden, zonder dat ze daarom meteen overal inzetbaar zijn, is iets wat pas sinds het werk van Klima (1964) systematisch wordt onderzocht. Aanvankelijk gebeurde dit vooral aan de hand van de intuïties van de onderzoekers zelf, maar voor een breed opgezette studie van alle negatief-polaire uitdrukkingen zijn intuïties niet genoeg. Sommige uitdrukkingen kent de onderzoeker niet, andere gebruikt hij of zij wellicht anders dan een volgende onderzoeker, en als het gaat om uitdrukkingen die geen absolute eisen kennen maar wel een sterke voorkeur voor bepaalde omgevingen, zijn intuïties soms ronduit misleidend. Voor dit woordenboek is er daarom gebruik gemaakt van een database met ruim honderd-duizend voorkomens van Nederlandse negatief-polaire uitdrukkingen. Dat lijkt misschien veel, maar voor tal van uitdrukkingen zijn er desondanks maar enkele vindplaatsen in de database. Aanvullingen van het materiaal zijn dan ook zeer welkom. Voor lijsten met Engelse polaire uitdrukkingen verwijs ik naar Von Bergen & Von Bergen (1993), voor het Duits naar de lijst die Manfred Sailer en Frank Richter hebben samengesteld (cf. de website van Frank Richter, <http://www.sfb441.uni-tuebingen.de/a5/codii/>).

Het woordenboek is bedoeld voor taalkundigen die zich op de hoogte willen stellen van de negatief-polaire woordenschat van het Nederlands, maar leent zich ook voor vergelijkend onderzoek met andere talen. Verder is het ook interessant voor taalgekken die gewoon geïnteresseerd zijn in de rijke verscheidenheid die een klein deelterrein van onze taal kent.

2. Typologie van negatief-polaire uitdrukkingen

In dit woordenboekje heb ik geprobeerd om de hoeveelheid taalkundig jargon tot een minimum te beperken, maar die poging is maar ten dele geslaagd. Het leek me voor de classificatie van uitdrukkingen een goede zaak om enkele technische termen te gebruiken.

Een van die technische termen is: **minimale hoeveelheidsuitdrukking**, afgekort als **mhu**: een uitdrukking die conventioneel een minimale maateenheid aanduidt: *Jij drinkt vanavond geen druppel; We zullen geen duimbreed wijken; Fred aarzelde geen seconde; Aan deze tekst mag geen tittel of jota worden gewijzigd*. Een mhu fungeert als een scalaire eindpunt-uitdrukking, en drukt universele kwantificatie uit: *geen tittel of jota wijzigen* houdt in *niets wijzigen*. Gewoonlijk kan aan een minimale hoeveelheidsuitdrukking het prefix **ook maar** worden toegevoegd (zie Vandeweghe 1981, Rullmann 1995): *Als aan deze tekst ook maar een tittel of jota wordt veranderd, trek ik me terug*. Behalve maatuitdrukkingen als *millimeter*, *seconde* of *cent* kent het Nederlands ook vele uitdrukkingen die alleen in overdrachtelijke zin een minimale hoeveelheid of mate aanduiden, zoals bijvoorbeeld **een biet** in *Dat interesseert me geen biet*. De Engelse term voor een minimale hoeveelheidsuitdrukking is *minimizer*.

Een andere term die regelmatig valt in dit woordenboek is **litotes**. Dit is de naam van een klassieke stijlfiguur die understatement vormt door een ontkenning van een inherent negatieve uitdrukking, zoals bijv. *niet onaardig* of *niet slecht*. Sommige uitdrukkingen worden vrijwel uitsluitend gebruikt in litotesconstructies, zoals *onverdienstelijk* of *euvel*

duiden. In dat geval zijn ze opgenomen in dit lexicon, omdat ze gezien kunnen worden als een bijzondere klasse van negatief-polaire uitdrukkingen (zie Van der Wouden 1994).

Naast minimale hoeveelheidsuitdrukkingen en litotes kent het Nederlands nog meer negatief-polaire uitdrukkingen zoals het hulpwerkwoord *hoeven*, het aspectuele bijwoord *meer*, bijwoorden van graad als *bijster* en *gek* (vgl. *ze woont hier niet zo gek ver vandaan*), werkwoorden als *deugen*, adjectieven als *pluis*.

3. Distributie

Minimale hoeveelheidsuitdrukkingen en litotesuitdrukkingen verschillen vaak nogal opvallend in hun **distributie**. Onder distributie verstaan taalkundigen niets anders dan de totale verzameling van omgevingen waarin een uitdrukking kan worden aangetroffen. Een zuivere litotesuitdrukking als *onverdienselijk* komt zo goed als alleen voor in combinatie met ontkenning: *Zij schaakt niet onverdienselijk; Rembrandt was geen onverdienselijk tekenaar*. Bij minimale hoeveelheidsuitdrukkingen komen we echter ook volop voorkomens tegen in conditionele zinnen, vraagzinnen, zinnen met *weinig*, *zelden*, *nauwelijks* en andere negatieve woorden, bijzinnen die volgen op *zonder*, *voor(dat)*, en *te*, bijzinnen die als voorwerp dienen bij een negatief predikaat, zoals *ontkennen*, *weigeren*, *uitsluiten* etc., comparatiefzinnen, en relatieve zinnen bij negatieve en universele kwantoren, etc. Vergelijk: *niemand zei een woord; zelden werd er een woord gewisseld tussen die twee; zouden die twee wel ooit een woord gewisseld hebben?; als je een woord zegt, ben je er geweest; nog voor hij een woord kon uitbrengen, knalde het pistool twee maal; ieder die een woord zegt over deze affaire, kan zijn carrière wel op zijn buik schrijven; hij was veel te moe om een woord te zeggen; ik heb liever dat je zelfmoord pleegt dan dat je ook maar een woord zegt over deze affaire*. Voor een uitgebreide beschouwing van de diverse distributieprofielen van Nederlandse, Engelse en Duitse negatief-polaire uitdrukkingen, verwijs ik naar Hoeksema (2008a).

Het is lang niet altijd eenvoudig om de distributie van negatief-polaire uitdrukkingen in algemene termen te formuleren, hoewel dit natuurlijk wel de voorkeur heeft boven een lijst van omgevingen. De eerste redelijk geslaagde poging is te vinden in het werk van Ladusaw (m.n. Ladusaw 1979), die, gebruik makend van de toen nieuwe technieken van de Montague-grammatica, en voortbouwend op belangrijk werk van Fauconnier (1975a,b), de omgevingen van negatief-polaire uitdrukkingen karakteriseerde als monotoon dalend (of, in Fauconniers terminologie: implicatie-omkerend). In een dergelijke omgeving geldt dat gevolgtrekkingen gebaseerd op hyponymierelaties worden omgekeerd. Omdat *kikker* bijvoorbeeld een hyponiem is van *amfibie*, volgt uit *Jan zag een kikker* de conclusie *Jan zag een amfibie*. Vervangen we nu *Jan* door *niemand*, dan kunnen we niet meer concluderen tot *Niemand zag een amfibie* uit *Niemand zag een kikker*. Het zou immers kunnen zijn dat Jan een salamander heeft gezien. Wel concluderen we uit *Niemand zag een amfibie* dat niemand een kikker zag. Dit verschil tussen *Jan* en *niemand*, een verschil tussen positieve en negatieve uitdrukkingen, is veel algemener toepasbaar. Zo bestaat er een vergelijkbaar verschil tussen *minstens 5 jongens* (positief) en *hoogstens 5 jongens* (negatief):

- (1) Minstens vijf jongens vingen een kikker → Minstens vijf jongens vingen een amfibie
- (2) Hoogstens vijf jongens vingen een amfibie → Hoogstens vijf jongens vingen een kikker

Deze verschillen corresponderen met verschillende mogelijkheden bij het combineren met negatief-polaire uitdrukkingen, zoals Ladusaw en Fauconnier lieten zien:

- (3) *Minstens vijf jongens hoeven te werken.
- (4) Hoogstens vijf jongens hoeven te werken
- (5) *Jan hoeft te werken op de plantage.
- (6) Niemand hoeft te werken op de plantage.

Zwarts (1981, 1986), Van der Wouden (1994, 1997) en Giannakidou (1997, 1998) hebben betoogd dat sommige negatief-polaire uitdrukkingen strengere eisen stellen aan hun omgeving dan uitsluitend monotone daling, terwijl andere juist zwakkere eisen stellen. Strikte eisen worden gesteld door uitdrukkingen als *ook maar iets*, zoals blijkt uit een vergelijking met *hoeven* (cf. Seuren 1976):

- (7) Niet iedereen hoeft iets te zeggen.
- (8) *Niet iedereen heeft ook maar iets gezegd.
- (9) Niemand heeft ook maar iets gezegd.

Zwarts (1981, 1986) identificeerde het verschil tussen *niet iedereen* en *niemand* als een verschil in logische eigenschappen. De kwantor *niemand* is strikter negatief dan *niet iedereen*, omdat het een eigenschap heeft die typisch is voor negatie, maar die ontkenningen van universele kwantoren, zoals *niet iedereen*, *niet alles*, *niet overal* etc. ontberen, te weten een van de distributiewetten van Augustus de Morgan: $\neg(p \vee q) \Leftrightarrow (\neg p) \wedge (\neg q)$. Vergelijk hiertoe de implicaties in (10) en (11):

- (10) Niemand at of dronk $\Leftrightarrow$ Niemand at en niemand dronk
- (11) Niet iedereen at of dronk $\Rightarrow$ Niet iedereen at en niet iedereen dronk

Men kan zelf nagaan dat de implicatie in (10) in beide richtingen geldig is, maar die in (11) alleen van links naar rechts. Van rechts naar links is hij niet geldig. Immers, als niet iedereen at en niet iedereen dronk, kan het nog altijd zo zijn, dat iedereen at of dronk. Kwantoren als *niemand* en operatoren als *niet*, *geenszins*, *nooit* worden door Zwarts aangeduid als *anti-additief*, en uitdrukkingen als *ook maar iets* als sterke, of strikte, negatief-polaire uitdrukkingen. Alle anti-additieve uitdrukkingen creëren ook monotoon-dalende omgevingen, maar omgekeerd is niet elke monotoon-dalende omgeving anti-additief, zoals *niet iedereen* laat zien.

Daarnaast zijn er ook uitdrukkingen geïdentificeerd met zwakkere eisen dan monotone daling. Het bekendste voorbeeld hiervan zijn de Griekse indefiniete pronomina van de *kanenas*-serie (Giannakidou 1997, 2011), maar getuige het werk van Haspelmath (1997) zijn er meer talen met vergelijkbare uitdrukkingen. Bij deze indefiniete pronomina valt op dat ze gebruikt worden in contexten waarin existentiële generalisatie niet geldig is, zoals negatieve contexten, maar ook intensionele contexten, disjuncties e.d. Wat houdt dit in? Als een zin als *Jan trof een eend aan in zijn badkuip* waar is, mogen we concluderen dat er ook inderdaad een eend bestaat. Dit in tegenstelling *Niemand trof een eend aan in zijn badkuip*, of *Jan trof misschien wel een eend aan in zijn badkuip* of *Jan zou best eens een eend aan kunnen treffen in zijn badkuip*. Giannakidou (1997) en Zwarts (1995) karakteriseren deze omgevingen als nonveridicaal: een context $X_{\_}$ is nonveridicaal indien voor elke propositie p geldt: $Xp \not\rightarrow p$. Negatieve contexten zijn nonveridicaal, maar ook irrealis contexten, modale contexten, disjuncties, etc. In oudere stadia van het Nederlands was *enig*, althans in combinatie met enkelvoudige telbare substantieven, een voorbeeld van een uitdrukking die voornamelijk in nonveridicale contexten werd aangetroffen. In het huidige Nederlands is *enig*

inmiddels een vrij klassieke negatief-polaire uitdrukking die vooral in negatieve, comparatieve en vragende contexten opduikt (Hoeksema en Klein 1995, Hoeksema 2011). Ook de temporale uitdrukking *ooit* lijkt door een fase te zijn gegaan waarin het vooral in nonveridicale omgevingen werd gebruikt (cf. Zwarts 1995, Hoeksema 1999b), terwijl Oosterhof (2004) heeft laten zien dat *doorgaan* (in de betekenis ‘plaatsvinden volgens plan’, zoals in zinnen als *De conferentie gaat misschien niet door*) vrijwel uitsluitend beperkt is tot nonveridicale contexten. Ook de uitdrukking *het fijne*, zoals in *Alleen de minister weet hier het fijne van*, behoort tot de groep van uitdrukkingen die in nonveridicale omgevingen optreden, zoals modale contexten, vgl. *Daar wil ik het fijne van weten*. Veridicale omgevingen zijn niet acceptabel: **Frits wist er het fijne van*.

Speciale problemen ontstaan bij presuppositionele uitdrukkingen, zoals *alleen* of *betreuren*. Een zin als *Alleen Jan eet pasta* is niet neerwaarts dalend wat betreft de positie van het predikaat *eet pasta*. We mogen bijv. uit deze zin niet afleiden dat Jan macaroni eet. Dat is een probleem voor de theorie van Ladusaw. Niettemin zijn negatief-polaire uitdrukkingen in die positie mogelijk: *Alleen Jan hoefde op clementie te rekenen*, *Alleen Piet wist er het fijne van*, *Alleen Klaas was bij machte haar gerust te stellen*. Von Fintel (1999) heeft voorgesteld om de notie *entailment* (gevolgtrekking) te generaliseren tot *Strawson entailment*: p Strawson-impliceert q dan en slechts dan als p plus de presupposities van q samen q impliceren. Een voorbeeld: *Alleen Jan eet macaroni* vooronderstelt dat Jan macaroni eet (Horn 1969). Uit *Alleen Jan eet pasta* en *Jan eet macaroni* mogen we afleiden *Alleen Jan eet macaroni*. Hoeksema (2013) laat zien dat de groep van presuppositionele contexten die Von Fintel (1999) bespreekt zich niet allemaal eender gedragen. Dat suggereert dat Strawson entailment niet het hele verhaal kan zijn.

4. Bereik

Een belangrijk begrip in de literatuur over negatie is *bereik*. Het bereik van een negatief woord als *niet* is dat deel van de deel waar de ontkenning betrekking op heeft. In zin (12) heeft de negatie alleen betrekking op de betrekkelijke bijzin *die zich niet scheert*, maar niet op de hoofdzin. In zin (13) heeft de negatie alleen betrekking op de hoofdzin.

- (12) De man die zich niet scheert is de dader
- (13) De man die zich scheert is niet de dader

Dit onderscheid is van belang voor het gebruik van negatief-polaire uitdrukkingen (zie bijv. Zwarts 1981, Uribe-Etxebarria 1995, Hoeksema 2000, Saddy e.a. 2004). Zo kan *hoeven* in de eerste zin alleen in de bijzin, en in de tweede zin alleen in de hoofdzin staan:

- (14) De man die zich niet hoeft te scheren is de dader.
- (15) De man die zich scheert hoeft niet de dader te zijn.
- (16) *De man die zich niet scheert hoeft de dader te zijn.
- (17) *De man die zich hoeft te scheren is niet de dader.

Ook speelt de notie een rol bij zogeheten interventie-effecten (Linebarger 1980). Een van de voorbeelden van Linebarger is het volgende paar:

- (18) *John's paper didn't hold a candle to Mary's because he had any help.
- (19) John's paper didn't hold a candle to Mary's because he got drunk the night before.

In zin (18) heeft negatie bereik over de *because*-bijzin, die daardoor fungeert als interveniërend element ten opzichte van de negatief-polaire uitdrukking *hold a candle to*. In (19) daarentegen blijft de *because*-bijzin buiten het bereik van negatie. In het Nederlands liggen de zaken precies zo:

- (20) *Jan zijn bijdrage kon niet tippen aan die van Marie omdat hij zich ook maar enigszins had ingezet.
- (21) Jan zijn bijdrage kon niet tippen aan die van Marie omdat hij een lulak is.

Nog duidelijker wordt een en ander als we de woordvolgorde aanpassen:

- (22) *Niet omdat hij zich ook maar enigszins had ingezet kon Jan zijn bijdrage tippen aan die van Marie.
- (23) Omdat hij een lulak is, kon Jan zijn bijdrage niet tippen aan die van Marie.

5. Collocaties

Met het kenschetsen van de logische eigenschappen van de diverse omgevingen waarin polaire uitdrukkingen zich ophouden zijn we er nog niet. Veel uitdrukkingen stellen aanvullende eisen aan hun omgeving, via zgn. collocatierelaties (cf. Van der Wouden 1997). Een collocatie van X is een uitdrukking die vaak samen met X optreedt. Zo treedt *achterwege* vrijwel uitsluitend op met *blijven* en *laten*.

Zo zijn nogal wat werkwoorden en werkwoordelijke uitdrukkingen vooral dan negatief-polair van karakter als ze gebruikt worden in combinatie met modale hulpwerkwoorden. Welke hulpwerkwoorden dat zijn, verschilt ook nog eens van uitdrukking tot uitdrukking. Omdat de modale werkwoorden variabel zijn, heeft het geen zin om ze te beschouwen als onderdeel van een complexe negatief-polaire uitdrukking. Als voorbeelden kunnen gelden de uitdrukkingen *uit het oog verliezen*, *ontveinzen*, en *achterblijven*, die in combinatie met *willen*, *moeten*, *mogen*, *kunnen*, (*adhortatief*) *laten* etc. negatief-polair gedrag vertonen. Vergelijk bijv.:

- (24) Hij verloor haar (niet) uit het oog.
- (25) Laten we haar *(niet) uit het oog verliezen.
- (26) We blijven (niet) achter bij de rest.
- (27) We kunnen *(niet) achterblijven.

Soms treedt in plaats van een modaal werkwoord als *moeten* de imperatief op, of in oudere stadia van het Nederlands de aanvoegende wijs:

- (28) Men ontveinze zich *(niet) hoe moeilijk zoiets is.
- (29) Verlies onze belangen *(niet) uit het oog!

De zinnen met een ster zijn overigens niet ongrammaticaal in de strikte zin van het woord, maar ongebruikelijk, niet-idiomatisch. Vaak is er ook een pragmatische verklaring voor te vinden: het aanraden van acties die inherent negatief zijn, ligt niet in de rede. Daarentegen is het vermijden van dergelijke acties wel aanbevelenswaardig. Vandaar dat combinaties van negatie, modale operator en inherent-negatief predikaat zich kunnen ontwikkelen tot vaste verbindingen. Overigens is het niet zo, dat alle negatieve predikaten zich in deze richting

ontwikkelen. Het betreft een kleine deelverzameling. Vandaar ook dat opname in een woordenboek gewettigd is: op basis van negatieve betekenis alleen, kunnen we niet met zekerheid voorspellen of een uitdrukking conventioneel litotesgedrag zal gaan vertonen.

6. Herkomst van negatief-polaire uitdrukkingen

Het ontstaan van negatief-polaire uitdrukkingen is in het algemeen een kwestie van grammaticalisatie, zoals ik in Hoeksema (1994) heb betoogd: lexicale betekenis speelt een belangrijke rol bij het ontstaan van negatief-polaire uitdrukkingen, maar het is niet zo, dat als twee uitdrukkingen eenzelfde betekenis hebben, ook beide uitdrukkingen negatief-polair gedrag zullen gaan vertonen. Om een simpel voorbeeld te geven: *moe worden* en *vermoeid raken* betekenen vrijwel, zo niet exact, hetzelfde. Maar alleen *moe worden* kent een negatief-polair gebruik waarin het een infinitiefcomplement krijgt:

(30) De lakeien werden nooit moe hun heer te vleien.

Zonder infinitiefcomplement is er echter geen sprake van een negatief-polaire uitdrukking. De volgende zin is dan ook op geen enkele manier eigenaardig:

(31) De lakeien werden moe.

Vergelijkbare voorbeelden doen zich ook voor in het Engels. Vergelijk maar eens de zinnen in (32) en (33):

(32) It would not hurt to spend some more time on the introduction.

(33) Foul language would hurt his chances of getting elected.

Met andere woorden: *would hurt+ infinitief* is een negatief-polaire uitdrukking, maar *would hurt+* nominaal lijdend voorwerp is dat niet. In dit lexicon probeer ik telkens zoveel mogelijk duidelijk te maken wanneer een uitdrukking negatief-polair gedrag vertoont, en wanneer niet.

Lang niet altijd is een langdurig proces van grammaticalisatie nodig om een negatief-polaire uitdrukking te kunnen toevoegen aan een taal. Heel vaak worden nieuwe uitdrukkingen gevormd naar analogie met bestaande. Die is vooral heel opmerkelijk bij grote ondercategorieën zoals minimaliseerders, die voordurend nieuwe elementen toevoegen (Hoeksema 2002b).

7. Negatief-polaire constructies

Een van de problemen waar ik regelmatig tegen aan liep bij het maken van dit lexicon is het bestaan van negatief-polaire *constructies*. Hiervan zijn er diverse, onder meer de constructie die ik *pseudo-partitief* heb genoemd (Hoeksema 2003), en die wordt geïllustreerd door zinnen als

(28) Jan bakt er weinig van.

(29) Piet snapt er niks van.

(30) Klaas trekt zich daar niet veel van aan.

In deze constructie wordt de plaats van het lijdend voorwerp (bij intransitieve werkwoorden en adjectieven het onderwerp) ingenomen door een maatuitdrukking zoals *weinig*, *niets*, *niet veel*, *geen klap*, gevolgd door *van* plus een nominale groep die correspondeert met wat anders het lijdend voorwerp (of het onderwerp) zou zijn geweest:

(31)	Ik snap algebra	-	Ik snap niks van algebra
(32)	Ik geloof dat verhaal	-	Ik geloof niet veel van dat verhaal
(33)	Dat verhaal is waar	-	Er is niet veel waar van dat verhaal

Er is ook een variant met het voorzetsel *aan* ipv *van* (de keuze van het voorzetsel is afhankelijk van het werkwoord of het adjectief)

(34)	Ik verander de route	-	Ik verander weinig aan de route
(35)	Dat verhaal is leuk	-	Er is niets leuk aan dat verhaal

Omdat de groep werkwoorden die optreedt in de pseudo-partitieve constructie vrij groot is, heeft het weinig zin om elk ervan op te voeren in dit lexicon als hoofdwoord van een negatief-polaire uitdrukking. Alleen werkwoorden die uitsluitend of voornamelijk in die constructie optreden zijn hier opgenomen. Dit is bijvoorbeeld het geval bij *bakken*, althans in de overdrachtelijke betekenis die het heeft in (28).

Een andere negatief-polaire constructie is van de vorm *er + comparatief + op*, meestal in combinatie met *worden* of *maken*:

(36)	We worden er niet jonger op.
(37)	Het acteren van Pacino wordt er met de jaren niet beter op.
(38)	Dat gejack maakt mijn bezoek er niet leuker op.

Tot de constructie horen ook enkele gevallen met werkwoorden in plaats van comparatieven: *We zijn er niet op vooruitgegaan*. Zie Hoeksema (1998a) voor een lijst van de meest frekwente combinaties. Ook hier geldt dat het opsommen van alle mogelijke combinaties, indien dat al mogelijk is, veel te ver zou voeren. Daarom is er voor gekozen om alleen een lemma voor de constructie (onder het hoofdwoord *comparatief*) aan te maken.

De uitdrukkingen in dit lexicon staan alfabetisch gerangschikt op hoofdwoord: het eerste belangrijke inhoudswoord van de uitdrukking. Dus *een grein* is te vinden onder *grein*, niet *een*, en *iets aankunnen* onder *aankunnen*, niet *iets*. Dit stemt overeen met wat gebruikelijk is in idiomenwoordenboeken.

1. een **a voor een b kennen: mhu**, een minimale mate van belesenheid of kennis bezitten. Het WNT geeft alleen voorbeelden uit de 17e eeuw of ouder van dit idioom, dat ook te vinden is in Stoett (1923, dl. 1, blz. 1). *Ik ken niet een A voor een B, mijn ouwers lietent my noyt lieren* (De werken van Bredero, deel 2). Sewel (1766, aangehaald bij Stoett) geeft als betekenis van *geen a voor een b kennen*: 'to be very ignorant.' Een wat later voorbeeld: *Wel moeder! wat zeg je nu? ik, uwe domme Ka, die geene A voor eene B kende, toen zij uit uw huis ging, schrijf u zelve dezen brief* (M.J. de Neufville, De kleine pligten [1824]). De uitdrukking is bij mijn weten niet meer gangbaar in modern ABN. Wel geeft Ter Laan (1952) het nog voor het Groningse dialect. Een vergelijkbare uitdrukking heeft het Engels: *not know from A to B*, in de Random House Dictionary (Berg Flexner 1987) omschreven als 'to know nothing, be ignorant.' Een variant op deze uitdrukking is: *een A van/uit een B kunnen onderscheiden: Maar zooals ieder merkt, klinkt dit heel anders als het tweedehands-theoretiseerend, oppervlakkige en onjuiste betuttelen en vitten, en hakken en schelden van den in poëzie wezenlijk geen a van een b onderscheiden-kunnenden* Jonckbloet (Willem Kloos, Een daad van eenvoudige gerechtigheid, 37). *Ik kan niet eens een A uit een B onderscheiden* (André Demedts, Hooitijd, 30).

2. **aan**: in predikatieve constructies met *zijn* en *vinden* en in combinatie met een maatbepaling als *veel/weinig/wat/geen bal* etc. is *aan* een veelgebruikte negatief-polaire uitdrukking. *Zo is er ook geen donder aan* (Hannes Meinkema, En dan is er koffie, 74). Dit gebruik van *aan* moet tamelijk nieuw zijn: het WNT kent het nog niet, en in mijn materiaal heb ik geen vindplaatsen van voor de tweede helft van de 20ste eeuw.

Positieve voorkomens van *aan* zijn mogelijk bij ontkenningen van negatieve

asserties of presupposities: *Ik vind daar WEL iets aan.*

In de zin *Techno house is niks aan* is *Techno house* niet noodzakelijk het grammaticale onderwerp, zoals blijkt uit de voorkeur voor een enkelvoudige persoonsvorm in *Techno house en triphop is/?zijn niks aan*. In feite is *Techno house en triphop* een woordgroep in links-dislocatie: *Techno house en triphop, daar is niks aan*. Dat blijkt ook uit de (overigens niet absolute) voorkeur voor *Waar is niks aan?* boven *Wat is niks aan?* Niettemin komt men ook tegen *Ik vind techno house niks aan*, wat wijst op een heranalyse van *niks aan* tot predikaat. Een andere aanwijzing voor heranalyse geeft de mogelijkheid van het koppelwerkwoord *worden*: *Naast er was niet veel aan* hebben we, om onbekende redenen, niet: *er werd niet veel aan*. Echter, in *het feest wordt vast niks aan* lijkt *worden* wel acceptabel.

Voor een geheel ander gebruik van *aan* in een negatief-polaire constructie, zie ook onder **infinities+aan**.

3. **aan van**: pseudopartieve uitdrukking (zie Hoeksema 2003) in predikatieve constructies waarin het dezelfde betekenis heeft als *kloppen van*, *waar zijn van*. *Och ja, daar is wel iets van aan* (J.J. Cremer, Daniël Sils [1856], 143. *Allemaal praatjes, er is niets van aan* (Emile Zola, De buik van Parijs, vert. J.J. Schwenke [1902], 235).

aan de hand: zie *aan de hand*.

4. **aangaan**: passen, behoorlijk zijn. In deze betekenis neemt het werkwoord steeds een zin als complement. Vrijwel steeds (in 98% van 50 voorkomens in mijn materiaal) wordt dit werkwoord gebruikt in combinatie met negatie (*niet, evenmin*). *Eene gelijkstelling van Seneca's treurspelen met die der Grieken gaat niet aan* (J.A. Worp, De invloed van Seneca's treurspelen op ons toneel, 47). *Het gaat niet aan om zoiets even bilateraal te*

regelen (Nieuwsblad van het Noorden, 31-12-1997). *En het gaat al evenmin aan om de uitspraken van de 80-ers zelf te negeren* (Annie Romein-Verschoor, Vrouwen-spiegel, 27). Een zeldzaam voorkomen in een vragende zin is het volgende: *En nu worden we dan, nogal onverhoeds, voor de vraag gesteld of het wel aangaat dat vrouwen die de vruchtbare leeftijd reeds gepasseerd zijn nog moeder worden* (De Volkskrant 6-1-94).

5. iemand iets **aangaan**: iets te maken hebben met. Vooral gebruikt in negatieve zinnen, zinnen met restrictieve adverbia als *slechts, alleen, uitsluitend* en in vraagzinnen. Positief gebruik is toegestaan, maar relatief zeldzaam. *Ons gaat die zaak eigenlijk in 't geheel niet aan* (Karl May, In de schuilhoeken van de Balkan, 286). *En wat gaat u die geschiedenis eigenlijk aan?* (id, 314). *Ik heb schrijven altijd beschouwd als iets dat alleen mijzelf aangaat* (De Volkskrant, 2-4-1993). *De culturele aardverschuiving binnen Europa is een ontwikkeling die ons allemaal aangaat* (id, 1-2-1993). Het Duits kent een vergelijkbare uitdrukking *angehen*: *Das geht dir nichts/kaum etwas/ein Dreck an*.

6. **aangesleept krijgen**: tamelijk zeldzame variant van *kunnen aanslepen*.

Apothekers krijgen het niet aangesleept (NRC, 20-10-2001). *De verkoop van de Euro 2012 tickets verloopt dan ook ongekend goed, en de vele aanbieders kunnen de tickets niet aangesleept krijgen* (<http://test.gryla.eu/products/Euro+2012+kwalificatie.html>)

7. kunnen **aanhoren**: kunnen verdragen om aan te horen. Cf. ook *kunnen aanzien*. *Ik kan het niet langer aanhoren* (Lodewijk de Boer, De kaalkop luistert, 48). *'Ik kan dat niet langer aanhoren,' zei Haack luidop* (Simon Vestdijk, De kellner en de levenden, 84). De uitdrukking komt steeds voor in combinatie met negatie en een aspectueel bijwoord als *meer* of *langer*.

8. **aankomen met**: aan boord komen met, lastig vallen met. In combinatie met *moeten* of de bevelende wijs is dit een negatief-polaire uitdrukking. *Huwelijk en gezin, wel daar moet je bij hem al helemaal niet mee aankomen!* (Edmond en Jules de Goncourt, Dagboek, vert Leo van Maris, 136). *Kom bij hem niet aan met vragen over persoonlijke prestaties of weetjes* (Memory Magazine, 20-4, 2011).

9. iets **aankunnen**: opgewassen zijn tegen iets. De uitdrukking is geen strikte NPU, maar wordt wel overwegend in negatieve contexten gebruikt. In mijn materiaal (156 voorkomens) is 62% negatief, 1% in een conditionele zin, 1% in een comparatief, 1% met een restrictief bijwoord, 12% in vragen, 6% in combinaties met *nauwelijks* en 17% in positieve omgevingen. Bij de laatste categorie gaat het in bijna de helft van de gevallen om combinaties met de partikels *best* en *wel*. *Je kunt de waarheid gewoon niet aan* (Patricia Cornwall, Fataal weekend, 167). *Denk je echt dat ik twee tieners zonder toverstok niet aankan* (J.K. Rowling, Harry Potter en de Orde van de Feniks, 576). *Jij kunt het aan en ik kan het aan* (Erle Stanley Gardner, Het geheim van de twee zusjes, 159).

10. kunnen **aanslepen**: voldoende voorraad kunnen krijgen van. Komt enkel voor in combinatie met *niet* en *nauwelijks/ amper*. *De winkels die biologische voeding verkopen kunnen hun spullen nauwelijks nog aanslepen* (Trouw, 18-6-1999). *De Stichting Max Havelaar kan de Oké-banaan niet aanslepen* (Nieuwsblad van het Noorden, 22-11-1996). *Duursma Auto's en Onderdelen uit Hoogezand kan de Fiatjes 500 niet aanslepen vanuit Italië* (Nieuwsblad van het Noorden, 1-8-1996).

11. **aanstaan**: bevallen, **zinnen**. In tegenstelling tot *zinnen* kan het onderwerp van *aanstaan* een levend wezen zijn. Voor het overige zijn deze werkwoorden goed te

vergelijken. Wanneer *aanstaan* positief voorkomt, is het veelal vergezeld van *wel* of van een bijwoord van graad, zoals *zeer* (zie Hoeksema 1998). Positieve voorkomens zijn niet zeldzaam: 53 op in totaal 320 voorkomens in mijn materiaal, d.w.z. 17%. Verder 241 (75%) in negatieve zinnen, 11 (3%) in vraagzinnen, 6 (2%) in het bereik van restrictieve adverbia (het gaat hier steeds om de combinaties *maar matig aanstaan* en *maar half aanstaan*), voorts 2 in conditionele zinnen, 2 combinaties met *minder*, en 3 combinaties met de adverbia *kwalijk* en *slecht*, die hier ook als trigger lijken te kunnen dienen. [G]een predicant en staet hen ane (Anna Bijns, Refereinen [1528]). *Iemand met een gezicht dat hem niet aanstond, liet hij zonder pardon zakken* (Lisette Lewin, Voor bijna alles bang geweest, 238). Ik ben een drillboor als zijn gele handschoentjes me ooit hebben aangestaan (Hildebrand, Camera Obscura). *Engeland stond deze manier van doen allermint aan* (De Navorscher, 1939, 15). *Wij zijn gistermiddag hier gearriveerd in Den Haag, om de winterkwartieren te betrekken, 'twelk mij maer half aenstaet* (Otto van Eck, Dagboek 1791-1797, 273). *Maer waeren veel menschen, die dit scriven ende dese presentacie seer qualick anstonde* (Dagboek van broeder Wouter Jacobsz, dl 1: 1572-1579, 151). *Het staat hem slecht aan, dit kleine mannetje zoo vlak achter hem* (Rein Brouwer, Dauw over dorstig land, 106). *Trouwens, de van goede smaak getuigende, fraaie kaarten stonden hem zelf ook wel aan* (J. van Oudshoorn, Tobias en de Dood, 434). *Ik had my vast verbeeld, dat de zaak u wonder wel aanstond* (Justus van Effen, De Hollandsche Spectator, in M.C.A. van der Heijden, 'k Wou zo graag verstandig wezen, 43).

12. om **aan te horen**: het aanhoren waard. Doorgaans gecombineerd met de trigger *niet*: 'Neerlands stem van het Oostfront' was 'niet om aan te horen' (Dick Verkijk,

Radio Hilversum 1940-45, 454). *Het rumoer is niet om aan te horen* (HP/De Tijd, 14-11-1997). Vgl. ook **om aan te zien** en **kunnen aanhoren**.

13. **aan te slepen**: in voldoende mate voorradig zijn. De positieve tegenhanger van *aan de straatstenen kwijt kunnen*. Een variant (minder gebruikelijk) is *kunnen aanslepen*. Met een mogelijkheid tot emphatische verlenging van de beklemtoonde lettergreep *aan*. Als triggers dienen vnl. *niet* (90% van de voorkomens in mijn bestand) en *nauwelijks/amper*. *De buitenverlichting is niet aan te slepen* (NRC, 21-12-1996). *De Powerbooks (schootcomputers) zijn niet aan te slepen* (Intermediair, 31-1-1997). *De dynamo's, distributieriemen, waterpompen, krukassen en lagers waren nauwelijks aan te slepen* (Nieuwsblad van het Noorden, 10-7-1997).

14. **aan te vangen** met/tegen: te **beginnen** vallen met/tegen. *Er was met dien jongen niets aan te vangen* (De Huisvriend, 1882, 336). Vgl. ook de duitse tegenhanger: *Neulinge im Hobby oder auch der Rest der weltumspannenden Internet-Gemeinde wissen jedoch mit unseren Zeichen kaum was anzufangen* (www.tram-info.de/Abk.htm).

15. om **aan te gluren**: recente variant van *om aan te zien*, het aanzien waard, vooral in gebruik in voetbalverslagen. *Het Europa League-duel tegen Lille was inderdaad niet om aan te gluren* (Sp!ts, 24-2-2011).

16. om **aan te zien**: het aanzien waard. Deze uitdrukking gedraagt zich geheel analoog aan *om aan te horen*. *De wedstrijd was niet om aan te zien zo slecht*. Net als bij andere negatief-polaire predikaten is de trigger vooral negatie. *Het spel van NEC was echter niet om aan te zien* (Nieuwsblad van het Noorden, 2-12-1996).

17. zich iets **aantrekken van: malen om, zich bekommeren om**. Behoort tot de uitgebreide klasse van de uitdrukkingen van **onverschilligheid** alsook tot de klasse van uitdrukkingen met een **maatbepaling**. *Jan trok zich niets/nooit iets/weinig/niet al te veel/geen bal/steeds minder van haar aan. Moeten we ons daar iets van aantrekken? Als we ons daar wat van aantrekken zijn we gauw op de fles.* Het nauw verwante idioom **zich iets aantrekken** is niet negatief-polair, en heeft geen verplichte maatbepaling. Vgl. *De minister trok zich de kritiek aan met ??De minister trok zich iets van de kritiek aan.*

18. kunnen **aanvangen met: kunnen beginnen met**. Als men met iets niets kan aanvangen, dan is het zonder nut; kan men met iemand niets aanvangen dan is hij onhandelbaar. Wordt vooral gebruikt met negatie, en verder in vragen. *Loeffen (1998) merkt terecht op dat men met een in XML gecodeerd document niets kan aanvangen wanneer niet is vastgelegd welke functionaliteit het heeft (STDH-Nieuwsbrief no 12, juni 2000, 8). Met die domkoppen die er vanmiddag waren kon ik niets aanvangen (Godfried Bomans, Sprookjes en Verhalen 1929-1935, in Werken II, 87). De vraag is alleen wat je in de praktijk met die mogelijkheid kunt aanvangen (De Volkskrant, 18-5-1993).*

19. ergens **aanwillen**: ergens mee willen beginnen, ergens mee instemmen. *En toch: men wilde er niet aan (E. d'Oliveira, De mannen van '80 aan het woord, 40). De bondscoach wil daar nog niet aan (Trouw, 7-2-2005).*

20. kunnen **aanzien**: het zien van iets kunnen verdragen. Behoort tot de groep uitdrukkingen van onverdragelijkheid, evenals *kunnen uitstaan, kunnen hebben, kunnen zetten, kunnen luchten of zien, kunnen velen, kunnen verdragen, kunnen verteren* etc. Zie ook **om aan te zien**.

Vooraf wanneer het 'zien' niet letterlijk genomen moet worden is deze uitdrukking geheel gelijkwaardig met en vervangbaar door de bovenstaande idiomen. *Frans Bakker uit de Bottelroosstraat kan het niet aanzien dat de woningstichting zo met de bewoners omgaat (Loeks, 10-6-1997). Ik kon het niet meer aanzien (Tom Lanoye, Spek en Bonen, 9). Ik kon het niet langer aanzien en toen heb ik haar gewurgd (Jos Panhuijsen, Leven alleen is niet genoeg, 157). Hij kon het niet meer aanzien (Kristien Hemmerechts, Wit zand, 125).* Zoals de bovenstaande voorbeelden al laten zien is negatie meestal verbonden met een aspectuele operator als *meer/langer*.

21. **aap**: ook maar iets. Een uiterst zeldzame **mhu** – vgl. *Hij weet er geen' aap van (P.J. Harrebomée, Spreekwoordenboek der Nederlandsche taal [1858], 41). [H]ij begrijpt er duidelijk geen aap van (E. du Perron, brief aan Menno ter Braak, Briefwisseling 1930-1940, deel II, 301). Wij bakten er opnieuw geen aap van en verloren ons "finaleduel" (home.tiscali.nl/..). "nielz" jij snapt er echt geen aap van (www.clubcharts.nl).*

22. kunnen **aarden**: zich thuis gaan voelen (meestal: in een andere omgeving dan die waar men is opgegroeid). *De relatieproblemen ontstonden toen de Ecuadoraan hier niet kon aarden (De Telegraaf, 7-8-1996). Ze kunnen nergens anders meer aarden (De Volkskrant, 17-4-2000). Het was ook de vraag of de meisjes ooit nog bij een ander zouden kunnen aarden! (Rascha Peper, De waterdame, 48/49). Maar de vrouw kan in het kleine land met betrekkelijk provinciale verhoudingen niet aarden (Jacques Gans, Liefde en goudvisschen, 130). "Misschien!," besloot ik, "kan ik nog wel eens hier aarden." (ibidem, 147).* Het laatste voorbeeld laat zien, dat positieve voorkomens van *kunnen aarden* niet uitgesloten zijn. Wel zijn ze zeldzaam: ik noteerde 3 op in totaal 61

voorkomens (5%). Daarnaast 42 voorkomens met *niet* (69%), 7 met andere woorden (14%), 3 combinaties met *moeilijk* (5%), 3 voorkomens in vragen, 1 met *nauwelijks* en 1 in een bijzin bij een superlatief. De relatief zeldzame voorkomens van *aarden* zonder *kunnen* zijn niet uitgesproken negatief-polair.

23. een **aasje**: **mhu** zie, greintje. Deze uitdrukking wordt vooral gebruikt als bepaling bij een (bijvoeglijk of zelfstandig) naamwoord. Lijkt thans verouderd, al meldt een informant dat het in zijn familie nog in omloop is. *Hij was een bejaard ventje zonder een aasje kwaad* (F. Bordewijk, Bij gaslicht, 58). *Overal kronkelde dikke witte rook omhoog van brandend aardappelloof, loodrecht, want er was geen aasje wind* (Hans Warren, Geheim dagboek, eerste deel, 1942-1944, 118). *We hadde geen asie kans om een spaantje hout machtig te worde* (W. van Iependaal, Polletje Piekhaar, 11).

24. **ach of wach zeggen**: **mhu**, ook maar iets zeggen, kikken. Het WNT geeft van deze niet meer gangbare uitdrukking o.m. de volgende voorkomens: *Je staat daar weer als de stiene Roeland; spreekt ag noch wag* (Betje Wolff en Aagje Deken, Historie van den Heer Willem Leevend, dl 8, 35). *Zy [...] verbeet zich, zonder hagh oft wagh te zeggen* (P.C. Hooft, Nederlandsche Historien, 338).

ergens iets **achter zoeken**: zie *ergens iets achter zoeken*.

25. kunnen **achterblijven**: zich kunnen veroorloven om nalatig of te laat te blijven. Ook combinaties met *willen* en *mogen* komen (wat meer sporadisch) voor en hebben een vergelijkbaar negatief-polair karakter. *Albanië kon niet achterblijven* (Wim Klooster, Geschiedenis van Albanië, 50). *Bij de KRO konden ze moeilijk achterblijven* (NRC, 12-5-1997). Zonder

modaal hulpwerkwoord is *achterblijven* niet negatief-polair.

26. op z'n **achterhoofd gevallen**: gek, dom. Negatief-polair predikaat dat evenals andere negatief-polaire predikaten vooral *niet* als trigger kent. Bij vragen is een negatieve implicatuur vereist. *Hij is niet op zijn achterhoofd gevallen. Dacht je soms dat ik op mijn achterhoofd ben gevallen? De niet op haar achterhoofd gevallen kinderrecht gaf hem de wind van voren*. Graadbepalingen die de negatie afzwakken zijn bij deze uitdrukking niet goed mogelijk: ??*Ze was niet bijster op haar achterhoofd gevallen. ?*Karel is niet zo op zijn achterhoofd gevallen*. Evenmin is het mogelijk om de zwakke ontkenning *nauwelijks/amper* te gebruiken: **Hij was nauwelijks op zijn achterhoofd gevallen*. Wel goed is: *Karel is niet bepaald op zijn achterhoofd gevallen*. Ook kan de negatie worden gemodificeerd: *Hij is lang/in het geheel/ absoluut niet op zijn achterhoofd gevallen*. Een uitdrukking met dezelfde distributionele eigenschappen is **op z'n mondje gevallen**. Een variant: *op zijn kop gevallen*.

27. het **achterste van zijn tong laten zien**: zijn ware opinie of bedoelingen laten zien, zich in de kaart laten kijken. *Rintje Ritsma, die in Inzell verblijft, liet op de 1500 meter niet het achterste van zijn tong zien* (Nieuwsblad van het Noorden, 17-11-1997). *Zijn komische, wat melancholieke liedjes laten zelden het achterste van zijn tong zien* (SUM, November 1997), *einde-loos geleuter zonder het achterste van je tong te laten zien maakt haar wrevelig* (Nieuwsblad van het Noorden, 2-5-1998). Een zeldzaam positief voorkomen is: *De PvdA heeft het achterste van zijn tong laten zien, wetend dat het slikken of stikken was* (Ed. van Thijn, Dagboek van een onderhandelaar, 76).

Een sporadisch voorkomende variant is *het achterste van zijn tong geven*: *Of hij in zijn dagboeken en brieven*

helemaal het achterste van zijn tong gaf valt Trouwens moeilijk te zeggen (Trouw, 23-1-1999).

28. **achteruitdeinzen voor**: zeldzame variant van **terugdeinzen voor**. *Toen zij uiteen geslagen werden, hadden zij zich onder het bevel van een kapitein, die voor niets en niemand achteruit deinsde, vaster aaneengesloten* (André Demedts, De Belgische republiek, 121).

29. er (van) **af kunnen**: gemist kunnen worden. Wordt gezegd van kleine vriendelijkheden die niet mogen ontbreken in een gemoedelijke omgang. *Tijdens de eerste benefiet in Barcelona tussen het huidige team en een selectie van oudspelers kon er bij Van Gaal geen hand voor Cruyff af* (Trouw, 19 maart 1999, 11). *Ook als hij daags voor de eerste training voor de garages kaarten met zijn foto uitdeelt aan de Tuero, Tuero, Tuero roepende fans, kan er geen lachje af* (Autovisie 9, 1998, 90). *Er kon geen grapje van af* (Sp!ts, 28-1-2002).

30. **af te dingen**: als er niets valt af te dingen op iets, dan staat het buiten kijf, als een paal boven water. Modale infinitief, meestal met *vallen* als koppelwerkwoord, minder vaak met *zijn*. Deze uitdrukking wordt op twee nauw-verbante manieren gebruikt: 1. als een gewone negatief-polaire uitdrukking, in ontkennende of vragende zinnen; 2. zonder ontkenning, met een graadaanduidend, dan wel een tegenspraakaanuidend element als *wel degelijk*, of *toch nog wel*. *Op de 1-0 zege van Heracles viel niets af te dingen* (Trouw, 28-11-1996). *Daar valt weinig op af te dingen* (NvhN, 17-1-1997). *Dat die spanning in de roman niet echt voelbaar wordt is het enige wat er op het knap geconstrueerde verhaal valt af te dingen* (Nieuwsblad van het Noorden, 23-5-1997). In mijn materiaal (61 voorkomens), is 34% positief, 45% negatief, 3% in vraagzinnen, 16% combinaties met *weinig* en 2% als

restrictie van *het enige*. Van de 21 positieve voorkomens bevat 43% een voorkomen van *wel of best*, en 48% een graadaanduidend als *veel*, *heel wat*, *van alles* o.i.d. *Op die opvatting valt echter veel af te dingen* (C. Gerretson, Geschiedenis der 'Koninklijke', 2^e dl, 31). *Verdiend, maar de Sparta-coach vindt er wel iets op af te dingen* (Nederland 2, 30-11-1997). Voor een bespreking van dit type verdeling verwijst ik naar Hoeksema (1998).

31. **af te remmen**: in bedwang te houden, **te stoppen**. Modale infinitief. *Romme was al die tijd nauwelijks af te remmen* (Trouw, 9-2-1998). *Maar hij was niet af te remmen, in echte Ted Nugent vorm...* (Aardschok, no 12, december 1997). Het Duits kent de vergelijkbare zeer populaire modale uitdrukking *zu bremsen*: *Der Redner war kaum zu bremsen*.

32. iets **afdoen aan**: minder belangrijk, waar, relevant maken. *Dat een partikel-PP [...] doorgaans geen ander lexicaal materiaal bevat doet niets af aan de status van PP* (H. Bennis in Tabu 21-4, 1991). *Deze kanttekeningen doen echter weinig af aan de pracht van dit overzichtswerk* (Trouw, 26 april 1996). *Dat doet nauwelijks iets af aan de noodzaak van verdere bezuinigingen. Doen deze opmerkingen soms iets af aan de strekking van mijn betoog? Liever zwijg ik voor altijd, dan ook maar iets af te doen aan mijn woorden*. Op in totaal 51 voorkomens vond ik slechts één in een affirmatieve context: *Dit fletse, ook wel een beetje provocatieve 'enzovoorts' voegt niets toe aan Van Daalens magisch-circulaire visie; het doet er veeleer iets aan af* (Trouw, 30 augustus 1997). De meest gebruikelijke triggers zijn *niets/niks* (71%) en *weinig* (13%).

33. **aflaten**: ophouden, eindigen. Litotesconstructie. Vergelijkbare uitdrukkingen zijn **moe worden** (+ infinitief), Duits *sich ermüden* (Falkenberg 2001) en Frans

démordre de (Muller 1991). *Maar ondertussen liet hij niet af zijn invloed in het Zuiden te laten gelden* (Louis Paul Boon, *Het Geuzenboek*, 521). Zonder infinitief-complement heeft dit werkwoord een andere betekenis en is het niet negatief-polair: *Laat af van mij, tijgerin!* (A.L.G. Bosboom-Toussaint, *De Graaf van Devonshire* [1838]).

34. aflatend: eindigend. Zie ook **aflaten**. Wordt attributief gebruikt en vereist een trigger binnen de attributieve woordgroep, en wel *niet*, *nooit*, of *nimmer*: *een nooit aflatende stroom publikaties, een niet aflatende inzet*. Triggers van buiten de attributieve bepaling zijn niet toegestaan: **Nooit kon men hem van een aflatende inzet betichten. *Er was geen aflatende stroom publikaties*. In dit opzicht wijkt *aflatend* af van andere attributieve adjectieven, zoals **noemenswaardig**: *Nooit was er sprake van een noemenswaardige inzet*.

35. afnemen, afpakken. In generische zinnen hebben deze werkwoorden een negatief-polair gebruik. Het onderwerp van de zin is steeds een vaag gehouden algemene instantie die niet in staat is om iemands prestatie of ervaring uit te wissen of ongedaan te maken. *Dat neemt niemand ons ooit weer af* (Story, 6-11-2006). *Dit pakt niemand me meer af* (NRC, 12-1-2007). *Ze pakken het je nooit meer af* (Dagblad van het Noorden, 23-4-2005).

36. afschrabsel van een nagel: het WNT geeft, s.v. *afschrabsel*, de volgende ‘gemeenzame’ uitdrukking: *Het is geen afschrabsel van een nagel waard*, niets hoegenaamd. Het WNT geeft geen vindplaatsen en zelf ben ik de uitdrukking nog niet tegengekomen. Wel past hij goed binnen de groep van uitdrukkingen van minimale hoeveelheid met een gering-schattend karakter (**knip voor de neus, sikkepit, lor** etc.).

37. afstand kunnen doen van iets: litotesuitdrukking, want in combinatie met negatie drukt het uit: aan iets gehecht zijn. *Haar eeuwig kinderlijke moeder Alice kan maar geen afstand doen van haar leefgewoonten uit de hippietijd en bedrinkt zich regelmatig, gewend als ze is dat haar dochter haar wel weer komt redden* (flaptekst bij Monica Sauwer, *Een onwillige God*). *Van sommige onderwerpen kan ik nu moeilijk afstand doen* (NRC, 18-10-2004).

38. alleen staan: op zichzelf staan. Litotesuitdrukking. Komt, voorzover ik kan zien, uitsluitend voor in combinatie met *niet*. *En in die lof stond Cartier niet alleen* (P.J. Buijnsters, *Justus van Effen 1684-1735*, 198). *Niemeijer staat niet alleen met zijn constatering* (Dagblad van het Noorden, 31-1-2004, 17). *Hirsi Ali staat niet alleen* (Trouw, 2-1-2004, 17).

39. altoos: überhaupt, hoegenaamd. Na de achttiende eeuw verdwenen versterking van negatie, meestal in de combinatie *geen X altoos*. *Doch hiertoe scheen geene kans altoos* (J. Wagenaar, *Vaderlandsche Historie*, dl 17, 66). *Van Engelandt kan ik uw seggen dat men geene verzekeringen altoos heeft* (Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek, dl II, 181). Het WNT merkt het volgende op: “Met ontkenkende woorden verbonden, om eene ontkenning in allen gevalle, in ieder opzicht, m.a.w. eene volstreckte ontkenning aan te duiden (verg. ALTIJD, II, 3), was altoos reeds in 't Mnl. zeer gewoon: altoos niet en niet altoos, altoos geen en geen altoos, altoos nemmeer en nemmermeer altoos, altoos niemen en niemen altoos, altoos newer, altoos maer (zie VERDAM 1, 383 vlg.). In de 17de en 18de eeuw wordt het alleen nog maar met *niet* en *geen* aangetroffen, met welke beide het echter veelvuldig in gebruik was.”

40. anders opzitten: als alternatief voor *resteren*. Deze uitdrukking komt voor in

combinatie met een maataanduiding waarbij *anders* een nabepaling is. Doorgaans is die maataanduiding een negatieve uitdrukking als *niets, niks, niet veel, weinig*. Wanneer de maatbepaling positief is, moet er elders in de zin een negatief element aanwezig zijn: *Ik geloof niet dat er iets anders opzit*. Zulke gevallen zijn echter zeldzaam. Typerende voorbeelden: *Achteruit rijden vindt ze eng maar er zal niets anders opzitten* (Mischa de Vreede, Bevroren, 37). *Toch zat er niks anders op* (Hannes Meinkema, Op eigen tenen, 53). *Nu zit er weinig anders op dan wachten* (Willy van der Heide, Sensatie op een Engelse vrachtboot, 41). *Wat zit er anders op?* (J.R.R. Tolkien, De hobbit, 152).

41. anders resten, resteren, overblijven: varianten van **anders opzitten**. Komt voor met precies dezelfde elementen. *Er rest de Amsterdamse hoogleraar niets anders dan een artikel te schrijven waarin hij de monnik alle eer gunt* (Trouw, 4-2-1998). *Er restte hem weinig anders dan hopen en bidden dat Kramnik even een zwak moment zou hebben* (De Volkskrant, 31 december 1993). *Luinge resteerde niets anders dan uitsluiting* (De Volkskrant, 11-12-1993).

Ook varianten zonder *anders* komen voor, volgens de gelijkstelling *niets anders dan = alleen, slechts*: er rest mij niets anders dan te zwijgen = er rest mij slechts te zwijgen. Vgl: *dan rest enkel de mogelijkheid van een gerechtelijke procedure* (<http://www.notare.be/>..). *Er rest enkel nog een mooie straat* (<http://belgium.fgov.be/>..). *Rest alleen nog de beperking van de uitstoot van autogassen* (De Standaard, 27-7-1995). De volgende zin zou mijn motto kunnen zijn: *Onderzoek, dat is het enige wat ons nog rest* (Hugo Claus, Belladonna, 8).

42. asem geven: sjoege geven, een kikk geven. Het woord is een variant van *adem* onder invloed van het woord *wasem*, aldus het WNT. *Poppen Trui pufte, gaf geen*

asem (Is. Querido, De Jordaan, dl 1, 42). *Hij gaf geen asem*. (Ab Visser, Het kind van de rekening, 9). *Maar hij keek niet om, laat staan, dat hij asem gaf* (Fenand van den Oever, Brood uit het water, 74).

43. atoom. Sinds de ontdekking van het atoom lijkt dit een ideale kandidaat voor een **mhu**. Niettemin heb ik slechts enkele malen een dergelijk gebruik kunnen noteren: *Schröder [...] beschikte over geen atoom gezag* (Alexander Cohen, Van anarchist tot monarchist, 293), *geen atoom lucht bewoog meer om ons heen* (L.-F. Céline, Reis naar het einde van de nacht, vert. E.Y. Kummer, 136). Een Engelse tegenhanger: *there's not an atom of proof that Alexis didn't kill himself* (Dorothy Sayers, Have his carcass, 332). In de natuurkunde is het atoom geen lang leven beschoren geweest als minimale eenheid van materie, maar of dit het gebruik van *atoom* als aanduiding van minimale hoeveelheid parten heeft gespeeld, lijkt twijfelachtig. Ook andere termen uit de wetenschap zoals *nanometer* of *milli-seconde* hebben het niet gered als negatief-polaire uitdrukking. Het taalgebruik loopt duidelijk achter bij wetenschap en techniek, en houdt liever vast aan reeds lang achterhaalde maten als duim en duit.

44. bakken van: terechtbrengen van. Behoort tot de categorie van pseudo-partitieve uitdrukkingen (Hoeksema 2003). *De spitsen van Cambuur bakten er niets/niet veel/bitter weinig van*. Bijna steeds met een vaag of niet-verwijzend gebruik van *er*. Van 33 voorkomens in onze database was er slechts een met een verwijzend object bij *van*: *Maar hij bakte niets van schei-, natuur- en wiskunde* (Trouw, 25-9-1995). Positief gebruik is eveneens zeldzaam (1 uit 33), maar mogelijk (als er een negatieve implicatuur is), getuige het volgende comparatief-achtige voorbeeld: *Zijn gesprekjes met trainers en spelers waren hoogstandjes in vergelijking tot wat Tom Egbers er dit*

seizoen van bakte (De Volkskrant op CD-ROM, 1995). Een variant op deze uitdrukking is **brouwen van**. G. Falkenberg wees me op een Duitse tegenhanger in de zin *Er kriegt das nicht gebacken*.

45. **bal**: **mhu**, ook maar iets, ook maar enigszins. *Het interesseert hem geen bal. Daar is geen bal aan. Er is nooit een bal te doen in het opvangcentrum*. Lijkt de opvolger te zijn van **zier** als meest gebruikte aanduider van minimale hoeveelheid of mate. Hoewel de oorsprong van deze uitdrukking van scabreuze aard is, heeft veelvuldig gebruik deze uitdrukking gemaakt tot een vrij milde versterker van negatie, milder dan bij voorbeeld **reet** of **zak**. Zie ook **ballen**.

46. de **ballen**: **mhu**. In tegenstelling tot **bal** gaat **ballen** bijna steeds gepaard met het bepaalde lidwoord: *een hoop lawaai, en ik begreep er de ballen niet van* (Albert Mol, *Wat zien ik*, 101). *Een dergelijk lulwoord als verlopen is voor mij inderdaad het bewijs dat je er de ballen niet van begrijpt* (J.J. Voskuil, *Bij nader inzien*, 180). Evenals andere definiëte uitdrukkingen (ook negatief-polaire), kan *de ballen* links van de negatie staan, zoals in het bovenstaande voorbeeld. Zoals Stoett (1923, dl 1, 60) al opmerkt, wordt het meestal gebruikt met impliciete ontkenning: *ik begrijp er de ballen van `ik begrijp er niets van'*. Hierdoor is *de ballen* van negatief-polaire uitdrukking zelf drager van negatie geworden, een verschijnsel dat zich vaker afspeelt bij negatief-polaire uitdrukkingen (Jespersen 1917, Kiparsky and Condoravdi 2006, Lucas 2007, Hoeksema 2009, van der Auwera 2009): vergelijk het Franse *pas*, Catalaans *cap* e.d., en Engels *He knows/ doesn't know shit*, waarbij *shit* nu eens *niets*, dan weer *iets* uitdrukt. Overigens lijkt *de ballen* vooral op te treden als lijdend voorwerp bij werkwoorden als *begrijpen*, *snappen* e.d. Bij anderssoortige

werkwoorden, waar *een bal* wel voor kan komen, treft men *de ballen* niet aan, vgl. *Hij voerde geen bal/ *de ballen uit*. Voor een vergelijkbare uitdrukking, zie **kloten**. Frans Zwarts wees me op een zeldzaam gevallen van *ballen* zonder bepaald lidwoord: *Dan was ik weer uitgeluld want zij begreep er geen ballen van en ik ook niet, alleen met de gedichten van Achterberg luisterde ze geïnteresseerd toe* (Jan Cremer, *Ik Jan Cremer*, 222).

47. **barst**: **mhu**. *Niemand gaf een barst om hem. Er viel geen barst te beleven* (Koos van Zomeren, *Haagse lente*, 9). *Er komt toch nooit een barst terecht van mij* (Simon Carmiggelt, *Kroeglopen 2*, 75). Het is niet met zekerheid te zeggen of *barst* oorspronkelijk een scabreuze betekenis had, maar een verband met **reet** en vele andere termen ligt nogal voor de hand. Net als bij andere **mhu**'s van dit type heeft ca. 95% van alle voorkomens als trigger *geen*. Een zeldzaam geval van een voorkomen in een conditionele bijzin is *Als u vindt dat u daar een barst mee te maken hebt, mag u weten dat mijn moeder 's avonds had opgezogen wat ik haar 's ochtends gaf* (Hélène Nolthenius, *Geen been om op te staan*, 80). Deze uitdrukking is van vrij recente oorsprong, vermoed ik. In ieder geval heb ik nog geen vindplaats ouder dan de jaren '50. Wel doet het veelvuldig gebruik van deze uitdrukking in J.J. Voskuil's 'Bij nader inzien' (1963) vermoeden dat hij reeds in de jaren '40 in omloop was, omdat deze roman het taaleigen van de periode onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog weerspiegelt.

48. **baten**: helpen. Komt voornamelijk voor met negatie, n-woorden, *weinig* en in vragen, veelal in combinatie met een vorm van het werkwoord *mogen*: Positief gebruik is mogelijk, maar zeldzaam (op 114 gevallen vond ik er 1). Qua betekenis vergelijkbare uitdrukkingen zijn **helpen** in zijn onpersoonlijk gebruik (*Wat helpt het ook als ik dat zeg?*) en **deren**, dat we

kunnen zien als antoniem van *baten*. Aan de voorbeelden kan men zien dat er een breed scala aan triggers is.

Het baatte niemendal of er een paar kinderen bij omver tuimelden (Marcellus Emants, *Langs de Nijl*, 9), *noch zuchten, noch zingen baatte* (ibidem, 55). *Veel baat het ons niet* (A.L.G. Bosboom-Toussaint, *De verrassing van Hoey in 1595*, 2). *Alsof het zien u veel zou baten, om hem te leren kennen!* (H.J. Schimmel, *Sinjeur Semejns*, deel 1, 231). *Het baatte me geen zier* (Marcellus Emants, *Een nagelaten bekentenis*, 175). *Zwart 8 baat niet meer* (Go, 17-6, 1980). *Wat baatte hun de lectuur die ze niet verstonden?* (Willem van Iependaal, *Bef, boef en bajes*, 165).

De uitdrukking *baat hebben* bij is niet negatief-polair.

49. zijn **bed zien**: slapen. Zonder negatie is vooral een letterlijke lezing gangbaar: Jan heeft zijn bed gezien = Jan heeft zijn bed in ogenschouw genomen, althans er een blik op geworpen. Met negatie geeft de zin aan dat iemand niet geslapen heeft. *De dienstboden hadden hun bed niet gezien, daar zij den tijd, waarin hunne meesters ter rust lagen, hadden waargenomen, om de zalen, voorportalen en deuren, welke de aanstaande bruid gerekend kon worden door of in te zullen gaan, met bloem- en loverkransen te verciereren* (Jacob van Lennep, *De pleegzoon*, 318). *En dan morgen weer naar Twente, ik zie mijn bed weinig* (weblog Wouter Bos, 17-11-2006).

50. zijn **bed uitkomen voor**: zich inzetten voor, belangstelling tonen voor. Een tamelijk nieuwe uitdrukking die niet strikt negatief-polair is, maar wel voornamelijk in combinatie met negatie gebruikt wordt. *[D]e directeur van de Novib verdient 225.000 euro per jaar en die van vluchtelingenwerk komt zijn bed niet uit voor minder dan 275.000 euro per jaar + onkosten* (posting 24-7-2003 op debatplaats.vara.nl). *Apple is geen grote speler.*

Wereldwijd 25 miljoen gebruikers; daar komt Bill Gates zijn bed niet meer voor uit (Intermediair, 26-9-2002).

51. te **beduiden hebben**: te **betekenen** hebben. Wordt met dezelfde elementen gecombineerd als de meer gebruikelijke tegenhanger *te betekenen hebben* en andere polaire uitdrukkingen van de vorm *te+infinities+hebben*. Vvb.: *U zult gezien hebben dat de interpellatie in het Engelsche lagerhuis niets te beduiden heeft gehad* (Briefwisseling Kuiper-Idenburg, 139). *[D]e buit, die door de beeldstormers gemaakt is, heeft weinig te beduiden* (R. Fruin, *Verspreide geschriften*, dl II, 52), *veel heeft dit toch niet te beduiden* (Karel van den Berg, *Beste Ouders! Brieven uit de Transvaal*, 113). Het Duits heeft een exacte tegenhanger in *zu bedeuten haben*.

52. kunnen **bedwingen**: kunnen beheersen, onder controle hebben. Deze uitdrukking behoort tot een groep van werkwoordelijke uitdrukkingen (als *kunnen onderdrukken*) die in combinatie met negatie een gebrek aan zelfbeheersing aangeven. Vaak is het lijdend voorwerp een emotie (woede, nieuwsgierigheid, vrolijkheid), of een daarmee verband houdende handeling (lachen, huilen). Daarnaast komen deze uitdrukkingen ook vaak reflexief voor: *hij kon zich/zijn tranen weer eens niet bedwingen*. Naast combinaties met *niet* zijn combinaties met *nauwelijks* of *amper* ook heel gebruikelijk. *Toen kon de machinist zich niet langer bedwingen* (Rein Brouwer, *Dauw over dorstig land*, 17). *“Mijn Hemel!” riep Willem uit, die zijn toorn niet meer kon bedwingen* (Marjorie Bowen, *Ik zal handhaven*, 274). *Zelfs de Bedouin kon zijn lachen nauwelijks bedwingen* (Karl May, *Van Bagdad naar Stamboel*, 202). *Popster Paul McCartney (56) kon zijn tranen nauwelijks bedwingen tijdens het herdenkingsconcert voor zijn vrouw Linda* (Trouw, 12 april 1999). *Ik kan het verlangen eenvoudig niet*

bedwingen (Choderlos de Laclos, *Gevaarlijk spel met de liefde*, 89).

53. **been in zien**: ergens geen been in zien: er geen bezwaar tegen hebben. *De partijgenoten zagen er geen been in de gangen na te gaan van opposanten* (Ger Harmsen, *Herfsttijloos*, p. 372). Wordt voornamelijk gebruikt in combinatie met *geen*, en vrijwel niet met andere triggers. Het WNT geeft aan dat de uitdrukking vroeger was *ergens geen been in vinden*. Vgl. *hy vinter geen been in*, *'t dunckt hem geen schanden* (G.C. van Santen, *Lichte Wigger* [1617], vs 320). Deze laatste uitdrukking is tegenwoordig niet meer in omloop. *Ergens geen been in zien* komt voor vanaf de 19e eeuw.

54. **beet: hap**. Minimale hoeveelheidsuitdrukking. In dit gebruik zeer gangbaar tot en met de 18de eeuw. Zie ook **biet**. Vgl. verder Engels *a bit*, Duits *ein Bisschen*. In tegenstelling tot *hap* kon *beet* ook gebruikt worden in contexten die niets met eten of bijten te maken hebben. *Ik en antwoord je van al den dagh niet een beet* (P.C. Hooft, *Warenar*).

*Ik zeg niet een beet
Omdat ik nergens van en weet*

(Pieter Langendijk, Krelis Louwen). Na de 18de eeuw lijkt hooguit nog gebruik in de zin van 'hap' mogelijk te zijn, zoals in het volgende voorkomen van ca. 1890: *Zij zat daar nog met hoed en handschoenen en had nog geen beet genuttigd van het haar voorgediende eten* (Else Hoffmann, *Van knop tot bloem*, 153).

55. zo'n **beetje**: weinig, **zuinig**. Deze uitdrukking is meestal een adverbiale uitdrukking die negatie mijdt: vgl. *bijv. hij heeft zo'n beetje alles van Karl May gelezen* met **hij heeft niet zo'n beetje alles van Karl May gelezen*. Daarnaast kent deze uitdrukking nog een ander gebruik als een soort van versterkend toevoegsel bij een zin, en daar is negatie wel vereist:

Whitney is verslaafd, en niet zo'n beetje ook (Weekend, 19-12-2001). Kenmerkend voor dit gebruik is dat toevoeging van het adjectief *klein* mogelijk is: *De hypotheekrente is omhoog gegaan, soms niet zo'n klein beetje ook* (Trouw, 12-6-1999). Dit kan niet bij het andere zo'n *beetje*: **Hij heeft zo'n klein beetje alles van Karl May gelezen*. Een verwante uitdrukking is (zo) **zuinig**.

56. ergens aan kunnen **beginnen**: iets ter hand kunnen nemen, iets kunnen doen. *Met lange rokken aan kan ze op een paard weinig beginnen* (Ewout Speelman, *Katrijn van Aerdsoude*, 177). *We kunnen er toch niet aan beginnen om hem pal voor de drankzaak af te zetten* (Maj Sjöwall en Per Wahlöö, *De verschrikkelijke man uit Säffle*, 136). Naast de uitdrukking met *kunnen* is er ook een negatief-polair gebruik zonder modaal werkwoord maar met een habituele betekenis: *Daar begin ik niet aan*. Hier is een onderwerp in de eerste persoon vereist of, met een subjectief perspectief, in de derde persoon.

57. iets kunnen **beginnen met/tegen**: iets kunnen doen met/tegen. Als triggers fungeren meestal *niets*, *weinig*, *niet veel*. *Als ze dicht tegen de muur blijven dan kan hij bovendien nauwelijks iets tegen hen beginnen* (Maj Sjöwall en Per Wahlöö, *De verschrikkelijke man uit Säffle*, vert. Froukje Hoekstra, 176). *De Drentse politie kan echter weinig beginnen met die informatie* (De Volkskrant, 28-07-1993). *Aangezien de bewakers echter rechtstreeks voor Mao werkten en ze onder de supervisie van Wang Dongxing vielen, kon ze niet zoveel tegen hen beginnen* (Li Zhisui, *Het privé-leven van Mao*, 156). *We kunnen niks tegen Jim beginnen* (Carry Slee, *Afblijven*, 99).

58. te **beginnen** zijn/vallen met/tegen: **aan te vangen** zijn/vallen met/tegen. Modale infinitief die vooral optreedt in combinatie met *niets*, *niks*, *nooit wat/iets*, *weinig*.

Verder ook mogelijk in vragen. *Er was weinig mee te beginnen* (Maj Sjöwall en Per Wahlöö, De politieoordenaar, 155). *Tegen de Duitse dressuurtop valt weinig te beginnen* (De Volkskrant, 27-3-1993). *Tegen Indurain is niets meer te beginnen* (idem, 9-7-1993).

59. het **begrepen hebben op: veel op hebben met**. Komt voornamelijk voor met negatie (48 van 52 gevallen in mijn bestand, verder 1 combinatie met *weinig*, 1 met *zelden* en 2 positieve voorkomens). Beide positieve voorkomens zijn overigens combinaties met *wel* en drukken contrastieve negatie uit. *Hij had het op die actejagerij niet begrepen, zei hij* (Piet Bakker, Ciske de Rat, 123). *Op Duitse tegenstanders heeft de Europa Cupkampioen van 1988 het zelden begrepen* (De Volkskrant, 15-9-1993). *Op dat op wacht staan in het kamp heb ik het weinig begrepen* (Karel van den Berg, Beste Ouders! Brieven uit de Transvaal, 303). *Op de gescheiden mevrouw Simpson had het volk het niet begrepen. Op prinses Diana, zoals vooral na haar dood is gebleken, had het volk het wel begrepen* (De Telegraaf, 9-9-1997).

60. kunnen **behappen: aankunnen**. *Ook groote reeders verzekerden mij: het laten verbouwen van zeilloggers tot motorloggers, veel minder het aanschaffen van stoomschepen – particulieren kunnen het niet meer behappen* (NRC, 30-3-1927). *Meer dan tien stoffen per jaar kan de commissie niet behappen* (De Volkskrant, 18-12-1993). *Almere kan het domweg niet meer behappen* (Trouw, 26-11-2002). Het WNT acht dit gebruik nog niet algemeen gangbaar: “Gewestelijk, o. a. in de Zaanstreek, wordt gezegd *iets niet kunnen behappen*, voor: zoo wijd den mond niet kunnen opendoen als noodig is om aan iets te happen; en bij overdracht in den zin van: iets niet aankunnen omdat het te moeilijk of te kostbaar is (zie BOEKENOOGEN 46).”

61. te **behappen** zijn/vallen: te doen zijn. Vgl. ook *kunnen behappen*. *Maar bij de invoering van de tweede fase was het voor ons duidelijk dat het voor de leerlingen niet te behappen was* (Trouw, 5-3-2001).

62. **behoeven**: hoeven, nodig hebben, dienen (te). Dit werkwoord kan gebruikt worden als een hulpwerkwoord, en is dan negatief polair: *Je hoeft je niet te schamen. Daar behoeven we weinig aan toe te voegen*. Zie verder ook onder **hoeven**. Daarnaast is er een gebruik als zelfstandig werkwoord, dat echter niet negatief-polair is: vergelijk *Dit voorstel hoeft nadere toelichting met Goede wijn hoeft geen krans*. Bij positief gebruik kan het voorvoegsel *be-* niet worden weggelaten. In de collocatie **betooft behoeven** is overigens wel sprake van negatieve polariteit (zie aldaar).

63. op zijn **bek(kie) gevallen**: op zijn **mondje gevallen**. *Ik ben normaal nooit op mijn bekkie gevallen* (Trouw, 21-6-2000).

64. een **bek opendoen**: ruwere variant van een **mond opendoen**. *En geen bek doet-ie open!* (Herman Heijermans, Ghetto, in Toneelwerken I, 227). *Ik heb de hele sessie geen bek opengedaan* (S.T. Florian, Naar de knoppen, 87).

65. te **bekennen**: te bespeuren, waar te nemen. Meestal in combinatie met een hulpwerkwoord als *zijn* of *vallen*, maar soms ook zonder, wordt deze uitdrukking doorgaans getriggerd door *geen* of *nergens*, meer sporadisch ook door andere triggers. *Geen land te bekennen* (Adriaan van Dis, Indische Duinen, 6). *Het regent, geen maan te bekennen* (Rascha Peper, De Waterdame, 153). *Een regeringssoldaat is nergens te bekennen* (De Volkskrant 11-1-1994). *Bomen zijn alleen in de verte te bekennen* (Jan Wolkers, De kus, 50).

66. zich **bekreunen om**: geven om, malen om. Een van de vele uitdrukkingen van **onverschilligheid** die onze taal rijk is. In oudere stadia van het Nederlands komen ook voor *zich bekreunen aan*, *zich bekreunen over* en *zich bekreunen + genitief*. *De familie bekreunt zich harer niet* (Wolff en Deken, Sara Burgerhart). *wie zou er zich aan bekreunen?* (A.L.G. Bosboom-Toussaint, De verrassing van Hoey in 1595). *Ik bekreun mij nauwelijks om hun kwalijk gezeur* (H. Teirlinck, Mijnheer J.B. Serjanszoon). *En geen van beiden die zich ergens om bekreunt* (Charlotte Mutsaers, Rachels rokje). Van deze uitdrukking bestaat ook nog een zeldzame *be-loze* variant in oudere teksten: *Maar Van Oudenhove [...] kreunde zich aan zulk eene kleinigheid [...] niet* (E.J. Potgieter, De Zusters).

67. **benen over hebben**: nog kunnen lopen. *We hebben zeven uur gelopen en geen benen meer over* (De Volkskrant, 11-12-1993). Een vergelijkbare uitdrukking is: *geen benen meer onder zijn lijf hebben* (Huizinga's Spreekwoorden en gezegden, 59). In beide gevallen lijkt de negatie met *geen* vrijwel verplicht. Het komt me voor dat ook *amper* of *nauwelijks* zich met deze uitdrukkingen laten combineren, hoewel ik daarvan geen vindplaatsen heb: *Ik had nauwelijks nog/amper meer benen over*.

68. **benul (hebben)**: verstand, inzicht hebben. Vaak gecombineerd met *flauw*: *Daar heb je geen flauw benul van*. Bij oudere schrijvers, zo merkt het WNT op, is de vorm veelal *belul*, wat vermoedelijk ook de oudste en oorspronkelijke vorm van dit woord is geweest. *Benul* is dan het resultaat van *l*-dissimilatie, mogelijk ter vermijding van een taboevorm. Vgl.: *In voeghe dat zy, bezwaart van drank en vaak, luttel beluls van weerbieding hadden* (P.C. Hooft, Nederlandsche Historiën, 785). *Hans Jansen heeft geen benul van wat een column is* (Trouw, 18-10-1999). *Als de Leidse universiteit enig benul van*

kwaliteit heeft, gooit ze dit vod van een onderzoeksrapport in de prullenbak (Universiteitskrant, 27-11-1997). *Nu hebben daar mensen de leiding die van voetbal nauwelijks benul hebben* (Nieuwsblad van het Noorden, 23-10-1993). *En ik vloog m'n bed weer uit, zonder echter enig benul te hebben van wat ik doen wou* (Theo Thijssen, Egeltje, 21). In 3 jaargangen van de Volkskrant op CD-ROM bleek ongeveer een kwart van alle voorkomens van *benul* te worden voorafgegaan door *flauw*. Idiomen met *flauw* vormen een apart groepje polaire uitdrukkingen, waartoe ook *flauw idee*, *flauwe notie*, e.d. behoren.

69. **bepaald**: bijwoord van graad. In combinatie met negatie kan dit bijwoord op twee manieren worden gebruikt: als bepaling van negatie zelf, links van het ontkenkende element: *bepaald niet slim*, *bepaald geen hoogvlieger* etc., en als bijwoord bij een adjectief of predikaatnomen, onder bereik van negatie: *niet bepaald slim*, *niet bepaald een held*. Als versterker van ontkenning is *bepaald* negatief-polair maar als bijwoord van graad niet. Wel is er een lichte tendens voor *bepaald+adjectief* en een sterkere voor *bepaald+predikaatnomen* om in negatieve omgevingen op te duiken, maar die is minder uitgesproken dan bij echte negatief-polaire bepalingen van graad als *bijster* or *gek*. Als versterker van ontkenning treedt *bepaald* op bij *niet* en *geen*, niet bij *niets*, *niemand*, *nooit*, *nergens*, e.d. en is daarmee nog iets restrictiever dan bijv. *in het geheel*. Vb.: *Dat is bepaald niet ondenkbaar* (Alexandra David-Néel, Tibet: Rovers, priesters en demonen, vert. Vivian Franken, 96). *U zult er bepaald geen spijt van hebben* (Margo Minco, Meneer Frits en andere verhalen, 26).

70. te **beroerd**: onwillig. Gedraagt zich als NPU indien gebruikt met infinitief-complement of *voor-PP*. Als typische

litotes-constructie heeft deze uitdrukking een uitgesproken voorkeur voor negatie als trigger, meestal *niet* of *nooit*. *Walschap is nooit te beroerd geweest om zich met de hoogste instanties te meten* (Jos Borré, Inleiding bij Gerard Walschap, Verzameld werk, deel 1, 7). *Waar onrecht heerste daar verscheen zij, immer bereid de helpende hand uit te steken, nooit te beroerd haar medelijden te tonen aan een verlaten moeder, een ontroostbare weduwe, de ongelukkige echtgenote van een dronkelap* (Bas Heijne, Laatste woorden, 139).

71. de **beroerdste**: de slechtste, de minst toeschietelijke. Negatief-polair wanneer gebruikt als predikaat: *Jan is de beroerdste niet/niet de beroerdste*. Het gebruik links van de trigger *niet* is opmerkelijk, maar past wel binnen het algemene patroon van predicatieve uitdrukkingen, die topicalisatie vrij algemeen toestaan, en scrambling (vooropplaatsing in het middenveld) als het predikaat definitief is (*Ik ben de Amersfoortse niet = Ik ben niet de Amersfoortse*). Alle 40 voorkomens in mijn materiaal hebben als trigger *niet* en andere triggers lijken nagenoeg uitgesloten, afgezien van *nooit*, dat ook mogelijk is: *Jan is nooit de beroerdste als het om meehelpen gaat*. Onidiomatisch zijn zinnen als *Is Jan ooit de beroerdste? Als ook maar iemand de beroerdste is, hij niet. Geen van hen was de beroerdste*. Een variant op deze uitdrukking kwam ik tegen in De Volkskrant, 16-2-1996: *'s Avonds belde manager Hagelstein om te zeggen dat Feyenoord de lulligste niet is*.

72. **bespaard blijven**: gevrijwaard blijven van. Meestal in combinatie met negatie, of *weinig*: *Niets bleef ons land bespaard: Bryan Roy vertrok naar Italië* (De Volkskrant, 23-1-1993). *Juventus blijft dit seizoen weinig bespaard* (ibidem, 1-4-1993).

73. te **bespeuren**: variant van *te bekenen*, met vergelijkbare eigenschappen. Van 36 vindplaatsen waren er 2 (6%) positief, 83% negatief en 11% combinaties met *weinig*. *Er was weinig meer te bespeuren van het ietwat norske, betweterige in zijn optreden dat mij in België had getroffen* (Karel van het Reve, Nacht op de kale berg, 101). *Noch in de ene noch in de andere kast was iets te bespeuren* (Pim Hofdorp, Moord in miniatuur, 34). Een positief voorkomen: *Hier is iets te bespeuren van observatie en sentiment* (Lodewijk van Deyssel, De scheldkritieken, 92).

74. **bestaan**: mogelijk zijn. Opvallend voor het negatief-polaire gebruik van *bestaan* is de mogelijkheid van een finiete bijzin als complement: *Het bestaat niet dat juist deze man hier in Mühlebach zou rondlopen* (Jos van Manen-Pieters, Liefde incognito, 63). *Het bestaat niet dat je alweer honger hebt* (Terry Deary, Die gave Grieken, 14-15).

75. **besteed aan**: passend voor, gewaardeerd door. Van 74 voorkomens staat 86% in negatieve zinnen, 3% in combinatie met *nauwelijks* en 11% in positieve zinnen. *Maar tijdens mijn stage bij een veearts merkte ik al snel dat dit werk toch niet aan mij besteed was* (De Groene Amsterdammer, 17-12-1997). *Maar dat was een symboliek die niet aan ons besteed was* (A.F.Th. van der Heijden, Vallende ouders, 19). *Lessen in taalkunde zouden zeker aan hem besteed zijn geweest* (Onze Taal, no 9, 1997). *Een zogeheten anti-wurgdas is derhalve goed aan hem besteed* (Loeks, 10-6-1997).

76. kunnen/zullen **bestrijden**: litotes-constructie, een minder gebruikelijke variant van *zullen ontkenen*. *Maar dat het Russische experiment in principe legio interessante mogelijkheden biedt, zal niemand bestrijden* (De Volkskrant, 30-1-1993). *Dat rubberboom één woord is, zal*

niemand bestrijden (Onze Taal, 1985, 131).

77. te **betekenen hebben**: te **beduiden hebben, om het lijf hebben, voorstellen**. Deze uitdrukking is negatief-polair als hij enkel gebruikt wordt om een waardering aan te geven: X heeft weinig te betekenen = X heeft weinig om het lijf, stelt weinig voor. Als het letterlijk wordt gebruikt in de zin van “een betekenis hebben”, dan is het geen negatief-polaire uitdrukking: vgl. *Deze klopsignalen moeten iets te betekenen hebben, maar ik weet niet wat*. Voorbeelden van het overdrachtelijke, negatief-polaire gebruik zijn: *Als filosoof heeft hij uiteindelijk niets te betekenen* (De Groene Amsterdammer, 23-7-1997). *Meer dan een kwart eeuw sinds het onvergetelijke Du van Peter Maffay heeft de Duitse schlager in grote delen van ons land nauwelijks iets te betekenen gehad* (NRC, 26-9-1997). *Hierdoor had de indruk kunnen ontstaan dat deze groepen zeer weinig te betekenen en geen aanhangers hadden* (Anton Pannekoek, Herinneringen, 39). *De versterking hier onder de berg had verder niet veel meer te betekenen* (Enquête-commissie Regeringsbeleid 1940-1945, deel 1c, Verhoren, 343).

78. kunnen **beteren: kunnen helpen, kunnen gebeteren**. Enigszins archaische uitdrukking. Het WNT geeft als voorbeeld *Ik kon het niet beteren*, uit de *Herinneringen* van Vissering. Tegenwoordig lijkt *beteren* alleen nog voort te leven in de uitdrukking *zijn leven beteren*.

79. **betooog behoeven**: nadere toelichting verdienen. Als triggers dienen in de eerste plaats *geen*, daarnaast ook wel *nauwelijks, niet, weinig*. Meer sporadisch vraagzinnen, bijzinnen afhankelijk van te, comparatief-zinnen e.d. Zie ook onder **behoeven**. *Het behoeft geen betooog, dat ons succes die dag op uitbundige wijze gevierd is geworden* (J.F. van Dulm, Onder de bloedvlag van de "O 21", 1940-1945, 172).

Het behoeft nauwelijks betooog dat het een uiterst twijfelachtig zaak is of we in het geval van uitdrukkingen als alleen, slechts en hoogstens met enig recht van negatieve elementen mogen spreken (Frans Zwarts, Negatief Polaire Uitdrukkingen I, GLOT 4-1, 1981). *[D]at beledigingen in het algemeen geuit, zonder dat deze tegen iemand, wie dan ook, gerigt zijn, niet strafbaar kunnen worden geacht, zal wel al te duidelijk zijn, dan dat zulks eenig betooog zoude behoeven*. (Weekblad van het regt, no 693, 9 april 1846). Varianten: *betooog hoeven, nader betooog behoeven, verder betooog behoeven*. Vgl. bijv. *En dat een krachtig Frankryk onvereinigbaar is met het voortbestaan van het republikeinsche regime, dat hoeft toch geen betooog meer, vindt U ook niet?* (Alexander Cohen, Brieven 1888-1961, bezorgd door Ronald Spoor, 355).

80. te **betrappen op/kunnen betrappen op**: betrapt kunnen worden op, bekend zijn voor. De uitdrukking komt voor in alle bekende negatief-polaire omgevingen. *Op emoties is Pioline zelden of nooit te betrappen* (Trouw, 19-2-2000). *Heb jij Ruud Lubbers ooit op een begrijpelijke zin kunnen betrappen - laat staan op een heldere gedachte?*(id., 30-12-2000). *Op zwakke punten is deze Futura dan ook amper te betrappen* (Sp!ts, 5-3-2002). *Ik was zijn assistent en heb hem alleen kunnen betrappen op afkeer van hielenlikkers* (Nelleke Noordervliet, Het oog van de engel, 117-118).

81. door de **beugel kunnen**: geoorloofd zijn, acceptabel zijn, ermee door kunnen. Dit is geen puur negatief-polaire uitdrukking, en vertoont alleen een sterke tendens om in negatieve omgevingen op te treden. Positieve voorkomens zoals 't volgende zijn volkomen in de haak: *Gericht op de voortplanting kon seks nog net door de beugel* (Midas Dekkers, Lief dier, 134). Van 68 voorkomens in de Volkskrant op CD-ROM (jan-sep 1995)

bleken er 9 (13%) positief te zijn, 46 met *niet* (67%), 8 in vraagzinnen, en de rest in enkele kleinere restcategorieën te zitten.

82. kunnen **bevatten**: kunnen begrijpen, er met de **pet bij kunnen**. Bij deze uitdrukking zijn combinaties met *amper* of *nauwelijks* even gebruikelijk als die met negatie, wat tamelijk ongewoon mag heten voor een negatief-polaire uitdrukking. *Zelfs de Turkse minister van buitenlandse zaken Cem kon het gisteren amper bevatten* (Trouw, 21-1-2000). *Het is zo wonderbaarlijk dat er een kind in je lichaam groeit, dat je het bijna niet kunt bevatten* (Margriet, no 51, 1999).

83. **bevroeden**: vermoeden. In combinatie met *kunnen* is dit werkwoord negatief-polair (100% van 39 voorkomens in mijn database), maar zonder hulpwerkwoord heeft het alleen een zekere voorkeur voor negatieve omgevingen (14 van 20 gevallen = 70%). Een breed scala aan triggers is mogelijk. *We hadden het niet/nauwelijks/moeilijk/ amper/nooit kunnen bevroeden. Wie had dat kunnen bevroeden! Ajax speelde beter dan wie dan ook had kunnen bevroeden.*

84. ergens **beweging in te krijgen** zijn: een van de vele uitdrukkingen die met negatie onverroerbaarheid uitdrukken, zoals *zich verroeren*, van zijn **plaats komen, verreppen, vooruit te branden** of het Engelse *budge*. *Ze hebben genoeg van de lage beurskoers - de laatste jaren was er amper beweging in te krijgen* (De Volkskrant, 11-1-2001). *Ze duwden ertegen, maar er was geen beweging in te krijgen* (J.J. Voskuil, Vuile handen, 327). *Ik herinner me dat de bus in een file kwam te zitten, waar geen beweging in te krijgen was* (Schaaksite.nl). Variant: *in beweging te krijgen*: *Terwijl honderden landgenoten waren omgekomen op de stranden van Thailand, waren de bestuurders in Stockholm niet in beweging te krijgen* (Trouw, 14-1-2005).

85. **biet**: **mhu**. *Het interesseert me geen biet* (Renate Dorrestein, Buitenstaanders, 53). *Er was geen biet aan*. Het woord *biet* gaat waarschijnlijk terug op *bete/beet*, tot de 18de eeuw zelf een belangrijke minimale hoeveelheidsuitdrukking, en is dan niet gerelateerd aan *biet* in de betekenis van 'knol.' Siemon Reker wees me in dit verband op de relevantie van de Groningse vorm *gain biet*. Zou het om een knol gaan, dan was de te verwachten vorm *gain bait*. Ter Laan (1929) geeft o.m. de volgende Groningse voorbeelden: *Hai wait ter gain biet van*. 't *Holp hom gain biet*. *Main ie, dat ik ter n biet van heurd haar?*

86. kunnen **bieten**: kunnen **schelen**, kunnen **bommen**. Uiterst zeldzame uitdrukking, die ik tot nog toe alleen in de werken van Lodewijk van Deyszel ben tegengekomen. Het WNT vermeldt dit gebruik van *bieten* niet. Vermoedelijk is het Amsterdams plat. *[W]at duivel kan 'et mijn ook biete, het raakt me eigenlijk geen lor!* (Lodewijk van Deyszel, De scheldkritieken, 135). *Wat kan 'et mijn bieten, rust, stilte, eenzaamheid, werk, enz.* (De briefwisseling tussen Lodewijk van Deyszel en Arnold Ising jr., dl. 1, 103). De uitdrukking kan ook zonder *kunnen* optreden: *En dat is voor mij de hoofdzaak; de rest biet geen luis* (idem, 92).

87. kunnen **bijbenen**: kunnen **bijhouden**. Een van de verschillende uitdrukkingen van onvergelykbaarheid, zoals ook *kunnen tippen aan*. Hoewel de uitdrukking ook in positieve zinnen voorkomt, met name in combinatie met een bijwoord van graad (*FC Groningen kon Ajax aardig bijbenen in de eerste helft*), overweegt toch het negatief-polaire gebruik, waarbij negatieve zinnen en zinnen met adverbia als *amper/nauwelijks/ alleen/maar* overwegen. Hoewel superlatieve contexten niet goed passen bij deze uitdrukking (*#Marie was de mooiste vrouw die haar kon bijbenen*), zijn bijzinnen afhankelijk van *de enige* dat

wel: *Loef, voormalig kernploeglid, was de enige die de Nederlandse kampioen enigszins kon bijbenen* (De Volkskrant, 30-12-1993). Andere voorbeelden: *Ronald Koeman kan het eigenlijk niet meer bijbenen, maar zijn traptechniek blijft indrukwekkend* (id, 2-10-1993). *De stad van toen kon het onmogelijk bijbenen* (id, 10-4-1993). *Financieel heeft de groep de snelle groei niet kunnen bijbenen* (id, 9-4-1993).

88. er **bij kunnen**: kunnen begrijpen, kunnen vatten. *Ik kan er nog steeds niet bij, dat het nu voorbij is* (Willy van der Heide, Sensatie op een Engelse vrachtboot, 179). *Hij kan er niet bij dat hij Mein Kampf niet mag verkopen* (Trouw, 19-11-1998). Varianten zijn *met zijn verstand er bij kunnen*, *met de pet er bij kunnen*.

89. er **bij zijn**: mogelijk zijn/het geval zijn. Wordt meestal gebruikt met een infinitief als subject: *De junks wegsturen is er niet bij* (De Limburger, april 1992), *Voor de lol een wandelingetje gaan maken was er voor de meeste dieren dan ook niet bij* (De Das, 1-2, 1996, p. 1). Minder frequent, maar eveneens mogelijk als onderwerp zijn nominalisaties: *Vrolijkheid was er niet bij* (Nieuwsblad van het Noorden, 7-11-1997). Opvallend is ook dat parafraze met *geen* hier uitgesloten is: *Studeren was er niet bij* laat zich in dit gebruik niet parafrezen als *Er was geen studeren bij*. Dit is niet te wijten aan een eis op triggers, omdat *geen* in principe wel als trigger kan optreden: *Studeren was er voor geen van hen bij*. In dit opzicht vormt deze constructie dan ook het spiegelbeeld van de *infinitief+aan* constructie, die vormen met *geen* kent, maar niet met *niet*: *er was geen doorkomen aan/*doorkomen was er niet aan*.

90. kunnen **bijhouden**: kunnen **bijbenen**. Als triggers fungeren dezelfde uitdrukkingen en omgevingen die ook bij *kunnen bijbenen* werden gesignaleerd. *Rozendaal*

kon het tempo evenmin bijhouden (De Volkskrant, 6-1-1993). *Yep Kramer kon mede door een kneibleesure het tempo van de besten niet bijhouden* (id., 11-1-1993). *De bevolking kan de prijsstijgingen nauwelijks meer bijhouden* (id, 5-2-1993). *De medische ontwikkelingen zijn sneller gegaan dan we konden bijhouden* (id, 13-2-1993). *Landskampioen Huissen is na zeven ronden de enige damploeg, die koploper Hiltex in de hoofdklasse kan bijhouden* (id., 13-12-1993). Een positief voorkomen is mogelijk, net als bij *kunnen bijbenen*: *In de eerste twee perioden kon VZC het tempo nog bijhouden* (id, 29-11-1993).

91. **bijkomen van het lachen**: ophouden met lachen. *Toen ik het mijn dochter voorlas, kwam ze niet meer bij van het lachen* (Trouw, 28-1-1998). Variant: *bijkomen van de pret: Minutenlang kwamen de dames niet meer bij van de pret* (Wiecher Hulst, Een vriend aan het Tobameer, 107).

92. **bij lange na: lang**. *Hij is bij lange na niet gereed. Kluivert is bij lange na nog geen Cruyff*. Een adverbiale uitdrukking die dient als versterker van negatie, en lijkt alleen voor te komen bij *niet* en *geen*. Bij andere negatieve uitdrukkingen is het resultaat van combinatie slecht: **Hij is bij lange na nergens voor beducht*, **Ik ken hier bij lange na niemand*. In dit opzicht is *bij lange na* restrictiever dan sommige andere adverbiale versterkingen van negatie, zoals **in het geheel**, vgl. *Je hebt hier in het geheel/*bij lange na niets te zoeken*. Niet alle combinaties met *geen* zijn goed: **Ik ken hier bij lange na geen hond* is onwelgevormd. Een kortere variant van *bij lange na* is **lang**, een oudere, nu niet meer gangbare variant is *op/bij verre na*.

93. kunnen **bijslaffen**: kunnen **bijhouden**, kunnen **bijbenen**. *Eerste divisionisten die hogerop mogen, kunnen het in de ere-*

divisie doorgaans nauwelijks bij-sloffen (De Volkskrant, 8-5-1997). *Vaak kan de alleenstaande ouder het niet meer bij-sloffen* (id., 23-12-1995). *Sabatini kan tempo Graf maar één set bij-sloffen* (id., 9-9-1993).

94. **bijster**: bijzonder, zeer. Als dit bijwoord wordt gecombineerd met een adjectief of werkwoord dat als het positieve element van een antoniemenpaar fungeert, dan is er een sterke neiging tot negatieve polariteit, met name in moderne teksten. *Dit voorstel is niet bijster origineel. Dat is geen bijster goede oplossing.* Met negatieve elementen van een antoniemenpaar is positief gebruik veelal de regel: *Er werd bijster weinig gebruik gemaakt van de nieuwe regeling. Het publiek was bijster slecht geïnformeerd.* Zie Klein en Hoeksema (1994), Klein (1997), en Hoeksema en den Ouden (2005) voor een uitgebreidere discussie van de variatie in oordelen en gebruik.

95. elkaar **bijten**: last hebben van elkaar, niet bij elkaar passen. Twee dingen die elkaar niet bijten passen goed bij elkaar. *De stukken van Goudappel en van ons bijten elkaar niet* (K. Schilder en D.H.Th. Vollenhoven, Eender en anders, briefwisseling, 134). *Nou, dat bijt mekaar niet, suiker en appeltjes* (Simon Carmiggelt, Duiven melken & Alle orgels slapen, 228). *Volgens Leo Wetzels hoeven het belang van de gemeenschap en het wetenschappelijk belang elkaar niet te bijten* (NRC, 27-4-2002).

96. **blaam treffen**: schuld hebben. *Mij trof geen blaam* (Karin Spauk, Stokken en stenen, 117). *FC Groningen treft geen blaam dat het Patrick Ax heeft verkocht* (Nieuwsblad van het Noorden, 9-7-1998). *Maar vertel me, tref hen enige blaam?* (Trouw, 16-5-1998). De uitdrukking komt vooral in negatie zinnen voor (meer dan 75% in mijn materiaal), maar daarnaast ook wel in gewone positieve zinnen: *Ook*

de leiding van de studentenvereniging treft blaam (NvhN, 27-9-1997).

97. een **blad voor de/zijn mond nemen**: zich niet **uitlaten** over iets, de zaken verbloemen. Deze uitdrukking is een intransitieve tegenhanger van de eveneens negatief-polaire uitdrukking **doekjes winden om**, en komt volgens het WNT reeds voor in Tuinman (1726-1727). Het Duits kent een vergelijkbaar idioom (*k)ein Blatt vor den Mund nehmen. U neemt ook geen blad voor de mond* (Koos van Zomeren, Explosie in mei). *Zalm heeft de afgelopen jaren zelden een blad voor de mond genomen* (Nieuwsblad van het Noorden, 19-8-1994). Meestal is *geen* de trigger, maar andere triggers zijn goed mogelijk.

98. **bleken of blozen**: oudere variant van **blikken of blozen**. *Dese dreigementen, alsoo ik ver genoeg uit hun hande was, gingen my soo weinig ter hert dat ik 'er niet eens over bleekte of bloosde* (Anonymus, D'openhertige juffrouw, of d'ontdekte geveinsdheid, 150). Een variant is **verblikken of verblozen**.

99. **blieven**: lusten, verlangen, in het bijzonder gezegd van spijs of drank. Meestal voorkomend in negatieve en vraagzinnen. *Blijft u hutspot?* (De Volkskrant, 7-4-1993), *ik blijf er geen hap van* (Nelly van Dijk-Has, Recht als een rieten fluit, 19). *Maar ik zeg, ik blijf geen nieuws uit de keuken, zeg ik* (Ben van Eysselsteijn, Romance in F-Dur, 49). Een vrij zeldzaam positief voorkomen is: *De keer dat hij weigerde op een wens in te gaan, gold een dame die de uitdossing van een poedel bliefde om haar echtgenoot te prikkelen* (De Volkskrant, 18-9-1993). Deze uitdrukking is semantisch nauw verwant aan negatief-polair **moeten** en **lusten**: *Ik blijf hem niet = Ik moet hem niet = Ik lust hem niet.*

100. **blijf weten met: raad weten met.** Vooral in Vlaanderen gebruikelijke uitdrukking. Wordt vooral gebruikt in combinatie met *geen*. *Even weet Daan geen blijf met zijn handen* (Jos van Manen-Pieters, *Liefde incognito*, 194). *Ik ben zo opgewonden dat ik geen blijf weet met mezelf* (BRT-2, 7-1-1998). *[M]en ziet aan zijn wezen dat hij geen blijf weet met emoties* (De Morgen, 9-11-1996). Zie ook de variant **verblijf weten met**.

101. een **blik gunnen: een blik waardig keuren**. *Bleef een ruiter of een voetknecht onbeschoft voor het raam staan om naar binnen te gluren, dan zag het schoone kind voor zich neer; zij gunde hem geen blik [...]* (J.F. Oltmans, *De schaapherder*). Een contaminatie van *gunnen* en *waardig keuren* levert de vaker optredende vorm *waardig gunnen* op: *Hij gunde niemand een blik waardig* (Trouw, 6-6-1998). *Veel stadgers zullen dit moderne gebouw geen blik waardig gunnen* (UK, 28-3-1996).

102. met een **blik verwaardigen: aandacht besteden aan, notitie nemen van**. Een **mhu**. *De Sheik had hem met geen blik verwaardigd* (Karl May, *Van Bagdad naar Stamboel*, 102). *Hij verwaardigde Fop met geen blik* (Theun de Vries, *Februari*, dl 1, 298). Zie ook een **blik waardig keuren**. Het Duits kent een exacte tegenhanger van deze uitdrukking: *jemandem eines Blickes würdigen. Und ohne ihn noch eines Blickes zu würdigen, schritt Alexander hoch erhobenen Hauptes durch die Gänge in sein Zimmer* (Hans Dieter Stöver, *Mord auf der Via Appia*, 28).

103. een **blik waardig keuren**: (ook maar enige) aandacht besteden aan. Deze uitdrukking behoort tot de klasse van **mhu**'s. *Prins Rainier keurt ons geen blik waardig* (Vrij Nederland, 5-2-1994). *En zonder hem verder een blik waardig te keuren, of te letten op het binnensmondse gemopper van de man, wendde hij zich weer tot Arendsoog* (J. Nowee, *Arendsoog*

in geheime dienst, 18). Varianten zijn *met een blik verwaardigen*, een **blik gunnen**, terwijl ook af en toe de contaminatie *een blik waardig gunnen* opduikt: *Ze gunde me geen blik waardig omdat ik ook een uniform draag* (Trouw, 27-12-2000).

104. **blikken of blozen: mhu**. Behoort tot een klasse van minimale hoeveelheidsuitdrukkingen in de vorm van een disjunctie. Duidt een minimale reactie (van schaamte of terughoudendheid) aan. In tegenstelling tot de meeste andere uitdrukkingen van dit type, lijkt *blikken of blozen* nagenoeg beperkt te zijn tot de collocatie *zonder blikken of blozen*. Een zeldzame uitzondering is *De onderwijzer blikte of bloosde niet* (Henk Spaan, *Kermis op de Dam*, 17). Het WNT beschouwt deze uitdrukking als een verbastering van het oudere **bleken of blozen**. Een variant is **verblikken of verblozen**.

105. **bliksem: mhu**. *Ik geloof er geen bliksem van* (Herman Heijermans, *Kamertjeszonde*, 176), *'t deugt geen bliksem* (Vincent van Gogh, *Verzamelde brieven*, 4e deel, 32). Behoort tot een verzameling van affectieve expressies rond het thema 'onweer', evenals bij voorbeeld **donder, donderen, om de donder**, de graadbepalingen *donders, bliksems, weerlichts*, de bijwoordelijke bepaling *als de (gesmeerde) bliksem, als de weerlicht, als de donder*, en de krachttermen *Bliksem!, Donders!* Deze groep van stoere termen raakt geleidelijk uit de mode, waarschijnlijk omdat donder en bliksem tegenwoordig niet meer tot de taboesfeer worden gerekend. Voor een overzicht van krachttermen rondom het thema bliksem, ook in het Frans en Duits, zie De Baere (1940: 135).

106. om de **bliksem**: absoluut, beslist. *Zij is om de bliksem geen doetje* (H. Voorde-wind, *De commissaris vertelt over donker Amsterdam*, 725). *Dat is om de bliksem niet overdreven* (J.J. Voskuil, *Bij nader*

inzien, 230). *Alweer een bewijs, dat die Darwin om de bliksem geen domme jongen was, dacht ik* (Maurits Dekker, Amsterdam bij gaslicht, 134). Het lijkt erop dat deze uitdrukking thans niet meer gangbaar is (de meest recente vindplaatsen die ik heb zijn uit de jaren 1960). Zie ook de opmerkingen bij het voorgaande trefwoord. Zoals andere negatieversterkers staat ook deze uitdrukking steeds links van negatie, en komt hij in andere dan negatieve contexten niet voor (vgl. bijv. **Denk je dat ze om de bliksem een doetje is? *Ik ben een boon als zij om de bliksem een doetje is.*) Vergelijkbare uitdrukkingen met dezelfde opbouw zijn *om de dood*, *om de dooie dood*, *om de drommel*, *om de donder*.

107. een **blind paard** kan hier kwaad doen of schade aanbrengen: met negatie geeft deze uitdrukking aan dat een locatie tegen een stootje kan. De uitdrukking is al vrij oud: *Voorts was dit vertrek op zyn Schevenings gestoffeert, dat wil zeggen zo, dat 'er een blint paert geen schade kon doen* (Johan van Gool, De nieuwe Schouburg der Nederlantsche kunstschilders en schilderessen [1750], 167). *Bij hem thuis kan geen blind paard kwaad doen* (F. Bordewijk, *Blokken, Knorrende Beesten, Bint*, 87). *Een blind paard kon in den wagen geen schade aanrichten* (H. van Aalst, *Onder martieners en bietersers*, 178). *Daar kon een blind paard geen schade doen* (Jan Wolkers, *De walgvoegel*, in: *Het vroege werk*, 908). *Dat gedoe hier, in dit clubhuis waar een blind paard nog geen kwaad kon, interesseerde hem toch niet* (Rascha Peper, *Rico's vleugels*, 163).

108. **bloed vloeien uit: kwaad kunnen, deren**. Vrij zeldzame uitdrukking, met een duidelijke voorkeur voor negatieve omgevingen. *Daar vloeit geen bloed uit zolang je de dossiers maar gesloten houdt* (Nieuwsblad van het Noorden, 7-6-1997).

Electoraal is er uit deze leiderswisseling geen druppel bloed gevloeid (idem, 7-7-2001).

109. een **blonde bliksem: mhu**, zeldzame allitererende variant van *een bliksem* (net zoals *om de dooie dood* een allitererende versterking is van *om de dood*). *Heb jij iets gemerkt van die nieuwe enquête? - Geen blonde bliksem.* (Mr. A. Roothaert, *Doctor Vlimmen*, 242).

110. **boe of ba: disjunctieve expressie, mhu**. (Ook de volgorde *ba of boe* komt voor.) Duidt een minimale verbale reactie aan, en gaat meestal gepaard met een vorm van het werkwoord *zeggen*. Idiomen met *boe of ba* zijn al oud: het WNT geeft voorbeelden van o.a. Focquenbroch. Omdat *niet A of B* equivalent is met *A noch B* en met *niet A en niet B*, komen ook deze varianten voor: *Hij zei geen boe of ba; [...] dat hij haar zonder boe of ba in de steek had gelaten* (Remco Campert, *Liefdes schijnbewegingen*, 20), *[...] omdat die geen boe en geen ba zee* (Herman Heijermans, *Droomkoninkje*, 69); *Hij stond met het blaadje in zijn hand en zei boe noch ba* (Theun de Vries, *De tegels van de haard*, 177). Een vb met *ba of boe*, aangehaald door het WNT, s.v. *fielt*: *Dat hij, bij 't minste ba of boe, U dood had neergesmeten* (J.J.A. Goeverneur, *Gezamenlijke Gedichten en Rijmen*).

111. **boeien: uitmaken, ertoe doen, donderen**. Uitdrukking van onverschilligheid. Zeer recente (jaren '90) aanwinst in het Nederlandse negatief-polaire vocabulaire van vooral jongere sprekers. *Weliswaar ben ik dan jarig, maar dat boeit niet*. De etymologie zal wel zijn: als iets iemand niet boeit, is het voor hem niet interessant, zodat het er niet toe doet. *Het boeit niet hoeveel brikkies er van jou al weggehaald zijn* (Cursor 36, 6 januari 1996). Ook een positief-polaire variant *Boeihh!* (= Niet interessant!) is populair.

112. **bolwerken**: redden. Doorgaans gebruikt met een onpersoonlijk lijdend voorwerp: *het/dat (kunnen) bolwerken*. *Langer kon ik het niet bolwerken. Tegen Ajax zullen we het nooit 90 minuten lang kunnen bolwerken*. Dit werkwoord komt het meest voor in combinatie met *kunnen* (90% van de 62 voorkomens in mijn database), met *niet* als trigger (85% van alle gevallen). De uitdrukking is niet strikt negatief-polair: 5 van de 62 voorkomens zijn positief. Vgl. *Een dia aan de wand toont een atletische dame, die het oraal zelf wel kan bolwerken* (De Volkskrant, 14-8-1995). Ook bij het gebruik zonder *kunnen* overweegt de context van negatie, zoals in *Ze waren onbekend en onbezoedeld, maar ze bolwerkten het niet* (De Volkskrant, 29-6-1993).

113. **bommen**: kunnen schelen, geven om. *Bomt niet* (George van Aalst, De schoolfuij). Vrijwel steeds gebruikt in combinatie met *kunnen*. *Dat kan me niks bommen!* (Herman Heijermans, Kamertjeszonde). *Jouw familie kan me eigenlijk helemaal niet bommen* (Renate Dorrestein, Buitenstaanders). Van de 8 vindplaatsen die ik heb van deze uitdrukking stammen er 7 van rond de eeuwwisseling, hetgeen suggereert dat de uitdrukking inmiddels verouderd is. Het WNT noemt de uitdrukking wel, maar geeft geen verklaring voor zijn betekenis. Van Ginneken (1913, 509) geeft de volgende zin als voorbeeld van studentenjargon: *'t Kâ me geen bliksem bommê*.

114. een **boodschap hebben aan iets**: zich iets aantrekken van, belang in iets stellen. *Oprechte liefhebbers van metal hebben geen boodschap aan een boodschap* (De Volkskrant, 7-1-1994). Deze uitdrukking heeft zowel een telbare als een niet-telbare variant: *Ik geloof niet dat zij daar (een) boodschap aan heeft*. Bij het niet-telbare gebruik horen voorkomens met *veel*, *weinig*: *Theoretici hebben daar weinig boodschap aan* (De Volkskrant 25-6-

1994), *ze heeft niet zo veel boodschap aan een realistisch verhaal* (De Volkskrant 29-7-1994). Daarentegen zijn voorkomens met een of enkele eenduidig telbaar: *Natuurlijk hebben die mannen geen enkele boodschap aan Hassan II* (De Volkskrant 15-1-1994), *maar in die kring (...) heeft men nauwelijks een boodschap aan deze 'onzin'*.

115. **boon: zier**. Inmiddels niet meer gangbare minimale hoeveelheidsuitdrukking. *Jae de gantsche Gheestelijckheit en soude gheen Boon meer weerdt gheweest zijn* (Philips van Marnix van St. Aldegonde, De Byencorff der H. Roomsche Kercke, 120). *Ay lieve, ick acht die leurery niet een boon* (P.C. Hooft, Warenar).

116. **aan boord komen met**: aankomen met. *Ik vind alles best, wanneer men mij nu morgen maar niet aan boord komt met het heerlijke rechtsbewustzijn van de Britten*. (Jan Greshoff, Afscheid van Europa, 254). *Hollanders zijn beroemd om hun brede talenkennis, maar met Chinees moet men ons toch niet aan boord komen* (Simon Carmiggelt, Allemaal onzin, 49).

117. **boteren**: het botert tussen A en B = A en B kunnen het goed met elkaar vinden, hebben een goede relatie. Onpersoonlijk werkwoord, net als het niet negatief-polaire *klikken*. *Het boterde nooit tussen Cruyff en AC Milan* (Nieuwsblad van het Noorden, 17 mei 1994), *Dat het tussen hem en de Rat niet boterde, had ik al een poosje in de gaten* (Piet Bakker, Ciske de Rat). In een corpus van 255 voorkomens bleek een zeer sterke voorkeur voor negatieve zinnen (93%), terwijl er daarnaast ook 5% positieve voorkomens viel te noteren, o.a. *Het lijkt redelijk goed te boteren tussen de wethouders in het Groninger PvdA-D66-CDA-college van B en W* (De Groninger Gezinsbode, 8 maart 1995), en 2% combinaties met *slecht*: *we kunnen hier wel uit concluderen dat het slecht boterde tussen Kuipers en Marja*

(Ab Visser, 't Peerd van Ome Loeks, 37). Hoewel voorkomens in conditionele zinnen, comparatieven, vragen e.d. niet uitgesloten lijken, zijn ze niet vertegenwoordigd in het corpus. Oorspronkelijk had *boteren* een iets andere betekenis. Stoett (1923, dl 1) legt *het botert niet* uit als *het gaat niet goed, gemakkelijk, voordelig* en meldt de volgende omschrijving in Sewel (1766: 137): *het wil niet boteren, het wil niet lukken* 'that will not do', *het wil hem niet boteren* 'he is not lucky in his undertakings'. Deze betekenissen liggen het dichtst bij de oorspronkelijke, letterlijke betekenis van *boteren* 'tot boter worden'. Van een eenplaatsig predikaat dat 'lukken' betekent is het een tweepplaatsig predikaat geworden dat de relatie tussen twee individuen aanduidt. Mogelijkerwijs heeft hierbij een herinterpretatie van de metafoor een rol gespeeld, waarbij *boteren* is opgevat als 'met boter besmeren', waarbij boter dan gezien werd als de verbindende substantie tussen brood en beleg.

118. het **breed hebben**: in goede doen zijn. *Gij weet wel dat het al een heelen tijd duurt, dat ik het niet breed heb* (Vincent van Gogh, Verzamelde brieven, Eerste deel, 309), *dan moet de arme meid het alles behalve breed bij hem hebben* (Jacob van Lennep, Klaasje Zevenster, dl 5, 138-9). *Zij en haar man hadden het nooit breed gehad* (André Demedts, Hooitijd, 295). *Nu is het huismerk zelfs onder de mensen die het minder breed hebben niet per se populair* (Trouw, 21-11-1998). Zoals veel NPU's met een predikatief element (in dit geval: *breed*) is de distributie over de diverse omgevingen nogal eenzijdig. Van 80 voorkomens waren er 75 met *niet* als trigger en een met *allesbehalve*, een uitdrukking die vrijwel equivalent is aan *niet*, een met *minder*, en verder twee met *nooit*. Een enkel positief voorkomen in Nederland heeft het *breed* en laat het *breed hangen* gaat terug op een oude zegswijze: *wie het breed heeft, laat het*

breed hangen. Andere negatieve triggers (*niemand, geen*) zijn ook mogelijk, hoewel niet gebruikelijk, maar conditionele zinnen, comparatieven e.d. lijken geen goede omgevingen op te leveren voor deze uitdrukking. Vraagzinnen met een negatieve implicatie lijken wel weer mogelijk: *Denk je werkelijk dat die mensen het breed hebben?* Verder kan worden opgemerkt dat net als bij andere predikatieve NPU's topicalisatie goed mogelijk is: *Al te breed hebben die lui het kennelijk niet*. Variant: *het ruim hebben*. Een andere variant, ditmaal met *zijn* in plaats van *hebben*, is te vinden in het volgende voorbeeld: *Toen was 't zoo breet niet met dien snoever* (Lukas Rotgans, Boere-kermis, vers 271).

119. **brijzel(tje)**: mhu, splinter, brokstuk (cf. *verbrijzelen, aan brijzels slaan*). *'k Houw 'er niet een brijzel af* (Jacob Cats, 1, 521a). *Gij zult er geen brijzeltje van hebben* (P.J. Harrebomee, Spreekwoordenboek der Nederlandsche Taal, Utrecht 1858-1870).

120. een **broek aan zijn gat/kont hebben**: met negatie: zeer arm zijn, niets **te makken hebben**, geen **nagel hebben om zijn gat te krabben**. *De zoon van 'n arme weeuw van 'n waschbaas; ik had as jongen, toen-i geen broek aan z'n gat had, wel honderdmaal met 'em gevochte* (A. van Emmenes, Kikkerdorp en de Kikkerdorpers [1894]). *We hebben straks peperdure vliegtuigen maar onze soldaten hebben geen broek meer aan hun kont door de bezuinigingen*. (www.nuijij.nl, posting 2010).

121. **brood eten**: geld kosten (in het onderhoud). *Het denkbeeld van een koopje te doen, en daar by dat het goed, met te blyven liggen, geen brood eet, gelyk men zegt, beweegt veele menschen om te koopen, en dikwyls duurder te koopen, dan zelfs op dien tyd het goed waard is* (Vaderlandsche Letteroefeningen, 1780).

[E]n al kan ik het nu niet gebruiken, het eet geen brood (Betje Wolff en Aagje Deken, *Historie van mejuffrouw Cornelia Wildschut*, dl 3 [1793]). *Maar die ene (die zo duur is in de wegebelasting) staat in de stalling dus dat eet geen brood meer* (hondenforum.nl, 5-12-2006).

122. ergens **brood van kunnen bakken**: ergens **chocola van kunnen maken**, ergens iets van kunnen maken. [M]et een paar mooie benen beklim je als zangeres de hitlijsten toch wat makkelijker dan met een figuur waar geen videoclipmaker ter wereld nog brood van kan bakken (DVD-Valley, no. 4, febr 2004). *Het vonnis klonk in termen van waarschijnlijkheden, maar ik kon er geen brood van bakken* (Trouw, 13 maart 2004).

123. iets **brouwen van**: iets **terecht-brengen** van. *Cambuur heeft er weer niets van gebrouwen*. Minder gebruikelijke variant van **bakken van**, met vergelijkbare eigenschappen.

124. **brui**: een klap, een slag. Gebruikt als negatief-polaire uitdrukking in de 17e en 18e eeuw. *'k Hou niet een brui van vechten* (Pieter Langendijk, *Gedichten*, 2, 81).

125. **bruien**: geven om, kunnen schelen. Thans verouderd werkwoord dat volgens het WNT behoorde tot de 'gemeenzame spreek- en schrijftaal der 17e en 18e eeuw', hoewel dit woordenboek ook nog diverse voorbeelden uit de 19e eeuw aanhaalt. Dit werkwoord heeft een groot aantal betekenissen, waarvan 'geven om, kunnen schelen' er slechts een is. In dit gebruik is het een van de omvangrijke groep uitdrukkingen van **onverschilligheid** in het Nederlands. De voorbeelden van het WNT en in Stoett (1923) laten zien dat het om een negatief-polaire uitdrukking gaat: *Wat bruit ons die Hollander?* (Van Lennep, *Romantische Werken*, deel 6), *Dat bruit me nietmendal* (P. Langendijk,

Gedichten, deel 2), *Wat brui ik er me om, wat ze van me zeggen?* (De Werken van E.J. Potgieter, deel 1).

126. zich een **buil vallen aan**: last krijgen met, zich storen aan. *Ik bestelde een glas rode wijn, waar een mens zich geen buil aan vallen kan* (Simon Carmiggelt, *Kroeglopen*, deel 2). *'Ze hebben iemand van een criminele organisatie gearresteerd,' zegt een jongeman, alsof hij zich aan het woord mafia een buil kan vallen.* (De Volkskrant, 19-5-1993). Hoewel deze uitdrukking een breed scala aan triggers kan hebben, springt *geen* eruit als veruit de meest gebruikelijke. Een enkele keer valt er ook een positief voorkomen te noteren: *Als je zegt: "Kom, we gaan eens een wip maken," zou je je weleens een buil kunnen vallen* (De Volkskrant, 16-2-1994). Wat verder nog opvalt is dat bijna alle voorkomens van deze uitdrukking verbonden zijn met een modaal hulpwerkwoord, meestal *kunnen*, maar soms ook *hoeven*, *zullen* of *willen*. Slechts 3 van de 34 voorkomens in mijn bestand zijn niet in gezelschap van een modaal hulpwerkwoord.

127. ergens **buiten kunnen**: variant op het meer gebruikelijke *ergens zonder kunnen*. *Wij kennen deze terminologie maar al te goed, daar wij zelf er bij tijd en wijle niet buiten kunnen* (Onze Taal, 25-7/8, 1956). *Hij kon er niet buiten, nu hij zijn leventje opnieuw begon in te richten* (J. van Oudshoorn, *Loutringen*, in: *Doolhof der zinnen*, 203). *Uit een radio klonk de rockmuziek waar hij geen ogenblik buiten kon* (Frans Kellendonk, *Namen en gezichten*, in *Het complete werk*, 562). Positieve voorkomens zijn meestal combinaties met *moeten* of *emfatische bevestigingen met wel, wel degelijk, best*: *Daar kan een mens best buiten* (Theo Thijssen, *Kees de Jongen*, in: *Verzameld Werk I*, 575).

128. het **buskruit uitgevonden hebben**: snugger zijn. Het WNT meldt een Vlaamse variant met *poeder* ipv *buskruit*. *Hy heeft het buskruit juist niet uitgevonden* (L. Holberg, Vyf aardige en vermakelyke Blyspeelen [1768], 8). *Maar deze Mr. X., iemand met een academische opleiding nog wel, bleek het buskruit ook niet uitgevonden te hebben* (H. Voordewind, De commissaris vertelt, 187). *“Maar wij mogen hier niet weg,” kwam de tweede, die vermoedelijk het buskruit niet uitgevonden had* (J. Nowee, Arendsoog in geheime dienst, 61). De Vlaamse vorm met *poeder* zal wel afkomstig zijn uit het Frans, dat een vergelijkbaar idioom kent, vgl. bijv. *Un beau brun, Sailor, est amoureux de Lula, blonde qui n’a pas inventé la poudre* (Le Monde, 12-4-1999).

129. **cadeau krijgen** : verkrijgen zonder inspanningen of opofferingen. *Veendam kreeg het niet cadeau van ACV, dat van de partij een echte bekerwedstrijd maakte* (Dagblad van het Noorden, 28-8-2002). *Het is overigens een loopbaan die Beertje niet cadeau kreeg* (Weekend, 11-9-2002).

130. **cent: mhu.** Geldt per conventie als aanduiding van een minimale hoeveelheid geld (evenals **duit, stuiver, rooie cent, rooie duit, centime, sou**), en metaforisch ook voor een minimale hoeveelheid of mate van andere aard. *Daar word je geen cent beter van* (H. Voordewind, De commissaris vertelt door, 452), *Jullie twee kunt me natuurlijk geen cent schelen* (Robert van Gulik, Het Chinese Lak-scherm, 96), *Nooit hebben wij een cent in huis!* (Willem Frederik Hermans, Ik heb altijd gelijk, 207). *Ware het niet veel beter, dat zij zonder een cent in het leven kwamen te staan?* (Louis Paul Boon, Vergeten straat, 269).

131. **centime: mhu.** Miminale hoeveelheid geld (in Frankrijk). *Toen de 62-jarige Chirac begin november, nog voor het kerstreces, onstuimig als eerste in de*

presidentsrace stapte, gaf niemand één centime voor zijn kansen (De Volkskrant, 22-4-1995). Ook het oudere **sou** is nog in omloop. In tegenstelling tot *sou* kan *centime* alleen in een Franse context gebruikt worden.

132. **centje pijn: mhu.** Duidt een minimale hoeveelheid inspanning of pijn aan. Hoewel *centje* een uitdrukking van minimale geldswaarde lijkt te zijn zoals **cent**, wordt het alleen als negatief-polaire uitdrukking gebruikt in combinatie met *pijn*, en heel sporadisch in combinatie met een ander substantief met vergelijkbare negatieve connotatie (in mijn bestand trof ik onder meer aan *centje last*, *centje spijt* en *centje kwaad*). Als triggers fungeren vooral *geen*, verder n-woorden, en *zonder*. *Ajax won, voor de derde keer al dit seizoen met 4-0, en heeft nog geen centje pijn gevoeld in een competitie waarin het stevig zou worden aangepakt* (De Volkskrant, 18-9-1995). *Maar anno 1996 heeft Pat Buchanan geen centje spijt van zijn houding van toen* (Nieuwsblad van het Noorden, 17-2-1996).

133. **centimeter: mhu.** Meestal in gebruik om minimale afstanden aan te duiden: *Ik ga geen centimeter voor je opzij. Geloof maar niet dat we zo ook maar een centimeter opschieten.* Figuurlijk gebruik waarbij van afstanden geen sprake meer is komt ook voor: *Voor Carel Peeters heb ik nog geen centimeter waardering* (SUM, November 1993).

134. een **christenziel**: zeldzame variant van een **levende ziel**, een **sterveling**. *[M]aar anders weet ‘r geen kristenziel van!* (Herman Heijermans, Schakels, in: Toneelwerken I, 695). *Het spreekt vanzelf dat geen christenziel over deze bekoring des bozen een mondje opendeed* (Til Brugman, Schijngehakt, 18).

135. **chocola kunnen maken van**: kunnen begrijpen. *Er is geen staat meer op te*

maken, geen touw aan vast te knopen, geen chocolade meer van te maken (De Volkskrant, 5-9-1995). De uitdrukking komt een enkele maal ook zonder *kunnen* voor: *De Kamer moest zelf maar zien hoe ze d'r chocola van maakten* (Nieuwsblad van het Noorden, 29-6-1996). Er is ook een variant in de vorm van een modale infinitief: *Kortom, er valt weinig chocola van te maken* (Radio 1, 4-3-1999). Trigger is meestal *geen*, daarnaast ook *niemand*, e.d., vraagcontexten, restrictieve adverbialen als *alleen* en een enkele keer kan ook een positief voorkomen worden genoteerd: *Niemand kan daar in de gauwigheid chocola van maken* (Nieuwsblad van het Noorden, 1-8-1998). *Aangezien de meeste juristen er alleen chocola van kunnen maken als ze het over de boeg van humanitaire interventie gooien, wringt dat* (De Volkskrant, 20-4-1999). *Daar kun je ook als 'politiek correcte burger' nog wel chocola van maken* (Trouw, 17-6-1997). Varianten: *ergens chocola van kunnen bakken, ergens sjuljus van kunnen maken, ergens brood van kunnen bakken*.

136. er **comparatief op**: aanduiding van een verzameling van uitdrukkingen van de vorm *er + comparatief + op*: *Het weer wordt er niet beter op. We worden er niet jonger op*. In combinatie met negatie geeft het geheel doorgaans een negatieve (in evaluatieve zin) ontwikkeling aan. Overigens komt de combinatie ook in positieve zinnen voor (op 290 gevallen zo'n 8%): *Onze relatie werd er beter op* (Trouw, 1-5-1999). Het meest gebruikelijk is echter directe negatie (85% van de voorkomens): *Er is nu veel veranderd, maar beter is het er niet op geworden* (P.A. Daum, Nummer Elf, 170). Voorts is ook de combinatie met de restrictieve adverbiale verbinding *alleen maar* frequent (7% van alle voorkomens). *Inzoomen maakt het er allemaal maar slechter op* (Personal Computer Magazine, februari 1999). Opmerkelijk is verder nog het volgende geval, waarin de kern niet een comparatief, maar een daarvan

afgeleid werkwoord is: *En dit verbeterde er zeker niet op, toen de moderne auteur zijn toch reeds overprikkeld zelfgevoel versterkte door wetenschappelijke pretenties* (J.L. Boender, Is. Querido en het begrip literatuur, 130). Meer gebruikelijk zijn enkele andere werkwoorden, ook met een comparatieve betekenis, maar niet afgeleid van een comparatief, zoals *vooruitgaan* en *achteruitgaan*.

137. zijn **dag** hebben: in zijn normale doen zijn. Vrijwel steeds gebruikt in combinatie met negatie, maar is een enkele maal ook in een conditionele bijzin aangetroffen. *Ik had zeker mijn dag niet* (J.J. Voskuil, Plankton, 518). *De vijf Friese blikvangers voorin hadden geen van allen hun dag* (Trouw, 9-5-1997). *Als een verdwaalde Japanner zijn dag heeft, kan die er misschien tussen komen* (De Limburger, 1992, ECI-corporus). Een variant op deze uitdrukking is *zijn avond hebben*: *Cruz had bepaald zijn avond niet* (Trouw, 7-12-1998).

138. het **daglicht kunnen verdragen**: in de openbaarheid mogen komen. *Dan komt er van alles aan het licht dat het daglicht niet kan verdragen* (W.F. Hermans, King Kong, 15). Hoewel voornamelijk gebruikt in combinatie met negatie, is het ook mogelijk om deze uitdrukking in positieve zinnen te gebruiken, met name als er een emfatisch element als *wel* in staat: *Bonden als de FIFA en de UEFA die de integriteit van het voetbal proberen te bewaken, althans de schijn willen ophouden dat de sport-business het daglicht wel degelijk kan verdragen, vragen zich vertwijfeld af wat zij tegen het Italiaanse rottingsproces moeten beginnen* (De Volkskrant, 12-3-1994). Een variant van deze uitdrukking is *het daglicht niet kunnen velen*. *Dit is weer een argument, dat het daglicht niet kan velen* (Allard Pierson, Uit de verspreide geschriften 1865-1874). *En daar kan dan ook van allerlei gebeuren wat nu het*

daglicht moeilijk kan velen (Jan Brusse, Als Brusse in Frankrijk, 75).

139. **deksel: mhu**, ook maar iets. Het WNT meldt dat dit woord als bastaardvloek ipv *duivel, donder, bliksem* kan worden gebruikt in *Wat deksel!* en *Te deksel!* Verwant hiermee is het gebruik als negatief-polaire uitdrukking als variant van een **donder** of een **bliksem**. *In den regel voert hij den lieven langen dag geen deksel uit* (C. Busken Huet, Literarische Fantasien en Kritieken, dl 2, 202). Zie ook **weerga** voor een vergelijkbaar geval van een bastaardvloek met negatief-polaire gebruiksmogelijkheden.

140. **denderend**: geweldig. Met negatie een vaste verbinding om een understatement aan te duiden. (In de betekenis 'lawaai makend' is de uitdrukking niet negatief-polair.) *Ik vond Bayern München niet denderend spelen* (Voetbal International, 3-6-1999). *Ik ben niet zo denderend in het houden van een speech* (Mensje van Keulen, Engelbert, 196). *Men begint zich hier de vraag te stellen of [...] al die toeterend aangekondigde nieuwe meesterwerken en geniale auteurs écht wel zo denderend waren* (De Nieuwe Gazet, 10-9-1980). Een zeldzaam positief voorkomen is: *ik heb de hele nacht zitten doorlezen, ik vind het zo denderend* (Haagse Post, 22-10-1975).

141. **denkbeeldig**, imaginair, slechts in de verbeelding voorkomend. Indien gebruikt als attributief adjectief is dit woord in het geheel niet negatief-polair (cf. *Het verhaal speelt zich af in een denkbeeldig Bagdad*), maar in predikatief gebruik is het dat wel. Als triggers treden op *niet, geenszins, allerminst, verre van*, kortom gewone negatie en een aantal adverbiale uitdrukkingen met een vergelijkbare betekenis. Gewoonlijk wordt het gebruikt om aan te geven dat een bepaald gevaar of risico niet imaginair is - voor mogelijke gunstige ontwikkelingen wordt dit woord slechts een enkele keer

gebruikt. *Het is verre van denkbeeldig dat het hele Franse voetbal onder de affaire zal lijden* (De Volkskrant, 7-9-1993).

Denkbeeldig is de situatie van de nieuwslezers geenszins (ibidem, 18-6-1993). *Het risico van een burgeroorlog is niet denkbeeldig* (ibidem, 22-3-1993). *Tegenover leden van de buitenlandcommissie van de Senaat zei de kanselier dat het risico dat Rusland wegzakt in een moeras van crises, sociale ellende en burgeroorlogen niet denkbeeldig is* (ibidem, 27-3-1993). De laatste tijd lijkt het foutieve pleonasme *niet ondenkbeeldig* steeds meer terrein te winnen: *Het is immers niet ondenkbeeldig dat werken onder invloed van alcohol of drugs zijn werk in negatieve zin kan beïnvloeden en zelfs gevaarlijk maken voor de klant* (Handelingen van de Belgische Senaat, 24-9-2003).

142. **moeten denken aan**: samen met negatie drukt dit idioom uit dat iets niet wordt gewenst door degene waarnaar zijn subject verwijst. In mijn materiaal (38 voorkomens) treedt deze uitdrukking enkel op in combinatie met *niet*, maar gelijkwaardige uitdrukkingen als *evenmin* zijn niet uitgesloten. *Ik moet er niet aan denken, dat we woensdag al weer op school zitten* (Enid Blyton, De vijf op trektocht, 123). *Rita moet er niet aan denken daarbij betrokken te raken* (Mischa de Vreede, Bevroren, 158).

143. **denken over/aan: piekeren/peinzen over**. Met normale intonatie is dit geen negatief-polaire uitdrukking. Maar met emfatisch accent op het werkwoord is het een negatief-polaire uitdrukking die zich geheel analoog aan *peinzen/piekeren over* gedraagt: *Ben je helemaal besodemierd? Echt, ik dénk er niet over!*

144. **deren**: schaden, kunnen schelen. *Nagescholden te worden op straat deerde mij niet* (Simon Vestdijk, De Vuuraanbidders), *Dat deerde de Gelderlander niet* (Algemeen Dagblad, 13-7-1995). Dit

werk-woord wordt vrijwel uitsluitend negatief-polair gebruikt. 55 voorkomens van de vervoegde vorm *deert* in de Volkskrant op CD-ROM, 1994, waren allemaal negatief-polair, meestal in een negatieve zin, een enkele maal in een vraagzin. In mijn materiaal vond ik slechts één positief voorkomen: *Mij derde het, dat onnoodig zoo fel tegen den "wijsgeer" Opzoomer werd geschreven* (H.P.G. Quack, Herinneringen uit de levensjaren van Mr. H.P.G. Quack 1834-1913). *Deren* lijkt zich van een werkwoord dat gekwetst of geschaad worden aanduidt, te hebben ontwikkeld tot een uitdrukking van **onverschilligheid**.

145. **deugen**: geschikt of moreel aanvaardbaar zijn. Het WNT, s.v. *deugen*, merkt reeds op: 'Deugen wordt, vooral thans, bijna alleen in ontkennend verband gebruikt.' Cf.: *Ik deug niet voor het vluchtige avontuur* (Ger Harmsen, Herfsttijloos), *Zij wist dat zij nooit ergens voor zou deugen* (Willem Frederik Hermans, *Ik heb altijd gelijk*), *Deze criteria deugen volgens de actievoerders van geen kant* (De Groninger Gezinsbode, 15 maart 1995). Zoals de meeste negatief-polaire werk-woorden wordt het niet uitsluitend in negatieve contexten gebruikt, maar wel overwegend. Bij 106 voorkomens trof ik er 8 aan in bevestigende zinnen, o.a. *Het deugt* (Martin Bril en Dirk van Weelden, *Arbeidsvitaminen*, 453), *De analyse deugt, daarover zijn vakgenoten het eens* (Intermediair 17-3-1995). Ongeveer 88% van de voorkomens bleek een negatieve zin te betreffen, een enkel geval betrof triggering door *weinig/minder* of een vraagcontext, zoals in *Dat was ook Pronks eerste zorg: niet hoe de feiten lagen, maar of de feiten wel wilden deugen* (De Volkskrant, 28-1-1995). Nog sterker negatief zijn de contexten voor de combinatie *deugen voor*: 95% negatie in mijn materiaal, 5% overig. *Ik deugde niet voor geestelijke, omdat ik overal kritiek op uitbracht* (Anton van Duinkerken,

Brabantse herinneringen, 255). *Zij wist dat zij nooit ergens voor zou deugen* (W.F. Hermans, *Ik heb altijd gelijk*, 49). *Het enige waarvoor die heks met haar grote bek deugt is het voorspellen van het weer* (Stephen King, *Cujo*, 16).

146. **deuk**: **mhu**, ook maar iets. *Daar klopt geen deuk van* (Jan Sikkens, p.c.). *Het interesseert me geen deuk hoe het gebeurt, als het maar gebeurt* (Memory Magazine, zomer 1999, 22).

147. een **deuk in een pakje boter kunnen schoppen/slaan**: tot iets in staat zijn, een zekere mate van succes hebben: **mhu**. *Je hebt bestuurders die zijn zo slecht dat ze geen deuk in een pakje boter kunnen slaan* (NRC, 8-11-1993). *Groningen kon geen deuk meer in een pakje boter schoppen* (Nieuwsblad van het Noorden, 3-5-1993). Ook andere werkwoorden dan *slaan/schoppen* worden sporadisch gebruikt: bijv. *springen*, in de context van een stuk over hoogspringen: *Junioren doen dat instinctief goed, waarna het verdwijnt en ze geen deuk meer in een pakje boter kunnen springen* (Trouw, 13-2-1998). Ook voorkomens zonder *kunnen* worden aangekomen (zij het niet vaak): *De groep had lokaal al een zekere reputatie opgebouwd met het debuut, dat echter buiten het bereik van de Californische zon geen deuk in een pakje boter sloeg* (Nieuwsblad van het Noorden, 8-2-1997).

148. **de deur uit zonder**: litotesconstructie die een noodzakelijke voorwaarde voor een handeling aangeeft. *Geen blauwhelm zal de deur uitgaan zonder een cursus fotografie* (De Volkskrant, 10-3-1998). *Rudolf is een fervent supporter van FC Groningen en gaat nooit de deur uit zonder het speldje op de revers* (Loeks, 3-6-1997). *Kortom: geen cent de deur uit zonder dat ik ervan overtuigd ben dat het gaat om een gestructureerde, integrale, gebiedsgerichte aanpak van de problemen* (De Volkskrant, 30-11-1998). Ook het

Engels lijkt een dergelijk idioom te kennen, getuige de reclameslogan van American Express voor hun credit card: *Don't leave home without it.*

dijk: zie **zoden aan de dijk zetten**.

149. **direct: meteen**, zonder meer. Naast een meer gebruikelijk niet-polair temporeel gebruik (Ga direct je handen wassen!), kan dit bijwoord ook optreden in negatieve zinnen om een understatement aan te duiden. Het temporele karakter van *direct* gaat hierbij verloren. *Het werk van een trainer is niet direct een baan van negen tot vijf* (Groninger Dagblad, 10-4-2000). *Ik wil nou niet direct beweren dat de zaak rond is* (Maj Sjöwall en Per Wahlöö, *De politieoordenaar*, 175). *Hij had nou niet direct de politiekapel in de aankomsthal verwacht, of dat de commissaris hem te paard zou opwachten* (id., 21). In dit gebruik kan de negatie niet worden weggelaten zonder een geheel andere, soms helemaal niet plausibele, lezing op te leveren. Andere omgevingen dan negatie met *niet* lijken niet mogelijk voor dit gebruik van *direct*: ??*Is het werk van een trainer direct een baan van negen tot vijf?* **Mijn kop eraf, als dat direct een baan van negen tot vijf is.* **Weinigen vinden het werk van een trainer direct een baan van negen tot vijf.*

Heel gebruikelijk is de combinatie *niet zo direct*, dat vaak een meer temporele betekenis heeft, vergelijkbaar met *niet zo een, twee, drie*: *Daar zou ik niet zo direct een antwoord op weten*. In duidelijk non-temporele contexten lijkt *niet zo direct* uitgesloten: *Hij is niet (*zo) direct een held*. De variant met *zo* heeft de voor *zo* kenmerkende mogelijkheid van plaatsing voorafgaand aan de negatie: *Dat zou ik zo direct niet weten*.

disjunctieve expressie: een uitdrukking van de vorm *A of B*, soms met varianten *A noch B*, *niet A en niet B*. Het betreft hier **mhu's**. Voorbeelden: **boe of bah, bliken**

of blozen, God of gebod, heg of steg, kind of kraai, op of om kijken, (zonder) slag of stoot.

150. **doekjes winden om:** verbloemen, verhelen. Meestal in combinatie met *geen*: van 20 voorkomens in mijn bestand waren er 18 met *geen*, een met *niemand* en een met *zonder*. Het WNT haalt o.a. aan: *Die windt er geen doekjes om, dacht Eline* (Louis Couperus, *Eline Vere*), *Ze zullen u rondborstig, zonder doekjes `er om te winden* (...) *vertellen veelvuldige meinedige streken* (Van Effen, *Spectator*). De uitdrukking is al oud, en komt reeds voor bij Jan van Hout (16e eeuw), Asselijn en Oudaan. Een variant trof ik aan in de *Volkskrant* (19-8-1993): *Teleurstellend, daar draai ik geen doekjes om.*

151. **doen:** als predikaatnomen vooral in gebruik met *geen*: *'t Is geen doen voor 'n vrouw om alleen die zware manden te sjouwen* (Herman Bouber, *Zeemansvrouwen*, 20). *Dat is toch geen doen!* (Monika van Paemel, *De vermaledijde vaders*, 40).

152. **doen:** als transitief werkwoord in combinatie met negatie kan *doen* een uitdrukking van onverschilligheid zijn. *Het doet hem niet eens veel als zij er een streep onder zet* (A. Marja, *Snippers op de rivier*, 24). *Het doet me weinig* (Sp!ts, 13-8-2001).

153. **doen aan:** tamelijk frequente pseudo-partitieve uitdrukking (Hoeksema 2003), treedt steeds op met een maatbepaling als *iets, niets, weinig, niet veel, geen bal* etc. *Ik kon er niets aan doen Ma* (Emmy van Lokhorst, *Phil's amoureuze perikelen* [1917], 14). *[B]ij ons thuis doen we d'r dit jaar niets aan* (Theo Thijssen, *Kees de Jongen* 11923], 567). *Kan ik er wat aan doen dat ik in m'n eigen bloed stik?* (Alistair Maclean, *De kanonnen van Navarone*, vert. Ton van Beers [1957], 171). *Hij deed er nooit wat aan, het bleef*

gewoon bij een aanstaren (Louis Paul Boon, Boontjes 1961, 73). *We moeten iets aan die wond doen* (Karel Glastra van Loon, Vannacht is de wereld gek geworden [1997], 35).

154. ertoe **doen: uitmaken**, relevant zijn. Door vaste combinatie met negatie is dit een van de vele Nederlandse uitdrukkingen van onverschilligheid. Bij deze uitdrukking, net als bijv. *kunnen schelen*, is het gebruik van *niet* en *niets* gelijkwaardig: het doet er niet toe = het doet er niets toe. Positieve voorkomens zijn mogelijk, maar duidelijk in de minderheid (nl. 10 op in totaal 130 voorkomens in mijn materiaal). De uitdrukking lijkt tegenwoordig wat gebruikelijker te zijn dan in vroeger tijden, maar is al wel tamelijk oud. Het WNT (s.v. *arripieeren*) geeft o.m. de volgende vindplaats: *En het doet 'er niet toe, dat men, om het niet-mentioneer van Demerary in de meergemelde Conventie, goed te maaken, arripieert, dat die Rivier ter dier tyd nog geheel ongecultiveert ... was* (N. Ned. Jaerb. 1770, 372). *Dit doet er echter voor ons doel op het oogenblik weinig toe* (D.G. Jelgersma, De nieuwe gids, 1891, 111). *Wel autobiografisch en geheel overeenkomstig 'de historische werkelijkheid,' indien dit er al iets toe doet, maar zonder dat het allemaal ook maar iets te maken heeft met mijn biografie, mijn historie en mijn werkelijkheid...* (Jeroen Brouwers, De zondvloed, in: De Indië-romans, 458). *Heel vreemd, net of grijs haar, verscherpte gelaatstrekken, een minder snelle oogopslag er niets toe doen* (Charlotte Mutsaers: Rachels rokje, 119). *Wat doet het ertoe, waar en bij wie je hem erin steekt?* (Suetonius, Levens der Romeinse keizers, vert D den Hengst, 131). Een positief zowel als een negatief voorkomen bevat de volgende tekst: *Maar dat doet er niet toe. Wat er wel toe doet, is dat het Varietétheater ten prooi viel aan een verwarring van Babylonische*

allure. (Michail Boelgakow, De meester en Margarita, vert. Marko Fondse, 144).

155. van **doen hebben met: te maken hebben met**. Deze uitdrukking wordt doorgaans gecombineerd met een maatbepaling, meestal een negatieve, zoals *weinig, niets, niet veel, geen bal*. Er is een breed scala aan omgevingen waarin deze uitdrukking zijn opwachting kan maken. Op 50 voorkomens is 66% een combinatie met een n-woord, meestal *niets/niks*, verder 12% combinaties met *weinig*, 6% zijn voorkomens in vragen, 6% in bijzinnen afhankelijk van een negatief predikaat, 4% in een restrictieve bijzin bij een universele kwantor, 2% in een bijzin ingeleid door *zonder*, 2% in een conditionele bijzin en 2% is mogelijk gemaakt door een restrictief bijwoord. *Op 22 juni verklaarde de president op een persconferentie dat het Witte Huis niets met de inbraak van doen had* (Vrij Nederland, 16-12-2000). *Zo mondt Divali uit in een commercieel feest dat met tradities nog weinig van doen heeft* (Sp!ts, 14-11-2001). *Kan die rijke vriend van haar er iets mee van doen hebben?* (Theun de Vries, Februari, dl. 2, 293). *Die zomer verstreek zonder dat hij verder iets met kettens van doen had* (Emmanuel le Roy Ladurie, Montaillou, 127). *Sindsdien maakt de Duitse justitie jacht op alles en iedereen die maar iets met Radikal van doen heeft* (De Groene Amsterdammer, 22-10-1997).

156. **dolle moer: mhu:** (ook maar) iets. Variant van het meer gebruikelijke **malle moer**. *Zoals ik zei, ik weet er geen dolle moer van - en toch, hoe 't komt weet ik niet, maar ik ben expert* (Rinus Ferdinandusse, Als je nog eens wat weet, 20).

157. **donder: mhu**. Kan net als bij voorbeeld **bliksem** gebruikt worden ter versterking van een negatieve uitspraak. Het is niet helemaal duidelijk of *donder* een echte mhu is, omdat combinatie met *ook*

maar tamelijk slecht klinkt: ??*Als je ook maar een donder om haar geeft, dan ga je haar achterna. ??Hij heeft zich nooit ook maar een donder ingezet voor de KNVB.* Postma (1995: 79) wijst erop dat *donder*, net als vele andere NPU's, zich niet met elk werkwoord even vrij laat combineren. Zo is er een verschil tussen *horen* en *luisteren naar*: *Op dat feest hoorde ik geen donder/ *luisterde ik naar geen donder.*

158. om de **donder**: absoluut, beslist. *Dat zulks om den donder niet meevalt bleek deze week maar weer uit twee door alle kranten groot gebrachte dominees-berichten* (Nieuwsblad van het Noorden, 10-8-1996). *Om de donder* is een pure negatieversterker, en wordt net als *in het geheel, bij lange na, lang* e.d. voor negatie geplaatst. De uitdrukking behoort tot een groep idiomen van de vorm *om + de + taboewoord*, zoals *om de bliksem, om de dooie dood, om de dood, om de drommel* en *om de weerga*. Deze uitdrukking is niet erg gangbaar.

159. **donderen**: er op aankomen, uitmaken. Het WNT bestempelt dit gebruik als ruw, en geeft een voorbeeld uit Knepelhout, Geschriften, dl 1 (1860): *'t Dondert niet*. Dit werkwoord behoort tot de uitgebreide klasse van uitdrukkingen van **onverschilligheid**, en wel tot de onpersoonlijke onderklasse daarvan, evenals bijvoorbeeld **kunnen schelen**. Van de 74 door mij verzamelde voorkomens blijkt ruim driekwart voor te komen in een negatieve zin, en de rest in een vraagzin: *Wat dondert het of ze komt?* Net als bij enkele andere onpersoonlijke werkwoorden valt op, dat het subject *dat* gemakkelijk weggelaten wordt. *Dondert niet* lijkt even gebruikelijk als *Dat dondert niet*.

160. om de **dood**: absoluut, beslist. *Ze mogen wel eens weten, dat ge om den dood zoo'n mak schaap niet zijt, als ge wel lijkt* (F. HaverSchmidt, Familie en Kennissen,

179). Zeldzame uitdrukking, van een type dat wel vaker voorkomt. Zie ook de ingangen voor *om de donder* of *om de bliksem*. Meer gebruikelijk is de emphatische variant *om de dooie dood*. Een Duitse tegenhanger is te vinden in de zin *Ich kann ihn auf den Tod nicht ausstehen*.

161. **dood gevonden/aangetroffen willen worden**: een leenvertaling van het Engelse negatief-polaire idioom *would be caught dead (with)*, van zeer recente oorsprong. *Veel mensen zouden er niet eens dood willen worden gevonden* (Vrij Nederland, 22-5-1999). *Freek de Jonge als de gebraden haan op een TMF Gala voor fout volk waar je niet eens dood tussen aangetroffen wilt worden* (Trouw, 12-4-2001). *Twintig jaar geleden wilde je niet dood gevonden worden met een elpee van Abba* (Trouw, 30 augustus 2000). *Maar sinds ik twee kinderen borstvoeding heb gegeven wil ik topless nog niet dood gevonden worden op het strand* (Daphne Deckers in ANWB Kampioen, juni 2003). Cf. *I would not be caught dead in that thing* (uit Brian de Palma's remake van Scarface, 1983).

162. het **doodschoppen/doodtrappen waard**: **mhu**. De achterliggende gedachte achter dit idioom is kennelijk dat het minste wat men van iemand mag verwachten is dat hij het doodschoppen waard is. Deze op het oog vreemde gedachtengang heeft wellicht als grondslag de gedachte aan insecten, en andere waardeloze diertjes, die tenminste nog een doodsschop verdienen. Indien men zelfs die mate van aandacht niet verdient, is men inderdaad geheel en al waardeloos. *Jouw moeder is het doodtrappen niet waard* (Herman Heijermans, Kamertjeszonde). *Jullie zijn 't doodtrappen niet waard...!* (Herman Heijermans, Droomkoninkje). *Ik vind dus eigenlijk dat mijn buurman het doodschoppen niet waard is* (Kick van der Veer, red., U wordt zo gemolken). De uitdrukking is zeldzaam.

163. om de **dooie dood**: meer emphatische variant van *om de dood*. Staat ter linkerzijde van negatie: *Je bent om de dooie dood zo rustig niet* (J.J. Voskuil, Bij nader inzien, 380), *zo als ik buite kwam, schoot er een gozer - en om de dooie dood geen zevenmaands kindje! - haarscherp op me af, om me kop in mekaar te ramme...* (Willem van Iependaal, Polletje Piekhaar, 71). Als triggers dienen uitsluitend *niet* en *geen*.

164. **doordringbaar**: meestal gebruikt in combinatie met *on-*, maar een enkele keer ook met niet-morfologische negatie: *Want in de richting van de rivier strekt zich een fraai en gevarieerd landschap uit; een mozaiek van kort begraasde weiljes, nauwelijks doordringbare ruigtes met akkerdistels, brandnetels en ridderzuring* (Trouw, 31-8-1999). *Daar bedekt landinwaarts een moeilijk doordringbaar woud van bomen en struiken de heuvels en kloven* (De Volkskrant, 23-8-1997). *Een goede snijplank is glad, goed afwasbaar, niet doordringbaar voor vocht en geuren, en heeft geen naden of kieren waarin viezigheid kan gaan zitten* (ibidem, 6-3-1999).

165. **doorgaan**: volgens plan plaatsvinden. Zoals Oosterhof (2004) laat zien heeft dit werkwoord sterke negatief-polaire trekjes, hoewel het ook positieve voorkomens kent. *De voorgenomen afscheidstournee die haar nog één keer door het hele land zou voeren ging niet meer door, omdat Van Rijk kort tevoren na een kort ziekbed overleed* (P.J. Meertens, e.a., Biografisch Woordenboek van het Socialisme en de Arbeidersbeweging in Nederland, dl 7, s.v. Esther van Rijk). *De manifestatie 'Kies je Sport' was wel een speerpunt, maar deze ging niet door* (Nederlandse Go-Bond, Jaarplan Breedtesport 2005). Positieve voorkomens zijn heel goed mogelijk: *Het amateur voetbal lag er uit, maar onze wedstrijd ging gelukkig door* ([www.azczutphen.nl/..](http://www.azczutphen.nl/)). Wel zijn

positieve voorkomens in de minderheid. Zoekend op Google naar de reeks *ging helaas niet door*, trof ik 664 hits aan, maar bij de reeks *ging gelukkig (wel) door* slechts 32. Daarvan waren er overigens ook enkele met een andere, niet polair-gevoelige betekenis, nl. doorgaan in de zin van verder gaan, continueren, die goed moet worden onderscheiden van de betekenis waar het hier om gaat.

Zoals Oosterhof (2004) en de ANS opmerken, kent *doorgaan* in Vlaanderen een iets ander gebruik dan in Nederland, getuige zinnen als *De verdediging gaat door in de aula van de universiteit*, waar Nederlanders in plaats van *doorgaan* het werkwoord *plaatsvinden* zouden verkiezen. Dit gebruik is niet negatief-polair van karakter.

166. om **door te komen**: te verteren. *Die integrale wedstrijden op Sport 7 zijn niet om door te komen* (Nieuwsblad van het Noorden, 28-9-1996). *Onze literatuurhandboeken zijn niet om door te komen zo saai en theoretiserend* (De Telegraaf, 29-11-1975). Vergelijkbare uitdrukkingen met een vergelijkbare vorm zijn *om aan te zien*, *(om) te harden*. De trigger is meestal *niet*.

167. zijn **draai kunnen vinden**: goed gaan functioneren, het naar de zin hebben. *Hij kon zijn draai maar niet vinden. In Spanje heeft ze nooit haar draai kunnen vinden. De twee kunnen hun draai maar moeilijk vinden*. Zonder *kunnen* is de uitdrukking *zijn draai vinden* niet negatief-polair. Ongeveer twee-derde van de voorkomens zonder *kunnen* in de Volkskrant op CD-ROM zijn als positief aan te merken, terwijl de voorkomens met *kunnen* vrijwel steeds in een negatieve context optreden. Van de 27 voorkomens in mijn bestand bleek er slechts 1 positief te zijn. Net als bij andere idiomen met *kunnen* kunnen *moeilijk* en *slecht* als trigger fungeren (zie Van der Wouden 1995a voor een

bespreking van dit opmerkelijke verschijnsel).

168. **draad: mhu.** [*W*]at dat betreft is hij nog geen draad veranderd (Trouw, 18-11-1995). Later, toen ze merkten dat het mij geen draad kon schelen, wie wat in de wildernis uitvoerde, draaiden ze een heel stuk bij (Joop Waasdorp, Welkom in zee, 213). Doe maar alsof je geen draad wijzer bent (Willem van Iependaal, Polletje Piekhaar, 128). *Namour beweert altijd dat hij geen draad om het Huis geeft* (Jack Vance, De Kronieken van Cadwal, Dl. 1: Station Araminta, 639). Het komt me voor dat deze uitdrukking, die niet tot mijn actieve vocabulaire hoort, vooral als adjunct wordt gebruikt.

169. een **droge draad aan zijn lijf hebben: mhu:** op enige plek of in enige mate droog gebleven zijn. Allitererende uitdrukking. *Wy moesten by daag en by nagt onder de blauwe hemel vernagten en hadden meesten tyd geen droge draad aan ons lyf* (De Naukeurige Aantekening van de wonderbaare Reysbeschryving [etc] van Maria ter Meetelen [1748], 138). *Mensch, ik kan niet gauwer, ik heb geen droge draad meer an me lijf!* (Herman Bouber, Zeemansvrouwen, 36). *Lederer verkleedt zich, hij had geen droge draad meer aan zijn lijf* (M.H. Székely-Lulofs, De hongertocht van 1911, 192).

170. een **droge boterham:** minder gebruikelijke variant op **droog brood**. [*J*]ij zult niet eens een droge boterham kunnen verdienen (Tonke Dragt, Verhalen van de tweelingbroers, 73). *Er valt in Amsterdam geen droge boterham meer te verdienen, klaagt een chauffeur* (Nieuwsblad van het Noorden, 23-11-2001).

171. een **drol:** een taboe-uitdrukking van hetzelfde type als **bal, moer, zak** etc. (cf. Postma 2001 en Hoeksema 2002b). Deze uitdrukking lijkt tamelijk recent gangbaar

te zijn geworden, maar de oudste vindplaats in mijn materiaal dateert uit de jaren 1930. [*I*]k geef het elders als boek uit en heb met de heele firma N. en Van D. als 'particulier auteur' ook verder geen drol meer te maken (E. du Perron, brief aan Menno ter Braak, dl I, blz. 291 van *Briefwisseling 1930-1940*). *Dat hotel Capela wat je voor ons hebt geboekt is ook formidabel. Het kost geen drol en wat blijkt: er is straks nog een bruiloftsfeest ook* (Panorama, 8-8-2001).

172. **dromen (van):** in irrealiscontexten, met name *had kunnen/had durven*, vormt dit werkwoord een negatief-polaire uitdrukking. In combinatie met negatie duidt het op een maximaal ondenkbare situatie: *Net als de meeste New Yorkers had Sullivan niet kunnen dromen dat de geliefde Twin Towers zouden instorten* (Trouw, 5-1-2002). *Dat van Nevermind alleen al in de VS in luttele maanden meer dan twee miljoen exemplaren zouden worden afgezet, had werkelijk niemand durven dromen.* (De Limburger, 1992). *Maar dat de Gasunie zich binnen enkele tientallen jaren zou ontwikkelen tot een van de machtigste gasverkopers ter wereld, dat hadden de oprichters die zaterdagmiddag in 1963 niet durven dromen.* (De Groninger Gezinsbode, 3-12-1999). *Warme chocolademelk met slagroom, daar had ik niet van durven dromen!* (Tina, no 51, 2001). *Ze doen iets waarvan zelfs de meeste experimentele dichters alleen maar kunnen dromen: Ze vinden de taal ter plekke uit* (Onze Taal, september 2001). NB: Er is ook een gebruik van *kunnen dromen* dat niet negatief-polair is, en scherp moet worden onderscheiden van het bovenstaande. Vgl.: *Ik kan het spoorboekje nu wel dromen.* Hier is *dromen* transitief gebruikt, tegen het gangbare gebruik in, en heeft *kunnen dromen* de bijzondere betekenis van *uit zijn hoofd kennen* gekregen.

173. **drommel: mhu**, vrij zeldzame uitdrukking met taboeherkomst (zie ook het volgende lemma). *Hun namen kunnen mij geen drommel schelen* (Alexander Cohen, Van Anarchist tot Monarchist, 342).

174. om de **drommel**: negatieversterker, behorend tot dezelfde categorie als *om de dooie dood*, *om de donder*, *om de sode-mieter*, *om de weerga* e.d. Kenmerkend voor deze groep is een prefix *om de*, gevolgd door een taboewoord met versterkende kracht. *Drommel* is een woord dat de duivel aanduidt. Meestal wordt deze uitdrukking gebruikt in combinatie met *niet* of *geen*: *Dat is om de drommel geen onzin*, *antwoordde Maarten* (J.J. Voskuil, Bij nader inzien, 371). *Dat zou kunnen*, *maar het is om de drommel niet zoo* (C.J. Kelk, De dans van jonge voeten, 359).

175. **droog achter de/zijn/haar oren**: volwassen. *Kom maar eens terug als je droog bent achter je oren* (De Volkskrant, 6-10-1993). *De ambitieuze en zeer intelligente Ed Exley* (Guy Pierce) *is nauwelijks droog achter zijn oren, als hij over de ruggen van zijn collega-agenten promotie maakt* (Box Office, November 1997). *Wat dacht je? Dat die man nog niet droog achter z'n oren was?* (Jan de Hartog, Hollands Glorie, 355).

176. **droog brood verdienen: mhu**. Meestal gaat deze uitdrukking gepaard met **kunnen**, of met een modale infinitief. Als triggers dient meestal *geen* (50 van de 55 voorkomens in mijn materiaal), soms ook een bijwoord als *nauwelijks*, *hooguit*, *slechts*. *Daarmee was, jammer genoeg, voor eerlijke zwendelaars geen droog brood te verdienen* (Roel van Duyn, red., Het beste uit Provo, 251). *De concurrentie is zo moordend dat er amper droog brood te verdienen valt met busvervoer* (Trouw, 5-7-2000). *Vriend en vijand zijn het erover eens dat op de hardware-markt de komende jaren hooguit droog brood valt te verdienen* (Intermediair, 29-4-1999). *Is er*

droog brood te verdienen voor een schrijver van televisiedrama? (Trouw, 27-9-1997). Combinaties met een ander werkwoord dan *verdienen* zijn nu zeldzaam, maar lijken vroeger gebruikelijker te zijn geweest: *De Lotery van Schiedam is zoo civiel gedresseert, dat 'er den Armen geen droog-brood aen sal hebben* (Hendrik Doedijns, Haegse Mercurius, 10-8-1697). *Had hij niet reeds meer dan eens gezegd, dat hij een vlashandel wilde aangaan, omdat er met de boerderij geen droog brood meer te winnen was?* (Virginie Loveling, Een dure eed, 190).

177. **drop(pel)**: mhu, variant van **drup(pel)**, zie aldaar. *In zijn land teruggekeerd gebruikte de Yankee nooit een druppel champagne meer!* (De huisvriend, 1882, 80). *Het eind van het liedje was dat hij op een ochtend opstond, vast besloten geen druppel meer aan te raken* (Henry Miller, *De steenbokskeerkring*, vert. John Vandenberg, 137).

178. **drup(pel): mhu**, minimale hoeveelheid van een vloeistof. Daarnaast ook **druppel, drop**. *Terwijl hij volgens Evelyn nog nooit een drup gebruikt heeft* (A.F.Th. van der Heijden, Vallende ouders, 396). *Er kleeft geen druppel levend bloed aan een slachter* (Herman Teirlinck, Het gevecht met de engel, 403). *Geen druppel bloed in me die spreekt* (Til Brugman, De zeebruid, 11).

179. **te duchten hebben**: relatief zeldzame variant van *te vrezzen hebben*. Komt vooral voor met negatieve maatuitdrukkingen als *weinig*, *niets*, *niet veel*. *Toch geloof ik dat je van hem niet veel te duchten zult hebben* (Tonke Dragt, De brief voor de koning, 197). *Van Twente had Feyenoord gisteren opmerkelijk weinig te duchten* (Trouw, 28-8-2000). Tamelijk ongebruikelijk zijn voorkomens zonder maatbepaling, zoals het volgende: *Wanneer eenmaal de zuidoost-passaat de zeilen spant, heeft men nauwelijks gevaar*

meer te duchten (M. Apperloo, De gulden Draeck, 24-25).

180. aan **duidelijkheid te wensen overlaten**: om de zaak heen draaien. Komt voornamelijk voor in combinatie met *niets*: *De posters tonen blote lijven in poses die aan duidelijkheid niets te wensen overlaten* (De Volkskrant, 7-9-1997). Voorts ook met *weinig*: *De conclusie laat, tot chagrijn van de krant, aan duidelijkheid weinig te wensen over* (Trouw, 8-9-1997). Een zeldzame variant wordt geïllustreerd in de volgende zin: *De geschiedenis van de Maatschappij geeft hierop een antwoord, dat aan klaarheid niets te wensen overlaat* (Carel Gerretson, De geschiedenis van de 'Koninklijke', eerste deel, 254).

181. **duimbreed: mhu.** Voornamelijk in gebruik bij de semantisch verwante werkwoorden *wijken* en *toegeven*. In mijn bestand met 23 voorkomens zijn er 15 met *toegeven* en 5 met *wijken* en 1 met *afwijken*. 2x komt voor *een duimbreed in de weg leggen*, kennelijk een contaminatie van *een strobreed in de weg leggen*.

182. **duit: mhu.** *Ik geef geen duit meer voor je kansen. Zonder een duit op zak trokken ze door het hele land. Zij ontkenen dat zij ooit een duit van de weduwe hadden geleend* (Mr A. Roothaert, Vlimmens tweede jeugd). Met het verdwijnen van de duiten, lijkt ook deze uitdrukking op de terugtocht. Tegenwoordig gebruikt men meestal *cent* of *stuiver*, al dan niet voorzien van het adjectief *rooie*. Ook **rooie duit** komt voor. In het geheel niet negatief-polair zijn voorkomens van *duit* met adjectieven als *lieve*: *Dat zal een lieve duit gekost hebben*. Varianten van *lieve* zijn *flinke*, *stevige*, *forse* en *aardige*. Ook in deze combinaties is het woord *duit* idiomatisch gebruikt, en duidt het niet een munt, maar een hoeveelheid geld aan. De adjectieven maken duidelijk, dat het in deze gevallen niet om een minimale

hoeveelheid gaat, maar juist een aanzienlijke.

183. **duivel/duvel.** Een nu verouderde uitdrukking die gebruikt werd om vraagwoordvragen te versterken, in het bijzonder *wat*-vragen, evenals bijv. **drommel, donder** en **deksel**. *Ou maer wie duyvel heeft u lieden soo outerquidant, so outragieus, of soo stout ghemaect?* (Historie van Broer Cornelis Adriaensen van Dordrecht, dl. 1, [1569]. *Wat duivel hebje voor?* (Joachim Oudaan, Haagsche Broeder-moord, of Dolle Blydschap [1672]). Het Engels kent een vergelijkbaar gebruik van *the hell* in *What the hell is going on?* Den Dikken en Giannakidou (2002) hebben laten zien dat Engelse vraagwoorden met *the hell* negatief-polair trekjes vertonen. Ingebedde vraagzinnen vereisen bijv. negatie of een vergelijkbare context: vg. **I know who the hell is going to open the store* met *I don't know who the hell is going to open the store* of *Do you know who the hell is going to open the store?* Voor directe vragen geldt een dergelijke restrictie overigens niet.

184. **dulden**: verdragen. Gerelateerd aan de groep uitdrukkingen die **kunnen uitstaan, kunnen verdragen, kunnen zetten** e.d. betekenen. Op 69 voorkomens zijn er 5 (7%) positief, verder is 78% negatief, staat 4% in vraagzinnen, en 9% in andere negatieve contexten. *Nooit zou haar vader dulden dat zij bij hem terugkeerde*. (W.F. Hermans, Moedwil en misverstand, 127). *Wij dulden het niet, dat dit schandaal in den doofpot wordt gestopt* (W.H. Vliegen, De dageraad der Volksbevrijding, dl 1, 420). *Er werden geen uitzonderingen geduld* (Eric de Kuiper, Aan zee, 8). *Nu hoorde en duldde hij het* (André Demedts, De levenden en de doden, 331).

185. **een-twee-drie**: snel, **direct**. *Daar weet ik zo een-twee-drie geen/*een antwoord op*. Deze uitdrukking wordt vrijwel steeds gebruikt in combinatie met

zinsnegatie (105 van totaal 110 voorkomens), een enkele maal in vragen (2 voorkomens) en ook af en toe positief (3 voorkomens). Deze uitdrukking kan aangevuld worden met *zo*, en dan ook links van zijn trigger staan, zoals in het bovenstaande voorbeeld of in *Ja, dat kon Lupo zo een-twee-drie niet zeggen* (Renate Dorrestein, Buitenstaanders, 22).

Triggering door negatie in een matrixzin is ook mogelijk: *Ze heeft niet de illusie dat de `verkeersmoraal' een-twee-drie verandert* (Binnenstad Beter, huis-aan-huisblad, November 1995). Een positief voorkomen is te vinden in het volgende voorbeeld: *We laten daar zo maar een-twee-drie 'n kind uit de lucht vallen* (Herman Heijermans, Beschuit met muisjes).

186. **eens**: zelfs. *Je hebt me niet eens gedag gezegd*. Het gebruik van *eens* in de betekenis van **ook maar**, *zelfs* moet worden onderscheiden van de andere gebruikswijzen van dit woord (cf. Van der Auwera 1992). Het is opmerkelijk dat ook andere Germaanse talen een dergelijke ambiguïteit kennen, cf. het Duitse (*ein*) *mal*: *Er hat sich nicht einmal rasiert* (Kürschner 1983) en het Zweedse *ens*. Het gebruik van *eens* als negatief-polaire variant van *zelfs* is momenteel beperkt tot de triggers *niet* en (substandaard) *geen*: *Je hebt me geeneens geholpen*. Andere combinaties, zoals *nooit eens*, hebben een andere betekenis. Het WNT meldt dat ook *wel eens* de betekenis 'zelfs wel' kan hebben, maar dit gebruik lijkt nu niet meer te bestaan. Ook meldt het WNT dat in oudere stadia van het Nederlands ook vraagcontexten en bijzinnen ingeleid door *zonder* voorkomens van dit *eens* konden bevatten. Vgl. het volgende voorbeeld uit Bredero: *Had ick toch doorgesnapt sonder hem eens te groeten*.

187. **eer te behalen aan**: modale infinitief, meestal gecombineerd met *geen* of *weinig*, een enkele keer ook met *nauwelijks*, *amper*

of *minder*. Hier *viel beslist geen eer aan te behalen* (Leni Saris, Spreek eens met Vincie, 66). *Als vice-voorzitter naast Ad is er weinig eer te behalen* (Marjet van Zuijlen, Retour Nijmegen – Den Haag, 16). *Ten zeerste mag worden betwijfeld of er voor welke coach dan ook nog eer te behalen is aan dit Oranje* (Trouw, 13-10-2003). Variant: **eer kunnen behalen aan**.

188. **de eerste de beste**: zomaar iemand. Wanneer gebruikt als een predikaatnomen, of als attributieve bepaling bij een predikaatnomen is deze uitdrukking negatief-polair, vgl. *Hij is *(niet) de eerste de beste (charlatan)*. Als deze uitdrukking wordt gebruikt als een argument (bijv. een subject of een object), bestaat er geen restrictie van polaire aard: *Hij trouwde met de eerste de beste*. *De eerste de beste journalist weet zoiets beter*. In dit gebruik is de uitdrukking niet-specifiek.

Alle 64 voorkomens in mijn materiaal staan in ontkennende zinnen met *niet*. Voorkomens ter linkerzijde van *niet* zijn tegenwoordig zeldzaam en aan het verdwijnen (zie Van der Horst en Van der Horst 1999, Hoeksema 2004).

Allen is niet de eerste de beste multimiljardair (De Volkskrant, 28-6-1995). *De hoofdredacteur van El Mundo is niet de eerste de beste* (idem, 18-11-1997). *Timoer Lenk was de eerste de beste niet!* (F.A.L. Kreiken-Pape, Turkse Sprookjes en Legendes, 21). Een Engelse tegenhanger van deze uitdrukking is *just anyone* (zie Horn 2000, die de term *indiscriminative* lanceert voor dit gebruik).

189. in zijn **eerste leugen(tje) gestikt**: met negatie een idioom dat aangeeft dat iemand wel vaker liegt. *Eurlings is nog niet in zijn eerste leugentje gestikt*. (website Sp!ts, 22 juni 2011).

Bush en zijn kompanen zijn niet in hun eerste leugen gestikt

(<http://www.bobfosko.nl/index.php/kollum/AFGHANISTAN.html>).

190. van **echt te onderscheiden**: zichtbaar nagemaakt. Wordt gebruikt in combinatie met *niet, nauwelijks, moeilijk*. *Voor het eerst is een Nederlandse valsemunter erin geslaagd vijfguldenmunten te slaan die in het dagelijks betalingsverkeer nauwelijks van echt te onderscheiden zijn* (NRC, 12-5-1997). *Mooie schilderijen gemaakt met de handtekening van een ander eronder, niet van echt te onderscheiden* (Reformatisch Dagblad, 27-1-1999).

191. **eeuwig de tijd hebben**: variant van het **eeuwige leven hebben**. *Petrus gromde. "Goed dan, maar niet te lang meer. Ik heb niet eeuwig de tijd!"* (Hoe de Appingedammer in de hemel kwam, uit: *De mooiste Nederlandse sagen en legenden*, 1999). De uitdrukking wordt ook positief gebruikt, maar de combinaties met negatie overheersen. *Het gebrek aan vooruitgang ten aanzien van de vestigingsfactoren is vooral zorgwekkend, omdat we niet eeuwig de tijd hebben* (speech Gerard Kleisterlee voor VNO, mei 2005, van de website van Philips).

192. het **eeuwige leven hebben**: met negatie een understatement om aan te geven dat mensen sterfelijk en voorwerpen en instellingen vergankelijk zijn, en een enkele keer om aan te geven dat de beschikbare tijd niet al te groot is. *Een verbeterde herdruk van De raadselachtige Multatuli kon niet langer dan tien jaar worden uitgesteld, want ook ik heb het eeuwig leven niet* (W.F. Hermans, Voorwoord bij de tweede druk van *De raadselachtige Multatuli*). Niet-negatief gebruik komt vooral voor in religieuze teksten, zoals in de volgende bijbeltekst: *Die in den Zoon gelooft, die heeft het eeuwig leven; maar die den Zoon ongehoorzaam is, die zal het leven niet zien, maar de toorn Gods blijft op hem* (Johannes 3: 36).

elkaar bijten: zie *elkaar bijten*.

193. **ene**: negatief-polaire variant van *een*. Niet te verwarren met het gebruik van *ene* in de betekenis van 'een zekere' zoals in *Hij werd gesignaleerd met ene Van der Wouden*, of als tegenhanger van *ander* in *De ene dag is de andere niet*. Het bedoelde gebruik is vooral gangbaar wanneer de erop volgende nominale constituent zelf een NPU is (en wel met name een taboe-NPU, cf. Postma 2001): *Da's leuk voor die jongen maar het levert geen ene sodemieter op* (De Volkskrant, 25-2-1995). *Historisch klopt er geen ene moer van* (De Volkskrant, 11-5-1995). *Het heeft geen ene reet met mijn programma te maken*. Meestal wordt *enkele* gebruikt na *geen* als er een extra zware benadrukking vereist wordt: *Men houdt geen enkele rekening met de wensen van Brussel*. Echter, juist met NPUs zoals de hier genoemde, kan *enkel* niet gebruikt worden: **Dat interesseert me geen enkele moer*. Gertjan Postma (p.c.) merkt op dat ook *enig* in deze kontekst niet past: *Niemand begreep er ene/ *enige fluit van*. Het lijkt erop, dat *ene* in het gat gesprongen is dat *enkele* en *enige* hier openlaten.

Overigens is het gebruik van *ene* na *geen* weliswaar voornamelijk, maar niet uitsluitend beperkt tot NPUs. Het volgende voorbeeld, afkomstig van een liedje van Neerlands Hoop, *Waarom ik aan cabaret doe*, bevat anderssoortige voorkomens:

*Omdat het hier ver vandaan is
En ik geen ene Braziliaan mis
Omdat het hier ver vandaan is
En ik geen ene Pakistaan mis
Omdat de helft al dood is
En ik geen ene schele jood mis
Omdat het vis noch vlees is
En ik geen ene Vietnamees mis
Doe ik aan cabaret*

Een ander voorbeeld van *geen ene* zonder erop volgende NPU trof ik aan in het 38-miljoen woorden corpus van het INL, uit een Playboy-interview met Bettine Vriesekoop: *Het werd 3-0, geen ene kans*.

Het negatief-polaire gebruik van *ene* is niet beperkt tot voorkomens met *geen*, want ook *nooit ene* of *nergens ene* zijn acceptabel: *Je hebt er nooit ene moeder van begrepen. Hij geeft nergens ene moeder om.* Dito voor (retorische) vragen: *Denk je nou echt, dat hij ene moeder om je geeft?* Merkwaardig is het gebruik na *een* in de volgende zin: *Denk je dat zo'n station ze een ene moeder kan schelen?* (Gerard Lemmens, Souvenirs, 30).

Het onderhavige gebruik van *ene* lijkt vrij modern te zijn en in frequentie toe te nemen. Het is wellicht afkomstig uit het Zuiden.

194. **enig**: negatief-polaire determinator indien gebruikt in combinatie met een telbaar, enkelvoudig zelfstandig naamwoord. In tegenstelling tot het verwante Engelse *any*, is *enig* niet negatief-polair bij niet-telbare of meervoudige substantieven (Algemene Nederlandse Spraakkunst, blz. 274-275, Hoeksema en Klein 1995, Hoeksema 2010b). Vergelijk bijvoorbeeld *Ik heb daar nooit/*vaak enige student aangetroffen*, met *Ik heb daar vaak enige studenten aangetroffen, met wie ik enige tijd heb doorgebracht met het praten over enige zaken die ons enig vermaak hebben verschaft*. Het scala aan triggers is net als bij *any* zeer breed, en omvat alle bekende categorieën, zoals vragen, ontkenningen, conditionele zinnen, comparatieven, en argumenten van negatieve predikaten. *Nog nooit heeft enig heer gesproken als hij!* (Multatuli, Max Havelaar), *zij was uit haar inlandse staat losgerukt en zogenaamd europees opgevoed om in werkelijkheid meer huisslaaf te zijn, meer baboe, dan enig europees dienstmeisje had gekund* (E. du Perron, Het land van herkomst). *Het meest opvallende aan de digitale revolutie is het ontbreken van enig debat over de maatschappelijke gevolgen* (De Volkskrant, 19-9-1994). Positieve voorkomens van telbaar, enkelvoudig *enig* zijn zeldzaam maar niet uitgesloten.

195. **erg (hebben) in**: zich iets bewust zijn, iets door hebben. Oorspronkelijk betekende *erg* 'kwade bedoeling', maar deze negatieve connotatie is in het huidige taalgebruik verdwenen. *Eerst had ik er geen erg in* (H. Voordewind, De commissaris vertelt door). *Het was eruit voor hij er erg in had* (A.F.Th. van der Heijden, Advocaat van de hanen). *Alleen Amerikanen dragen zonder erg zulke foute dassen*. Opvallend bij deze uitdrukking is de hoge frequentie van *voor(dat)* als trigger. In mijn materiaal (77 voorkomens) is 28% op rekening te schrijven van deze temporele operatoren. Voor zover bekend is het de enige uitdrukking waar *voor* en *voordat* een meer dan marginale rol spelen als triggers. Daarnaast is ook *zonder* een belangrijke trigger (34%), naast *niet*, *geen* en *n*-woorden (samen 37%). Het WNT vermeldt ook een idioom *erg krijgen in*, maar dit lijkt zowel zeldzaam als verouderd te zijn.

ertoe doen: zie: *ertoe doen*

196. iets zijn **ergste vijand gunnen/toewensen**: iets wie dan ook gunnen of toewensen. Scalaire eindpuntuitdrukking met universele lezing: iets zijn ergste vijand niet gunnen houdt in dat men het niemand toewenst. *Het lezen van een heel boek van Spirkin wens ik zelfs mijn ergste vijand niet toe* (Karel van het Reve, Het geloof der kameraden, 174). *Je gunt het je ergste vijand niet* (Youp van 't Hek, En het bleef nog lang onrustig in mijn hoofd, 41).

197. zijn/een **evenknie hebben/kennen**: zijns **gelijke kennen**, zijn **weerga kennen**. Een van de vele uitdrukkingen van **onvergelijkbaarheid** die het Nederlands kent. *Dat financiële gebied is de politieke niche waar hij zijn evenknie niet kent* (NRC, 13-1-1999). *Dit neemt allemaal niet weg dat Willem Mengelberg [...] in zijn eigen tijd nauwelijks zijn evenknie heeft gehad* (Trouw, 21-12-1999).

198. het **feest gaat door**: de zaak gaat door. Deze uitdrukking lijkt veel op *de vlieger gaat op*, zij het dat het 'feest' dat niet doorgaat steeds betrekking heeft op een gebeurtenis, terwijl de 'vlieger' die niet opgaat slaat op een mogelijkheid die niet verwerkelijkt wordt of een veronderstelling die niet correct blijkt. Ipv het lidwoord kan men ook een aanwijzend voornaamwoord gebruiken (net als trouwens bij *de vlieger gaat op*). Het werkwoord **doorgaan**, gebruikt in de betekenis die het hier heeft, nl. 'gehouden worden, volgens plan plaatsvinden', heeft zelf ook een negatief-polair karakter, zij het minder uitgesproken dan het hele idioom met *het feest* (cf. Oosterhof 2004). *Had zij de rol geweigerd, dan was het hele feest niet doorgedaan* (Algemeen Dagblad, 25-2-1999). *Door stagnatie in de productie ging dat feest niet door* (Nieuwsblad van het Noorden, 27-4-1998).

199. **fiducie hebben in**: vertrouwen hebben in. Deze uitdrukking komt vooral voor in combinatie met de zwak-negatieve uitdrukkingen *weinig, minder, niet veel* (60% van de 57 voorkomens in mijn materiaal), verder ook combinaties met *geen, nauwelijks, amper*, voorkomens in conditionele en vraagzinnen. Na het voorzetsel *zonder* kan *hebben* worden weggelaten: *Hij had niet veel fiducie toen hij vertrok = Hij vertrok zonder veel fiducie*. Enkele voorbeelden: *Fiducie in een goede afloop had hij geenszins* (De Volkskrant, 23-12-1993). *Adriaanse heeft niet veel fiducie meer in Willem II* (NRC, 2-12-1999). *Daar heb ik ook niet de minste fiducie in* (Jan Wolkers, De kus, 193).

200. het **fijne van iets weten**: iets goed weten, de ins en outs van iets kennen. Naast *weten* kunnen ook andere cognitieve werkwoorden worden gecombineerd met *het fijne*, zoals *te weten komen, begrijpen, horen, doorhebben* en *ontgaan*. De uitdrukking is geen absolute negatief-polaire uitdrukking, maar wordt wel

voornamelijk in negatieve contexten gebruikt. Op 75 voorkomens waren 11 positief (=15%), 76% negatie (60% combinaties met *niet*, en 16% combinaties met een n-woord), verder 9% combinaties met overige negatieve omgevingen. Van de 11 positieve voorkomens waren er 10 combinaties met *willen* of *zou graag*, zgn. nonveridicale contexten met een negatieve implicatuur: als je ergens het fijne van wilt weten, dan weet je op dat moment het fijne er nog niet van. *Het fijne weet ik er nog niet van, maar mijn heer is sinds kort bezig zijn krijgslieden te oefenen* (Tonke Dragt, De brief voor de koning, 406). *Maar hij was geen klant bij Van Loo en wist er dus niet het fijne van* (Gerben Hellinga, De stille, 89). *Handig [...] heeft hij de vredesonderhandelingen zo geleid, dat niemand het fijne van de zaak is te weten gekomen* (Jacqueline Doorn, Mary Stuart 1631-1660, 127). *Maar u zou toch graag het fijne van de zaak weten* (Marcellus Emants, Afgestorven, 102).

201. te **filmen**: in combinatie met *niet* is deze uitdrukking een idioom geworden met als betekenis 'onvoorstelbaar, ongelofelijk.' Een modieuze uitdrukking van de laatste jaren. Mij zijn geen voorkomens van voor de jaren '90 bekend. Andere triggers dan *niet* lijken niet mogelijk. *Het is niet te filmen, ik kan het mijn inwoners niet meer uitleggen. De enorme kloof tussen de bruto-loonkosten van de werkgevers en de nettolonen van de werknemers is een niet te filmen situatie*. (alle voorbeelden zijn uit De Volkskrant op CD-ROM, 1995).

202. **flauw benul**: **mhu**, aanduiding van een minimale hoeveelheid kennis. Er bestaan een groot aantal varianten van deze uitdrukking die geen afzonderlijke behandeling vereisen zoals *een flauwe notie, een flauw idee, een flauw vermoeden, een flauw begrip, een flauw besef*. Daarnaast bestaat er een groep uitdrukkingen met de superlatiefvorm

flauwst zoals *de flauwste voorstelling, het flauwste benul, en het flauwste vermoeden*. In al deze gevallen heeft *flauw* de betekenis `vaag'. Meestal worden als minimaliserende adjectieven gebruikt *geringste* of *minste*, maar in het domein van uitdrukkingen die kennis aanduiden spelen *flauw* en *flauwst* deze rol. Het Engels kent vergelijkbare idiomen: *the faintest idea, the faintest notion*. In het Duits wordt *blasse Ahnung* op dezelfde wijze gebruikt. Voorbeelden: *Argelose bezoekers, die zelfs van het bestaan van dit schorem geen flauw vermoeden hadden, werden door deze "ruigpoten" aangeklamp en van allerlei vieze feiten beticht* (H. Voordewind, De commissaris vertelt). *Maar ik heb van al dit soort dingen niet het flauwste benul* (Cees Buddingh', Wat je zegt ben je zelf). Als triggers fungeren met name negatie (*geen* bij de indefiniete uitdrukkingen met *flauw* en *niet* bij de definiete varianten met *flauwste*) en n-woorden. Andere triggers zijn mogelijk, maar niet bijzonder frequent.

203. **flikker: mhu.** *Ik geef om onze maatschappij geen flikker* (Willem Frederik Hermans, Ik heb altijd gelijk, 224), *Rottig eten, geen medicijnen, er was geen flikker!* (ibidem, 154). *Da's het onderscheid en verder ontlopen jullie mekaar geen flikker* (Herman Heijermans, Kamertjeszonde, 353). Het WNT geeft als oudste vindplaats een almanak uit 1851: *Dat gaat ons geen flikker aan*. Er moet een relatie bestaan met de betekenis `homofiel', getuige ook de verwante uitdrukking *een sodemieter*. Het WNT vermeldt ook nog de kruising van beide woorden: *sodeflikker*, een woord dat eveneens als **mhu** gebruikt kan worden, maar overigens uiterst zeldzaam is.

204. **fluit: mhu.** *Het interesseert me overigens geen fluit wat Maarten gezegd heeft* (J.J. Voskuil, Bij nader inzien, 653). *Anders dan Piet Grijs kan dat laatste mij*

echt geen bal, zelfs geen fluit, schelen (Vrij Nederland, 27-3-1993). Of de nevenbetekenis van *fluit* `mannelijk lid' een rol speelt in dit idioom is niet bekend (het WNT noemt het negatief-polaire gebruik van *fluit* niet eens), maar evenals zijn vrouwelijke tegenhanger *duit*, en andere aanduidingen der *pudenda*, zoals *bal*, *zak* en *kloot*, kan het emfatisch worden gebruikt ter versterking van een ontkenning.

205. **fok: mhu.** waarschijnlijk verbastering van het Engelse **fuck**. Deze vorm wordt al gesignaleerd in Salleveldt (1980: 69) als een uitdrukking die in omloop was onder de Nederlandse soldaten die na de oorlog in Indonesië vochten. Hij geeft bij de ingang *geen fok* de volgende toelichting: `Engels *not a fuck*. Het door Britse militairen zeer veelvuldig gebruikte *to fuck* neuken, werd in die tijd nimmer in druk of geschreven gezien en door Nederlandse militairen meestal verstaan als *fok*. -*Geen fok gezien*.-'

206. iemands **fort**: iemands sterke punt. Deze uitdrukking wordt gebruikt als predikaatnomen om aan te geven dat iemand ergens niet erg goed in is. *Stijl is niet hun fort* (De Volkskrant, 3-8-1993), *een vuistgevecht is nu eenmaal mijn fort niet* (Simon Vestdijk, De keller en de levenden, 151). Het WNT noemt dit gebruik niet, wel Van Dale, dat vermeldt dat de uitdrukking vooral met negatie gebruikt wordt. Positieve voorkomens zijn echter, hoewel minder gebruikelijk, niet onmogelijk: *Communicatie is juist mijn fort* (homepage Boekgrills).

Het Engelse kent een vergelijkbare uitdrukking: *Classical music isn't your forte* (Elizabeth George, A traitor to memory, 182), evenals het Duits: *ich komm aus Österreich und Politik is nicht mein Forte* (www.spieleforum.de/forum).

207. **frank: mhu.** In België een valutaire eenheid. *En toen de buurman lucht gaf aan*

zijn verontwaardiging, omdat Prior hem geen frank wilde uitkeren, ontstond tussen hem en Robert een flinke ruzie (Walter van den Broeck, Brief aan Boudewijn, 200). *De penningmeester zou nooit een frank van dit geld gezien hebben* (Ann Bats, Willygate, 71). Zie ook **rotte frank**.

208. **fris**: gebruikt als understatement in combinaties als *geen frisse jongen, geen al te frisse praktijken*, etc. *Nooit geweten: onze Oscar was geen frisse jongen* (Trouw, 27-2-1999).

209. **fuck**: **mhu**. Een typische uitdrukking van de jaren 1990. Ik heb slechts één vindplaats van voor 1990: *Of je er nu een fuck aanvindt of niet, Eddy Murphy is terug* (Rinus Ferdinandusse, Gedachten op dinsdagmorgen, 58, een bundel uit 1991 van Vrij Nederland-columns uit de jaren 1980), al meldt Salleveldt (1980) dat de Nederlandse verbastering **fok** al in omloop was onder militairen tijdens de politionele acties in Indonesië. Voorts: *Daar heb je toch geen fuck mee te maken?* (De Volkskrant, 19-2-1993), *ik kom thuis, echt geen fuck op TV* (Osdorp Posse, Osdorp Stijl), *en het kan me geen fuck schelen of je tevreden bent met die antwoorden of niet* (René Appel, De derde persoon, 99-100). Een verhollandste variant trof ik o.m. aan in Trouw (29-12-1995): *Het interesseert me geen fok*. Een andere verhollandsing is een **neuk**, een echte calque die ik vooral aantrof in rapteksten.

210. **fut**: **puf**, energie. Vaak gebruikt bij werkwoorden als *hebben, zitten (in)*: *Hij heeft geen fut, omdat hij gedepimeerd is. En hij heeft geen werk omdat hij geen fut heeft*. (Boudewijn van Houten, De vlucht naar voren, 140). *Helaas scheen er niet veel fut in de benjamin te zitten* (Johan van der Woude, Eduard Verkade en het toneel, 13). Bij dit soort gebruik heeft *fut* een onbepaald voornaamwoord als determinator. Daarnaast komt het woord ook voor met een bepaald lidwoord, vaak in

combinatie met werkwoorden die een negatief karakter hebben: *De vraag wordt gesteld of de fut eruit is* (notulen bestuursvergadering van het jongerenontmoetingscentrum SJOC te Essen, 7-9-1998). *Het gebrek aan fut in homobeweging en homowereld maakt dat Amsterdam haar vooraanstaande positie als homohoofdstad aan het verliezen is* (Wordt vervolgd, zomer 1998). Daarnaast ook in gewone negatieve of vragende zinnen: *Ze hadden zelfs de fut niet meer om hun gezicht te wassen* (Lulu Wang, Het lelietheater) *Zou er nog iemand de fut gehad hebben om, net terug van vakantie, te bellen?* (column Ron van Zonneveld, UK, 3-9-1998)

211. **gaan boven**: overtreffen. Een van de vele uitdrukkingen van onvergelijkbaarheid, zoals *kunnen tippen aan, zijn weerga kennen* e.d. *Er gaat niks boven een geslaagde bankoverval* (Hans Sahar, Zoveel liefde, 96). *Er gaat weer eens niets boven Groningen* (De Groninger Gezinsbode, 27-2-1998). *[E]r ging weinig boven het kraslot, had ik al besloten, als het om bezigheidstherapie ging* (Arnon Grunberg, Fantoompijn, 38).

212. **garen te spinnen met: aan te vangen met**. *Valt met de bonden bij NS nog goed garen te spinnen wanneer het Rijk de subsidies verder terugbrengt?* (Geld uit de grond: financiering van infrastructuur).

213. een **gat in een natte krant schieten**: voetbalidioom voor een minimale prestatie bij het scoren van doelpunten. *Die Rep schoot nog geen gat in een natte krant!* (Jules Deelder, Modern Passé, 216). *In het hol van de Rotterdamse leeuw [...] velde uitgerekend John van Loen, die ruim twintig wedstrijden daarvoor geen gat in een natte krant had geschoten, op magistrale wijze het vonnis* (www.webbies.nl/voetbal/zwanenvlucht.htm)

214. ergens een **gat in zien**: hoop op verbetering koesteren. *De Officier heeft er vermoedelijk ook geen gat in gezien* (H. Voordewind, De commissaris vertelt verder). Hoewel al mijn vindplaatsen combinaties met *geen* betreffen, ben ik van oordeel dat ook andere omgevingen deze uitdrukking toestaan: *Zie jij er dan nog een gat in? Niemand zag er nog een gat in.*

215. voor één **gat te vangen**: gemakkelijk in problemen te brengen. *Het was maar goed dat Wouter niet voor één gat te vangen was* (Marijke Höweler, Van geluk gesproken). *De ware gelovige is niet voor één gat te vangen* (Propria Cures, 11 mei 1956). In mijn materiaal zijn alle voorkomens geregeerd door *niet*, met uitzondering van een positief voorkomen dat echter niet van woordspelerigheid valt vrij te pleiten: *Alle mannen zijn voor één gat te vangen, beweerde Zwarte Riek altijd* (De Volkskrant 25-7-1995). Een variant is: *zich voor één gat laten vangen: De NAVO laat zich niet voor één gat vangen* (De Volkskrant, 27-2-1995).

216. een **gebenedijd woord**: **mhu.** Zuidnederlandse uitdrukking. Vgl. ook Engels *a damned thing/a blessed thing* die allebei als NPU's fungeren. *Tijdens de maaltijd uitte Karel geen gebenedijd woord* (André Demedts, De Belgische Republiek, 209). *Sindsdien zei ze geen gebenedijd woord meer tegen mij* (Tom Lanoye, Spek en Bonen, 37). *Omdat het anders nooit meer zal lukken een gebenedijd woord op papier te zetten* (Monika van Paemel, De vermaledijde vaders, 289).

217. kunnen **gebeteren**: **kunnen helpen, kunnen beteren**. Voorbeelden, geciteerd naar het WNT: *Zo isse dan van zelfs gevallen, vrouw, en dat kon immers d'andre niet gebeitren* (Asselijn, Stiefmoeder, 10). *Kan ick gebeteren dat alle menschen stincken / En alle beesten niet?* (Huygens, 2, 24). Thans verouderd.

218. zullen **gebeuren**: zullen overkomen. Behoort tot een groepje van toekomstgerichte idiomen die aangeven, in combinatie met negatie, dat een bepaalde mogelijkheid uitgesloten is (vgl. **horen zeggen, zullen geloven** e.d.). Het gaat steeds om negatieve zinnen. Vraagzinnen of conditionele zinnen lijken uitgesloten als context voor deze uitdrukking. *Van avond ben ik vrij, hetgeen mij in de eerste tijden niet licht meer zal gebeuren* (A. Ising Jr., in: De briefwisseling tussen Lodewijk van Deysse en Arnold Ising Jr., 31).

219. de **gedachte van zich af kunnen zetten**: zich aan de **indruk kunnen ont-trekken (dat)**. Weinig frequente litotesuitdrukking. *Intusschen kan ik de gedachte niet van mij afzetten, dat Kröller en Van Aalst een gemeenschappelijk belang hebben* (Herinneringen en dagboek van Ernst Heldring (1871-1954), dl. 1, 550). *ik kon de gedachte niet van me afzetten dat mijn tetanusinjecties misschien niet werkzaam waren* (Sue Grafton, C staat voor Crimineel, 173).

220. **gediend zijn van**: iets wenselijk achten, appreciëren. Bijna steeds te gebruiken in combinatie met *niet* (95% van 100 voorkomens), hoewel enkele andere combinaties ook voorkomen in mijn materiaal (zie de voorbeelden hieronder). Een van de 100 voorkomens is positief. *Hij fotografeerde me, terwijl ik allang duidelijk had gemaakt dat ik daarvan niet gediend ben* (Koos van Zomeren, Collega Vink vermoord, 26), *ook al zouden zij zoals zo vaak niet gediend zijn van mijn goede intenties* (Heere Heeresma, Juweeltjes van waterverf, 16). *En hoewel grootmoeder hem niet mag en, zoals we weten, Anna evenmin van hem gediend is, komen ze toch weer enigszins onder de bekoring van z'n gezellig gepraat* (Sibe van Aangium, De smokkelaars van de Schans, 106). *Om dat doel te bereiken deed ik alsof ik alleen gediend was van de*

mannen die mij in werkelijkheid niets konden schelen (Choderlos de Laclos, *Gevaarlijk spel met de liefde*, 179). [*I]k wist ook niet of ik wel zo gediend was van een opgelegde gezelligheid die nog het meest leek op een keurige verjaardagsbijeenkomst* (Geerten Meijnsing, *Veranderlijk en wisselvallig*, 107). *Als 'k Betty om 'r middel pak, voel 'k dat ze 'r van gediend is* (Herman Heijermans, *Duczika*, 45).

221. iemand **gegeven zijn**: voor iemand mogelijk of **weggelegd** zijn. Deze uitdrukking komt opvallend vaak voor met zwakke triggers. In mijn materiaal (92 voorkomens) gaat het om 63 voorkomens (68%) in combinatie met *weinig* of negatie + universele kwantor (*niet iedereen, niet altijd*), tegenover 18 combinaties met *niet* of n-woorden (20%). Ook voorkomens in conditionele zinnen zijn redelijk gangbaar (5%), en combinaties met restrictieve bijwoorden als *slechts, maar*. Positieve voorkomens zijn mogelijk maar niet gebruikelijk (1%). *Het is Feyenoord in de Champions League niet gegeven om een voorsprong te verdedigen* (De Volkskrant, 30-9-1999). *Lammers schrijft in een stijl die maar weinig auteurs gegeven is* (Trouw, 23-1-1999). *Het is niet iedereen gegeven om op deze manier afscheid te nemen* (idem, 29-4-2002). *Het komt erin als me nog een volgende druk is gegeven* (Onze Taal 2001, no 9). *Het is slechts aan een enkeling gegeven boeiend te schrijven over het schrijven en het schrijverschap* (Vrij Nederland, 18-11-2000). *Want juist door deze mislukking is het hem gegeven niet alleen zichzelf maar de hele wereld die hij vertegenwoordigde een spiegel voor te houden* (De Groene Amsterdammer 10-11-2006).

222. in het **geheel**: totaal, absoluut. Idioom, gebruikt als adverbiale bepaling ter versterking van negatie. *Dat nieuws verwonderde Nonkel Baptist in het geheel niet* (Herman Teirlinck, *De nieuwe Uilen-*

spiegel). *Bovendien had hij in het geheel geen zin in een potje hockey* (Peter Bügel e.a., *Mussengang*, deel 1). In tegenstelling tot veel andere adverbiale versterkers van negatie is de distributie van deze uitdrukking sterk beperkt. Vergelijk bij voorbeeld *in het geheel* met andere uitdrukkingen die een totaliteit aangeven, zoals *totaal* of *volledig*: *Dat is totaal/volledig/*in het geheel onmogelijk*. Van de 58 voorkomens van *in het geheel* in mijn bestand kwam 55% voor samen met *niet*, 31% met *geen* en 14% met *niets*. Steeds staat dan de uitdrukking direct links van de trigger. Triggering van lange afstand, bijvoorbeeld door een negatie in een hogere deelzin, is uitgesloten. **Ik geloof niet, dat het hem in het geheel interesseert*. Bij vooropplaatsing van de negatieve uitdrukking dient *in het geheel* ook mee te verhuizen: *In het geheel geen goed idee vind ik dat* versus **Geen goed idee vind ik dat in het geheel*. Dit wijst erop dat *in het geheel* samen met de negatieve uitdrukking een constituent vormt.

Een verschil met de negatieversterker *lang* wordt zichtbaar bij scrambling van uitdrukkingen met *zo*: *Fred is lang niet zo slim / lang zo slim niet* versus *Fred is in het geheel niet zo slim/*in het geheel zo slim niet*. Ten aanzien van topicalisatie gedraagt *lang* zich echter als *in het geheel*.

Het is opmerkelijk dat *in het geheel* kan dienen als bepaling bij *niets*, maar de andere n-woorden mijdt. Vgl. *Hij doet in het geheel niets/*nooit wat/*niemand een plezier/*nergens aan mee*. Meestal gedragen de n-woorden zich als een blok.

223. ergens een **geheim van maken**: verhelen. Semantisch verwante uitdrukking: *ergens doekjes om winden*. *Ook maakt hij geen geheim van zijn ambitie om het volgende kabinet te worden opgenomen* (Vrij Nederland, 5-2-1994). Voornaamste triggers zijn *geen* en *nooit*. Hoewel de uitdrukking bestaat uit een indefiniete NP met een transitief werk-

woord, is het geen **mbu**, en is combinatie met **ook maar** dan ook niet toegestaan: **Fred heeft er nooit ook maar een geheim van gemaakt dat hij homofiel is*. Het Engels kent een vergelijkbare uitdrukking in *make a secret of: With his intimates he made no secret of it* (Ruth Rendell, *The keys to the street*, 23). Hetzelfde geldt voor het Duits: *Wie gesagt, ich mache kein Geheimnis aus der Sache* (Jean Paul, *Der Komet oder Nikolaus Marggraf*).

224. geheimen hebben/kennen voor: deels onbekend zijn voor iemand. In combinatie met negatie levert dit een litotesuitdrukking op die expertise op een bepaald terrein of nauwe omgang met iemand aangeeft. *De fiets had al spoedig geen geheimen meer voor Kopmans* (Jules Deelder, *De t van Vondel*, in *De dikke van Deelder*, 504). [*C*]hatten en downloaden heeft geen geheimen voor een beetje kind van nu (Trouw, 22-6-2000). *In de Amsterdamse Melkweg bewees de New Yorkse dat ook het popidoom voor haar geen geheimen meer kent* (Trouw, 12-11-2001).

225. gek: wordt op een aantal manieren gebruikt in litotesconstructies. Als adjectief in combinaties als *geen gek idee*. Als bijwoord wordt *gek* vooral in combinatie met *veel* gebruikt: *Toen waren de omstandigheden niet zo gek veel beter*. Als triggers dient *niet*, al dan niet vergezeld van *zo*. Andere omgevingen, zoals vragen, zijn ook mogelijk, maar komen in mijn materiaal niet voor: *Was hij dan zo gek veel slimmer?* In dit adverbiale gebruik is *gek* een bijwoord van graad, met een betekenis en distributie die doet denken aan *bijster*. Een verschil met *bijster* is natuurlijk het feit dat *gek* zich met minder adjectieven laat combineren. Naast *veel* zijn dit voornamelijk *lang*, *groot*, *ver*: Vgl. *De omzet was niet gek groot* (De Volkskrant, 13-2-1993). *De functie van controller is nog niet zo gek oud* (id., 8-8-1994). *Zijn jaarinkomen zal daar niet zo*

gek ver naast zitten, schat hij (id., 21-2-1994).

Overigens kan *gek* ook nog als een bijwoord van wijze worden gebruikt, zoals in *We hebben niet gek geboerd dit jaar*. Wat opvalt, is dat ook hier het gebruik negatief-polair is: immers, in deze context betekent *gek* iets als *slecht*. Laten we negatie weg, dan resulteert een tamelijk bizarre zin: *We hebben gek geboerd*. (Overigens is *boeren* in de bovenbedoelde zin een van de weinige werkwoorden met een verplicht adverbiaal complement.)

Bij het gebruik van *gek* als adjectief valt op dat naast *geen* ook de combinatie *niet zo* vaak optreedt als trigger. Dit past bij het litoteskarakter van dit gebruik. In de Volkskrant op CD-ROM, 1993, 1994, en de eerste 3 kwartalen van 1995, trof ik bij de combinatie *gek idee* het volgende aan: 4x een positief voorkomen, 10x een combinatie met *niet zo* en 11x een combinatie met *geen*. In negatieve contexten is het verschil in betekenis tussen *gek* en *slecht* geneutraliseerd, net als bij het bovengemelde adverbiale gebruik, zodat het niet uitmaakt, of men zegt dat iets geen slecht idee is, of geen gek idee. Dit toont aan, dat *gek* hier een iets ander gebruik heeft dan in affirmatieve zinnen. Tenslotte is er nog een vaste verbinding *zo gek nog/nog zo gek*, die uitsluitend met negatie voorkomt: *Dat voorstel is zo gek nog niet*. *Het plan van de beide dames is nog niet zo gek*. Deze verbinding sluit direct aan bij het adjectivische gebruik dat we hierboven noteerden.

226. zich gek laten maken: zich onnodig laten beïnvloeden door buitenstaanders. Hoewel de uitdrukking niet strikt negatief-polair is, zijn combinaties met negatie veruit in de meerderheid (in mijn materiaal van 50 voorkomens ruim 85%). *De Nederlandse liefhebbers van een malse biefstuk, een doorregen stooflap of een simpele bal rundergehakt, laten zich niet gek maken voor de BSE-crisis* (Nieuws-

blad van het Noorden, 20-1-2001). Een positief voorkomen: *Maar ze hebben zich gek laten maken door de zaakwaarnemers* (Trouw, 20-6-2003, 11). Een vergelijkbare, maar minder frequente, uitdrukking is *zich het hoofd op hol laten brengen*.

227. zo **gek kunnen bedenken/noemen/verzinnen**: met negatie is deze uitdrukking een manier om over de realisatie van vergezochte mogelijkheden te spreken. Heel vaak staat deze uitdrukking in een balansschikking. *Je kan het zo gek niet bedenken of iedereen heeft het ooit wel 's meegemaakt...* (Herman Brusselmans, Zijn er kanalen in Aalst?, 173).

228. **gekker moeten worden**: met negatie een uitdrukking die aanduidt dat de maat vol is. *Nou moet het dan ook niet gekker worden!* (H. Voordewind, De commissaris vertelt over donker Amsterdam, 810). “*Het moet niet gekker worden,*” *vond ook Jol* (Trouw, 16-10-1997). Hoewel het gaat om een negatief-polaire uitdrukking, en men zou verwachten dat de gehele uitdrukking in het bereik staat van de negatie, is dit niet het geval: *moeten* heeft bereik over *niet*. *Het moet niet gekker worden* betekent dus *het is noodzakelijk dat het niet gekker wordt* ipv *het is niet noodzakelijk dat het gekker wordt*. Dat verklaart ook het gebruik van *moeten* ipv *hoeven*.

229. van **gekkigheid weten + vraagzin**. Deze uitdrukking heb ik uitsluitend aangetroffen in combinatie met negatie. De vraagzin betreft meestal een variant op *wat X moet doen*, maar ook andere vragen komen voor. *'s Ochtends had Flanor, die [...] van gekheid niet wist wat hij doen zou, hem den volgenden brief gezonden [...]* (Johannes Kneppelhout [Klikspaan], Studenten-typen, 341). *[A]llemaal van die rijkelui's-zoontjes hè?, die van weelde en gekkigheid niet weten wat ze voor flauwe kul zullen uitspoken* (Alie Smeding, De Zondaar, 129 [1927]). *Tamara weet van gekkigheid niet meer wat ze doen moet*

(Hannes Meinkema, Op eigen tenen, 144). *Ik wist van gekkigheid niet hoe ik het geld moest opmaken* (De Volkskrant 3-9-1993). *Bij tijd en wijle weet hij van gekkigheid niet wat hij moet doen met zijn geld* (NRC, 13 april 2011).

230. zijn(s) **gelijke kennen/hebben**: zijn weerga kennen, een evenknie hebben. Net als *zijn weerga kennen, het halen bij, kunnen tippen aan*, etc. behoort deze uitdrukking tot een klasse van idiomen die een vergelijking aangeven. *Lomax hoort er een lied in dat zijns gelijke niet kent* (De Volkskrant, 13-8-1993). *Maar waar het om gaat in tennis, is winnen, en daarin kent Graf voorlopig haar gelijke niet* (De Volkskrant 9-9-1995). *Zij beweerden in Tielt dat hij zijns gelijke niet had* (André Demedts, De Belgische Republiek, 264).

231. kunnen **geloven**: vooral met een *dat*-zin gedraagt deze combinatie zich als een negatief-polaire uitdrukking, net als de modale infinitief *te geloven*: *Zeg, ik kan 't haast niet gelooven* (Alie Smeding, De zondaar, 125). *Ze kunnen amper geloven dat ze in China zijn* (Nieuwsblad van het Noorden, 20-3-1999). *Hadst gij negen dagen geleden kunnen gelooven dat iedere vesting aan den Rijn op dit oogenblik reeds gevallen zou zijn?* (Marjorie Bowen, Ik zal handhaven, 233).

232. zullen **geloven**: veel sterker dan *kunnen geloven* wordt deze uitdrukking uitsluitend gebruikt in combinatie met negatie. *Je zult me niet geloven, maar ik heb in jaren niet zo lekker gegeten* (J.J. Voskuil, Meneer Beerta, 118).

233. zijn **geluk op kunnen**: in combinatie met negatie duidt dit idioom een toestand van ongelimiteerde gelukzaligheid aan. *Ik kon mijn geluk niet op* (Trouw, 22 maart 1995). *En de hoofdsponsor kon zijn geluk al evenmin op* (De Volkskrant, 29-5-1995). *Truus Wieringa kan haar geluk niet op* (Mien van 't Sant, Deining op de Aukes-

hof, 75). In andere dan negatieve contexten heb ik deze uitdrukking niet aangetroffen, in tegenstelling tot bijvoorbeeld *zijn lol op kunnen*.

234. over **geluk te klagen hebben/mogen klagen**: pech hebben. *We hebben inderdaad niet over geluk te klagen gehad* (De Volkskrant, 19-9-1994). *In de replay mocht Anand opnieuw niet klagen over geluk* (De Volkskrant, 29-10-1994). Deze uitdrukking behoort tot een kleine groep van min of meer vaste verbindingen met als kern **te klagen hebben**, zoals *over gebrek aan belangstelling te klagen hebben*.

235. een **gemakkelijk heerschap**: een man die gemakkelijk in de omgang is. *Maar ik ben op dit punt ook geen gemakkelijk heerschap* (Ed. van Thijn, Dagboek van een onderhandelaar, 102). Zie ook het volgende lemma.

236. een **gemakkelijke tante**: een vrouw die gemakkelijk in de omgang is. Vrouwelijke tegenhanger van **gemakkelijk heerschap**. Zowel *tante* als *heerschap* hebben een lichtelijk distantieënd dan wel pejoratief karakter. De negatieve aanduidingen **lastig heerschap/lastige tante** zijn zelf niet negatief-polair, maar worden gewoonlijk zonder negatie gebruikt: *Zij is geen gemakkelijke tante = Zij is een lastige tante*.

237. te **genieten**: te **verduren**, te **harden**. In tegenstelling tot *te harden* wordt *te genieten* vooral gezegd van personen. Als iemand niet te genieten is, dat is hij in een slecht humeur, en is er geen **huis te houden** met hem. Deze modale infinitief is een beetje merkwaardig omdat er kunnen corresponderend gebruik is met *kunnen*: **Men kon hem niet genieten*. Ook is er geen duidelijke relatie met *genieten* van: *Hij was niet te genieten ≠ Er viel niet van hem te genieten*. De tweede zin is bijv. van toepassing als de persoon in kwestie

niet aanwezig was, maar de eerste kan dan niet gebruikt worden. *Als je er ook maar iets over loslaat, is ze de rest van de dag niet te genieten* (Maarten 't Hart, Het woeden der gehele wereld, 132). Verder valt nog op te merken dat *genieten* eigenlijk twee modale infinitieven kent: met *vallen*: *Er valt veel te genieten in het Noorderplantsoen*, die niet duidelijk negatief-polair is, en ook niet van toepassing is op personen, en eentje met *zijn*, eventueel ook *blijken*, *lijken*, *vinden* die meestal van personen wordt gebezigd en steeds met negatie wordt gebruikt: *Hij was weer eens niet te genieten. Ik vond hem niet te genieten*.

238. ergens **genoeg van kunnen krijgen**. *Hij kon er geen genoeg van krijgen* (Ger Harmsen, Herfsttijloos). *Kan jij er ooit genoeg van krijgen, van Paul?* (De Volkskrant, 5-3-1994). Zonder het modale hulpwerkwoord *kunnen* is de uitdrukking niet negatief-polair: *Ik begin daar genoeg van te krijgen*. Ook in irrealiscontexten lijken deze uitdrukking gebruikt te kunnen worden: *Ze zou wel eens genoeg van je kunnen krijgen*. Vergelijk dit met **Sinds gisteren kan ik genoeg van haar krijgen*. Zoals wel vaker het geval is bij nominale partikels (zie De Vries 1975: 91 over *standhouden*), kan *genoeg* vooraf worden gegaan door *niet* en door *geen*: *Ik kan er niet/geen genoeg van krijgen*.

239. in het **geringst(e)**: een minder gebruikelijke variant van *in het minst*, wellicht ontstaan via het Duitse *im geringsten*. *Belangstelling voor deze of gene idee had hij niet in het geringste* (Paul van Ostaijen, Proza, Verzameld Werk, 11).

240. **gerust op** iets: iets met vertrouwen tegemoet zien. *De ouwe was er glad niet gerust op, vooral niet toen de dominee met z'n woorden draaide* (Marinus van Goeree, De rivier, 161). Zonder *op* heeft *gerust* geen negatief-polair karakter, cf. *Dat*

stelde hem gerust; Je kunt gerust gaan slapen; Nu ben ik weer helemaal gerust.

241. **geven**: uitmaken, ertoe doen. Onpersoonlijk werkwoord waarvan het onderwerp gewoonlijk *het* of *dat* is. *Wat geeft het of ze boos is? Geeft niet, hoor. Of het wat geeft dat we meedoen? Dat geeft toch geen bal!* Van 21 voorkomens in mijn bestand is er een positief, zij het met contrastief *wel*, ter ontkenning van een eerdere negatieve bewering: *Dat geeft natuurlijk niets! Wat wel geeft, is dat ons vast nog vermoeiende dagen te wachten staan* (Willy van der Heide, Drie jongens op een onbewoond eiland).

242. een **gezicht**: het aankijkend waard. *Zo'n lelijke schutting naast onze tuin is toch geen gezicht.* Afgezien van *geen* lijkt zich deze uitdrukking met geen enkele ander negatief element te verbinden: **Zo'n lelijke schutting is nauwelijks/nooit/niet bepaald een gezicht.*

243. van **gisteren**: dom, onwetend, of: ouderwets, achterhaald. Gebruikt als predikaat. Het Engels kent de, eveneens negatief-polaire, uitdrukking *born yesterday* (vgl. *He wasn't born yesterday*), die nog wat duidelijker de herkomst van de uitdrukking laat zien: *van gisteren zijn* betekent: nog niet droog achter de oren zijn, en dus dom, naief, onwetend. (Niet te verwarren met het, ook al weer negatief-polaire **van vandaag of gisteren**, dat een heel andere betekenis heeft.) *Maar moeder Bell was ook niet van gisteren!* (Chr. van Abkoude, De vlegeljaren van Pietje Bell). Alle 12 voorkomens in mijn bestand hebben als trigger *niet*, maar andere omgevingen lijken niet uitgesloten, bijv. vragen: *Denk je soms dat ik van gisteren ben?* Wel moet er een duidelijke negatieve implicatuur zijn. Uitgesloten is **Iedereen die van gisteren is hoeft zich voor dit tentamen niet in te schrijven.* **Wie van jullie zijn van gisteren?* **Het zou me verbazen als hij van gisteren is.*

244. **glad zitten**: gemakkelijk afgaan. *Dat zou ze niet glad zitten!* (Willy van der Heide, Drie jongens op een onbewoond eiland, 103). *Dat zal je niet glad zitten, Piet* (K. Norel, Engelandvaarders, 444). Het lijkt erop, dat deze uitdrukking (vrijwel) uitsluitend optreedt in combinatie met *niet*. De uitdrukking gaat opvallend vaak gepaard met een voorkomen van *zullen*, zoals in de bovenstaande voorbeelden, maar dit is niet verplicht.

245. een **gloeiende duit**: **mhu**, een minimale hoeveelheid geld. Variant van een **rooie duit**. *Maar voor uniformen geef ik geen gloeiende duit* (André Demedts, De Belgische Republiek, 113).

246. bij **God**: meestal in combinatie met *weten*, minder vaak ook met andere cognitie-werkwoorden als *begrijpen*, *inzien*, *snappen* e.d.: in het geheel, absoluut. *Hij wist bij god niet wat te antwoorden* (Hans Plomp, Brigadier Snuf rookt stuff, 68). *Ik zou je bij God niet herkend hebben* (Herman Bouber, Zeemansvrouwen, 24). Kenmerkend voor deze uitdrukking is verder dat het onderwerp doorgaans eerste persoon is of derde persoon bij vrije indirecte rede. Vergelijk het verschil tussen *Hij wist het bij God niet meer* en *#Iedereen wist het bij God niet meer*.

247. **God of gebod**: **disjunctieve expressie**. Meestal met geïncorporeerde negatie in de vorm van *noch*: *Hij stoort zich aan God noch gebod*. Daarnaast komen ook disjuncties met *of* in het bereik van negatie voor: *De politie kan zonder aan God of gebod gebonden te zijn infiltranten inzetten*. Ook conjuncties komen voor, zij het steeds met lezingen die equivalent zijn aan disjuncties: *we schamen ons al bijna bij de gedachte onze dagelijkse beslommeringen in de steek te laten, om verlaten van god en gebod in het stemhokje onze democratische behoefte te*

doen (De Volkskrant, 2-3-1994). Merk op dat we hier *verlaten van God en gebod* op moeten vatten als gelijkwaardig aan *verlaten van God en verlaten van gebod*. Het predikaat *verlaten* geeft hier de zin zijn negatieve lading. We zien dus dat de drie varianten *P noch Q*, *niet P of Q*, en *niet P en niet Q* alle drie vertegenwoordigd zijn bij dit idioom.

248. **goed bij zijn/het hoofd:** in goede mentale staat. Predikatief NPU, behorend tot een groepje van uitdrukkingen van de vorm *goed X* die allemaal negatief-polair zijn en gebruikt worden om aan te duiden dat iemand gek is. Als varianten komen voor **wel bij zijn hoofd**, **goed bij zijn verstand**. Komt vooral voor met negatie en in vraagzinnen. *Ik vroeg of hij wel helemaal goed bij zijn hoofd was* (De Volkskrant, 23 november 1993). *Ben je wel helemaal goed bij je hoofd, Lisa?* (Theo van Gogh, Mijn favoriete graftak (en ander onheil), 66). Een Engelse variant is *right in the head*, vgl. *there was a woman called Sweeting at the cottage who kept pigs and had a niece who wasn't quite right in the head* (Dorothy L. Sayers, Busman's honeymoon, 45).

249. **met goed fatsoen:** op een goede of fatsoenlijke manier. In combinatie met *kunnen* fungeert deze uitdrukking als een negatief-polaire uitdrukking. Daarbij kan *met goed fatsoen* zowel links als rechts van het negatie-element staan. *[H]ij kon met goed fatsoen niet protesteren* (Maj Sjöwall en Per Wahlöö, De man die even wilde afrekenen, 74). *Je kon hier niet meer met goed fatsoen gasten ontvangen* (UT-Nieuws, 20-5-1998).

250. **goed snik:** in goede mentale staat. Zie ook **goed bij zijn hoofd**, **goed wijs**. Op 57 voorkomens in mijn bestand zijn er 52 combinaties met *niet*, 4 staan in vraagzinnen en een voorkomen was een combinatie met *nooit*. *Mens, je bent niet goed snik* (Theun de Vries, De tegels van

de haard). *Ben je wel goed snik?* (Willem Wilmlink, Moord in het moeras, 17). *Ik ben benieuwd of je wel goed snik ben!* (Willem van Iependaal, Polletje Piekhaar, 70). Een niet meer in omloop zijnde oudere variant van deze uitdrukking is **recht snik**. Ook **snik** zonder voorafgaand *goed* komt een enkele maal voor, meestal in combinatie met een bijwoord als *helemaal*.

251. **goed wijs:** in goede mentale staat. *"Ze zijn niet goed wijs," merkte Gerben nuchter op.* (H. de Roos, De schippers van de Kameleon, 57). *Bent u eigenlijk wel goed wijs?* (De Volkskrant, 7-12-1994). Het antoniem *goed gek* is positief-polair (zie Hoeksema & Klein 1996), cf. **Ze zijn niet goed gek*.

252. **goed worden van iets:** iets goed kunnen verdragen. *Daar wordt het tweetal niet goed van* (Nieuwsblad van het Noorden, 2-1-1996). *Ik word daar compleet niet goed van*. Komt alleen voor in combinatie met negatie. Bovendien dient hier te worden opgemerkt dat de negatie geen gewone zinsnegatie is, maar constituent-negatie. Vandaar dat het bijwoord *compleet* in bovenstaand voorbeeld vooraf kan gaan aan *niet*, en vandaar ook dat bij topicalisatie *niet* mee naar voren verhuist: *Niet goed word ik daarvan, weet je*. **Goed word ik daar niet van, weet je*. Uiteraard is de laatste, gesterde zin niet ongrammaticaal, maar hij mist wel de idiomatische lezing die kenmerkend is voor *Ik word daar niet goed van*. Omdat constituent-negatie verplicht is in dit idioom is iedere vorm van lange-afstandstrigging ook uitgesloten, cf. **Ik geloof niet dat ik daar goed van word*.

253. een **goed woord over hebben voor: mhu**. Aan de volgende voorbeelden valt goed te zien dat een breed scala aan triggers mogelijk is. *Voor kinderrecht De Jong heb ik werkelijk niet een goed*

woord over (De Volkskrant, 1-2-1993). *Voor zijn secretaresses had hij nooit een goed woord over* (Vrij Nederland, 11-9-1993). *De Democraten hadden evenmin een goed woord over voor hun eigen president* (NRC, 20-10-1993). *Drion heeft nauwelijks een goed woord over voor het volgens hem stoffige verleden van Groningens belangrijkste zalen- en congrescentrum* (De Groninger Gezinsbode 21-12-1992). *Er is niemand die een goed woord voor hem over heeft* (Piet Bakker, Ciske de Rat). Hoewel *goed woord* ook wel in andere verbanden dan met *over hebben voor* kan worden gebruikt, is dit toch veruit de meest voorkomende combinatie. In dit opzicht wijkt *een goed woord* af van zijn antoniem *een kwaad woord*, dat veel vrijer gecombineerd wordt met werkwoorden en werkwoordelijke uitdrukkingen.

254. **goeds beloven**: idioom dat in combinatie met negatie, meestal *niet veel*, *weinig* of *niets*, op een omineuze toekomst wijst. *Zijn verblijf belooft zelden iets goeds* (J.F. Oltmans, Het slot Loevestein in 1570, 17). *Dat belofde niet veel goeds voor mijn entree* (H. Voordewind, De commissaris vertelt, 18). *Intussen beloven vooral de ontwikkelingen in de grote steden weinig goeds* (Elsevier, 5-6-2004). Op 91 vindplaatsen waren er 6 positief (7%), verder 34 met *niet veel* (37%), en 49 met *weinig* (54%), 1 met *zelden* en 1 met *evenmin*. Zie ook de volgende ingang voor een variant.

255. **goeds voorspellen**: zie **goeds beloven**. *Dit recht op ons toeliggende, met een vlaggesein in de mast, voorspelde weinig goeds* (J.F. van Dulm, Onder de bloedvlag van de "O 21" 1940-1945, 149-150). *Wat Ming Li Foo overkomen is, voorspelt niet veel goeds* (Morris/R. Goscinny, Lucky Luke – Het 20ste cavallerie, 22). *Dat voorspelt nooit iets goeds* (J.J. Voskuil, Het A.P. Beerta Instituut, 947). De uitdrukking is wat

minder frequent dan zijn tegenhanger **goeds beloven**. Op 46 voorkomens trof ik 1 positief voorkomen aan, verder 14 met *niet veel* (30%), 29 met *weinig* (63%), 1 met *zelden* en 1 met *nooit*.

256. voor **goud**: voor de ruimst denkbare beloning. Deze **scalaire eindpunt-uitdrukking** komt uitsluitend voor in de negatieve uitdrukking *voor geen goud*. Deze uitdrukking kent vele varianten, zoals *voor een prijs*, *voor al het goud/geld van de wereld*, en het Engelse *for all the tea in China*. *Dat wil ze voor geen goud missen* (Renate Dorrestein, Een nacht om te vliegeren).

graat: zie **zuiver op de graat**.

257. **gram(metje)**: **mhu**. Deze uitdrukking wordt uiteraard vooral gebruikt in de context van wegen en gewicht, maar ook overdrachtelijk in contexten waar gewicht niet in het geding is. *Kijk dan, geen grammetje vet!* (Sydney & Bom, Julie, Klaartje, Cécile no. 13: Dit is pas het begin!, 45). *Dit alles moet je natuurlijk wel in rekening brengen, hoewel het geen gram verklaart van juist deze specifieke domheid* (Menno ter Braak, in: M. ter Braak/E. du Perron, Briefwisseling 1930-1940, deel III, 301). *Kooistra heeft geen triomfantelijk gevoel maar heeft ook geen grammetje medelijden met de man* (Nieuwsblad van het Noorden, 29-1-1993). Wordt meestal gebruikt als een bepaling bij een zelfstandig naamwoord, zoals in bovenstaand voorbeeld. Een wijde scala aan triggers is mogelijk, maar *geen* is veruit het gebruikelijkst.

258. ergens **gras over laten groeien**: geen haast maken met iets. *Indurain laat er geen gras over groeien* (Nieuwsblad van het Noorden, 5-7-1993). De uitdrukking komt vrijwel uitsluitend voor met *geen*, maar andere triggers lijken wel mogelijk, zoals *niet*: *Ik geloof niet dat Indurain er gras over zal laten groeien*. *Indurain liet*

er nooit gras over groeien. Niettemin is het aantal mogelijkheden gering. Voorkomens in vraagzinnen, conditionele zinnen, comparatieven, relatieve bijzinnen bij universele en superlatieve NPs lijken allemaal uitgesloten. De uitdrukking heeft geen emphatische waarde.

259. **greep hebben op: vat hebben op**, in bedwang kunnen houden. Treedt meestal op in negatieve zinnen (2/3 van mijn materiaal), verder met zwak-negatieve uitdrukkingen als *weinig, nauwelijks* of *amper*. *Op Sorgdrager heeft de kamer geen greep meer* (Trouw, 13-11-1998). *De fiscus heeft volgens de Rekenkamer evenwel weinig greep op het resultaat van die maatregelen* (NRC, 18-3-1999). *Bagdad heeft amper greep op Noord-Irak* (De Telegraaf, 6-12-1997). *Terwijl ze zich verdrongen bij de vestiaire schudde hij links en rechts handen, te beneveld om nog greep op de gebeurtenissen te hebben* (J.J. Voskuil, De dood van Maarten Koning, 218). Positieve voorkomens zijn relatief ongebruikelijk: in mijn materiaal 2 op 58 voorkomens.

260. **greep krijgen op: vat krijgen op**, inchoatieve variant van **greep hebben op**. In tegenstelling tot de laatste uitdrukking heeft deze geen uitgesproken negatief-polair karakter.

261. een **grein(tje): mhu**, ook maar een beetje. Wordt meestal gebruikt als bepaling bij een zelfstandig naamwoord, veel minder vaak als (deel van) een voorwerp bij een werkwoord. Ongebruikelijk is dus *Daar begrijp ik geen grein van*, en gewoon *Ik heb daar geen grein verstand van*. Enkele voorbeelden: [...] *dewyl niemand, die een grein bezadigd verstand bezit, ons van het aangetygd zou kunnen vryspreken* (Boekzaal der geleerde Waerelt, dl 86, 1758, 4). *Indien God nog een grein macht bezat, had Hij dit moeten verhinderen* (Simon Vestdijk, De Vuur-aanbidders). *Zit er dan geen greintje*

dankbaarheid in jou? (Hugo Claus, De zwarte keizer), *nee, deze man zal nooit ook maar een greintje van zijn lichaamsvet riskeren voor iets wat naar een ideaal zweemt* (Koos van Zomeren, Haagse Lente).

262. **grenzen kennen**: met negatie te gebruiken om mateloosheid uit te drukken. *Zijn hang naar perfectie kent geen grenzen* (Algemeen Dagblad, 30-9-1997). *In het maken van grappen kent de komiek amper grenzen* (Groninger Dagblad, 8-4-2000). *Mijn vreugde kende geen grenzen, want ik dacht, dat ik nu naar Siberië mocht* (Jacob Israël de Haan, In Russische gevangnissen, 145). *De lyriek van Faict over Piux IX, zoals die in zijn vastenbrief tot uiting komt, kent nauwelijks grenzen* (Michel van der Plas, Mijnheer Gezelle, 521). De distributie van deze uitdrukking is beperkt: alleen combinaties met *geen* (90% van 82 voorkomens) en *nauwelijks/amper* (6%) werden genoteerd. Daarnaast trof ik 4% positieve voorkomens aan, waaronder: *Een groep aanhangers van Ajax maakte zaterdagochtend tijdens de training bij de Arena via een 'ludieke actie' duidelijk dat het geduld van supporters ook grenzen kent* (Trouw, 7-2-2000). Een oudere variant op deze uitdrukking is **palen kennen**.

263. **grip hebben op: variant van greep hebben op**. *Daar heb je als gids ook geen grip op* (Loeks, 4-7-2000). *Het probleem is volgens hem dat Kabila te weinig grip heeft op de vier groepen in de regering* (Trouw, 20-5-1998).

264. van de **grond komen**: zich succesvol ontwikkelen. Deze uitdrukking wordt meestal gecombineerd met enige vorm van negatie (66% van de 97 voorbeelden in mijn materiaal), of met *nauwelijks, amper* of *moeilijk* (14%), met restrictieve adverbialen als *alleen/slechts* (3%), in vragen (3%), in het complement van een negatief predikaat (1%), in bijzinnen met *voor*

(1%), en in 10% van de gevallen zuiver positief. *Het vleugelspel als gevaarlijk en erkend wapen kwam dan ook geen moment van de grond* (Voetbal International, 3-6-1999, p. 24). *Guy Chambers, een arme dertiger wiens muziekcarrière nauwelijks van de grond wilde komen, bleek dé man voor de muziek* (HP/De Tijd, 16-11-2001). *Mel's solo-carrière wilde maar niet van de grond komen* (Sp!ts, 10-10-2001). *Laatst zat ik in de prachtige Concertzaal midden in Tilburg en besepte dat zoiets in de Bossche binnenstad nimmer van de grond kan komen* (Trouw, 22-12-2000). *Maar heel soms, als iedereen de moed al heeft opgegeven, komt zo'n tot mislukken gedoemd bouwproject dan toch van de grond* (Nieuwsblad van het Noorden, 28-12-2001). Een enigszins vergelijkbare uitdrukking is van zijn **plaats komen**.

265. iets aan de **grote klok hangen**: iets algemeen bekend maken, ruchtbaarheid aan iets geven. In oude klokkentorens hingen vaak twee klokken: een grote voor gevaar zoals brand, en een kleine voor het bijeenroepen van de stedelingen. Stoett (1923, dl 1, 468) geeft ook een Duitse (*etwas an die grosse Glocke hängen*) en een Franse tegenhanger (*sonner la grosse cloche*). Ook het Fries en het Afrikaans kennen een versie van dit idioom. Tot de 19^e eeuw bestond er ook een variant *iets aan de klok hangen*, met overigens gelijke betekenis. Vanaf wanneer de uitdrukking een negatief-polair karakter draagt, is op grond van mijn materiaal niet vast te stellen. Op 64 voorkomens bleken er 5 (8%) zuiver positief te zijn, 81% negatief, voorts 9% in conditionele of in vragende zinnen en 1% in een *voordat*-zin te staan. *Maar we hebben het nooit aan de grote klok gehangen hoor* (De Volkskrant, 7-2-1996). *Venables had een dag eerder zijn dreigende ontslag aan de grote klok gehangen* (ibidem, 15-5-1993). *Ik verzoek u dit verhaal echter niet aan de grote klok te willen hangen* (Jan Brusse, Als Brusse in Frankrijk, 110). [*D*]e chefs overwegen

of het niet verstandig is de man uit de weg te ruimen voordat hij zijn ontdekking aan de grote klok hangt (UK, 15-6-2000, 2).

266. iemand een **groter genoeg/plezier etc. kunnen doen/een groter genoeg etc. kennen**: samen met negatie duiden deze uitdrukkingen de hoogste graad van geluk of genoegdoening aan. *Het Witte Huis kon geen groter genoeg gedaan worden* (De Volkskrant, 18-9-1993). *Maar Sindala was een fakir, die kon je geen grotere lol doen dan hem in zo'n spijker-ton rond te tolleren* (id., 3-12-1999). *Ze kon Trudi geen groter plezier doen dan haar meisjesboeken te lezen en er eerlijk haar oordeel over uit te spreken* (Nelly van Dijk-Has, Liefde op de Dennenhove, 76). *Tante is een ramp, want ze kent geen groter genoeg dan iedereen het bloed onder de nagels vandaan te treiteren* (Trouw, 9-10-1997).

267. in de **haak**: in orde. Negatief-polair predikaat. Meestal aangetroffen in combinatie met *niet*, maar niet uitsluitend. Zoals in het algemeen het geval is met negatief-polaire predikaten, is topicalisatie toegestaan. *In de haak vond ik het allerm minst* (Jan de Hartog, Een linkerbeen gezocht, 67). *Er is iets niet in de haak met die kleimossel* (Marten Toonder, De verdwenen heer, 107). *Denk er nu eens over na of het in den haak is* (Vincent van Gogh, Verzamelde brieven, 2, 404). Positieve voorkomens worden af en toe ook aangetroffen: *Het is desondanks volkomen in de haak* (F. Bordewijk, Noorderlicht, 228). Het negatief-polaire karakter van deze uitdrukking is dus niet absoluut, maar wel volkomen helder wanneer het corpus bekeken wordt: van de 63 voorkomens is 89% gecombineerd met *niet*, 5% met andere triggers, en 6% (4 gevallen) positief.

268. **haalbare kaart**: realistisch doel. Dit idioom wordt als predikaatnomen gebruikt, meestal in combinatie met *geen*: *Maar dat*

bleek gezien de gezondheidstoestand van Claus geen haalbare kaart (Weekend, 21-3-2001). De uitdrukking is vermoedelijk tamelijk recent (althans van na de Tweede Wereldoorlog, want het grote digitale krantenarchief van de Koninklijke Bibliotheek levert geen enkel voorkomen op.

269. een **haan kraait ernaar**: er wordt iets van gezegd. *D'r kraait geen haar naar* (C.J. Kelk, De dans van jonge voeten, 116). *Je moes es wete watter hier nie allemaal plat is gegaan zonder datter ooit een haan naar hep gekraaid* (Jules Deelder, Drukke dagen, 398). *Dacht je dat er een haan naar kraaide?* (Ab Visser, Het kind van de rekening, 12). *Als hij kon doen waar hij zin in had zonder dat er een haan naar kraaide, zou hij er gewoon eens eentje voor de dag willen halen* (Hendrik van Teylingen, Zorgvlied, 77).

Opmerkelijk bij dit idioom is dat een onderdeel ervan het subject is, iets wat over het algemeen weinig voorkomt (maar zie ook: **het feest gaat door, de honden lusten er brood van, een haar op zijn hoofd denkt aan**, e.d.).

Het Duits kent een exacte tegenhanger van dit idioom, vgl. *Wenn Haie sterben, dann kräht kein Hahn danach* (Süddeutsche Zeitung, 25-6-2011).

270. een **haar: ook maar iets, ook maar enigszins**. Deze uitdrukking wordt op het ogenblik voornamelijk gebruikt in een aantal vaste verbindingen: *een haar beter/minder, een haar krenken en een haar schelen*. (Zie ook Hoeksema 2002b.) Daarnaast komen, vooral in ouder taalgebruik, ook vele andere combinaties voor. *Waarom zouden de politici in Indonesië een haar beter zijn dan de rotzakken die bij ons de politionele acties voeren?* (J.J. Voskuil, Bij nader inzien, 158). *Ik wil niet, dat hem een hair worde gekrenkt, verstaat ge mij goed?* (H.J. Schimmel, Sinjeur Semeyns, deel 3, 226). *Het scheelde geen haar of hij was je aan-*

gevlogen (Leonard Huizinga, Olivier en Adriaan, 53). *Maar er is geen haar kwaad bij* (Mr. A. Roothaert, Vlimmen contra Vlimmen, 407). *Volgens de rapporteurs is hij geen haar democratischer dan zijn vader* (Trouw, 19-2-1998). *'t Ging prachtig en 'k had geen haar spijt van me twee rijksdaalders liefdadigheid* (Willem van Iependaal, Lord Zeepsop, 244). *Ende daerom en past sy niet een hayr op de uytlegginghe Christi Jesu selve* (Philips van Marnix van St Aldegonde, Den Byencorff der H. Roomsche Kercke, 91-2).

271. een **haar op zijn hoofd** denkt aan/peinst over/etc.: **mhu**: in combinatie met negatie: niets, zelfs geen hoofdhaar. *Geen haar op ons hoofd denkt eraan om met hen in zee te gaan* (De Volkskrant, 16-5-1995). Het idioom komt ook gesplitst voor in relatieve bijzinnen: (*Er is geen haar op mijn hoofd die daaraan denkt*. Hoewel het werkwoorden meestal *denken aan* is, zijn ook tal van andere werkwoorden van cognitie mogelijk: *Geen haar op m'n hoofd die nu nog overwoog om Verkenner te worden* (J.A. Deelder, Gemengde gevoelens, 78). *Geen haar op zijn hoofd had dat vermoed!* (Menno ter Braak, brief aan E. du Perron, in: Briefwisseling 1930-1940, dl. 1, 195). Dat de uitdrukking al oud is laten de volgende regels uit de klucht Molenaer van G.A. Bredero zien: *gij hebt my daer toe ebrocht/Doe ick niet ien hayr op mijn hoofd had dat daer om docht*.

272. een **haarbreed(te)**: minimale afstand. *Sijn Confrater Philologus was niet een hair breet wijser* (Johannes Duijkerius, Het leven van Philopater, 113). *Niet tegenstaande dat die bedrieger nu geen hairbreedte moest wyken voor den beruchten van Duuren [...] voerde hy echter in alle Wyn- en Koffyhuizen het hoogste woort* (Jacob Campo Weyerman, Geconfineert voor altoos, 96). *[I]k geef U op een briefje, dat hij geen haarbreed buiten de wet gaat*

(H. Voordewind, De commissaris vertelt verder, 424).

hach of wach zeggen: zie **ach of wach zeggen**.

273. om **hakken** hebben: **voorstellen, om het lijf hebben**. Net als zijn bovengenoemde synoniemen selecteert *om hakken hebben* maatbepalingen, zoals *niet veel, niets, weinig* e.d. *Het heeft niet veel om hakken, zou mijn moeder zeggen*. (Joop Waasdorp, Het naakte leven, 38). *Die korte opleiding heeft nooit veel om hakken gehad* (NRC, 3-12-1992). *Ik zal niet zeggen dat de vragen veel om hakken hadden* (Trouw, 29-5-2000). Een variant op deze uitdrukking is *om de hakken hebben*: *Veel om de hakken heeft dat niet* (Alexander Cohen, Brieven 1888-1961, 267). Het WNT, s.v. *hak* (vi), geeft alleen *om de hakken hebben* als een Groningse uitdrukking. Juist de afwezigheid van het lidwoord in *om hakken hebben* kan echter heel goed als (van origine) een Groningisme worden beschouwd.

274. het **halen bij**: kunnen **tippen** aan. *Dat haalt het niet bij de Rolling Stones*. Een uitdrukking van onvergelykbaarheid, zoals *kunnen tippen aan*, zijns **weerga** kennen, etc. Opvallend is de emphatische nadruk op het werkwoord. Wanneer die ontbreekt, is de idiomatische lezing afwezig. *De VI is inderdaad surrogaat, dat het bij de oude Duitse luchtmacht niet kan halen, maar het doet kwaad genoeg* (K. Norel, Engelandvaarders, 220). *Vroeger ben ik op zo'n tiep verliefd geweest, dat het overigens in de verste verte niet bij haar haalt* (Johnny van Doorn, Gevecht tegen het zuur, 69). Het gebruik van het loze voornaamwoord *het* dateert overigens eerst van de 20e eeuw. Voordien werd de uitdrukking steeds zonder *het* gebruikt: *By de Roomsche hoogstatelijkheid heeft noit landschap ter weereld mogen halen* (Jan de Brune de Jonge, Wetsteen der vernuften, 165). *Niets*

haalt by de effenheid der vierkante weiden (Betje Wolff, brief d.d. 16-8-1774). *In heel Parijs wordt geen odeur gemaakt, die erbij háált* (Mr. A. Roothaert, Onrust op Raubrakken, 72). *Maar m.i. haalde zijn spel niet bij dat van Ko van Dijk* (Jeanne van Schaik-Willing, Na afloop, 117). Vanaf de jaren 1960 lijkt de variant zonder *het* te zijn verdwenen.

275. **half**: ook maar een beetje. **Mhu**, zoals blijkt uit de *ook maar*-test: *Niemand wist ook maar half wat hem te wachten stond*. Wordt gebruikt met negatie en emphatische intonatie: *O jullie weten niet half hoe 'n patser of 't is* (Herman Bouber, De Jantjes, 95). Daarnaast ook met *maar* als trigger: *Maar in gedachten stonden hem die partijjes maar half aan* (P.A. Daum, Nummer Elf, 163).

Het meest gewoon is de combinatie met *weten*, zoals in het bovenstaande voorbeeld van Bouber, daarnaast ook *beseffen, realiseren, snappen, in de gaten hebben, geloven* e.d., dus cognitieve werkwoorden. Minder gebruikelijk zijn werkwoorden van waarneming zoals *Hij knikte verstrooid, hoorde het niet half* (Alie Smeding, De zondaar, 121). Daarnaast komt *half* ook voor in combinatie met *zo*: *En Philip amuseerde zich niet half zo goed als de rest van ons* (www.telegraaf.nl).

Het Engels kent een gebruik van *half* in understatementen dat het Nederlands niet heeft: *She did not look half bad*. In plaats van de versterkende kracht van het Nederlandse *half* (*je weet niet half = je weet lang niet, in de verste verte niet*) heeft dit *half* een afzwakkend effect: *not half bad = tamelijk goed*. De kenmerkende emphatische intonatie van het Nederlandse *half* ontbreekt dan ook niet ten onrechte in het Engels.

276. **half werk**: onvoldoende goed uitgevoerd werk. *Hij doet geen half werk echter, want er is heel wat te verrichten in Smolensk* (Jacques Presser, Napoleon - Historie en legende, 592). *Zuster Suzanna*

hield niet van half werk (Mink van Rijdsdijk, Hyena's op mijn stoep, 59). *Laten we het er op houden dat de Brittanica niet van half werk houdt* (Personal Computer Magazine, Februari 1999).

277. **half woord:** mhu. *Ik verslijt an jou verder geen woord, geen half woord, geen splinter van 'n woord, geen kromme komma, geen punt!* (Herman Heijermans, De vliegende Hollander, Toneelwerken III, 2280).

278. **halve cent, stuiver, roepie, duit:** mhu. Minimale geldhoeveelheid. Dat dergelijke uitdrukkingen vooral in oudere teksten voorkomen heeft te maken met het verdwijnen van halve centen e.d. als wettig betaalmiddel. *Dat hij [...] nooit een halve duit van de weduwe Van Ameide geleend had, sprak vanzelf.* (Mr. A. Roothaert, Vlimmens tweede jeugd, 705). *Met die hele merchandising valt geen halve stuiver te verdienen, toch?* (Humo, 21-10-1997). *En daarom, ik geef geen halve roepij om getuigenissen en voorspraak, ik ga alleen af op bewijzen* (Jacob van Lennep, Klaasje Zevenster, dl. 4, 341). Een vergelijkbaar gebruik met temporele mhu's: *En je hoeft geen halve seconde bang te zijn dat hier iets wordt weggenomen* (Nieuwsblad van het Noorden, 11-2-1997).

279. **halve maatregelen nemen:** een gebrek aan doortastendheid vertonen. *De Duitse politie nam daarop geen halve maatregelen* (De Volkskrant, 18-3-1996). In andere combinaties dan met het werkwoord *nemen* lijkt de uitdrukking *halve maatregelen* niet uitdrukkelijk negatief-polair. Zo trok ik o.m. aan: *Maar weer worden we geconfronteerd met halve maatregelen* (De Volkskrant, 3-6-1995), *halve maatregelen maken de zaak alleen maar erger* (id., 7-6-1995). Wel weer negatief-polair van karakter zijn de combinaties van *halve maatregelen houden/met halve maatregelen genoeg nemen*. Vgl.: *De brief van Kohl [...] maakt*

duidelijk dat de regering in Bonn niet langer genoeg neemt met halve maatregelen (De Volkskrant, 26-4-1996), *de voormalige wiskundige houdt niet van halve maatregelen* (id., 19-11-1994). Een variant van deze uitdrukking is **half werk**.

280. **halve seconde:** mhu. *Ik heb nooit in m'n leven ook maar een halve seconde aan het jaar 2000 gedacht* (Humo, 30-11-1999, 41).

281. aan de **hand:** gaande. Dit predikaat vereist een indefiniet subject, voorafgegaan door *er*: *er is iets, niets, van alles aan de hand*, vergelijk ook de ongrammaticaliteit van **Niets is aan de hand*. De uitdrukking is niet strikt negatief-polair (11% positieve voorkomens op in totaal 120), maar heeft wel een voorkeur voor negatieve (42%) en vragende (38%) zinnen. Verder wordt de uitdrukking in een groot aantal negatieve contexten aangetroffen zoals het bereik van *weinig/niet veel*, bijzinnen met *zonder* of *voor*, en conditionele bijzinnen. Hoewel tegenwoordig zeer gebruikelijk, is de uitdrukking vermoedelijk niet zeer oud: het WNT geeft vindplaatsen uit de Camera Obscura (1840) en de romans van Van Lennep.

282. een **hand voor ogen zien:** mhu. Meestal gebruikt in combinatie met *geen* (93% van 40 voorkomens). *We zien geen hand voor ogen* (Jeroen Brouwers, Mijn vlaamse jaren), *ik kon geen hand voor ogen zien* (Gerben Hellinga, Vlammen). Andere negatieve omgevingen zijn minder gangbaar, maar niet onmogelijk: *Jazeker: hemel en aarde had Hij gemaakt zonder dat Hij een hand voor ogen kon zien, en toch was het Hem gelukt* (Gerard Reve, Bezorgde ouders, 82). *En langzaam, want in het donker van de nacht ziet hij amper een hand voor ogen* (Nanda Roep, De serieknokker, 9). Het volgende voorbeeld is een van de weinige die een lidwoord laat zien voor *ogen*: *De Prins dede het ook*

ten 10 uren 's avondts, terwyl het hardt regende, en 't zoo donker was datmen naaulyks een handt voor d'oogen zien konde (Het leven van zyne Hoogheit Johan Willem Friso, etc., deel 1, uit het Frans vert. en bew. door Francois Halma [1716], 67).

283. een **hand uitsteken**: (ook maar) iets doen, **mhu.** *Men vroeg Hans om te helpen bij het grasmaaien, maar hij stak geen hand uit. Nooit stak hij ook maar een hand uit.* Positieve voorkomens van deze uitdrukking zijn acceptabel, maar niet al te gebruikelijk: *Hans wil best een hand uitsteken bij het grasmaaien.* Vaak is echter het positieve gebruik alleen letterlijk te interpreteren of klinkt het vreemd in de oren, zoals in *?Men vroeg Hans om te helpen bij het grasmaaien en dus stak hij een hand uit.* Een variant van deze uitdrukking is een **poot uitsteken**. Niet negatief-polair is de uitdrukking *een helpende hand uitsteken.*

284. zijn **handen branden aan**: in combinatie met een modale uitdrukking als *willen, durven, liever* of iets dergelijks vormt dit een negatief-polaire uitdrukking. *De politiek wil zijn handen daar nu niet aan branden* (Radio 1, 17-11-2000). *Daar zal hij zijn handen niet aan branden en ik ook niet* (Simon Carmiggelt, Schemeren, 18). Een variant is *zijn vingers branden aan.*

285. zijn **handen kunnen thuishouden**: zich in bedwang hebben. Meestal gebruikt in de context van ongewenste intimiteiten of lichamelijke gewelddadigheid. *De smerige vetlap kan zijn handen niet thuis houden* (Mr. A. Roothaert, Vlimmens tweede jeugd, 768). *Als het joch stoer roept dat hij 'atheist' is, kan de priester zijn handen niet thuishouden* (Trouw, 24-10-1998).

286. te **handhaven**: in stand te houden of ergens aan te houden. Modale infinitief,

gewoonlijk gebruikt in combinatie met negatie (76% van de voorkomens in mijn materiaal) of *moeilijk, onmogelijk, slecht, amper* (7%). Ook is deze uitdrukking te gebruiken in vragen (8%). *Hij is niet te handhaven* (J.J. Voskuil, Meneer Beerta, 215). *Daar was-ie amper te handhaven* (De Volkskrant, 9-7-1993). *Die macht valt momenteel alleen met behulp van de Britse bezetter te handhaven* (idem, 9-3-1993). *Stork zelf lijkt na de gebeurtenissen van Stuttgart moeilijk te handhaven* (idem, 23-8-1993). *Analisten betwijfelen dan ook of deze hoge rente op langere termijn te handhaven is* (idem, 24-7-1993). Positieve voorkomens zijn mogelijk, maar vormen met 4 op in totaal 66 voorkomens in mijn materiaal wel een uitzondering: *Iedereen wil een eenvoudige regeling die te handhaven is* (idem, 2-3-1993).

287. **handwater geven/hebben**: kunnen tippen aan. Een ouderwets idioom (het WNT geeft voorbeelden uit de 17e tm 19e eeuw). Handwater is oorspronkelijk water voor het handen wassen. Iemand geen handwater kunnen geven, d.w.z. het niet waardig zijn om iemand handwater te geven, werd gebruikt als een idioom om ongelijkwaardigheid uit te drukken. Later, toen deze herkomst niet meer begrepen werd, ontstond de verbasterde vorm *handwater hebben bij iemand* `met iemand vergeleken kunnen worden, in iemand zijn weerga vinden'. De volgende voorbeelden komen allen uit het WNT: *Heksen, waar die uit Macbeth nog geen handwater bij hebben* (Jacob van Lennep, Klaasje Zevenster, dl 1, 55). *Oordeel dan, of 't gelol van duizend verliefde katten by zo een melodieus concert, handwater kan hebben* (Justus van Effen, De Hollandsche Spectator, 6, 107). Deze uitdrukking hoort dus bij een grotere groep van uitdrukkingen van onvergelijkbaarheid, zoals **kunnen tippen aan, zijn weerga hebben, het halen bij.**

288. een **hap**: **mhu.** Minimale hoeveelheid voedsel. *Hij at geen hap maar glimlachte vriendelijk boven zijn lange witte baard* (Lisette Lewin, Voor bijna alles bang geweest, 26). Deze uitdrukking maakt ook deel uit van het idioom **een hap door zijn/de keel krijgen**.

289. een **hap door de keel krijgen**: **mhu.**, ook maar iets eten. Vaak, maar niet enkel, gebruikt in combinatie met *kunnen*. *Kon geen hap door mijn keel krijgen van de zenuwen* (Koos van Zomeren, Explosie in Mei, 138). Ook **door de keel krijgen** is een negatief-polaire uitdrukking.

290. kunnen **harden**: kunnen verdragen. Het werkwoorden *harden* in deze uitdrukking lijkt een unicum, en niet terug te gaan op *harden* = *hard maken*. Vb.: *Plotseling kon Collosseros het niet langer harden* (Louis Couperus, De komedianten, 158). Frekwenter dan deze uitdrukking is de variant **te harden zijn**.

291. (om) te **harden**: te verdragen, uit te houden. *De stank was niet te harden. De nauwelijks te harden rooklucht bleef hangen in de slaapkamer*. Overigens is het negatief-polaire karakter van deze uitdrukking niet erg uitgesproken. Op 53 voorkomens trof ik 5 (= 9%) positieve voorkomens aan, veelal met *wel* in plaats van *niet*: *De hitte was nog wel te harden* (W.H. van Eemlandt, Dood in schemer, 118). *Het bovenstaande kan ten onrechte de indruk wekken dat het verblijf nog wel te harden zou zijn geweest* (Wim Hazeu, Gerrit Achterberg - een biografische schets, 50).

292. zijn **haring braadt daar**: hij heeft daar iets te **zoeken**. *Hy denckt sijn haring braet 'er niet* (Jacob Cats, aangehaald bij Stoett 1923, dl 1, 322). Deze uitdrukking was in de 17de en 18de eeuw gangbaar, sindsdien niet meer in omloop.

293. een **harrel**: **mhu.**, een zier. Een harrel is een hennepvezel. Het WNT geeft als voorbeeld *Hij weet er geen harrel van*.

294. van zijn **hart een moordkuil maken**: zich inhouden, zijn reacties opkroppen. Als trigger dient vrijwel steeds *geen*. *Ik maak van me hart geen moordkuil* (Herman Bouber, Zeemansvrouwen, 13). Een zeldzaam positief voorkomen is: *ofschoon geposeerdheid tot zijn vakbekwaamheden behoort, is het een moeitevolle opdracht om op ieder publiek moment van zijn hart een moordkuil te maken* (De Volkskrant, 2-4-1994).

295. van zijn **hart een smoorkuil maken**: een minder gebruikelijke variant van de uitdrukking uit het vorige lemma. *Achter in de polder hoef je van je hart geen smoorkuil te maken* (K. Norel, Engelandvaarders, 332). *Hij zal het ons niet ten kwade duiden, dat wij ook ten opzichte van zijn arbeid van ons hart geen smoorkuil maken* (J.H. van den Bosch in Taal en Letteren 2, 1892, 52).

296. het **hart hebben**: de moed, lef hebben [om iets te doen]. *[H]eb het hart niet om mij met Tymen op te schepen* (Yvonne Keuls, Jan Rap en z'n maat, 115). *Als je nog eens het hart hebt om een vriend van mij te laten druipen omdat je niet wel bent met zijn oude, zal ik je in het water smijten, fielt dat je bent, en hals en ribben stuk slaan* (Klikspaan, Studenten-typen, 278). Een variant van deze uitdrukking is *het hart in zijn lijf hebben*, vgl. *heb het hart niet in je lijf om bij de leider te gaan zitten zeiken* (Yvonne Keuls, Jan Rap en z'n maat, 190). *En wee degene die het hart in zijn lijf heeft om op het veld te citeren uit het anderhalve blad zijde tellende verkiezingsprogramma van Janmaat* (De Volkskrant, 8-1-1994). Het Engels kent een vergelijkbare uitdrukking: *The little man with the cow-lick seemed so absorbed in the book that Wimsey had not the heart*

to claim his property (Dorothy L. Sayers, *Hangman's Holiday*, 11).

297. over zijn **hart (kunnen) verkrijgen**: een beslissing nemen die tegen het gevoel (medeleven) ingaat. Deze uitdrukking lijkt wel iets op de voorgaande, met dien verstande dat in dat geval vrees, en het onderhavige medelijden de drijvende passie is. *Hoe heb je het over je hart kunnen verkrijgen? Ze konden het niet over hun hart verkrijgen haar de waarheid te vertellen. Fred kon het nauwelijks over zijn hart verkrijgen de studenten te laten zakken.*

298. **van harte gaan**: geschieden vanuit eigen wens. Wordt in mijn materiaal uitsluitend gebruikt met *niet*: *Ik zong nog wel, maar het ging niet meer van harte* (De Volkskrant, 30-4-1999). Ook equivalenten van *niet* zoals *allerminst*, *geenszins* zijn hier mogelijk: *Het ging allerminst van harte*. Niet te verwarren met *ter harte gaan*, dat niet negatief-polair is, evenmin als combinaties van *van harte* met andere werkwoorden dan *gaan*, zoals *van harte feliciteren*, *van harte gunnen*, *van harte toewensen* etc.

299. **hebben bij**: *het halen bij*. Thans verouderd gebruik. Het MNW, dl III, 200 geeft o.a. de volgende Middelnederlandse voorbeelden: *Roelant die stoute noch Oliver en hadden niet bi hem een spier; Dat gheluyt van allen musikspelen, als van harpen, luyten [...] en hebben niet bi tgeluyt van den horen*. De uitdrukking behoort tot een grotere groep van uitdrukkingen van onvergelykbaarheid, zoals *het halen bij*, *zijn(s) gelijke kennen*, *kunnen tippen aan*, etc.

300. kunnen **hebben**: kunnen **zetten**, kunnen **uitstaan**. *Inderdaad kan hij niet hebben dat ik de Koningin beloofd heb zitting te nemen in een Kabinet dat steun heeft van de A.R. club* (Briefwisseling Kuyper-Idenburg, 607). *Ik kan dat*

eenvoudig niet hebben (George van Aalst, *De bengels van IIIb* [1924], 43).

301. het **hebben**: zich in kunnen houden. *Toen had ik het niet meer*. Dit idioom lijkt nauwelijks variatie toe te staan: *Toen hadden ze het nauwelijks nog/*Ik geloof niet dat hij het nog/meer had. Nog net acceptabel is *Toen hadden ze het geen van allen meer*. Komt ook voor in de langere uitdrukking **weten hoe men het heeft**.

302. het **hebben op**: veel **op hebben met**. *Arie heeft het niet zo op rechters* (Trouw, 15 januari 1996). *Middeleeuwse mensen hadden het niet zo op water* (Neder-L, 14-2-1995). Opvallend is dat de trigger meestal *niet zo* is. Andere mogelijke triggers zijn *niet*, *n*-woorden en *geen*: *Ze hebben het niet/geen van allen erg op rechters*. Varieert men nog wat door, dan wordt het resultaat alras abominabel: **Zonder het te hebben op scheidsrechters, wil ik toch een lans breken voor deze fluitist*. **Heb jij het soms op water?* **Ik mag een boon zijn als ik het heb op water*. **Het is ondenkbaar dat Van Gaal het heeft op scheidsrechters*.

303. van **heden of gisteren**: van **vandaag of gisteren**. In combinatie met negatie drukt het uit dat iets al geruime tijd bestaat. Tegenwoordig verdrongen door van **vandaag of gisteren**. *De vorm kersouw dagteekent niet van heden of gisteren* (Matthias de Vries, *Verspreide taalkundige opstellen*, 156).

304. **heel**: in combinatie met een aanwijzend voornaamwoord of een lidwoord heeft *heel* een gebruik ontwikkeld met een enigszins pejoratieve bijklank wanneer het gebruikt wordt bij negatie of een negatief predikaat (Den Dikken 2002). Noodzakelijk is daarbij wel dat de uitdrukking daarbij bereik heeft over het negatieve element. Zo heeft *ik kan die hele vent niet uitstaan* de lezing "ik kan die vent helemaal niet uitstaan" die ontbreekt in *ik*

kan niet die hele vent uitstaan. De laatste zin heeft alleen de eigenaardige lezing waarbij de spreker slechts delen van de vent in kwestie kan verdragen. De uitdrukking wordt voornamelijk gebruikt in combinatie met negatie in dezelfde deelzin (73% van in totaal 154 gevallen in mijn materiaal), negatieve predikaten als *vergeten* en *gestolen kunnen worden* (18%), in combinatie met licht-negatieve uitdrukkingen als *weinig* (3%) en *nauwwelijks* (1%), in comparatieven (3%), en vragen (2%). *Op dat ogenblik vond ik de hele Henry Barker niet zo belangrijk* (Joop van den Broek, Oponthoud in Rome, 178). *Hij zei dat ik die hele Oscar maar beter kon vergeten* (SUM, 26 november 1998, 37). *Wat kon mij die hele affaire eigenlijk schelen?* (Koos van Zomeren, Explosie in mei, 132). *Elsbeth Etty en Sylvia de Leur zijn allebei tien keer indrukwekkender dan die hele Monica Lewinsky* (Marjet van Zuijlen, Retour Nijmegen-Den Haag, 90). Den Dikken (2002) heeft erop gewezen dat *heel* in de regel negatie in dezelfde deelzin vereist, maar van die verplichting ontslagen kan worden door de aanwezigheid van een andere negatief-polaire uitdrukking, zoals *ooit*, die deze restrictie niet kent. Vergelijk *Jan gelooft niet dat hij die hele Piet *(ooit) gemogen heeft*. Dit is een geval van wat wel bekend staat als parasitaire licentiëring: het voorkomen van *heel* is niet alleen afhankelijk van de negatie, maar ook van het element *ooit*. Verder theoretische discussie van dit punt is te vinden in Den Dikken (2002, 2006) en Hoeksema (2007).

305. **heel blijven van**: pseudopartitief idioom (zie Hoeksema 2003), komt voor in combinatie met een maatbepaling als *iets*, *niets*, *weinig*, *niet veel* etc. *Dan zou ik maar als de verdommenis maken, dat ik thuis kwam, anders blijft er niks van je heel!* (Simon Vestdijk, Kind tussen vier vrouwen [1933], 513). *[G]een spat blijft er van heel* (Jan de Hartog, Hollands

Glorie [1940], 140). Nogal zeldzaam is een variant met *aan* ipv *van*: *geen haar bleef er aan de reputatie van de diva heel* (Jo van Ammers-Küller, Het huis der vreugden [1922], 140). Zie ook **heel laten van**, **een spaan heel laten/blijven van**.

306. **heel laten van**: idioom van het type pseudopartitief (Hoeksema 2003), en wordt gecombineerd met een maatbepaling als *iets*, *niets*, *weinig*, *niet veel* etc. *[H]ij liet er geen regel van heel* (Emile Zola, De buik van Parijs, vert. J.J. Schwenke [1902], 106). *Een goeie advocaat had niets heel gelaten van het bewijs* (Maj Sjöwall en Per Wahlöö, De politiemoordenaar [1976], 86). *De ploeg van Louis van Gaal liet in Barcelona weinig heel van Sparta Praag* (De Volkskrant, 9-12-1999). *Gij laat toch nog wel iets van de Atlas heel, niet?* (J.J. Voskuil, En ook weemoedigheid [1999], 906). Zie ook **een spaan heel laten van**, en **heel blijven van**, de intransitieve variant.

307. ergens **heg of steg kennen**: minimale hoeveelheidsuitdrukking. Duidt een minimum aan topografische kennis van een bepaald gebied aan. Tevens een voorbeeld van een rijmidioom. *Steg* is een niet meer gangbare vorm van *steeg* en betekende oorspronkelijk 'smalle weg, voetpad', aldus het WNT, s.v. *steg*. Volgens Stoett (1923) was de uitdrukking oorspronkelijk *weg of steg*, maar die variant is niet meer in omloop. Het bijbehorende werkwoord is meestal *kennen*, maar *weten* komt eveneens voor. Meestal zit de negatie direct verscholen in de nevenschikker, omdat de veruit meest gangbare vorm *heg noch steg kennen* is.

Hij kende heg noch steg daar (Jaap Scholten, Morgenster, 167). Maar andere triggers zijn ook mogelijk: *Je kent nergens heg of steg* (www.reisburovangerwen.nl/reisverslagen/rv/cuba.htm).

308. kunnen **heksen**: wonderen kunnen verrichten. Bij mijn weten komt deze uitdrukking alleen voor met ontkenning,

vaak in combinatie met *ook* zoals in het volgende voorbeeld: *Ja ik kom eraan schat! Ik kan ook niet heksen!* (Koot en Bie, *Groot Bescheurboek*, 303). *De Saksen en Zwitsers kunnen ook niet heksen* (brief van C. Stork, 1854, geciteerd in Wim Wennekes, *De aartsvaders*, 201).

309. ergens een **held** in zijn: met negatie: ergens niet goed in zijn, zich op enig terrein niet thuis voelen. *Ik ben ook geen held in het Fransch* (Marcellus Emants, *Drie novellen* [1879], 47). *Ik ben geen held in koken, en het zaakje brandde dan ook lelijk aan* (Libelle, 30-1-1960, 57).

310. kunnen **helpen**: verantwoordelijk zijn voor, **kunnen (ge)beteren**. *Sorry, ik kan het ook niet helpen. Niemand kan het helpen. Kan ik het soms helpen? Ik kan het moeilijk helpen dat jij zo lui bent.* Dit idioom stemt overeen met het Engelse *can help*, zoals in *The girl can't help it. I can't help falling in love with you.* De betekenis van *helpen* in dit idioom is enigszins raadselachtig, en lijkt meer op die van *verhelpen*. De distributie van deze uitdrukking is beperkt: 97% van de 61 voorkomens in mijn bestand staan in negatieve of vraagzinnen (resp. 85% en 12%). Eenmaal was *weinig* de trigger, en eenmaal betrof het een positief voorkomen, zij het in contrastief gebruik, ter ontkenning van een eerdere negatieve bewering, in de volgende passage: *"Kan ik het helpen, dat ik in die hatelijke doornen te land kwam?" "Nee," zeide de vreemde Dame, "doch gij kunt het wel helpen, dat gij de gordijnen niet losmaaktet, toen ik zulks verzocht"* (Jacob van Lennep, *De pleegzoon*, 19).

311. er **helpt een lieve moeder aan**: er valt iets aan te doen. Oorspronkelijk zal dit hebben betekent dat er door middel van een appel op de moeder nog wel iets aan de zaak gedaan kon worden. Deze uitdrukking kent behoorlijk wat varianten. In plaats van *lieve moeder* komen namelijk ook voor *moedertje lief*, *lievemoederen*,

moederlieven, (*lieve*) *vader of moeder*, *lieve moedertje*. *Er helpt geen lieve moedertje aan* (De Volkskrant, 9-1-1993), *daar helpt geen moedertjelief aan* (De Volkskrant, 20-1-1993). *In haar ogen moest je in je leven wel van iemand houden, daar hielp geen lieve vader of moeder aan* (L.F. Céline, *Reis naar het einde van de nacht*, 502). *Eenmaal dat ze de smaak ervan beet hebben, helpt er geen lievemoederen aan* (Kristien Hemmerrechts, *Weerberichten*, 145). *Homo homini lupus, daar helpt geen moedertje lief, geen kerk of onkerkelijke ethiek aan* (Trouw, 10 mei 1996). *Ja ik moet je inwrijven, daar helpt geen lieve moedertje aan* (George van Aalst, *De bengels van III-b*, 197). *Mae der 'ielp geen vaodertj' of moedertj' an* (Heins, *Walcherse Schetsen en Vertellingen*, 69). *Daar hielp geen moederlieven of zelfs een vette fooi meer aan* (J. van Oudshoorn, *Tobias en de dood*, 395). Wat verder van het oorspronkelijke idioom staat het volgende voorbeeld: *Daar helpt geen doktertjelief aan* (De Volkskrant, 24-4-1999). In plaats van *helpen* gebruikt Bredero het nauw verwante werkwoord *baten*: *Ten baat geen lieve moeren* (G.A. Bredero, *Spaanschen Brabander Jerolimo*, vs 321).

312. aan de **hielen reiken van**: in combinatie met negatie een uitdrukking van onververgelijkbaarheid, zoals *kunnen tippen aan*, iemand **handwater mogen reiken**, het **halen bij**. Hoewel het aantal vindplaatsen van deze uitdrukking niet erg groot is, lijkt de conclusie gewettigd dat hij vooral in Vlaanderen gebezigd wordt. *'A Lot Like Love' reikt niet aan de hielen van 'Before Sunrise' maar wie de juiste sonars naar de bioscoopzaal meebrengt, zal tussen de puberale ongein door een soort infrasone melancholie kunnen waarnemen* (Humo, 23-8-2005). *[E]ven terzijde : wat zwart-wit afdrukken betreft heb ik nog geen enkele afdruk gezien die ook maar, qua kwaliteit, aan de hielen reikt van bijvoorbeeld een zwart-wit afdruk op*

barietpapier... (forum.belgiumdigital.com, posting 13-2-2003).

313. **hoegenaamd**: absoluut, totaal. Wordt gebruikt als versterker van negatie. Van oorsprong is deze uitdrukking concessief, met als betekenis 'hoe dan ook genoemd' (= welke dan ook, van welke aard dan ook), en werd hij vooral als postnominale bepaling gebruikt, vervolgens als bepaling voorafgaand aan *geen, niets, niemand*, later ook *niet*, en tenslotte is er ook een betekenis 'vrijwel' ontstaan, voor althans een deel van de gebruikers van dit woord (zie Hoeksema 2002a voor een overzicht van de historische ontwikkelingen rondom *hoegenaamd*). Bij het bekijken van de distributie van *hoegenaamd* is het zinnig een onderscheid te maken tussen postnominale gebruik, zoals in *niets hoegenaamd, ieder lid hoegenaamd* (een gebruik dat nu alleen nog een enkele keer in juridische teksten aan te treffen valt) en het gebruik ter linkerzijde van de trigger. In beide gevallen overweegt negatie als context, maar bij het oudere postnominale gebruik trof ik, naast 80% negatie ook 20% overige contexten aan (10% combinaties met *zonder*, 5% met universele kwantoren als *alle*, 4% in het complement van een negatief predikaat, en 1% in vraagzinnen. Bij het moderne gebruik ter linkerzijde van de trigger was de context in 98% van de gevallen negatie (51% *geen*, 23% *n*-woorden, en 4% *niet*). *Hier blijft alles nog zeer rustig; maar alle verlofgangers hoegenaamd zijn onverwijlt opgeroepen* (W.A. Schimmelpenninck in De briefwisseling van J.R. Thorbecke, Deel 1 1830-1833, 356). *Er was geen wanorde hoegenaamd* (H.P.G. Quack, Herinneringen uit de levensjaren van Mr. H.P.G. Quack 1834-1913, 114). *Ze had hoegenaamd nergens aan gedacht, dat had ze al gezegd* (Annie van den Oever, De broer van God, 128). Bij voorkomens als het volgende is het de vraag of de betekenis 'totaal' bedoeld is, of de nieuwere betekenis 'vrijwel': *Zijn werk*

heeft over het algemeen een extraverte vrolijkheid die in de Nederlandse kunst van die tijd hoegenaamd ontbrak (De Volkskrant 5-2-1993).

314. **hoeven**: moeten. Het gebruik van *hoeven* als negatief-polaire variant van *moeten* behoort tot de best bestudeerde kwesties op het terrein van de negatieve polariteit (zie Zwarts 1981, 1986, Klooster 1984, Van der Wouden 1997b, 2001). Dit hulpwerkwoord is een van de vaakst voorkomende NPU's van het Nederlands, en is ook de eerste NPU die kinderen in het algemeen onder de knie krijgen (Van der Wal 1996). *Hoeven* is de kortere variant van het werkwoord **behoeven**, dat tegenwoordig beperkt is tot de schrijftaal. *Hoeven* wordt nagenoeg uitsluitend gebruikt als hulpwerkwoord, i.t.t. *behoeven*, dat nog tamelijk veel als transitief zelfstandig werkwoord dienst doet. Een aantal gebruiksmogelijkheden van *hoeven*, zoals in *Dit hoeft niet weg*, kunnen als hulpwerkwoordelijk beschouwd worden, omdat ze ook bij andere modale werkwoorden voorkomen, vgl. *Alles moet weg* (zie ook Bech 1955-57, Barbiers 1996).

Als triggers fungeren naast negatie (68% in mijn bestand, N=404) vooral ook restrictiverende adverbialia als *alleen, maar, slechts, enkel* (samen goed voor 14% van alle voorkomens). Verder treden de meeste bekende omgevingen op, zoals vragen (3%), *zonder* (6%), *weinig* en *minder* (2%), comparatieven (1%), universele kwantoren (1%), *te* e.d. Conditionele zinnen ontbreken echter, en lijken geen grammaticale context te zijn: **Ik mag een boon zijn als ik hoeft af te wassen. *Mocht je hoeven nablijven, bel me dan even*. Ook in het Engels zien we een dergelijke restrictie in het gebruik van *need*, indien we de vaste combinatie *if need be* even uitsluiten. Verder zijn ook restricties van universele kwantoren over het algemeen geen goede omgevingen voor *hoeven*: **?Iedereen die ik hoeft te kennen kent mij*

ook. Een uitzondering hierop vormen echter bijzinnen bij *alles*: *Alles wat we hoeven te weten staat in dit handzame boekje*. Het lijkt er echter op, dat *hoeven* in dergelijke contexten alleen acceptabel is, wanneer de universele kwantor te parafaseren is als *het enige*: *Het enige wat we hoeven te weten staat in dit handzame boekje*. Bestaat deze parafrase-mogelijkheid niet, dan is het resultaat niet meer zo goed: **De politie zal alles ontkennen wat de advocaten hoeven te zeggen*. Interessant is ook dat *het enige* hier afwijkt van superlatieven, hoewel er gewoonlijk een nauwe verwantschap bestaat tussen beide soorten uitdrukkingen (zie Hoeksema 1986b): **De mooiste boeken die we hoeven te lezen zijn die van Elsschot. De enige boeken die we hoeven te lezen zijn van de hand van Elsschot*.

In ja/nee-vragen is *hoeven*, hoewel niet uitermate frequent, volkomen acceptabel wanneer een negatief antwoord wordt verwacht: *Hoef ik daar nog iets aan toe te voegen?* In wh-vragen is *hoeven* bijzonder zeldzaam, maar een voorbeeld als het volgende, uit Jacob van Lennep, Klaasje Zevenster, dl 1, 211, lijkt ook mij in orde: *Ik althans zie niet, waarom 't zou hoeven te veranderen*. Daarentegen komt het gebruik van *hoeven* in wat-vragen mij als niet (meer) gangbaar Nederlands voor: *Wat hoeven ze buffels te hebben, die zwarten?* (de reactie van Droogstoppel op het verhaal van Saidjah en Adinda in Multatuli's Max Havelaar). Dit *wat* is grammaticaal opmerkelijk omdat het fungeert als adjunct. Een recent voorbeeld is *Och, wat hoefde ze de weg terug te gaan [...]?* (Til Brugman, De Zeebruid, 133).

hoeven is voor Noordnederlanders verplicht in negatieve zinnen, in alle andere contexten is ook *moeten* acceptabel. In België is *moeten* ook toegestaan in negatieve zinnen (Van der Wouden, 1997b).

315. een **hoge pet op hebben van**: een hoge dunk hebben van. Meer dan 90% van de 28 voorkomens in mijn materiaal zijn voorkomens in negatieve zinnen. *Jij hebt niet zo'n hoge pet op van vrouwen, he?* (Humo, 8-8-2000). *De Gasunie heeft geen hoge pet op van de toezichhouder* (Trouw, 7-7-2001). Een zeldzame variant is *een hoge hoed op hebben van*: *van dominee Jarings heeft Annet Zorgvliet de laatste jaren ook geen hoge hoed meer op* (Catalijn Claes, Martha-Anna Jarings, 360).

316. **hol**: **mhu**, behorend tot de groep van scabreuze en scatologische uitdrukkingen, directe variant van **een reet**. *[D]aarvan deugde geen hol* (Gerrit Komrij, interview in Haagse Post, 21-9-1974). *En wat die Rendo betreft, die snapt gewoon geen hol van muziek en van wat wij leuk vinden*. (Nieuwsblad van het Noorden, 26-8-1995). *Het interesseert me ook geen hol wat iemand anders met z'n wijf in zijn vrije tijd doet* (Jules Deelder in Trouw, 13-4-1996).

317. **hond**: informele NPU die kwantificeert over personen. *Ze gaan staken. Maar geen hond weet waarom*. (Herman Brusselmans, Zijn er kanalen in Aalst?, 8) *Nou ja, dit gelooft geen hond* (Willem Frederik Hermans, De laatste roker, 62). In het Vlaams, Frans en het Deens wordt ipv *hond* het woord voor **kat** gebruikt. Diernamen als negatief-polaire aanduidingen van personen zijn ook uit andere talen bekend, zoals in het Duits: *Kein Schwein war da* en het Frans: *Il n' y a pas un chat*. Het Nederlands kent verder nog **een kip**. Terwijl NPUs die onbezielde objecten aanduiden meestal als lijdend voorwerp of bepaling fungeren, zijn dergelijke uitdrukkingen vaak het onderwerp van de zin. De uitdrukking lijkt van recente herkomst te zijn. Mijn oudste vindplaatsen zijn uit de jaren 1960, het WNT geeft dit gebruik niet, en Van Dale pas vanaf de 11e druk uit 1984.

318. **hond of kat** (variant: **hond of kraai**). Met negatie, volgens het WNT, s.v. *hond*: 'het een noch het ander, ook: volstrekt niets of niemand.' Het WNT geeft o.m. de volgende voorbeelden: *Ik ken hier hond noch kraai* (J. le Francq van Berkhey, Jock en ernstige Akademische Vertellingen mijner jeugd (1798), 26). *Er komt hond noch kat op het dek* (Betje Wolff en Aagje Deken, Historie van den Heer Willem Leevend, dl 1, 206). *Het eene uur praten zij als Salomons, en het andere lijkt het hond noch kat* (A. Loosjes Pz, Historie van Mejuffrouw Susanna Bronkhorst, dl. 3, 288). Ik heb zelf geen voorbeelden van dit idioom kunnen vinden, en de voorbeelden van het WNT suggereren, dat de uitdrukking niet meer gangbaar is.

319. **hond of stront zeggen**: weggaan met een groet. Van deze uitdrukking, afkomstig uit Van Dale, heb ik vooralsnog geen voorbeelden kunnen vinden.

320. de **honden lusten er brood van**: wanneer zelfs de honden ergens geen brood van lusten, dan is het, zo mag men aannemen, wel bijzonder onappetijtelijk. Dit idioom heeft als opvallende eigenschap dat het onderwerp er deel van uit maakt. Verder valt op dat het veel voorkomt in relatieve zinnen. Als trigger fungeert meestal een negatie in dezelfde deelzin, gewoonlijk *geen*. In *The Fly van David Cronenberg was hij zo'n half gekke, half geniale wetenschapper die de wereld opzadelt met mutaties waar de honden geen brood van lusten* (Nieuwsblad van het Noorden, 20-9-1997). Een zeldzaam voorbeeld van een niet-negatieve context is het volgende voorkomen in een afhankelijke vraagzin: *De dromerige Stones-fan, die de helden van zijn jeugd niet graag van hun sokkel ziet vallen, zal zich vertwijfeld afvragen of de honden hier nog brood van lusten* (Vrij Nederland, 24-7-1993). Een vrije variatie op dit idioom trof ik aan in Trouw, 7-1-1998, waar

gerept wordt van 'vuilbekkerij' waar een vuilnisbakkenras nog geen brood van lust.

321. **hondsvot**: **mhu**, iets (van geringe waarde). Het WNT noemt de uitdrukking *niet een hondsvot* met als betekenis 'geen aas, geen snars.' Het zal hier gaan om een taboeuitdrukking (*hondsvot* betekende oorspronkelijk 'schaamdeel van een teef'), ter aanduiding van iets minderwaardigs. De uitdrukking, die nooit bijzonder bekend was, is thans niet meer gangbaar.

322. in zijn **hoofd halen**: verzinnen, ergens op komen. Wordt gebruikt met een breed scala aan triggers. *Maar haal het niet in je hoofd, om dat teken te geven* (J. Nowee, Arendsoog in geheime dienst, 53). *Hoe haalt Wallage het in hemelsnaam in zijn hoofd te stellen dat de Surinaamse gemeenschap begrip zou hebben voor het aftreden van Rozenblad?* (De Volkskrant, 17-6-1994). *Niemand haalt het in zijn hoofd de dinar na te maken* (De Volkskrant, 13-1-1994). *'Mocht iemand het in zijn hoofd halen zich tegen mij te verzetten,' deelde hij in dat verband mee, 'dan straf ik dat met geweld af.'* (De Volkskrant, 14-12-1993). *Weinigen zullen het in hun hoofd halen een ritueel als de avondmaalviering te ridiculiseren* (De Volkskrant, 18-2-1993).

323. zich het **hoofd op hol laten brengen**: zich **gek laten maken**, zich door anderen al te sterk laten beïnvloeden.

324. zijn **hoofd staat naar** iets: hij heeft zin in iets, aandacht voor iets. Komt in mijn materiaal uitsluitend voor in negatieve zinnen. *Mijn hoofd staat niet erg naar schrijven* (Vincent van Gogh, Verzamelde brieven, 1e dl, 375). *Haar hoofd stond eigenlijk allerminst naar dit soort familiariteit* (Jos van Manen-Pieters, Dromen sterven niet, 118). *Weet u, toen het met de zaak was afgelopen, stond mijn hoofd nog helemaal nergens naar* (Mensje van Keulen, Engelbert, 214). Een minder

gebruikelijke variant is: zijn **kop staat naar** iets.

325. **hoogte krijgen van**: begrip (kunnen) krijgen van, begrijpen, doorkrijgen. Volgens het WNT, s.v. *hoogte*, kent deze uitdrukking ook de variant *hoogte hebben van*, zoals in het aldaar geciteerde voorbeeld *Hoe dat gezin met die schrale inkomsten nog zoo voor den dag komt, daar heb ik eenvoudig geen hoogte van!* In mijn eigen materiaal overweegt de variant met *krijgen*. *Niemand kreeg hoogte van hem* (Joop Waasdorp, Welkom in zee). *Ja, dacht Stempher, maar ik heb nooit echt hoogte van je gekregen* (Igor Cornelissen, De brieven van Colijn, 13).

326. **horen zeggen**: maakt deel uit van een groter geheel, bestaande uit een subject in de tweede persoon, en een object in de eerste persoon, meestal in het futurum, waarbij het er niet toe doet, of dit wordt uitgedrukt door *zullen* of door de het presens futurum. Ipv een object in de eerste persoon kan ook een andere persoon worden gebruikt in de indirecte rede-stijl. *Maar je zal mij niet horen zeggen dat het louter en alleen een Brits probleem is* (Humo, 8-8-2000). *U zult mij niet horen zeggen dat ik geen prijs stel op het ministersambt* (Stendhal, Het rood en het zwart, 422). Voor een uitdrukking met enigszins vergelijkbare eigenschappen, zie **wijsmaken**.

327. **hout: mhu**: (ook maar) iets. *Voor een commerciële zender bakt RTL-4 er geen hout van* (Trouw, 17-12-1994). *Ik verdien er ook geen hout aan* (SUM, October 1992, 14). *Hij kon er nooit een hout van* (Trouw, 1-12-1997). Deze uitdrukking is van recente herkomst. Nogal opmerkelijk is, dat deze uitdrukking zo goed als alleen wordt gecombineerd met werkwoorden die van selecteren (cf. Hoeksema 2002b, 2003). Vgl. *hij kan er geen hout van met ??Hij voerde geen hout uit, ??Er valt hier geen hout te beleven, ??Hij zei geen hout.*

328. **huis kunnen houden met**: overweg kunnen met, iets kunnen beginnen met. *Wy konden geen huis met hem houden toen hy hoorde dat wy hier naar toe gingen* (Justus van Effen, aangehaald bij Stoett 1923, dl. 1, 379). Er is ook een variant met een modale infinitief: *Met haar was geen huis meer te houden*.

329. **huis of kluis**: woning, onderkomen. *Zij [...] zagen nergens huis noch kluis* (P. de Mont en A. de Cock, Dit zijn Vlaamsche vertelsels uit den Volksmond opgeschreven door __, 49). *Je zult huis noch kluis meer vinden om thuis te zijn, zolang als de wereld zal staan* (André Demedts, Hooitijd, 221). *Ik heb huis noch kluis, geld noch goed* (André Demedts, Goede avond, 11).

330. ergens een **huizeke bouwen**: ergens lang blijven. Afgaande op het WNT wordt de uitdrukking alleen negatief gebruikt, maar ik heb geen gebruiksvoorbeelden kunnen vinden. Het WNT geeft ook nog een variant van deze Zuidnederlandse uitdrukking: *ergens geen tabernakelen bouwen/opslaan*.

331. **immer**: ooit, te eniger tijd. Dit gebruik van *immer* wordt nog in de laatste druk van Van Dale genoemd (Geerts en Heestermans 1992), zij het als verouderd. In de eerste helft van de 19e eeuw zijn er nog volop vindplaatsen maar in de tweede helft nog slechts sporadisch. *Immer* heeft in dit ouderwetse gebruik als synoniem van **ooit** niet alleen het negatief-polaire karakter van *ooit*, maar ook dezelfde brede verzameling van omgevingen, waaronder het bereik van negatie, maar ook comparatieven, vragen, conditionele zinnen, restrictieve relatieve bijzinnen bij universele en superlatieve NPs, etc. (cf. Leuschner (1996) voor een vergelijking van Duitse en Engelse tegenhangers van *immer*). De ambiguïteit van *immer* tussen een lezing als universele kwantor over

tijdstippen en een lezing als existentiële kwantor is niet uniek: het Engelse *ever* kent dezelfde dubbelzinnigheid, vgl. *He was ever my friend* en *Was he ever my friend?* In het Engels is de universele lezing verouderd, in het geval van *immer* de existentiële lezing. Het Nederlandse *ooit* had in de 17e eeuw ook beide betekenissen. Het gebruik van *immer* als existentiële kwantor over tijd ligt ten grondslag aan de afleiding *nimmer*. Universele kwantoren laten immers prefigering met *n-* niet toe (Huybregts (1979), cf. *nalles, *noveral, *niedereen, *naltijd). Voorbeelden van *immer* als NPU: *Uw vader was de eerlijkste, de goed-aardigste man, die ik immer kende* (Betje Wolf en Aagje Deken, Sara Burgerhart). *Mlle Wrede met den bekoorlijksten Duitschen tongval, dien ik immer hoorde, beviel algemeen* (Willem de Clerq, Per karos naar St. Petersburg). *God weet, of ik u immer wederzie* (Jacob van Lennep, De pleegzoon). *Waren immer uitersten verder van elkander verwijderd dan onze Voorvaders van hun Jongeheeren?* (Gerrit van de Linde, De brieven van de School-meester). *Nu! zoo ik immer plan had om te Trouwen, zeker haar liever dan elke andere.* (Jacob van Lennep, Klaasje Zevenster, 3e deel).

332. zich aan de **indruk kunnen onttrekken**: in combinatie met negatie betekent dit: gaan vermoeden, de indruk krijgen dat iets het geval is. Gewoonlijk gebruikt in combinatie met een *dat*-zin: *Ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat er iets niet goed zit tussen jullie*. Hoewel de trigger meestal *niet* is, komt ook *moelijk* af en toe voor: *De kolonel kon zich moeilijk aan de indruk onttrekken dat de soldaten de strijd meer dan beu waren*. Dit gebruik van *moelijk* is kenmerkend voor uitdrukkingen met *kunnen* (cf. Van der Wouden 1995a). Daarnaast kunnen ook *n*-woorden als trigger worden gebruikt, zij het dat dit niet erg frequent is: *Nooit kon men zich aan de indruk*

onttrekken dat het slecht met hem zou aflopen. Niemand kon zich toen nog aan de indruk onttrekken dat een nederlaag onvermijdelijk was. De inhoud van een *dat*-zin kan ook reeds bekend zijn, in welk geval daarnaar terug verwezen kan worden met een aanwijzend voornaamwoord: *Ik kan me inderdaad niet geheel aan die/een dergelijke indruk onttrekken*.

333. **indefinitief + aan**. *Er was geen houden meer aan. Daar was geen denken aan. Er was geen aanslepen aan. Daar is geen beginnen aan*. Dit idioom kan alleen met *geen* worden gecombineerd, niet met andere triggers: **Is er nog aanslepen aan?* **Nooit was er aanslepen aan*. **Er was nergens meer aanslepen aan*. **Geloof maar niet dat er aanslepen aan was*. Verder moet *aan* worden gecombineerd met een locatief pronomen (*er, daar, hier*), en niet met een volle NP. Vergelijk **Aan die sinaasappels is geen aanslepen*. Dat de constructie al vrij oud is, laat het volgende voorbeeld uit een brief van Nicolaas Witsen zien, geschreven ten tijde van de Spaanse successieoorlog: *Godt sij dank die ons goet weder heeft gegeven, sodat wij de stat Limburg door 's lands swaer geschut heben kunnen veroveren, wesende de wegen hier omstreek so moeylijk en onbequaem als het regent dat er geen deurkomen aen en is* (De briefwisseling van Anthonie Heinsius 1702-1720, dl II, 478).

334. **in +indefiniete temporele NP: in dagen, in weken, in maanden, in jaren, in eeuwen, in tijden, in een eeuwigheid, in lange tijd**. Het betreft hier niet één uitdrukking, maar een familie van temporele bepalingen, meestal in de vorm van een kaal meervoud, soms ook bestaande uit een onbepaald lidwoord of een telwoord gevolgd door een temporeel substantief: **in tien jaar, in een jaar**. Niet alle temporele nomina worden gebruikt voor deze klasse van NPUs. Temporele uitdrukkingen die een te korte spanne

aanduiden zijn niet geschikt, zoals *minuten*, of *seconden*. Het Engels kent een vergelijkbare groep uitdrukkingen zoals *in years*, *in weeks*, *in ages*, *in a million years*, *in eons*. Als we de Engelse uitdrukkingen met de Nederlandse vergelijken, zien we dat ze niet allemaal een letterlijke tegenhanger hebben (zo is *in times* niet te gebruiken als NPU in het Engels). Groningers kennen de uitdrukking *in tijdstijden*, die elders weer onbekend schijnt te zijn (hoewel de laatste druk van Van Dale hem wel vermeldt). Triggers zijn meestal negatie of een superlatief. Vgl. *Ik heb in tijden niet zo gelachen*/**Ik heb in tijden zo gelachen*. *Dit is het leukste boek dat ik in tijden heb gelezen*/**Dit is een leuk boek dat ik in tijden heb gelezen*. Daarnaast komen ook enkele andere triggers voor, zij het minder vaak, zoals de comparatief, en retorische ja/nee vragen: *Freek was leuker dan hij in tijden is geweest*. *Heb jij in tijden zo gelachen?* Wanneer de trigger zinsnegatie is, zijn er twee mogelijkheden: (a) de temporele PP wordt gevolgd door *niet*, of (b) negatie is in de PP geïncorporeerd in de vorm van de determinator *geen*: *Ik heb in geen tijden zo gelachen*. Negatie mag niet voorafgaan: **Ik heb niet in tijden zo gelachen*. In dit opzicht gedragen deze temporele NPUs zich als andere indefiniten, die evenmin plaatsing onmiddellijk na *niet* tolereren. Wanneer er een telwoord aanwezig is, kan de uitdrukking zowel als NPU worden gebruikt, alsook, wanneer de aspectuele klasse van het predikaat dit toelaat, als niet-polaire uitdrukking. Vergelijk hiertoe: *Ik heb in drie jaar niet gekampeerd*/**Ik heb in drie jaar gekampeerd* met *Ik heb in drie jaar zeventien keer gekampeerd* of *Ik heb in drie jaar mijn dissertatie geschreven*. Wanneer de door het predikaat omschreven handeling of gebeurtenis temporeel begrensd is, kan een bepaling als *in drie jaar* zonder negatie worden gebruikt. Bij aanduidingen van toestanden of processen zonder een eindpunt, zoals *slapen* of *kamperen*, is een temporele

uitdrukking als *in drie jaar* alleen te gebruiken als een NPU.

335. er **in gaan bij**: kunnen geloven in. Variant van **er in willen bij**.

336. **inkomen van: terechtkomen van**, doorgang vinden. *Donderdag te middernacht kon ik eerst van Brugspruit vertrekken om hier in den morgen vrij katterig aan te komen, want van slapen kwam niet veel in* (Karel van den Berg, Beste Ouders! Brieven uit de Transvaal 1896-1900, 220). *Daar komt niets van in* (Monika van Paemel, De vermaledijde vaders, 382).

337. er **in willen bij**: kunnen geloven in. Variant van **er in gaan bij**. *En evenwel, dat wil er bij mij ook niet in* (Jacob Vosmaer, Het leven en de wandelingen van Meester Maarten Vroeg, 47). *Dat me dat juist naar zee had doen trekken, het wilde er bij haar niet in* (Til Brugman, De Zeebruid, 21).

338. de **inkt is droog**: vaste uitdrukking, meestal gebruikt in een balansschikking met *nog niet*: *De inkt van de Miljoenennota was nog niet droog of de regeringspartijen wisten al dat er meer te vergeven was* (De Volkskrant, 24-9-1999). Ook andere constructies zijn echter denkbaar: *Toen de inkt van The Greater Common Good nog maar nauwelijks droog was, verschenen dit weekeinde al de eerste gepeperde reacties* (id., 9-7-1999). *Nog voor de inkt droog was, werd er al gemorreld aan de bepalingen van het verdrag*.

339. **ijzer met handen kunnen breken**: het onmogelijke kunnen verrichten. *Hij doet Zijn best, maar kan geen ijzer met handen breken* (Simon Vestdijk, De kellner en de levenden, 174), *men kan geen ijzer met handen breken* (Jacob van Lennep, Eliza-beth Musch, 345). *Maar ook de rijkste gemeente van Noord-Nederland*

kan geen ijzer met handen breken (De Groninger Gezinsbode, 23-12-1998).

340. **je dat**: bijzonder goed of passend. Een negatief-polair predikaat, behorend tot een wat merkwaardige groep van idiomen met *je*, zoals *je van het, jewelste, je reinste*, die opvallen door ondoorzichtige betekenis. Zoals veel negatief-polaire predikaten wordt *je dat* voornamelijk getriggerd door *niet*: *Mijn Frans was nog niet je dat* (Joop van den Broek, *Passagiers voor Casablanca*, 15). *Je woordkeus is niet je dat, maar je zegt het verder aardig* (ibidem, 171). *Hij is te duur, hij is te dik en de inhoud is ook niet altijd je dat* (Trouw, 15-12-1995). Ondanks deze voorkeur voor negatie, lijken ook andere contexten acceptabel, al bezit ik daarvan geen bewijsplaatsen. Vgl. *Zonder dat ik het meteen je dat vind, accepteer ik toch het voorstel. Is zo'n vakantie voor ons nu echt je dat? De voorstellen waren geen van allen echt je dat.*

341. **jofel**: in orde, goed. *Piket speelde in tijdnood naar een eindspel maar ook dat speelde hij niet helemaal jofel* (De Volkskrant 30-1-1993), *er zit bij hem iets niet helemaal jofel* (De Volkskrant, 27-12-1994). *Niettemin liep Miss KJ Conclusive linksvoor verre van jofel* (De Volkskrant, 28-6-1995). Naast het gebruik van *jofel* als negatief-polaire uitdrukking bestaat er ook nog een verwant, maar niet negatief-polair gebruik met de betekenis 'fijn, prettig.' *Hij is wel een jofele vent.*

Het WNT heeft geen ingang voor *jofel*, en gebruikt het woord slechts een keer, s.v. *ponem*, dat evenals *jofel* van Bargoense afkomst is, in de niet-polaire zin 'fijn, mooi': *Den sos hêf mies sares, mèr een jofel ponem* (= Het paard heeft lelijk haar maar een mooie kop) uit Moormann (1932). Ik veronderstel dat (a) het gebruik van *jofel* eerst sinds kort vrij alge-meen gangbaar is geworden, en (b) dat het negatief-polaire gebruik nog recenter is.

342. **jofelnootje**: zeer recente variant op **jofel**. Meestal in combinatie met *niet helemaal* of *niet echt*: *Ik voel me niet helemaal jofelnootje geloof ik* (uit: Simon, een film van Eddy Terstall, 2004). *Ik vind Prince nu ook niet echt jofelnootje of iemand die de serieuze popliefhebber enorm aanspreekt* (www.arrow.nl/forum). De oudste vindplaats op het Internet is uit 1999, en is niet negatief: *nou Erik, gefeliciteerd; dit ziet er jofelnootje uit!* (Posting op nl.comp.os.linux van 24 maart 1999)

343. **jota**: **mhu**: (ook maar) iets. Meestal gebruikt met cognitiewerkwoorden zoals *begrijpen, weten*, e.d. *Daar begrijp ik geen jota van!* (Herman Heijermans, Dora Kremer, 68). *Als je met minnekozen moet wachten tot je één jota van die Cahiers hebt begrepen, ben je drie keer van de ouderdom gecrepeerd voor je aan enige passie toekomt* (Tom Lanoye, *Maten en gewichten*, 106). Een langere variant is **een tittel of jota**.

344. staan te **juichen** over iets: enthousiast zijn over iets. Gebruikt als understatement met negatie om gebrek aan enthousiasme aan te geven. *Inspectie staat niet te juichen bij medicijnverkoop via internet vanuit Hoogezand* (Groninger Dagblad, 5-4-2000). *Ik sta ook niet bepaald te juichen bij het idee, maar er is over te praten* (Olga van der Meer, *Gevoelens van tweestrijd*, p. 135-6). *Sorry, dat ik niet sta te juichen bij je mededelingen* (id, 228). Kenmerkend voor het understatement karakter van deze uitdrukking is dat hij regelmatig voorkomt bij afgezwakte negatie zoals *niet iedereen, niet altijd, of niet bepaald*. Cf. bijv. *Natuurlijk staat niet iedereen te juichen bij de aanleg* (Trouw, 31-3-2000).

345. van iets **kaas gegeten hebben**: verstand hebben van iets. Alle triggers zijn hier mogelijk, evenals zuiver positieve

voorkomens, zij het dat die relatief zeldzaam zijn: 2 op 54 voorkomens. Meest gebruikelijk zijn negatieve zinnen (82% van mijn materiaal hoort tot deze categorie). *Toscanini had van psychologie geen kaas gegeten* (De Volkskrant, 28-5-1993), *van luchtvaart hebben zij minder kaas gegeten* (id., 19-2-1993), *van de 'klassieke Arabische canon' had haast niemand kaas gegeten* (17-9-1993), *in die kringen komt het zelden voor dat een auteur kaas gegeten heeft van de geschiedenis van de exacte wetenschappen* (De Volkskrant, 2-10-1993). *Bedrijven hebben daar weinig kaas van gegeten* (De Telegraaf, 23-9-1997). *Je kunt zeggen wat je wilt van de Amerikanen, maar van techniek, daar hebben ze wel kaas van gegeten* (L.-F. Céline, Reis naar het einde van de nacht, 205).

346. zich de **kaas van het brood laten eten**: met zich laten **sollen**, zich laten benadelen. Variant: *de kaas van zijn brood laten eten*. *Nina Brink leek een zakenvrouw die zich de kaas niet van het brood laat eten* (Intermediair, 6-4-2000). *Edgar Davids laat zich niet snel de kaas van het brood eten* (Trouw, 3-7-2000).

347. een **kant op kunnen**: een uitweg of toekomstperspectief hebben. *Inderdaad PvdA, deze mensen kunnen geen kant meer op* (De Volkskrant, 6-2-1993). *We kunnen nauwelijks een kant meer op*.

348. **kanker**: ook maar iets. Net als andere ziekte termen in omloop als negatie-versterker met een ruig (taboe-) karakter (vgl. **pest**, **tering**, **tyfus**). Het gebruik is niet wijdverbreid, en lijkt vooral voor te komen in de omgeving van Rotterdam. *Dat interesseert me helemaal geen kanker* (Nederland 3, 31-1-1999). **FEYENOORD KAMPIOEN en daar kunnen die kanker nepperds van PSV geen kanker aan doen** (www-pagina van de Feyenoord Fanatics).

349. er is een **kar aan zijn aars/gat gebonden**: met ontkenning geeft dit nu verouderde idioom aan dat niets een snelle vlucht in de weg staat. Het WNT geeft onder meer de volgende voorbeelden: *Voorwaer Dave nu en macher gheen kerre ghebonden zijn Aen uwen eers: ten is gheen tijt om dralen* (C. van Ghistele, Terentius Comedien, nu eerst wt den Latine, in onser duytscher talen door — rethorikelijck ouer ghesedt, Antwerpen 1555). *Sietse nu eens loopen, nu Duc d'Alve met sijn Spanjaerden in het landt ... is; bylo herliedder en is nu geen karre aen den eers ghebonden* (Historie van Broer Cornelis Adriaensen van Dordrecht, 1, 232 [1569]).

350. de **kar is aan zijn aars gebonden**: het hangt allemaal van hem af. Net als bij de vorige ingang betreft het een verouderd idioom. Het WNT citeert Tuinman (1726-1727): *De kar is aan zyn aars niet gebonden. Dat zegt, de zaak hangt aan hem niet, hy moet het werk niet doen*.

351. **kat**: een persoon, iemand. Vlaamse variant van **hond** (zie ook aldaar). Wellicht is deze variant een gallicisme, want het Frans kent een gelijkwaardig gebruik van *chat*, evenals, overigens, het Deens: *Der er ikke en kat der veed det* 'er is geen kat die dat weet' (Jespersen 1917). *In Franstalig België is er geen kat die Boon kent* (Johan Anthierens, in de Telegraaf, 22-11-1971). *Ook hier lachte geen kat*. (Louis Paul Boon, Memoires van Boontje, 167), *daar stoort geen kat zich aan* (de Brugse schrijver P. Aspe in een interview in Trouw, 2-4-1996).

352. **kat(je) om zonder handschoenen aan te pakken (vatten)**: iemand bij wie men niet bijzonder voorzichtig hoeft te zijn: negatief-polair predikaat. Vgl. *dat is ook geen kat om zonder handschoenen aan te vatten* (Jacob van Lennep, Ferdinand Huyck, 29), *de Heer van Mure'l was zeker geen kat om zonder handschoenen aan te*

vatten (Jacob van Lennep, Ferdinand Huyck, 342), *want ik kon niet alles hooren, ziet u, omdat die oudste juffrouw - die ook geen katje is om zonder handschoenen aan te pakken - me buiten de deur had gewezen* (J.J. Cremer, Emma Berthold, 24) *Hahaha, da's geen katje om zonder handschoenen aan te pakken!* (Herman Heijermans, Beschuit met muisjes, 1618). De voorbeelden doen vermoeden dat de uitdrukking ouderwets is of aan het worden is (de Volkskrant op CD-ROM bracht geen voorkomens aan het licht voor de jaren 1993-1995). Het komt me voor dat niet-predikatief gebruik met deze uitdrukking, hoewel niet geattesteerd, wellicht mogelijk is, bijv. als in *Ik wil geen katje om zonder handschoenen aan te pakken*. Deze uitdrukking vormt met negatie een dubbele ontkenning, en hoort daarmee tot de algemene categorie van **litotes**-uitdrukkingen.

353. **kattepis**: iets onbeduidends. Gebruikt als **litotes**uitdrukking: *Europa voorzitten is geen kattepis* (De Volkskrant 20-12-1993). Een minder gebruikelijke variant is *kattedrek*: *En geloof Remy nou maar, een brand blussen is beslist geen kattedrek* (De Volkskrant, 19-6-1993). Stoett (1923, deel 2, 274-275) noemt verder ook als varianten *kattepiemel*, *appelepap*, *snert*, *smaldoek*, *klein bier* (Eng *small beer*, Fr *de la petite biere*). Zoals meestal bij negatief-polaire predikaatnomina is de trigger vrijwel steeds *geen*, in mijn data zelfs uitsluitend. Andere triggers lijken me moeizaam of ronduit slecht, tenzij ze equivalent zijn met negatie zelf, zoals *geenszins* of *allerminst*. Vgl. **Europa voorzitten is zelden/nimmer/niet vaak kattepis*. **Is Europa voorzitten kattepis?* **Als Europa voorzitten kattepis is, wat is dan Nederland regeren?* met *Europa voorzitten is allerminst kattepis*. Voor een discussie van litotes als bron van negatieve polariteit zie Van der Wouden (1994, 1996).

354. door zijn/de **keel krijgen**: naar binnen kunnen werken. *Ik kon het werkelijk niet door mijn keel krijgen* (Willem Oltmans, Memoires 1925-1953, 69). *Ze kreeg het schijfje met de beste wil van de wereld niet door haar keel* (Monika van Paemel, De vermaledijde vaders, 77). Variant: door de **strot krijgen**.

355. **kerk of kluis**: plaats van godsdienst-oefening. *Hij komt, zeggen ze, in geen kerk of kluis* (A. Pierson, Adriaan de Mérial, dl 1, 107). *Men voegde er bij, dat zij, voor zooveel men wist, kerk noch kluis bezocht en geen deel nam aan ommegangen of andere vrome optochten* (D. Sleenckx, Werken, dl 2, 14).

356. **kersesteen**: **mhu**, ook maar iets, een zier. Letterlijk: een kersenpit. Het WNT geeft als voorbeeld *geen kersesteen waard zijn* met als omschrijving 'geen lor waard zijn.' De uitdrukking is weinig gebruikelijk.

357. **keus hebben**: een alternatief hebben. Vergelijkbaar met uitdrukkingen als **anders opzitten/resteren** die eveneens in combinatie met negatie het ontbreken van een alternatief uitdrukken. In het Engels is *have a choice/have much choice* eveneens negatief-polair. Meestal zijn de triggers *geen* (77% op 92 voorkomens), *weinig* (15%), verder ook *niet veel*, *nauwelijks* e.d.: *Als je het zo ziet, heb ik geen keus* (Hannes Meinkema, Op eigen tenen, 64). *Doordat wij gedegradeerd zijn, had Van Dijk ook weinig keus* (Nieuwsblad van het Noorden, 23-1-1999). *Nu, bij mijn jongste zoon, heb ik nauwelijks keus meer* (Vrij Nederland, 19-8-2000). Variant: *keuze hebben*. *Zij hebben geen keuze* (ANWB Kampioen, februari 1999).

358. een **kik geven**: **mhu**: iets uitbrengen, een woord zeggen. Light-verb constructie, variant van **kikken** (vgl. ook *schreeuwen/een schreeuw geven*, *gillen/een gil geven*, *schoppen/een schop geven*). Een veel

voorkomende uitdrukking met een breed scala aan triggers. *Een kik* komt ook voor zonder *geven*, zoals in *Eén kik, en je bent er geweest*, of *Zonder een kik vertrokken ze*. *En voor de duivelbanner een kik had kunnen geven, had hij al een opstopper met de paraplu beet* (Theun de Vries, *De tegels van de haard*, 37). *We keken naar de zoldering, niemand kon een kik geven* (Harry Mulisch, *Het stenen bruidsbed*, 84). *Hij klemde zijn tanden op elkaar en gaf geen kik* (Judicus Verstegen, *De revoluties*, 131). *De drie jongens waren te stomverbaasd en versted om een kik te geven* (Willy van der Heide, *Avonturen in de Stille Zuidzee*, 139). *Zonder een kik te geven zeeg de man ineem op het prachtig gelakte blankhouten dek* (ibidem, 107).

359. **kikken: mhu**, een geluid voortbrengen. *Als Scheele Mie of Juweelen Bet één haperend woord van schande hadden wagen te kikken, ze zouden de meiden gesmoord hebben* (I. Querido, *De Jordaan*, 336). Wordt minder vaak gebruikt dan **een kik geven**.

360. **kikken of mikken**, een geluid of beweging maken. In het volgende voorbeeld beschrijft iemand hoe zij spitsroeden moest lopen: *ik moest sesmaal op en needer loopen, en sonder my met die malligheden van een koogel in de mont voorsien te hebben, hield ik my soo hart, dat men my niet sag kikken of mikken* (F.L. Kersteman, *De Bredasche Heldinne*, 64).

361. een **kind hebben aan**: last hebben van, gehinderd worden door. *De verdedigers hadden geen kind aan de Deventer aanvallers* (Nieuwsblad van het Noorden, 18 december 1995). Geen **mhu**, zoals blijkt uit de *ook maar*-test:
*Niemand had ook maar een kind aan de aanvaller.

362. **kin(d) of ken**, ook maar iemand in de familie of kennissenkring. *Wat wilt die vrouw zoo werken en slaven: zij heeft noch*

kind noch ken (L.L. De Bo, *Westvlaamsch Idioticon*, 448a). De Bo citeert uit Callebert, Jan Onraedt, ook nog: *Hij was immers, zonder kij of ken, in de vreemde parijsche wereld*.

363. **kind of kraai (hebben)**: naaste verwanten of huisgenoten hebben. Matthias de Vries (1894) verklaart *kraai* (via hanengekraai) als een aanduiding voor *haan*, in tegenstelling tot de kraai een echt huisdier. *'tHeeft toch ook zijn voordeel als je kind noch kraai hebt, zoals ik* (Albert Helman, *Hart zonder land*, 141), *daar is die arme sloeber die zonder kind of kraai met een knorrende maag aan het zwerven is geslagen* (Nieuwsblad van het Noorden, 3-6-1997). Het WNT (s.v. *kraai (II)*) noemt nog de (uiterst zeldzame) varianten *hond noch kraai* en *geen kraai* en geeft de volgende voorbeelden: *Ik ken hier hond noch kraai* (Berkhey, *Akad. vertellingen*). *Er wordt geen kraai meer op het kasteel genoodigd* (Van Lennep).

364. **kinderachtig**: weinig om het lijf hebbend. In zijn letterlijke en oorspronkelijke betekenis: '(zich gedragend) als een kind' is deze uitdrukking niet negatief-polair: *Onze Jan is nog zo kinderachtig. Dit liedje vind ik kinderachtig*. In overdrachtelijke zin wordt deze uitdrukking voornamelijk in combinatie met een ontkenkend woord gebruikt als *niet, geenszins, allesbehalve*: *Ja, hij won eenmaal, en niet zo kinderachtig ook* (Trouw, 18-7-1998). *Vijftig gulden per pond, zoals Braakhekke schrijft, is niet kinderachtig* (Vrij Nederland, 1-4-2000). *Uit eigen ervaring kent zij de wilde feesten van Charles, die tot diep in de nacht plegen te duren en waar het allesbehalve kinderachtig toegaat* (Jos van Manen-Pieters, *Liefde incognito*, 150).

365. **kip**: iemand, een mens. Net als *een levende ziel*, of *een hond*, wordt deze uitdrukking gebruikt om over personen te quantificeren. De uitdrukking is niet

scalair, en dus geen **mhu** in de strikte zin van het woord, omdat hij niet voldoet aan de ook maar-test: **?Nooit zag ik ook maar een kip op straat. Verder was er geen kip in huis* (Gerben Hellings, Dollars, 146). *Schreeuw gerust, want er is hier toch geen kip die je hoort* (Willy van der Heide, Tumult in een toeristenhotel, 117).

366. zich laten **kisten**: zich gewonnen geven, de strijd staken. *Hop Dee, laat je niet kiste* (George van Aalst, De bengels van III-b, 156). *Nu heb ik altijd geleerd dat je je nooit moet laten kisten door de omstandigheden* (Nico Scheepmaker, Over alles, 332). Van de 26 voorkomens van deze uitdrukking in mijn bestand zijn er 24 duidelijk negatief (21x *niet*, 3x *nooit*), terwijl er slechts twee maal een andere trigger optreedt, het adversatieve predikaat *illusie*: *bovendien is het een illusie te denken dat hij zich zal laten kisten* (De Volkskrant, 6-9-1994), en *minder*: *Maar zijn broer Willem, zijn zuster Alexandrine [...] en de nodige neeffjes en nichtjes, zouden zich iets minder gauw laten kisten* (De Volkskrant, 12-8-1995).

367. te **klagen hebben**: **reden tot klagen hebben**. Net als andere uitdrukkingen van het type *te + infinitief + hebben*, zoals *te verliezen hebben*, *te maken hebben met* e.d. moet deze uitdrukking worden gecombineerd met een maatconstituent, zoals *niets*, *niet veel*, *weinig*. In plaats van een maatconstituent kan ook *niet* worden gebruikt: *Jacques heeft Trouwens niets te klagen* (Hannes Meinkema, En dan is er koffie, 17). *Maar ik heb verder niet te klagen* (Karel van het Reve, Nacht op de kale berg, 136). *Over aandacht van de media heeft de Friese fierljepper tegenwoordig niet meer te klagen* (De Riepe, augustus 2000, 17). Op 70 voorkomens zijn 92% combinaties met *niet*, *niets*, *niks*, verder 7% met *weinig* en 1% met het vraagwoord *wat*: *Wat kan zij nou te klagen hebben?* (Trouw, 20-9-2000).

368. **klap**: **mhu**, (ook maar) iets. Behoort tot een groep van minimale hoeveelheidsuitdrukkingen die een snelle, abrupte beweging aanduiden, zoals *steek*, *slag*, *klap*, *ruk*, en volgens het WNT ook *snars*. In tegenstelling tot bijv. *snars* of *zier* (cf. Hoeksema 2001) laat deze uitdrukking geen sterke specialisatie zien. Hij wordt even gemakkelijk gebruikt bij werkwoorden als *doen*, *uitvoeren* (21% van in totaal 113 voorkomens) als bij cognitieve werkwoorden als *snappen*, *begrijpen*, *geloven* (12%) en uitdrukkingen van onschilligheid, zoals *interesseren*, *kunnen schelen* (22%). Enkele typerende voorbeelden: *Hij voert geen klap uit!* (Gerard Lemmens, Souvenirs, 48). *Waarschijnlijk zou het haar geen klap geïnteresseerd hebben* (Ab Visser, Het kind van de rekening, 73). *Van archeologie heb ik geen klap verstand* (Gerrit Jan Zwier, Allemaal projectie, 12).

369. een **klap om zijn oren waard**: een **knip voor de neus waard**. Het WNT geeft van deze uitdrukking alleen een oude vindplaats: *Gy begrypt wel, Jan, dat zulk een gekje geen klap om zijn oren waardig was* (B. Wolf en A. Deken, Willem Leevend, 7, 35).

370. een **kleine jongen**: litotesuitdrukking. Door te zeggen dat iemand geen kleine jongen is, drukt men uit dat hij juist een zeker aanzien of gewicht heeft. *Jeroen Krabbé is natuurlijk geen kleine jongen* (RTL-4, 2-2-2005). De uitdrukking kan overdrachtelijk ook toegepast worden op objecten en instellingen: *De XB790 is bepaald geen kleine jongen* (www.diskidee.nl/av/testen/index.htm/4963). *Repsol is bepaald geen kleine jongen onder de oliereuzen* (Radio Nederland Wereldomroep, 11-11-2004).

371. aan iets **klikken**: **baten, helpen**. Het WNT meldt: *“Aan iets klikken*, voor iets voldoende zijn, baten, helpen. Deze, reeds

in 't Mnl. voorkomende, toepassing (in denzelfden zin mhd. *klecken*) is thans nog in Antw. bekend. Voor den beteekenis-overgang kan men *kloppen* en hd. *klappen* vergelijken. || [...] Men zegt, het klikt 'er niet aan, voor het helpt of doet 'er niet toe, TUINMAN, *Fakkel* 177. [...] Dat bagatelletje kan aan de zaak niet klikken, *Gew. Weuwenaar* 1, 22. [...] het zal er wat aan klikken, J. V. RIJSWIJCK 2, 31. Al da' ge zegt of doet, da' kan der nie' aan klikken, CORN.-VERVL. Ge hèt goed dieën deugeniet te straffen, 't klikt er nie' aan, *Ald.*” Aldus het WNT. Het MNW meldt nog een andere betekenis: het **halen bij**, met negatie een uitdrukking van onvergelijkbaarheid. Als voorbeeld geeft het MWB *Gheen quaet en mach tegen dmijne clicken* (Mariken van Nieuweghen, 40, 948).

372. **kloot**: krachtterm, vergelijkbaar met *een bal, zak, reet* etc. *Het interesseert me geen kloot of die Indonesiërs rotzakken zijn.* (J.J. Voskuil, Bij nader inzien, 159). *Papenspelletjes. Geen kloot aan.* (Hélène Nolthenius, Geen been om op te staan, 41), *en die snapt er in feite nooit één klote van* (De Volkskrant, 31-7-1993).

373. **klop**: **mhu**, (ook maar) iets. Van Dale gaat er van uit dat we te maken hebben met een gewestelijke variant van **klap**. Het gebruik van **klop** als negatief-polaire uitdrukking is Zuidnederlands. **Klop** lijkt minder algemeen inzetbaar te zijn dan **klap**. Zo is in mijn materiaal (17 voorkomens) 71% een combinatie met *doen* of *uitvoeren*, vergeleken met 21% bij **klap**. Opvallend is ook dat de verhouding tussen deze twee werkwoorden onderling geheel verschilt: bij **klap** hebben we 19% combinaties met *uitvoeren* en 2% combinaties met *doen*, bij **klop** zijn de verhoudingen omgekeerd: 12% combinaties met *uitvoeren* en 59% combinaties met *doen*. Enkele voorbeelden: *Overmorgen examens, en de afgelopen dagen geen klop gedaan...* (www.student-web.be/)

Eigenlijk geen klop gedaan de laatste dagen. (www.pandora.be/)

374.de **kloten**: **mhu**, zeldzame variant van de **ballen**. *Van zo'n partijtrekken snap ik de klote* (Herman Heijermans, Kamertjeszonde, 353). Evenals *de ballen* kan het zonder negatie voorkomen als negatieve uitdrukking. Vermoedelijk ook met negatie als negatief-polaire uitdrukking, maar bewijsplaatsen voor deze veronderstelling ontbreken nog.

375. een **knip voor de neus waard zijn**: **mhu**, ook maar iets waard zijn. *Als je me niet helpt, ben je geen knip voor de neus waard. Deze theorie is nauwelijks een knip voor de neus waard zonder empirische onderbouwing. Alsof een dergelijke manier van doen één knip voor de neus waard is! Als je broer ook maar een knip voor de neus waard is, dan helpt hij ons.* Zoals bij zoveel idiomen met namen van lichaamsdelen erin, kan ook hier worden gekozen tussen een variant met een bepaald lidwoord en een variant met een bezittelijk voornaamwoord: *Hij is geen knip voor de/zijn neus waard.* De verzameling triggers is breed, maar *geen* is veruit het meest frequent.

376. **kont**: ook maar iets. Variant op het veel bekendere *een reet*. Pas vanaf de jaren negentig in omloop. *Nou, het kan me geen kont schelen* (Cursor, 6-6-1996).

377. iets aan iemands **kont hangen**: variant op het bekendere *iets aan iemands neus hangen*. *'k Zal jou niet aan je kont hangen waar 'k naar toe ga* (L.H.A. Drabbe, Levenslol, 14).

378. zijn/de **kont kunnen keren**: de ruimte hebben. *In de nieuwbouw komen dertig piepkleine kamertjes, waar je je kont nauwelijks kunt keren* (De Volkskrant, 3-5-1994). *Het gangetje naar de kledkamer is zo smal dat je je kont niet kunt keren* (De Volkskrant, 20-12-1994).

Als triggers van deze uitdrukking dienen vooral *niet*, *nauwelijks* en *n*-woorden, zoals *nergens*: *Je kunt je kont hier nergens keren*.

379. op zijn **kop gevallen**: vrij zeldzame variant van *op zijn achterhoofd gevallen*. *Keeske is niet op zijn kop gevallen, anders had hij het nooit zover gebracht...* (Mr. A. Roothaert, Doctor Vlimmen, 248).

380. zijn **kop staat naar** iets: variant van *zijn hoofd staat naar iets*. *Maar daar stond zijn kop niet naar* (Michail Boelgakov, De meester en Margarita, 83).

381. iemands **kop(je) thee**: vertaling van de Engelse negatief-polaire uitdrukking *cup of tea*, die vooral met negatie en met ontkende universalia (*not everybody's*) gebruikt wordt. *De romanciers met de cinerama-blik, de schilders van machtige historische fresco's, dat is blijkbaar mijn kop thee niet* (Ethel Portnoy, De brandende bruid, 86). *The Fugees verrassen in een extravagante flirt met opera, die overigens niet ieders kopje thee zal zijn* (Nieuwsblad van het Noorden, 14-2-1997). Vgl.: *But what if 'beatings, bottoms, and utter humiliation' are not your cup of tea?* (The Guardian, 24-8-1993). *Not everyone's cup of tea, but living in a fort has its advantages* (id, 24-4-1993). *Antics like these were never Britain's cup of tea* (BBC-1, 18-9-1996). *I didn't know Massenet was your cup of tea* (Armistead Maupin, Tales of the city, 128).

382. **kopen voor**: hebben aan. *Wat hebben we er aan, wat kopen we er voor?* (Louis Ferron, De keisnijder van Fichtenwald, 197). *Maar ach, daar koopt Sparta niets voor* (Trouw, 27-3-1997), *als politie koop je daar weinig of niets voor* (Trouw, 8-2-1997). Als triggers fungeren, in afnemende mate van belangrijkheid, *niets*, *wat*-vragen en *weinig/niet veel*. Positieve voorkomens zijn mogelijk, indien er een negatieve connotatie aanwezig is: *Daar koop ik wat*

voor, zei ze (Dola de Jong, De thuiswacht, 44). De beoogde boodschap is hier: daar koop ik niets voor.

383. **kosten of moeite**: disjunctieve expressie, meestal gecombineerd met *sparen*, en met als trigger *noch*: *kosten noch moeite sparen*. Andere mogelijkheden doen zich echter ook voor, zoals in het volgende voorbeeld: *Er werd een kamerdebat aan de kwestie gewijd dat, zonder al te veel kosten of moeite, nu nog tot een uiterst onderhoudend tv-spel zou kunnen worden verwerkt* (De Volkskrant, 5-11-1994). Een andere variant, met conjunctie in plaats van disjunctie, en *besparen* ipv *sparen* is aan te treffen in *Hoewel de uitslag dus teleurstellend was, bespaarde het Internet-consult de vrouw wel de kosten en moeite van een reis naar San Francisco* (De Volkskrant, 29-4-1993).

384. in zijn/de **koude kleren gaan zitten**: onverschillig laten. Een van de vele uitdrukkingen van **onverschilligheid**. *Als politiemans is het werken op de afdeling zeden hem niet in de koude kleren gaan zitten* (De Groninger Gezinsbode, 19-2-1993). *Het gaat je allemaal niet in je kouwe kleren zitten* (Louis Ferron, De keisnijder van Fichtenwald, 282). Deze uitdrukking kent een uitgesproken voorkeur voor *niet* als trigger: van de 39 door mij verzamelde voorkomens van dit idioom bleken er 38 combinaties met *niet* te zijn en 1 met *geen*.

385. zijn/de **kouwe kleren raken**: uitdrukking van **onverschilligheid**. Variant van **in de koude kleren gaan zitten**. *Maar dat raakte, had ik de indruk, zijn koude kleren niet* (Lisette Lewin, Een hart van prikkeldraad, 217). *Raakt me kouwe kleren niet* (Herman Heijermans, Schakels, Toneelwerken I, 683).

386. **kraak of smaak**: appetijtelijkheid. Disjunctieve rijmende expressie, meestal

met geïncorporeerde negatie: *kraak noch smaak*, maar ook andere triggers kunnen optreden. *Beddington proeft kraak noch smaak. Er zit geen kraak of smaak meer aan mijn leven. Ik ken zoveel gezelschappen die zijn werk zonder kraak of smaak uitvoeren.* (De Volkskrant, resp. 5-3-1994, 15-7-1994, 3-3-1995). Het Gronings kent de vergelijkbare uitdrukking **lak of smak**.

387. een **krant kunnen op(en)slaan**: met negatie voorkomend in de balansschikking en verder met *zonder*-bijzinnen, om aan te geven dat elke krant aandacht aan iets besteedt. *Een marxist kan geen krant openslaan zonder op iedere pagina evidentie voor zijn interpretatie van de geschiedenis te vinden, niet alleen in het nieuws, maar ook in de presentatie ervan, die het klassevooordeel van de krant liet zien en vooral natuurlijk in wat de krant niet zei* (Karl Popper, De groei van kennis). *Ik kon geen krant opslaan of ik zag mijn naam in vette letters staan* (Trouw, 6-11-2004).

zich **kreunen om/aan**: zie *zich bekreunen om*.

388. **krimp geven**: zich laten kennen, laten merken hoe onaangenaam of pijnlijk iets is. *Hij keek naar Riezenkamp, maar die gaf geen krimp* (Cees Nooteboom, Rituelen, 179). Op 60 vindplaatsen waren er 57 (95%) combinaties met *geen*. Zulke combinaties laten zowel de conclusie toe dat het onderliggende idioom *krimp geven* is, zoals ik veronderstel, of *een krimp geven*. In de overige voorkomens blijken beide mogelijkheden te zijn geattesteerd: *Zo kon rsthuisdirecteur Chiese in Milaan zonder een krimp te geven negen miljoen gulden terugstorten* (Intermediair, 29-10-1993). *Stel je voor dat ik krimp gegeven had* (Theun de Vries, De tegels van de haard, 162). *Een paar van de atheïsten probeerden je lastig te vallen en ik had het gevoel dat je hun krimp gegeven had als ik*

nog vijf minuten langer was weggebleven (J.M.A. Biesheuvel, In de bovenkooi, 99).

389. een **kromme spijker**: **mhu**, ook maar iets. *We hadden geen kromme spijker meer* (Trouw, 3-2-1998).

390. een **kruimel(tje)**: **mhu**, ook maar iets, ook maar een beetje. Deze uitdrukking is zeldzaam, zodat details over het gebruik ervan vooralsnog nagenoeg ontbreken. *Doch zijn angst wordt er geen kruimel kleiner door* (K. Norel, Engelandvaarders, 231).

er (van) af **kunnen**: zie *er (van) af kunnen*.

391. (iets) **kwaad bedoelen**: iets met een kwalijke bedoeling zeggen, of iets negatiefs beogen. Met negatie vormt dit een litotesuitdrukking. *Ze bedoelt geen kwaad* (Leeuwarder Courant, 14-10-1930). *Ach, misschien bedoelt hij het niet zo kwaad* (Leeuwarder Courant, 11-2-2006). De tegenhanger *iets goed bedoelen* is positief-polair.

392. zich van **kwaad bewust**: erg hebbend in eigen feilen. Wordt vrijwel uitsluitend gebruikt in combinatie met *geen*: *De kandidaat-notaris was zich van geen kwaad bewust* (De Volkskrant, 26-1-1995). Een contaminatie met de equivalente negatief-polaire uitdrukking *van de prins kwaad weten* is te vinden in het volgende citaat van Boudewijn Büch (uit *Pour vous madame*, maart 1985): *Als ik me echter van de prins geen kwaad bewust ben, komt er gedonder!* Een andere variant is te vinden in de volgende zin: *Feyenoord is zich van geen fouten bewust* (Ned-3, 5-1-1999).

393. **kwaad doen**: schade berokkenen, afbreuk doen aan. *De gevangenis heeft hem geen kwaad gedaan* (De Volkskrant, 18-3-1993). De tegenhanger van deze uitdrukking, *goed doen*, is niet uit-

gesproken negatief-polair, maar *kwaad doen* komt vrijwel uitsluitend voor in negatieve omgevingen, meestal combinaties met *geen*.

394. **kwaad schuilen in:** schadelijk zijn, **kwaad steken in.** *Wat school er voor kwaad in het accepteren van een Duitse literaire prijs [...]?* (De Groene Amsterdammer, 3 april 1996).

395. **kwaad steken in:** schadelijk of slecht zijn. *Ik ben er altijd van uitgegaan dat hier geen kwaad in stak* (De Volkskrant, 3-4-1993). *Een evangelisch genootschap - steekt daar nu ook al kwaad in?* (L.N. Tolstoj, Oorlog en vrede, dl 2, 704). *Eene pijp, een glas wijn, een praatje, wat kwaad steekt er in?* (E.J. Potgieter, De zusters). Variant: **kwaad schuilen in.** Zie ook **kwaad zien in.**

396. een **kwaad woord:** **mhu.**
Tegenhanger van *een goed woord.* *Over Hiddink geen kwaad woord* (De Volkskrant, 30-3-1995). *En over de betreurde all American hero John Kennedy zal evenmin iemand in de Verenigde Staten een kwaad woord spreken* (De Volkskrant, 16-8-1995).
Hoewel *een kwaad woord* steeds voorkomt in combinatie met het voorzetsel *over*, kan het werkwoord gemakkelijk gevarieerd worden: *spreken over, horen over, vallen over*, e.d. Evenals bij andere indefiniete *mhu*'s is ook hier een breed scala aan omgevingen mogelijk, hoewel veruit de meeste voorkomens als trigger *geen* hebben.

397. **kwaad zien in:** transitieve tegenhanger van **kwaad steken in**, tevens een antoniem van **heil zien in.** *De Utrechtse korpschef Wiarda pleit voor een grotere weerbaarheid van de middenstanders en ziet er geen kwaad in dat ze overvallers 'met een knuppel op de kop slaan'* (De Volkskrant, 5-10-1993).

398. ten **kwade duiden:** **euvel duiden**, negatief opvatten. Litotesuitdrukking. *Ook wil ik het een uitlegger geenszins ten kwade duiden, dat hij in iedere wetsbepaling eenige praktische uitwerking zocht* (Weekblad van het regt, no 668, 12-1-1846, p 4). *Ja waarlijk, Zeeland, zoo gehecht aan het Huis van Oranje, zal mij niet ten kwade duiden, dat ik 's Prinsen bevordering gezocht heb* (Jacob van Lennep, Elizabeth Musch, 302). *Trots haatte hij, maar zelfs deze ondeugd kon hij aan die schoone weduwe niet ten kwade duiden* (Gerard Keller, Gederailleerd, 72). *En och!...wie zal 't hem ten kwade duiden?* (C. van Schaick, De Manja. Familietafereel uit het Surinaamsche Volksleven, 16).

399. iemand iets **kwelijk kunnen nemen:** iemand iets ten **kwade kunnen duiden.**
[M]en kan het Fernandes Vieira daarom nauwelijks kwelijk nemen dat hij om meer manschappen vroeg (Charles R. Boxer, De Nederlanders in Brazilië 1624-1654, 202). *Ik kan het je niet kwelijk nemen* (James Lee Burke, Neon glamour, 216). Tegenhanger van de Engelse negatief-polaire uitdrukking *can blame: Can you blame her?*

400. **kwartier geven:** genade laten gelden. Vgl. ook het Engelse **give quarter**, dat eveneens negatief-polair is. *En zo, in die strijd, kwartier vaak gevraagd noch gegeven werd, was het geen uitvloeisel juist van die oude orde, waartegen Rockefeller's verzet ging [...]?* (C. Gerretson, Geschiedenis van de 'Koninklijke', 2e deel, 20). Een NPU met een vergelijkbare betekenis is **pardon kennen.**

401. **kwijt willen over:** willen zeggen. Gewoonlijk in combinatie met een maatbepaling als *iets, niets, weinig, niet veel, wat* etc. Wanneer de prepositie *over* ontbreekt, treft men een bijzin (vraagzin, *dat*-complement) aan in plaats van de maatbepaling. Ook dan is de uitdrukking

nog enigszins negatief-polair, maar minder uitgesproken. Cf. *Hij wou niets kwijt over de ontdekking vs Of hij tevreden was, wou hij niet kwijt. Meer wil ze niet over haar kinderen kwijt* (Mischa de Vreede, Bevroren, 61). *De man zelf wil ook weinig over de zaak kwijt* (Nieuwsblad van het Noorden, 5-2-2000). *Couperus wilde zelf niets kwijt over zijn privéleven* (NRC Handelsblad, 15-1-1982). *Dat is alles wat ze erover kwijt wil* (Trouw, 11-5-2000). *Zonder maatbepaling: Ze wil alleen kwijt dat ze na haar onrustige jeugd en de opwindende tijd met de Muses blij is met haar redelijk huiselijke bestaan van nu* (Trouw, 16-3-1998).

402. een **laars**: **mhu**, (ook maar) iets. De herkomst van deze uitdrukking is duister, maar een ‘verklaring’ die wordt gegeven in Onze Taal, October 1991, is dubieus: aldaar wordt *Hij trok er zich geen laars van aan* gezien als een contaminatie van *aan zijn laars lappen* en *zich ergens geen snars/zier van aantrekken*. Deze uitleg gaat echter voorbij aan de vele voorkomens van *een laars* waarbij het niet kan worden gezien als een verwarring van *aan zijn laars lappen*, zoals *"Kip" snapte er geen laars van, maar stemde toe* (George van Aalst, De schoolfuif, 74) [vb uit 1924]. *Uw baard kan me geen laars schelen, geen laars!* (Harry Mulisch, Archibald Strohm, 20). *Al dat gemier in de kliniek heeft dus geen laars geholpen* (Til Brugman, De zeebruid, 52). Waarschijnlijk is het om *laars* hier op te vatten als eufemisme voor *aars* (wat het volgens Endt 1972 ook is in de uitdrukking *aan zijn laars lappen*), en *geen laars* te zien als variant van *geen reet, geen bal* e.d.

403. in de **laatste plaats**: in combinatie met negatie een litotesuitdrukking die aangeeft dat iets tamelijk belangrijk is in een rangorde. Als trigger lijkt uitsluitend *niet* op te treden. N-woorden als *geen, nooit, niemand*, zelfs woorden die nauw aansluiten bij de betekenis van *niet*, zoals

geenszins, allermint e.d., lijken niet te worden gebruikt in combinatie met deze uitdrukking: **We zijn gered, geenszins/allermint in de laatste plaats door uw donatie*. Voorbeelden: *Robert Schumann schreef zijn liederen, niet in de laatste plaats op de gedichten van Heinrich Heine, zonder zich al te veel van God en Gebod aan te trekken* (De Groene Amsterdammer, 19-1-2000). *Niet in de laatste plaats door de mens, is de Eemvallei geworden tot wat zij nu is, een groots weide- en natuurgebied* (<http://www.eemvallei.nl/eemvallei.htm>). Tegenwoordig wordt ook de uitdrukking in het **minst** gebruikt als synoniem van *in de laatste plaats*, hoewel dit gemakkelijk kan leiden tot begripsverwarring.

404. het **laatste woord**: negatief-polaire uitdrukking in combinaties met predikaten als *gezegd over, geschreven over*, e.d. *Maar over ninodipine was het laatste woord nog niet gezegd* (Intermediair, 20-2-1997). *Daarover is het laatste woord nog niet gevallen* (De Volkskrant, 5-2-1993). *Maar ook daarover is het laatste woord nog niet gesproken* (idem, 12-2-1994).

405. **lak of smak**: Groningse variant op **kraak of smaak**. K. ter Laan's Nieuw Groninger Woordenboek (1929: 495) geeft als voorbeeld *der is gain lak of smak aan*.

406. er is **land te bezeilen met**: er valt iets te beginnen met. Voornamelijk gebruikt in combinatie met *geen*: *Geen land is er mee te bezeilen* (Piet Bakker, Ciske de Rat, 322). *Er viel werkelijk geen land met hem te bezeilen* (Louis Ferron, De keisnijder van Fichtenwald, 276). *Er was daarna met tante Rika geen land meer te bezeilen geweest* (Pim Hofdorp, Moord in miniatuur, 81).

407. **lang: in het geheel, bij lange na**. Als versterker van negatie wordt *lang* vooral gebruikt in combinatie met *niet* en *geen*: *Hij is lang niet tevreden. Dat is lang geen*

slecht idee. In tegenstelling tot *in het geheel* laat *lang* zich niet verbinden met *niets* of andere n-woorden: **Dat stelt lang niets voor.* Splitsing van *lang* en *niet/geen* is mogelijk: *Dat was lang zo leuk niet.* Zie ook de discussie bij *in het geheel*.

408. een **lang leven beschoren**: van aanzienlijke levensduur. Van oorsprong is *een lang leven* het subject van *beschoren*, maar het is sindsdien geheranalyseerd als deel van het predikaat, tot verdriet van sommigen. We zien dit duidelijk aan de congruentie in zinnen als *Omdat ook PvdA en D66 grote problemen met de studiefinanciering hebben, zullen Koks plannen hieromtrent geen lang leven beschoren zijn* (De Volkskrant, 29-7-1994). Hoewel de Taaladvies-dienst van *Onze Taal* deze congruentie met wat van oudsher het meewerkende voorwerp was afkeurt, blijkt in de praktijk zich haast niemand om dit advies te bekommeren: telkens als een meervoudig “meewerkend voorwerp” de strijd aangaat met het enkelvoudige “onderwerp” (*g)een lang leven* wint het meewerkende voorwerp in mijn materiaal. Dit is een duidelijke aanwijzing dat het meewerkende voorwerp tegenwoordig als onderwerp wordt opgevat.

Als triggers van deze uitdrukking treden op *geen* (85% van 62 voorkomens), en verder sporadisch andere negatieve uitdrukkingen als *zelden*, *weinig*, *niet*, of omgevingen als vraagzinnen e.d. *De Kerstgedachte blijkt dit jaar althans bij het Kamerlid Weisglas geen lang leven beschoren te zijn* (De Volkskrant, 21-12-1994). *Het is overigens de vraag of de NLIP een lang leven beschoren is* (www.limburger.nl). Positieve voorkomens zijn evenmin uitgesloten (6% in mijn materiaal): *Gezien hun naderende afscheid lijken de wereldrecords een lang leven beschoren* (De Volkskrant, 29-3-1994). Een voorbeeld van een “positief” voorkomen met een negatieve strekking is het volgende, uit een column van R.M. Verkade en E. Proper op

www.writersblock.net: *You weet toch net als ik dat het ministerschap in Italië een even lang leven beschoren is als een Kebab op Koninginnedag?*

In plaats van *geen lang leven beschoren* kan men ook aantreffen *een kort leven beschoren*. Het spreekt haast vanzelf dat deze laatste uitdrukking niet negatief-polair is.

409. het **lang maken**: lang doen over iets, met name zijn leven. Vooral in combinatie met toekomstige tijd is dit een negatief-polaire uitdrukking die vooral in negatieve en in vragende zinnen voorkomt. [Sy] *vreesde hij het niet langh soude maecken* (Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, dl. 2, 476). *De Friese boerenzoon Reinder Jacobus de Stoppelaar logenstrafte de verwachting bij zijn geboorte in Oerterp dat hij het niet lang zou maken* (De Leeuwarder Courant, 10-12-1998).

410. van **lange duur**: negatief-polair predikaat. In combinatie met negatie wordt deze uitdrukking gebruikt om aan te geven dat iets van korte duur is. Het Nederlands en de omringende talen kennen diverse uitdrukkingen van temporele aard die iets dergelijks uitdrukking, zoals *een lang leven beschoren, last long*. Dus: de vreugde was niet van lange duur = de vreugde was geen lang leven beschoren = the joy did not last long. Voorbeelden: *Momenten van geluk zijn nooit van lange duur* (De Volkskrant, 3-2-1999). *Maar of die rust van lange duur is, moet worden betwijfeld* (idem, 8-12-1999). De tegenhanger van *korte duur* is geen polaire uitdrukking, maar komt doorgaans alleen in positieve omgevingen voor.

411. bij **lange na**: **lang, in het geheel**. Adverbiale bepaling bij de negatieve uitdrukkingen *geen/niet*. Gedraagt zich geheel analoog aan **lang** en **op verre na**. *Maar dit is nog bij lange na het ergste niet* (K. Norel, Engelandvaarders, 207). *Max*

kreeg wel wat compensatie, maar bij lange na niet genoeg (Go, 15-3, 1978). *De kollektteschaal gaf bij lange na geen soelaas* (Marcus Heeresma, Anna, 318). Het WNT noemt ook een oudere variant *bij lange*, die, getuige het volgende voorbeeld, niet ter linkerzij van negatie hoefde te staan: *Schoon was ze (Diana); maer nimf Dafne was zoo bang / Voor 't minnen niet by lang* (H. Poot, 1, 131).

412. **langer: meer**. In zinnen als *Hij is niet langer de beste tienkamper* is *langer* zo'n beetje gelijkwaardig aan het negatief-polaire *meer*. Een belangrijk verschil met *meer* is overigens dat *langer* alleen in gebruik is bij duratieve predikaten. Een zin als *Piet komt vanavond niet meer* heeft dan ook geen tegenhanger met *langer*. Verder is ook de verzameling van negatieve uitdrukkingen die dit gebruik van *langer* mogelijk maken nogal beperkt in vergelijking tot *meer*: feitelijk zijn alleen combinaties met *niet* mogelijk. *Hij eet nooit meer/*langer zuurkool*; *Er was niemand meer/*langer*. Een ander opvallend verschil met *meer* waarop Ton van der Wouden me wees is de grotere vrijheid in plaatsingsmogelijkheden die *niet langer* ten toon spreidt, zoals blijkt uit de mogelijkheid van vooropplaatsing in *Niet langer hoeven we daarvoor in angst te zitten*. **Niet meer hoeven we daarvoor in angst te zitten*. Verder is het ook het opmerken waard dat *langer* en *meer* samen kunnen optreden als een partikelcluster: *Ik doe niet langer meer mee*. Hierbij wordt zowel *niet langer meer* als *niet meer langer* aangetroffen. In bijzinnen die afhankelijk zijn van een negatief element wordt ipv *langer* de combinatie **nog langer** gebruikt: *Ze weigerden nog langer te vechten*.

413. een **lazer: mhu**, (ook maar) iets. *Egbert begreep er geen lazer van* (Ben Borgart, De vuilnisroos, 30). *Het is een buffet-juffrouw, geloof me, geen lazer meer* (J.J. Voskuil, Bij nader inzien, 1112). Niet

te verwarren met het gebruik van *lazer* als lichaamsdeelaanduider (*iemand op zijn lazer geven*), vergelijkbaar met *donder, falie, sodemieter, etc.* Overigens is het opmerkelijk dat al deze uitdrukkingen (behalve *falie*) ook een gebruik kennen als negatief-polaire uitdrukking.

414. **lazeren**: uitmaken, van belang zijn. De volgende voorbeelden van dit weinig frekwente werkwoord komen allemaal uit Willem van Iependaals Polletje Piekhaar: *Dat lazert niks!* (p 64), *Lazert niet!* (p 173), *Die herrie lazert niks, daar kom jij wel bovenuit met je schuifrompet!* (p 213). Variant van *donderen*, dat net als *lazeren* ook gebruikt kan worden als niet negatief-polair werkwoord van beweging: *Hij lazerde ons de trap af, Lazer op!* In beide typen van gebruik hebben *lazeren* en *donderen* een sterk emotioneel karakter.

415. **lekker**: gezond, of **goed bij zijn hoofd**. *Och mensch, je bent niet lekker* (Herman Bouber, De Jantjes, 53). *Als ik jullie nu vertel dat het meer dan duizend bladzijden dik is en dus bijna niet te tillen in bed, zullen jullie wel denken dat ik niet helemaal lekker ben in het hoofd* (Trouw, 20-11-2002). Met name de betekenis "goed bij zijn hoofd" is strikt negatief-polair, terwijl er voor de betekenis "gezond" naast het gebruik met negatie zoals in *Ik voel me niet lekker vandaag* ook positieve voorkomens mogelijk zijn: *Ik voel me (kip)lekker*.

416. **lekker zitten**: bevallen, aangenaam zijn. *De aanwijzing van de minister zat mij destijds niet lekker* (Nieuwsblad van het Noorden, 30-12-1995). *Die zaak zat me ook niet lekker* (Koos van Zomeren, Explosie in mei, 86). Van de 67 voorkomens in mijn database heeft 91% als trigger *niet*, 6% combinaties met *niet*, zoals *niet altijd* en *niet zo*, en zijn er slechts 2 gevallen genoteerd van anderssoortige triggers: 1 van *nooit* en 1 van *onmogelijk*: *en dat kan de PvdA-voorzitter*

onmogelijk lekker zitten (De Volkskrant, 4-3-1995). De uitdrukking is tamelijk recent, lijkt het. De triggerset is die van een negatief-polair predikaat, met sterke nadruk op negatie zelf als trigger. Evenals bij negatief-polaire predikaten in het algemeen is ook hier vooropplaatsing van de uitdrukking t.o.v. de trigger mogelijk: *Echt lekker zat het me niet*.

417. **letten**: weerhouden, beletten. Met negatie vormt dit een litotesuitdrukking. Daarnaast ook gebruikelijk in retorische vragen. *Niets let de Tweede Kamer er bovenop te gaan zitten* (Dagblad van het Noorden, 18-12-2004). *Maar wat let me schertsend de waarheid te zeggen?* (Charivarius, *Is dat goed Nederlands?*, 100).

418. **letter**: **mhu**. Minimale hoeveelheid van tekst, en in het verlengde daarvan van informatie. *Daar hoeft je geen letter Freud voor gelezen te hebben* (J.J. Voskuil, *Bij nader inzien*, 42). *Ik zou geen letter op papier krijgen*. (id, 1061). *Ik geloof er geen letter van* (Jeroen Brouwers, *Mijn vlaamse jaren*, 251).

419. **lettergreep**: **mhu**. Net als *een letter*, **syllabe**, **woord** is dit een uitdrukking die een minimale hoeveelheid tekst of informatie aanduidt. *Ik kan er geen lettergreep van lezen* (Jeroen Brouwers, *Mijn vlaamse jaren*, 157). *Op al de vragen, die hij deed, werd hem geen enkele lettergreep ten antwoord gegeven* (E.J. Diest Lorgion, *Hubertus Duifhuis*, 7).

420. van zijn **leven**: gedurende zijn hele leven. Deze uitdrukking is al oud en komt vooral voor in combinatie met negatie en in bijzinnen bij een superlatieve uitdrukking. Verder ook in vraagzinnen, conditionele zinnen e.d. Voorkomens bij negatie kunnen voorafgaan aan het negatieve element. Bij *niet* is dit zelfs verplicht, en bij *nooit*, het meest gebruikelijk n-woord, mag het

voorafgaan, al is daar de volgorde *nooit van zijn leven* veruit het meest gebruikelijk. *Hij heeft van zijn leven nog geen gedicht geschreven* (J.M.A. Biesheuvel, *De wereld moet beter worden*, 128). *Een neo-communistische burgemeester krijg je van z'n leven niet met Alders op het provinciehuis en Dijkstal op Binnenlandse Zaken* (NvhN, 24 mei 1997, 2). *Ik doe maar iedere keer of ik haar nog nooit gezien heb. Of er zomaar een aardige vrouw op bezoek gekomen is die ik van mijn leven nog nooit heb gezien* (Jan Wolkers, *Turks Fruit*, 126). *Dat is nou de grootste lariafarie, die ik ooit van mijn leven gehoord heb!* (Hergé, *Kuifje en de Picaro's*, 94). *Ik zel je zo veel zoentjes geven / Als je van je leeven / Oit van iemand hebt gehad* (De Bruiloft van Kloris en Roosje [1743]).

421. een **leven hebben**: een dragelijk bestaan leiden. *Esther heeft de eerste drie jaar op het LBO geen leven gehad* (Nieuwsblad van het Noorden, 10 februari 1996). *Als niet-Serviër had je hier geen leven* (Trouw, 20 maart 1996). Met een bepaling bij *leven* verliest deze uitdrukking zijn negatief-polair karakter: Hij heeft een moeilijk leven gehad. Verder valt op dat terwijl *hebben* hier gewoonlijk vervangen kan worden door *leiden* (Hij leidt een onbezorgd leven), dit niet het geval is bij de negatief-polaire uitdrukking: **Als Belg leid je geen leven in Nederland*).

422. **levende ziel**: mens. Negatief-polair in zijn idiomatische gebruik als 'mens, persoon.' Vergelijk ook Engels *a living soul*, Italiaans *anima viva*, Portugees *vivalma* en Frans *âme qui vive* (cf. *On ne voyait âme qui vive*), die ook negatief-polair zijn. *Je ziet geen levende ziel meer in Butare. Maar er valt nauwelijks een levende ziel te bekennen* (De Volkskrant, 14-5-1994, resp. 31-12-1994). Over het algemeen wordt deze uitdrukking alleen gebruikt in presentationele contexten, waarin een scène geschetst wordt, met

name existentiële zinnen. In tal van contexten waar bijvoorbeeld wel *ook maar iemand* kan optreden, laat *een levende ziel* verstek gaan: *Jan was beter dan ook maar iemand/ ??een levende ziel verwacht had. Als ook maar iemand/?*een levende ziel daartoe in staat is, dan is het wel Jaap. Vertrouw je dat ook maar iemand/?*een levende ziel toe?* Zie ook Von Bremen (1986) voor enkele observaties over de Romaanse en Germaanse tegenhangers van deze uitdrukking en Hoeksema (2002b).

423. van zijn **levensdagen**: van zijn **leven**. Net als van *zijn leven* kan ook deze uitdrukking ter linker- en ter rechterzijde van negatieve uitdrukkingen optreden (zie aldaar). *Zo'n ouwe gek heb ik nou van m'n levensdagen nog nooit gezien!* (Charles Dickens, De nagelaten papieren der Pickwickclub, vert. Godfried Bomans, 629). *Ik heb hem gezegd dat ik nog nooit van m'n levensdagen bang geweest was voor een man* (Jos van Manen-Pieters, Liefde Incognito, 20). [...] *een vindplaats van de exotische mineralen die de Twaalf Families voorzagen van meer kapitaal dan ze van hun levensdagen konden uitgeven* (Jack Vance, De kronieken van Cadwal, Dl. 3: Throy, vert. Annemarie van Ewyck, 135). *Van m'n levensdagen niet.* (A.F.Th. van der Heijden, De gevarendriehoek, 149).

424. **licht**: gemakkelijk, eenvoudig. In een aantal combinaties vormt dit bijwoord een negatief-polaire uitdrukking, bijv. *licht vergeten*: *Het wanhopige gevoel, dat mij toen bezielde, zal ik niet licht vergeten* (P.J. Troelstra, Gedenkschriften. Eerste deel: Wording, 129). *Ik zal die overigens zo aangename dag niet licht vergeten* (Jan Greshoff, Afscheid van Europa, 106). *Doch toen wij, na het bovenkomen, op de brug kwamen, aanschouwden wij een tafereel, dat wij niet licht zullen vergeten* (J.F. van Dulm, Onder de bloedvlag van de "O 21", 119). Combinaties met andere werkwoorden komen ook voor, zij het

minder veelvuldig. *Zoiets vergeef ik niet licht!* (Marten Toonder, De partenspeler, De avonturen van Tom Poes 6, 40). [*D*]at *zult gij mij niet licht wijsmaken* (A. Loosjes Pzn, Het leven van Maurits Lijnslager, dl 3, 143). *Nochtans zal de historicus zich niet licht eraan wagen, een formule op te stellen, die de stemming onder het Joodse volksdeel weergeeft* (J. Presser, Ondergang – de vervolging en verdeling van het Nederlandse Jodendom 1940-1945, eerste deel, 174). Negatief-polair *licht* komt in mijn materiaal (70 voorkomens) uitsluitend voor met *niet* (69x) en *niemand* (1x).

425. het **licht in de ogen gunnen**: kunnen luchten of zien. *Als je een dubbeltje meer had dan je buur, gunden ze je het licht niet in je ogen* (Is. Querido, De Jordaan, 410). *U maakt iedereen zwart omdat u me het licht in mijn ogen niet gunt* (Frans Kellendonk, Mystiek lichaam, 315). *De een gunt de ander het licht in de ogen niet* (De Volkskrant, 5-12-1994). Veelal wordt deze uitdrukking met het reciproke voorwoord *elkaar* gebruikt, maar zoals de bovenstaande voorbeelden laten zien hoeft dit niet. De trigger is telkens *niet*. Andere triggers heb ik niet aangetroffen, maar lijken wel mogelijk, bijv. *te*: *Ze haten elkaar te zeer om elkaar het licht in de ogen te gunnen.*

426. iemand **licht vallen**: gemakkelijk zijn voor iemand. In tegenstelling tot het eerder vermelde gebruik van *licht* als negatief-polaire bijwoordelijke bepaling, hebben we hier te maken met predikatief gebruik. De uitdrukking heeft een minder uitgesproken negatief-polair karakter dan adverbiaal *licht*: positieve voorkomens zijn heel goed mogelijk. *Al viel hem het werk in Groningen niet licht, hij zette zich met hart en ziel in* (Ger Harmsen, Herfsttijloos, 585).

427. een **lid verroeren**: een **vin verroeren**, zich minimaal bewegen.

[M]aar wie is er in aarde of hemel die een lid om mijn snikken verroert? (Gerard Walschap, Waldo, Verz. Werk, deel 1, 55).

428. erom **liegen**: met onpersoonlijk subject: onbeduidend zijn. De triggers van deze uitdrukking zijn puur negatief: meestal *niet*, een enkele maal *evenmin*. (Op 47 voorkomens vond ik 45 maal *niet* en 2 maal *evenmin*). *Er volgde zonder enige overgang een uitbarsting, die er niet om loog* (Piet Bakker, Ciske de Rat, 129). *Want de recette van 16.230 toeschouwers liegt er niet om* (Nieuwsblad van het Noorden, 3-8-1994). *De prognoses liegen er niet om*. (De Groninger Gezinsbode, 24-4-1996), *het commentaar van coach Ton Boot loog er gisteravond na afloop al evenmin om* (De Volkskrant, 29-1-1993).

lieve moederen: zie *er helpt een lieve moeder aan*.

429. **lijn zitten in**: een heldere opbouw hebben. In combinatie met negatieve uitdrukkingen als *geen*, *weinig*, *niet veel* en *nauwelijks* geeft het aan dat de opbouw of de doelgerichtheid van een tekst of gebeurtenis dubieus is. *Lijn zit er in dit boek nauwelijks* (Provinciale Zeeuwse Courant, 21-2-1981). *[V]eel lijn zat er niet in het aanvalsspel* (De Volkskrant, 11-1-1999).

430. over iemands/de **lippen komen**: gezegd worden. *Zweer mij, August! dat er nimmer eenig verwijt over uw lippen zal komen* (J. de Vries, De verborgenheden van Amsterdam, dl 2, 318). *[D]e eerste zeventien jaar komt er geen onvertogen woord over haar lippen* (HP/De Tijd, 11-2-2000). *Hoe ze ook aandringt, er komt geen woord meer over hun lippen* (Els de Temmerman, De meisjes van Aboke - Kindsoldaten in Noord-Oeganda, 137).

431. iets over de/zijn **lippen (kunnen) krijgen**: iets *uit zijn strot krijgen*, iets kunnen of durven zeggen. Transitieve

variant van de voorgaande uitdrukking. *Het woord 'banken' kreeg hij zelfs niet over de lippen* (De Volkskrant, 29-1-1993). *Ik stopte, ik kon het niet over mijn lippen krijgen* (Ab Visser, Het kind van de rekening, 127). *En omdat ik onmogelijk twee afwijzingen pal na elkaar over m'n lippen kon krijgen, had ik ja gezegd* (Hannes Meinkema, Op eigen tenen, 114).

432. zijn **lol op kunnen**: variant van het meer gebruikelijke *zijn geluk op kunnen*. *Ze persten een kurk in de uitlaat van zijn Skoda en konden hun lol niet op toen Lucas, die zwoer bij spullen uit het oostblok, de wagen niet aan de gang kon krijgen* (Koos van Zomeren, De witte prins, 74). Overigens komt deze uitdrukking ook regelmatig voor met *wel* ipv *niet*, dit in tegenstelling tot *zijn geluk op kunnen*. Vaak betekent dit zoals je zou verwachten het tegendeel van *zijn lol niet op kunnen* ("Ga daar maar niet heen, want dan kun je je lol wel op") maar soms wordt de uitdrukking ook gebruikt met juist dezelfde betekenis, vgl.: *Mauss en Leeboy waren er ook en aangezien ik dat hele fijne mensen vind kon ik mijn lol wel op!* (www.kamkrant.nl/mikette/ryan18.htm). *Mijn hobby is koken, dan kun je je lol wel op in Frankrijk* (UT-Nieuws, 29-6-1995). Kennelijk zijn sommige gebruikers het spoor bij deze uitdrukking een beetje bijster geraakt.

433. **lolletje: pretje**. Conventioneel gebruikt als understatement bij minder prettige ervaringen. Meestal gecombineerd met *geen*, bij vooropplaatsing van het predikaatnomen met *niet*, en soms ook gebruikt in vragen e.d. *De ontmoeting met de ratten in de schuur was geen lolletje geweest* (Richard Adams, Waterschapsheuvel, 174). *Denk maar niet dat dat een lolletje is* (Lodewijk de Boer, The Family, 134). *[E]en lolletje is 't niet* (Herman Heijermans, Droomkoninkje, 243). *Denkt ge dat het een lolletje is misschien?* (Humo, 6-4-1999).

434. te **loochenen**: met *zijn/vallen*: kunnen **ontkennen**. Litotesconstructie, vrijwel steeds met *niet* als negatie, voorts ook *nauwelijks* en *moeilijk*: *Toch valt niet te loochenen dat het percentage vrouwen dat kan lezen en schrijven in China, bijna tweemaal zo groot is als in India* (De Volkskrant, 18-9-1993). *Dat [...] valt moeilijk te loochenen* (id, 20-11-1993).

435. **lor**: **mhu**, behorend tot de groep uitdrukkingen die iets onbelangrijks aangeven. *Doch ik beweert dat jij in jezelven een sentiment hebt doodgedrukt dat in ieder mensch thuishoort en zijn moet en dat geen lor met Kristendom of conventie te maken heeft* (Frederik van Eeden, brief aan Lodewijk van Deyssel, d.d. 21-4-1888). *'t Scheelt me geen lor* (George van Aalst, De bengels van III-b, 243). *Wat haar minnaars er van dachten kon haar geen lor schelen* (Gerben Hellinga, Merg en been, 192), *daar vin' ik geen lor aan* (Bibeb & VIPS, 197).

436. iemand **loslaten**: iemand niet langer mentaal bezighouden. *Daar stond je daar in dat prachtige oranje pak, met mooie blauwe leeuw...dat laat je niet meer los* (email uit de reactierubriek van de Wilhelmus van Nassouwe website). Voor zover ik kan nagaan wordt deze uitdrukking nagenoeg uitsluitend in combinatie met *niet* gebruikt: in mijn materiaal trof ik 20x een combinatie met *niet* aan en 1x een combinatie met *nooit*.

437. **los denken van**: minder gebruikelijke variant van **los zien van**. In gebruik in combinatie met *kunnen* of in de vorm van een modale infinitief. *De indifferentie die Cats, anders dan Vondel, Hooft en Huygens, op het ogenblik ten deel valt in de kringen van literair geïnteresseerden is, zoals bekend, niet los te denken van de vernietigende kritiek van Potgieter en Huet* (S.F. Witstein, *Een Wett-steen vande Ieught*, 42).

438. iets **loslaten** (over): iets **kwijt willen over**, iets meedelen. *En hij wilde ook niets loslaten in de nabijheid van die twee snoeshanen* (Mensje van Keulen, Engelbert, 189). *Over haar vroegere leven in Canada liet ze weinig los* (Gerrit Jan Zwier, Witte heksen, 19). *Als je er ook maar iets over loslaat, is ze de rest van de dag niet te genieten* (Maarten 't Hart, Het woeden der gehele wereld, 132).

439. iets **los zien van**: geen verband leggen met. Wordt meestal gebruikt in combinatie met *kunnen*, soms ook *mogen*. Combinaties met *moeten* zijn niet negatief-polair. Daarnaast is ook de modale infinitief *los te zien van* gebruikelijk. Als triggers dienen naast *niet* vooral *moeilijk/onmogelijk*. *Je kan soap niet los zien van verstedelijking* (De Groene Amsterdammer, 16 april 1997). *Zijn veelvuldige contacten lijken dit tegen te spreken, maar we mogen ze nooit los zien van die innerlijke vrijheid* (broeder Bernardus Peeters, 'Van trappistenmonnik tot christen binnen de traditie van Citeaux'). *Ontwikkelingshulp los zien van die zaken is volgens de herijkingsnota en de toelichting op de begroting 1996 niet langer mogelijk* (NRC, 19-9-1995).
Variant: **los denken van**.

440. van de **lucht**: op ook maar enig moment afwezig. Van 145 voorkomens in mijn materiaal was 97% een combinatie met *niet*, 2% een combinatie met *nooit* en 1% een combinatie met *evenmin*. *Leiden leek een grote hofhouding, waar het veinzen niet van de lucht was* (Simon Vestdijk, De vuuraanbidders, 107). *Het domineeschap was sinds die tijd niet van de lucht* (Menno ter Braak, Afscheid van domineesland, 37). *De schandalen hier en in Indië waren niet van de lucht, vooral de justitie leek een poel van openbare verrotting* (W.H. Vliegen, De dageraad der Volksbevrijding, 1e dl, 258). *In een*

verkiezingsjaar zijn de hallelujaverhalen nooit van de lucht (UK, 18-9-1997).

441. uit de **lucht komen vallen**: volkomen onverwacht zijn. De uitdrukking is al gangbaar vanaf de 17e eeuw, maar wordt aanvankelijk niet negatief-polair gebruikt en vooral gebezigd van personen die onverwacht opduiken als een soort *deus ex machina*. Vgl. *Somtyds koomen ook Goden, Godessen of voornaame Tove-naarsters [...] als uit de lucht vallen, om de ontkenning te maken* (Justus van Effen, *De Hollandsche Spectator* 4, 110). Het WNT beschouwt het als een leenvertaling van het Latijnse *de caelo decidere*. Tegenwoordig wordt de uitdrukking vooral gebruikt om gebeurtenissen aan te duiden. Hierbij is er een duidelijke voorkeur voor negatieve contexten, hoewel positieve voorkomens zeker niet ongrammaticaal zijn. In mijn materiaal (93 vindplaatsen) is 74% negatief, 24% positief, 1% vraagzin, en 1% complement van een negatief predikaat. *Vertrouwen in zorg komt nooit uit de lucht vallen* (www. zonnebloem.nl). *De irritatie van Jospin komt niet uit de lucht vallen* (De Volkskrant 3-12-1998). *PSV's tweede treffer kwam ook min of meer uit de lucht vallen* (idem, 23-11-1998). Met name als de uitdrukking slaat op een ontkenning (van een film, toneelvoorstelling e.d., of van een voetbalwedstrijd) is de uitdrukking niet negatief-polair: de 7 gevallen die eenduidig tot deze categorie horen in mijn materiaal zijn allemaal positief.

442. willen **lukken**: succes hebben. Vaste combinatie met het onpersoonlijke *willen* (net als bijv. *willen vloten*). *Prof. Guus Extra, gespecialiseerd in meertaligheid in de multiculturele samenleving, bevestigt dat het maar niet wil lukken met het onderwijs in eigen taal* (NRC, 22-6-2002). Op 112 voorkomens in mijn materiaal zijn er meer dan 100 combinaties met een negatief element, meestal *niet*. Daarnaast komen ook voorkomens in positieve,

conditionele en vraagzinnen sporadisch voor. *Wil zelf pasta maken lukken, dan is een goed pastadeeg een vereiste* (De Volkskrant, 7-10-1993). *Nou maar even kijken of het me de komende week wil lukken even content te worden als Kok* (Trouw, 9-2-1998). *Een boek volschrijven over het mannelijk geslachtsorgaan en zijn functioneren wil nog wel lukken, want de thema's en de invalshoeken liggen voor het opscheppen* (De Volkskrant, 12-6-1993).

443. **lusten: moeten**, willen. Normaal wordt dit werkwoord gezegd van eetbare zaken ("ik lust die bami niet"), maar als het gezegd wordt van personen of niet-eetbare zaken heeft het een uitgesproken negatief-polair karakter. *De deftige heren hebben me nooit gelust* (Humo, 10-6-1997). *Slowaken lusten Navo niet* (Trouw, 12-3-1998). *[H]et divide et impera van Bouws lust ik niet meer* (E. du Perron, brief aan Menno ter Braak, in M. ter Braak en E. du Perron, *Briefwisseling 1930-1940*, dl 1, 462). Wanneer *lusten* wordt gezegd van eetbare zaken, is er ook een zekere mate van negatieve polariteit, zij het dat ook veel voorkomens in combinatie met *wel* vallen te noteren (10 op 32 voorkomens), en ook nogal wat zuiver positieve voorkomens met *graag*.

maatbepaling, uitdrukkingen met een. Dit is een vrij grote klasse van verbale negatief-polaire uitdrukkingen, waartoe behoren **afdoen aan**, **kunnen schelen**, **uitmaken**, **zich aantrekken van**. Opmerkenswaard is met name dat de maatbepaling verplicht is, tenzij *niet* fungeert als trigger: *Dat kan me niet(s) schelen. Dat kan niemand *(iets) schelen.* (Bij *zich aantrekken van* is een maatbepaling altijd verplicht: *Jan trok zich niets/*niet aan van het gekerm.*) Als maatbepalingen fungeren doorgaans indefiniete NPs, zoals *iets*, *niets*, *veel*, *weinig*, *wat*, *slechts een beetje*, *geen bal*, *etc.* Dankzij de maatbepaling fungeren deze uitdrukkingen als **mhu's**.

444. bij **machte**: in staat. Net als zijn verbale synoniem **vermogen** is ook deze uitdrukking vooral in zwang als negatief-polaire uitdrukking. Van 105 voorkomens bleken er 6 (6%) positief te zijn, 83% kwam voor in negatieve zinnen, en de rest in allerlei andere omgevingen als vraagzinnen en conditionele zinnen. *Welnu, de Kollwijners hebben ruimschoots bewezen, hiertoe met hun ... spelling (!) niet bij machte te zijn* (E. van Dieren, De ave-rechtse geestesrichting der zoogenaamde "nieuwlichters" op allerlei gebied, in het bijzonder die der Kollwijners en hun verderfelijke invloed op onderwijs, taal en volk, 109). *Geen staflid was bij machte Clintons geilheid te beteugelen* (Trouw, 19-9-1998). *Hebt u nou het gevoel dat u daartoe bij machte bent?* (Radio 1, 24-2-1998). *Brooks houdt van achter zijn drumstel de muzikale leiding steviger in handen dan Blakey tijdens zijn laatste jaren bij machte was* (De Volkskrant, 5-3-1993). Een van de zeldzame positieve voorkomens: *Hoewel Mols veel minder in beeld kwam, bleek de Twentse ploeg bij machte om de Groningers vrijwel permanent te verontrusten* (id, 8-2-1993).

445. kunnen **maken**: (rechtens) kunnen doen. Voornamelijk gebruikt in negatieve zinnen (90% van 48 verzamelde voorkomens), voorts in vragen (6%) en zeer sporadisch ook in positieve zinnen (4%). *De teambazen konden het niet maken om me na zo'n drama op een zijspoor te zetten* (De Telegraaf, 3-1-1998). *Ook Joop vindt dat ik het niet kan maken* (Ed. van Thijn, Dagboek van een onderhandelaar, 80). *Kan Duitsland het wel maken om deze eisen te stellen?* (Radio 1, 28-3-1998). *Gevers kon het maken om aan een reclame mee te doen* (Trouw, 7-8-1998).

446. iemand iets (kunnen) **maken**: iemand iets kunnen aandoen, kunnen deren. *Dan kan er hier weer gekeurd worden en*

maken ze me voorlopig niks (Nieuwsblad van het Noorden, 13-2-1999). *Wie maakt me wat? Geen mens die me wat maakt.*

447. iets te **maken hebben met**: verband houden met. Zonder de aanwezigheid van een indefiniete maatbepaling als *iets, niets, weinig* e.d. wordt deze uitdrukking niet negatief-polair gebruikt, vgl. zinnen als *Hij had als kind reeds te maken gehad met discriminatie. Dat moet te maken hebben met voorvallen uit zijn vroegste jeugd*. Uit een telling bleek me dat de grote meerderheid van zulke voorkomens niet in negatieve contexten wordt aangetroffen (ruim 80% van 57 voorkomens in de Volkskrant op CD-ROM 1999). Wanneer er wel een maatbepaling bij staat, is er juist een uitgesproken voorkeur voor negatieve omgevingen: van 346 dergelijke voorkomens was 72% te vinden in negatieve zinnen (meestal combinaties met *niets, niks* en minder vaak combinaties met *niet [...] iets, nooit iets* e.d., 7% in vraagzinnen, 6% in zinnen met *weinig*, en 7% in diverse andere negatieve contexten. 8% van de voorkomens was positief. *Flitskapitaal heeft niets met vrijhandel te maken* (Intermediair, 3-2-2000). *Maar het een heeft niks met het ander te maken!* (R.L. Stine, Verkeerd verbonden, 50). *Als arbeider had hij nooit iets met een universiteit te maken gehad* (Trouw, 19-6-2000). *'Voetbalvandalisme' heeft weinig met voetbal te maken* (De Groninger Gezinsbode, 28-6-2000). *Dat heeft alles te maken met zeepbelverschijnselen* (Trouw, 10-7-2000). Deze uitdrukking, die door zijn vaagheid breed inzetbaar is, behoort tot de meest frekwente negatief-polaire uitdrukkingen van het Nederlands.

448. iets te **makken hebben**: **mhu**. In het bezit zijn van geld. Deze uitdrukking staat niet in het WNT, en in de grote Van Dale pas vanaf 1984 (de 11e druk), zodat het in de rede ligt om te veronderstellen dat hij nog niet lang in het algemene taalgebruik valt aan te treffen. De in Van Dale gegeven

betekenis voor *niks te maken hebben*, namelijk 'geen inbreng, invloed, geld of iets dergelijks hebben, alles maar moeten nemen zoals het komt,' lijkt beter te passen voor een idioom als *niks in de melk te brokkelen hebben*. In mijn materiaal gaat het steeds om afwezigheid van geld. Dit blijkt zonneklaar uit het feit dat 12 van de 17 voorkomens combinaties zijn met *geen cent*, en 2 met *stuiver* of *zakcent*. Ook de overige voorkomens kunnen steeds in financiële zin opgevat worden. *Ik behoorde tot de vroom opgevoede crisisgeneratie van jongelui zonder een zakcent te maken* (Ab Visser, Sheffield steel, 123). *Ruud heeft geen stuiver te maken* (De Volkskrant, 9-11-1993). *Wanneer hij niets te maken heeft, neem ik een ander* (NRC, 20 juli 1996).

Het Bargoens woordenboek van Enno Endt (Endt 1972: 19), noemt ook een variant *geen cent de makke*, met als betekenissen zowel straatarm als 'niks aan de hand, geen centje pijn.' De laatste betekenis ben ik nog niet tegengekomen in een tekst. Endt geeft ook een verklaring van de herkomst van de uitdrukking: 'Waarschijnlijk een verbasterde vorm van het oorspronkelijke 'n cent 'n makke, door I. Prins in Amstelodamum 3, 1916 verklaard als zelfvervloeking bij het loven en bieden op de markt a) door de koopman: bij elke cent minder waar ik het verkoop, mag ik een makke krijgen (zie *makke*) en b) door de koper: bij elke cent meer die ik ervoor geef, etc. Omdat deze betekenis eigenlijk neerkomt op het begrip 'geen cent!', kon de gecontamineerde vorm *geen cent 'n makke* ontstaan [...]. Metanalyse van de *t* van *cent*, en assimilatie van de *n* aan de *m* van *makke*, bewerkte de overgang van *een*, via stomme *e*, naar *de/te*.' Aldus Endt. De huidige spelling als *makken* ipv *makke* suggereert een verdere heranalyse, waarbij *makken* wordt opgevat als een infinitief. Dit is wellicht mede mogelijk gemaakt door de vele idiomen van de vorm *te + infinitief + hebben*, zoals *te*

maken hebben (met), te schaften hebben etc.

449. **malen om**: geven om, zich gelegen laten liggen aan, kunnen schelen. Van de 66 voorkomens in mijn bestand zijn 70% negatief (52% *niet*, 18% *n*-woorden). Verder komt 26% in vragen voor, 2% in bijzinnen ingeleid door *zonder* en 2% in restrictieve relatieve zinnen bij *de enige*. *Doorgaans maalt men in Utrecht niet om tegenvallend kijkspel* (Trouw, 19-9-1994). *Dat is wel het bewijs, dat ze er niks om maalde* (Herman Heijermans, Kamertjeszonde, 42). *Wat maalde hij om het volk!* (Harry Mulisch, De diamant, 47). *Hij is de enige waar ik wat om maalde, vergeet dat niet!* (Piet Bakker, Ciske de Rat, 36).

Het gebruik in vraagzinnen is beperkt tot retorische vragen met een negatieve teneur. Zo zal men naast *Wat maal ik om oude meesters?* niet aantreffen *??Waar maal je eigenlijk om?* of *??Maal je nog een beetje om me?* De laatste twee vragen zijn niet retorisch, en veronderstellen niet dat het antwoord 'Nee' zal zijn.

In conditionele zinnen wordt *malen om* zo goed als niet gebruikt. Dit zal vermoedelijk eveneens samenhangen met de afwezigheid van een negatieve teneur. Wanneer er wel een negatieve strekking van de conditionele bewering uitgaat, lijkt immers het gebruik nog wel acceptabel. Vergelijk hiertoe *??Mocht je malen om oude meesters, dan is het Rijksmuseum iets voor jou* (geen negatieve teneur) met *Ik mag een boon zijn als ik maal om oude meesters* (strekking: Ik maal niet om oude meesters).

450. een **mallemoer**: **mhu**, variant van **moer**. *Maakt me geen ene mallemoer uit*. Wordt evenals *moer* niet vermeldt in het WNT. *Hij kan X, Y of Z heten, dat interesseert me geen mallemoer* (De Volkskrant, 29-4-1993).

451. **mals**: "Van woorden en oordeelvellingen: zachtzinnig; meestal met eene

ontkenning” (WNT, s.v. *malsch*). Uit dit citaat blijkt, dat ook het WNT reeds op de hoogte was van het negatief-polaire karakter van het overdrachtelijk gebruik van *mals*. Van 92 voorkomens in mijn bestand blijkt 89% te bestaan uit de combinatie *niet mals*, waarnaast ook combinaties met diverse equivalenten van *niet*, zoals *evenmin* en *allesbehalve*, in het oog vallen: *want zoals in het vervolg van dit hoofdstuk nog volop zal blijken, klinkt Willems waarheid ook in drie-kwartsmaat nog allesbehalve mals* (F.P. van Oostrom, Het woord van eer, 64). Verder heeft 4% als trigger *geen*, maar met dien verstande dat *geen* telkens samen met *mals* deel uitmaakt van dezelfde NP. Triggering van buiten de NP door *geen* lijkt me niet acceptabel: vgl. *'t was bij den Rechter-commissaris geen malsch verhoor geweest* (Herman Heijermans, Droom-koninkje, 85) met bijv. *??Geen van de kritiepunten was mals*. Onder dezelfde voorwaarde kan ook *weinig* als trigger fungeren: vgl. *Bleek was op het punt, een weinig malsch antwoord te geven* (Jacob van Lennep, Klaasje Zevenster, deel 4, 224) met **Weinig punten van kritiek waren mals*. Voor een vergelijkbare localiteitseis, zie **aflatend**. De stelling in Van der Wouden (1994: 52 vlgg.) dat *mals* behoort tot de klasse van "strong NPis" die alleen met *antimorfe* triggers (d.w.z. triggers die ekwivalent zijn met negatie, zoals *niet*, *allerminst*, *evenmin*, *allesbehalve*) kunnen voorkomen is weliswaar bij benadering correct (zoals hij in grote lijnen correct is voor de meeste predikatieve NPUs), maar niet helemaal: *weinig* en *geen* zijn niet antimorf. Voor triggers buiten de NP waarin *mals* voorkomt lijkt ekwivalentie met negatie wel een strikte eis.

452. er de **man naar**: een man met neiging tot, de man voor. Negatief-polair predikaat, te gebruiken in combinatie met een doelaanduiding, zoals een finale infinitiefzin. *De vicaris capitularis was er de man niet naar om stil te zitten* (Michel

van der Plas, Mijnheer Gezelle, 222). *Vermeij was er de man niet naar te zwijgen* (P.A. Daum, Nummer Elf, 22). *[L]aeva in parte mamillae nil salit arcadico Juveni, seid den Outvader Juvenalis, en die is 'er de Man niet na om te liegen* (Hendrik Doedijns, Haegse Mercurius, 10 augustus 1697). Op 110 voorkomens waren er 89% in het directe bereik van negatie, 4% in vraag-zinnen, en 6% waren positieve voorkomens, zoals het volgende: *Alva was er wel den man naar, om dergelijke veiligheidskleppen zwaar te belasten* (Jan Romein e.a., De tachtigjarige oorlog, 260). Slechts enkele voorkomens trof ik aan in andere omgevingen, zoals vraagzinnen en het bereik van *minder*: *En gelooft gij inderdaad dat Selim Agha er de man naar is om een weggelopen paard in het donker terug te vinden?* (Karl May, Van Bagdad naar Stamboel, 223). *Maar Noorda is er minder de man naar om de overheid en de politiek te honen* (Trouw, 8-1-1999). Er zijn zeer veel varianten op dit idioom in omloop, zij het dat ze bij lange na niet zo frequent zijn als *er de man naar*. Zo trof ik aan: *er de figuur/ jongeman/kerel/mensen/persoon/ persoonlijkheid/schrijfster/vent/ wedstrijd naar*, alsook *er het type naar* en *er het mens naar*. Vgl.: *De Bulstronk was er het type niet naar zomaar iemand een hele chocoladecake te geven vanuit de goedheid van haar hart* (Roald Dahl, Matilda, 119). *Maar Jolanda houdt vol, dat hij daar niet het type naar is* (Pim Hofdorp, Moord in miniatuur, 77).

453. **man overboord**: iets ernstigs aan de hand. Steevast gebruikt in combinatie met *geen*: *Mocht de koopmarkt onverhoopt en onverwachts instorten, dan is er nog geen man overboord* (De Volkskrant, 26-3-1994). *En als het niet zo gaat? Geen man overboord*. (id., 15-3-1994). *Maar volgens de Nederlandse coach is er geen man overboord na deze nederlaag* (id., 25-9-1993). Opvallend is dat deze uitdrukking zeer vaak voorkomt in de apodosis van

conditionele zinnen. Dit heeft niets met triggeringeisen te maken, omdat de trigger steeds *geen* is. Van 16 voorkomens in mijn bestand blijken er 12 (dus 75%) voor te komen in deze kontekst. Het is ook opmerkelijk omdat een sterke relatie met de apodosis van conditionele zinnen een zeldzaam verschijnsel is.

454. **meer**: nog, **langer**. Behoort tot de klasse van fase-adverbia, ook wel genoemd de adverbia van temporeel perspectief (König 1977, Abraham 1980, Vande-weghe 1983, Löbner 1989, Van Baar 1992, Van der Auwera 1993, Van der Wouden 2005). Van de uitdrukkingen uit deze groep is er in vele talen tenminste één negatief-polair, in het Nederlands is dat *meer*, in het Duits *mehr*, en in het Engels zijn er zelfs twee, *anymore* en *yet*. Ook de eigenaardige combinatie *as yet* kunnen rekenen tot deze groep (zie Hoeksema 1993). We kunnen *meer* opvatten als de negatief-polaire tegenhanger van *nog*, dat zelf positief-polair is. In het bereik van directe negatie is *meer* verplicht: *Ik kan niet meer/*Ik kan niet nog*. In het bereik van n-woorden alterneert *meer* met *nog*: *Niemand rekende meer op hem/ Niemand rekende nog op hem*, evenals bij negatie in een hogere deelzin: *Ik denk niet, dat we ons daarover nog/meer zorgen hoeven te maken*, het bereik van *nauwelijks*, en bijzinnen ingeleid door *zonder*. Er bestaat grote variatie wat betreft voorkeuren, die nog niet of nauwelijks in kaart is gebracht. Soms moet ook rekening gehouden worden met nog andere varianten dan *nog* en *meer*, zoals (**nog**) **langer**, dat de voorkeur geniet bij negatieve predikaten zoals *verbieden*: *Het was haar verboden, nog langer/?nog/ *meer met hem om te gaan*. Ik heb zeer weinig voorbeelden aangetroffen van *meer* in het bereik van negatieve predikaten, al leren de volgende voorbeelden dat zoiets wel mogelijk is: *Ja, het Christendom groeide er zoodanig aan, dat de keizer [...] in het jaar 1586, aan alle zijne onderdanen op levensstraffe verbood,*

den godsdienst van Europa meer aan te nemen (Jacob Haafner, Verhandeling over het nut der zendelingen en zendelingsgenootschappen (1807: 102.)) *Vele mensen die in Groningen werken, gaan op zoek naar een woning in de kop van Drenthe omdat de stad onvoldoende geschikte woningbouwlocaties meer heeft* (De Groninger Gezinsbode, 4-8-1993). Van der Wouden (1995a) heeft gewezen op het gebruik van *moeilijk* en *slecht* als triggers als ze voorkomen in combinatie met *kunnen* of een modale infinitief: *Jan kan moeilijk meer/nog terug*. In niet-modale contexten zijn deze woorden geen triggers: **Jan wandelt moeilijk meer zonder stok*. Aansluitend op het gebruik van *moeilijk* als trigger is het volgende voorbeeld: *Wat het genot en het bezit van prenten voor de zeventiende-eeuwer heeft betekend kunnen wij ons met moeite meer voorstellen* (Johan Huizinga, Nederlands beschaving in de zeventiende eeuw, 121). De distributie van *meer* in mijn corpus beperkt zich voornamelijk tot zuiver negatieve contexten: 96% van in totaal 2510 voorkomens komt op rekening van de triggers *niet*, *geen* en de diverse n-woorden. Dit heeft te maken met de sterke concurrentie van *nog* in andere dan negatieve contexten. Verder staat 2% in het bereik van *nauwelijks*, 1% in dat van *weinig* en ook 1% in dat van een bijwoord van restrictie (*alleen*, *maar*, *slechts* en combinaties daarvan). In vragen komt *meer* niet voor, en evenmin in conditionele zinnen, al valt er hier een uitzonderlijk voorbeeld te noteren: *Ik zal barsten, als ik ooit meer anders word* (Herman de Man, Maria en haar timmerman, 232). Vermoedelijk is het hier de aanwezigheid van *ooit*, die *meer* aanvaardbaar maakt.

Sassen (1977) noemt, op instigatie van J. de Rooij, het gebruik van *meer* in zinnen als *Toen zaten er maar zes meer*, met een restrictief bijwoord, een gewestelijke eigenaardigheid van het ABN dat in Groningen gesproken wordt, al rept hij ook van acceptabiliteit in Gelderland en

Brabant. Inderdaad lijkt het alternatief met *nog* als in *Toen zaten er nog maar zes*, vrij algemeen de voorkeur te genieten. Niettemin is de *meer*-vorm niet duidelijk gewestelijk. Naast voorbeelden uit het Nieuwsblad van het Noorden, zoals *De Groninger meikermis duurde zestien dagen. Nu maar negen dagen meer.* (16-1-1993), vond ik ook een vergelijkbare zin bij Hugo Claus: *Mijn vader woont bij mij omdat hij hier zijn verzorging niet kreeg, maar één paar kousen meer had en dan nog met zulke gaten in* (Het verdriet van België, 601). Ton van der Wouden noteerde de volgende zin uit de mond van zijn Rotterdamse tante: *We hebben nu maar twee slaapkamers meer.* Het lijkt er dus op dat we hier met een algemeen voorkomende variant te maken hebben die echter te kampen heeft met een voorkeur voor de *nog*-variant. Overigens betekent dit niet dat de *meer*-vorm voor de gebruikers ervan substandaard is: Sassen deelt mee dat hij zich tot kort voor het schrijven van zijn artikel niet bewust was van het regionale karakter van dit gebruik van *meer*.

455. iets in de **melk te brokken/ brokkelen hebben**: (enige) macht of invloed hebben, **in te brengen hebben**. *Met alle centers met een volle foutenlijst op de bank had Punch weinig meer in de melk te brokken* (Delta, 29-4-1998). *Aanvallend had Twente niets in de melk te brokkelen* (Nieuwsblad van het Noorden, 30-4-1998). Positieve voorkomens zijn vrij gebruikelijk bij deze uitdrukking (ca 25% van mijn materiaal): *Maar historisch gezien hebben wij bij Shell altijd een sterke voorkeur gehad voor 50/50 joint ventures met grote partners, waarbij wij dus altijd flink wat in de melk te brokken hadden* (Shell Nieuws, 6-8-1998).

mhu: afkorting voor **minimale hoeveelheidsuitdrukking**.

456. een **mens: levende ziel, sterveling**. Het is op het oog wat vreemd om dit woord op te voeren als een negatief-polaire uitdrukking, maar het valt desondanks niet te ontkennen dat het woord *mens* een vrij eigenaardig gebruik heeft. Immers, meestal prefereren we indefiniete voornaamwoorden boven een uitdrukking met *mens*. Zo zeggen we liever *ik zag iemand bij de automaat* dan *ik zag een mens bij de automaat*, tenzij we bijzondere nadruk willen leggen op het feit dat het om een mens gaat, en niet een dier, robot, o.i.d. Ook een vraag als *Wie weet het antwoord?* is een stuk gebruikelijker dan bijv. *Welke mens weet het antwoord?* ook al betekenen beide vragen precies hetzelfde. Terwijl dus *mens* vrij systematisch gemeden wordt als er ook passende onbepaalde voornaamwoorden voorhanden zijn, is dit niet het geval bij *geen mens*. Het is even natuurlijk te zeggen: *Er was niemand bij de automaat* als *Er was geen mens bij de automaat*. Ik interpreteer dit als een aanwijzing dat we hier te maken hebben met een speciaal gebruik van *mens*, dat, omdat het beperkt is tot negatieve contexten (*Er was geen mens, Daar heeft nooit een mens aan getwijfeld*) wel de status van negatief-polaire uitdrukking verdient.

457. een **middel onbeproefd laten**: iets nalaten. Vormt met negatie een **litotes**-uitdrukking. Zie ook een **middel schuwen**. Ook de combinatie **onbeproefd laten** is een negatief-polaire uitdrukking. *Aids-campagnes laten geen middel onbeproefd om condoomgebruik te propageren* (De Volkskrant, 16-5-1995). *De junta in Abuja liet weinig middelen onbeproefd om het verzet van MOSOP tegen Shell te breken* (id., 9-11-1995).

458. een **middel schuwen**: voor iets terugdeinzen. Vrijwel steeds in combinatie met *geen* gebruikt: *Feyenoord schuwde geen middel om een hogere overwinning te bereiken. Anderen spreken van een*

smerige oorlog, waarbij geen middel wordt geschuwd om elkaar het leven zuur te maken (De Volkskrant, 19-12-1994, resp. 21-5-1994). Ook andere triggers dan *geen* zijn echter toegestaan: *Nooit heeft hij een/enig middel geschuwd om zijn wil door te drijven*. Bij zwakkere triggers, zoals *weinig* of *alleen*, wordt het resultaat minder acceptabel: **Weinig studenten schuwden een middel om het examen te ontlopen*. **Alleen Jan schuwde een middel om zijn wil door te drijven*.

459. **mieter: mhu**. *Daar is geen mieter aan*. Deze uitdrukking lijkt gerelateerd aan **sodemieter**, dat veelal in vergelijkbare idiomen wordt gebruikt, ook niet negatief-polaire, zoals *als de mieter/ sodemieter 'heel snel', iemand op zijn mieter/ sodemieter geven*. Stoett (1923) wijst echter op een verband met *mijt*, een mhu uit het Middelnederlands, dat ook als aanduiding voor een klein muntstuk in omloop was. Wellicht is de uitdrukking in een later stadium wegens ondoorzichtigheid geher-interpreteerd als een verkorte versie van *sodemieter*.

460. elkaar een **mietje noemen**: idioom, gebruikt in aansporingen tot rondborstigheid. *We hoeven elkaar geen mietje te noemen wat dat betreft* (De Volkskrant, 28-7-1994), *laten we elkaar geen mietje noemen* (Nico Scheepmaker, Over alles, 267). Voorbeelden anders dan met *geen* als trigger komen me merkwaardig voor: *??Laten we elkaar nooit meer een mietje noemen. ?Ik geloof niet, dat we elkaar een mietje hoeven te noemen. *Laten we elkaar allerm minst een mietje noemen*. Ook voorkomens in niet-aansporende zinnen lijken uitgesloten: **Laten zij elkaar al een hele tijd geen mietje meer noemen. *We lieten elkaar geen mietje noemen*. In dit opzicht lijkt *elkaar mietje noemen* op overigens positief-polaire uitdrukkingen als *wel wezen*: *Laten we wel wezen, dit is geen pretje; *We waren wel*.

461. het voor **minder doen**: met negatie geeft dit een benedengrens aan van de handelingsbereidheid. De uitdrukking lijkt redelijk recent, maar is niet hoogfrequent. *Voor minder deden we het niet* (Jerry Spinelli, Stargirl, 74). *Hého, voor minder dan een camion frisdrank doe ik het niet hoor!* (huugendruug.blogspot.com).

462. in het **minst**: ook maar enigszins. Een traditionele versterker van negatie, net als Engels *in the least* of Duits *im geringsten* (cf. Hoeksema 2004 voor een uitgebreide bespreking). Wordt vaak verward met *het minst* in zinnen als *Ik ben niet in het minst kwaad op Marie*, waarbij de normatieve grammatica alleen de lezing *in het geheel niet kwaad op Marie* toestaat, en niet de frequente lezing *kwaad, met name ook op Marie*. Hoewel het taalgebruik het onderscheid halsstarrig negeert, hecht de normatieve grammatica er vooral daarom waarde aan, omdat de beide lezingen veelal logisch onvereenigbaar zijn.

Als triggers van *in het minst* treden op: *niet, geen*, n-woorden en *zonder*. Ook het Engelse *in the least* wordt uitsluitend gebruikt met zuiver ontkennende uitdrukkingen, en niet in conditionele zinnen, vraagzinnen o.i.d. In combinatie met *niet* en *geen* doet zich verder nog de mogelijkheid voor om *in het minst* links van de trigger te plaatsen. In tegenstelling tot andere negatie-versterkers als *in het geheel*, waar plaatsing ter linkerzijde de enige mogelijkheid is, vinden we hier echte variatie, al geniet tegenwoordig plaatsing ter rechterzijde de voorkeur. Voorbeelden: *Ja, m'n beste man is in 't minst niet muzikaal* (Josine A. Simons-Mees, De Nimf, 4-5), *Ik zou er ook in het minst geen reden toe hebben, nicht, integendeel* (id., 27). *Maar hij is in het minst niet verschrikt* (K. Norel, Engelandvaarders, 40). *Zonder in het minst te schrikken keerden beide meisjes zich naar me toe*. (Louis Ferron, De keisnijder van Fichtenwald, 257).

463. **het minst**: in de laatste plaats. Deze uitdrukking komt alleen voor met *niet*, en wordt vaak verward met *in het minst*. *Wij kinderen waren er gek op, niet het minst op de stroop er bij, waarvan we naar onze zin nooit genoeg konden krijgen* (Jelle Troelstra, Mijn vader Pieter Jelles, 38). *En ik vrees dat niet het minst dit blij-eindend slot aansprakelijk is voor de talloze herdrukken van dit al te fris-en-flinke boek* (Annie Romein-Verschoor, Vrouwenspiegel, 169).

464. de/het **minste**: de/het **geringste**. Zgn. minimale superlatieven kunnen scalair gebruikt worden (Fauconnier 1975), waarbij het gebruik soms negatief-polair wordt. *Indien de Netteshymer ooit aan de minste vrees voor Kruis of Wywater was onderhevig geweest, hy zou nimmer zoo openhartig Konsten en Wetenschappen getraakteerd hebben* (Jacob Campo Weyerman, Rotterdamsche Hermes, 27-2-1721). *Nee, ze voelde niet de minste angst nu ze zich, voor het eerst van haar leven, volledig naakt aan een man zou vertonen* (W.F. Hermans, Au Pair, De Bezige Bij, 1989, blz. 375). *De schokschouderende hupsende zuigende zombies hebben niet de minste uitwerking* (Hugo Claus, Belladonna, De Bezige Bij, Amsterdam, 1994, blz. 35).

465. iets **mis met**: litotesuitdrukking. Komt vooral voor in combinatie met negatie en in vraagzinnen. Het negatief-polaire karakter van deze uitdrukking is verbonden met de aanwezigheid van een maatbepaling (*iets, niets, wat, weinig, niet veel* etc.). Vergelijk: *Het is mis met hem* en *Er is niets mis met hard werken*. De uitdrukking is sinds het begin van de jaren 1990 sterk in opkomst.

466. **misselijk**: beroerd, slecht. Gebruikt als negatief-polaire uitdrukking in de litotescombinatie *niet misselijk*. In deze combinatie betekent *niet misselijk* overigens iets als 'fors, behoorlijk', en niet

'goed'. *Mot je effe niet misselijk over denke, jonges!!* (Willem van Iependaal, Polletje Piekhaar, 111). *De verdenkingen van Justitie zijn immers niet misselijk* (Nieuwsblad van het Noorden, 10-11-1997). Vaak kan *niet misselijk* ook dienen als een equivalent voor *niet mals*, vgl. *"De ploeg speelt ouderwets, verdedigend en saai voetbal," luidde de niet misselijke kritiek* (Groninger Dagblad, 19-6-2000, 19). Een vergelijkbare uitdrukking is **kinderachtig**.

467. **misstaan**: Litotesuitdrukking. In combinatie met negatie: passen, geschikt zijn voor. In mijn materiaal (52 voorkomens) is 90% van alle voorkomens te vinden in negatieve zinnen, de rest in positieve zinnen. Andere omgevingen, zoals conditionele bijzinnen, vragen, e.d. heb ik niet aangetroffen. In die negatieve zinnen is de trigger steeds *niet* of een gelijkwaardige uitdrukking als *allerminst, geenszins*, maar zelden of nooit een negatief woord als *niemand, nooit, nergens*. *Het boetekleed misstaat de jongen niet* (Gerard Reve, Bezorgde ouders, 100, wat overigens -laat Hotze Rullmann me weten- een variant is op de uitspraak van Abraham Kuyper "Het boetekleed ontsiert den man niet"). Opvallend is dat een groot deel van de negatieve voorkomens een irrealiskarakter had: *Trijntje Oosterhuis brengt van de laatste cd het slotnummer Endlessly in een arrangement dat Barbra Streisand niet zou misstaan* (Algemeen Dagblad, 8-3-1999).

468. **moe worden + infinitief complement**: ophouden met. Zie ook **aflatend** voor een vergelijkbare uitdrukking en **onvermoeibaar** voor een morfologische tegenhanger (*vermoeibaar* komt niet of nauwelijks voor--niet één keer in de Volkskrant op CD-ROM voor 1994--terwijl *onvermoeibaar* tamelijk frequent is met 94 voorkomens in hetzelfde jaar). *Ze wordt nooit moe het verhaal te vertellen* (Kristien Hemmerechts, Weerberichten,

83). *Ik werd niet moede hem aan te hooren* (De werken van Jacob Haafner, deel 2, 100). Het negatief-polaire karakter van deze uitdrukking is alleen aanwezig wanneer er een infinitief-complement aanwezig is. Vergelijk hiertoe: *Jan werd haar (nooit) moe. Jan werd *(nooit) moe haar aan te horen.*

Als triggers fungeren vooral *niet*, *nooit* en *nimmer*. Combinaties met varianten van *niet*, zoals *geenszins* of *allerminst* zijn ongebruikelijk. De Duitse tegenhanger van deze NPU is niet *müde werden* + infinitief, maar *ermüden*, de tegenhanger van *vermoeien*, vgl. *Er ermüdete nicht, sie mit Beweisen seiner Zuneigung zu überschütten* (cf. Falkenberg 1997).

469. **moer: mhu.** Idiomatiche minimizer; wordt in dit gebruik nog niet vermeldt in het WNT. *Kan me geen moer schelen! Daar heeft de politie geen moer mee te maken. Fred doet zijn werk zonder dat het hem een moer interesseert. Zou het haar ook maar een moer uitmaken om niet te komen?* Variant: **mallemoer, rooie rotmoer.**

470. **moeten:** gesteld zijn op. Deze uitdrukking wordt alleen in combinatie met negatie gebruikt (zie Barbiërs 1996, Hoeksema 1997). *Ik moest hem niet zo. Ze moesten me niet bij de marine. Bij de politie moesten ze me evenmin.*

moeten denken aan: zie *moeten denken aan.*

471. voor **mogelijk houden:** mogelijk achten. Treedt vooral op in combinatie met negatie (ca. 75%), verder in comparatief-zinnen (18%), vragen, en zinnen met *nauwelijks*. *Zij werd mijn vrouw, onvoorwaardelijk, en met een hartstocht die ik niet voor mogelijk gehouden had* (Gerrit Krol, De zoon van de levende stad, 68). *Men zou het nauwelijks voor mogelijk houden, te zien, zonder het te*

gevoelen en op te merken, welke uitmuntende lessen hij hieruit voor zijn bedrijf putten kan (F.C. Enklaar, De vriend van den landman, III, 1839, 5). *Aanvoerder Frank de Boer stelde hardop dat de Ieren beter konden voetballen dan hij vooral voor mogelijk had gehouden* (De Telegraaf, 4-9-2000).

472. met **mogelijkheid:** op enige wijze, hoe dan ook. Tegenwoordig alleen nog in gebruik met *geen*: *Ze dorsten in Engeland met geen mogelijkheid te zeggen, dat wij het zouden verliezen* (Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945, deel 2c, Verhoren, 219). Vroeger kon deze uitdrukking ook in andere omgevingen en combinaties optreden: *Kon hij zich met mogelijkheid immer tot andere voorwerpen uitgestrekt hebben, dan waar zijn belang, waar zijne welvaart en grootheid zoo onafscheidelijk aan verknocht waren?* (Rhijnvis Feith in J.P. de Keijser, Nederlands letterkunde in de negentiende eeuw, dl 1, Proza, 49). *Alsof hij met mogelijkheid daar wezen kon!* (Charles Dickens, Grote verwachtingen, 76 - vertaling van C.M. Mensing uit 1862).

473. zijn **mond staat stil:** met negatie wordt deze uitdrukking gebruikt om onafgebroken gepraat aan te duiden. Naast *mond* kunnen ook andere woorden voor het spraakorgaan worden gebruikt, zoals *snater*, *ratel*, *snavel* e.d. Een vergelijkbare uitdrukking is *de telefoon staat stil.*

474. op zijn **mondje gevallen:** verlegen. Net zoals de meeste negatief-polaire predikaten wordt deze uitdrukking vooral met negatie als trigger gebruikt (in mijn data 54x op 56 voorkomens, verder 1x *nooit* en 1x *zelden*). Een analoog idioom is *op zijn achterhoofd gevallen*. *Zij is een niet op haar mondje gevallen society-lady* (Trouw, 27-12-1995). *De twintigjarige Jan bleek niet op zijn mondje gevallen* (J.P. Klautz, In de ban van mijn schaduw, 76). *Paul Witteman is zelden op zijn*

mondje gevallen (De Volkskrant, 18-9-1995). *Willem van Hanegem, toch nooit op zijn mondje gevallen, zei dat Johan mooi gesproken had* (Nico Scheepmaker, Cruyff, Hendrik Johannes, fenomeen 1947-1984, 243).

In het gebruik van deze uitdrukking valt een duidelijke seksistische stereotypering waar te nemen in de voorkeur voor *op haar mondje gevallen* (23x in mijn materiaal) boven *op zijn mondje gevallen* (14x). Vergelijk dit bijv. met *op haar achterhoofd gevallen* (5x) versus *op zijn achterhoofd gevallen* (14x). Ook op het internet laten zoekmachines dezelfde scheve verhoudingen zien in het gebruik van deze twee uitdrukkingen.

475. **morzel: kruimel.** Zuidnederlandse **mhu.** *Volgens Lenaers is er in de Kempen "geen morzel industriegrond" meer voorhanden* (Knack, no 3, 1999). *Intussen heeft Alijev nog geen morzel grond terugveroverd op de Armeniërs* (De Standaard, 23-8-1996).

476. **muis:** minimale hoeveelhedsuitdrukking, vooral gebruikt om aan te geven dat iets helemaal vol of afgesloten is, zodat er niemand bij, door, of vandaan kan. *Zonder passeerbewijs kon er geen muis in of uit* (Lisette Lewin, Voor bijna alles bang geweest, 17). *Alleen, de wagen is zo vol [...], dat er geen muis meer bij kan* (Tonke Dragt, De brief voor de koning, 241).

477. **naam mogen hebben:** de moeite van het vermelden waard zijn. Vergelijkbaar in betekenis met het adjectief **noemenswaardig.** *Hoewel er eigenlijk niets in gebeurt dat naam mag hebben, is er wel steeds een subtiele dreiging van erge dingen* (INL-27 miljoen woorden corpus). Triggers zijn *geen, niet, nauwelijks, weinig/niet veel.* Andere triggers zijn niet aangetroffen, maar gezien het geringe aantal vindplaatsen hoeft dat geen bevreesding te wekken. Vraagzinnen

lijken me een acceptabele omgeving: *Mag dat eigenlijk wel naam hebben, wat hij doet?* Andere contexten, bijvoorbeeld conditionele zinnen, lijken minder goed: *Als dat naam mag hebben, eet ik mijn hoed op.*

478. over één **nacht ijs gaan:** zich te buiten gaan aan onvoorzichtigheid. Komt vooral voor in combinatie met *niet*, verder ook andere negatieve adverbialen, een enkele maal ook met *te*. Op 68 voorkomens bleek 99% voor te komen in negatieve zinnen, en 1% in een bijzin afhankelijk van *te*. *In 'Ontvoeringsbericht' is hij evenmin over één nacht ijs gegaan* (Trouw, 20-9-1996). *Ik ga niet over één nacht ijs* (Herman Heijermans, Robert, Bertram en Comp., 1820). *Gelukkig gaat Coen nooit over één nacht ijs* (Loeks, 3-6-1997). *Regeringen achten de berechting van een eigen staatshoofd een te politiek geladen zaak om over een nacht ijs te gaan* (Vrij Nederland, 7-7-2001).

479. iemand iets **nadoen:** hoewel deze uitdrukking meestal niet negatief-polair is, kent hij ook een gebruik in generische zinnen waaraan een vorm van negatie te pas moeten komen. Vgl. *Ze doet hem altijd na met Zoiets doe je hem niet na.* De eerste zin heeft de letterlijke betekenis: ze bootst hem na, terwijl de tweede zin betekent: Dat kun jij niet. Voorbeelden: *'n Rijkelui-kind doet 't 'r niet na* (Herman Heijermans, *Getto*, Toneelwerken I, 191). *Welke andere troepen ter wereld zullen dit nadoen?* (Charles Darwin, De reis om de wereld, dl 1, 173). *Menige veertiger zou het hem niet nadoen* (Nieuwsblad van het Noorden, 24-6-2000).

480. een **nagel hebben om zijn gat/kont te krabben:** iets bezitten. Wordt vooral in combinatie met *geen* gebruikt, hoewel triggers als *nooit* of *niemand* ook goed zijn. *De meeste mensen waren slecht behuisd, aten onvolwaardig en hadden geen nagel om de kont te krabben* (De

Volkskrant, 25-2-1995). *In dat Begin had Rikkebot geen nagel om zijn gat te krabben* (Hugo Claus, *Het verlangen*, 10). *Ik begrijp dat jullie geen nagel hebben om je gat te krabben* (Lodewijk de Boer, *The Family*, 244). De uitdrukking is al oud en heeft varianten, zoals: *En hy het niet een scherf om zijn neers me te klouwen* (Bredero, *Spaanschen Brabander Jerolimo*, vs. 955). Zuidnederlands is: *een nagel hebben om (aan) zijn gat te scharren: wij hebben op een gegeven moment gene nagel gehad om aan ons gat te scharren* (users.grmbl.com/). Een contaminatie (van *geen cent hebben en geen nagel hebben om zijn kont te krabben*) tekende het Dagblad van het Noorden (27-9-2003) op uit de mond van tennisser Raemon Sluiter: *Rijk? Sodemieter op zeg! Geen cent om je kont te krabben*.

481. het **nauw nemen (met)**: strikt in acht nemen. Een typisch understatement-idioom, dat doorgaans met een afgezwakte negatie optreedt, bij voorkeur *niet zo of niet al te*. Van 116 voorkomens zijn er 97 (=87%) combinaties met *niet*, voorts 7% combinaties met *minder*, 1% combinaties met *weinig*. Van de 97 combinaties met *niet* is op zijn beurt 85% afgezwakt door middel van *zo*: *hij nam het niet zo nauw / hij nam het zo nauw niet*; verder 11% *niet al te*, en de rest is *niet erg, niet altijd even nauw* e.d. Slechts een enkele maal treedt onverdunde negatie op. *Lars kent een dierentuin die het niet zo nauw neemt met de regels* (Midas Dekkers, *Het walvismeer*, 88). *Met de eerlijkheid nam hij het niet zo nauw* (Lisette Lewin, *Voor bijna alles bang geweest*, 38). *Erg nauw neemt Jan Brons het niet* (Rein Brouwer, *Dauw over dorstig land*, 75). *Er zijn ook talen die het minder nauw nemen met de randen van woorden dan het Nederlands* (Marc van Oostendorp, *Tongval - hoe klinken Nederlanders?* p. 197).

482. kunnen/zullen **nazeggen**: uitdrukking van onvergelykbaarheid, vgl. ook *kunnen*

tippen aan, een evenknie hebben, etc. Bij deze uitdrukking gaat het echter niet om onvergelykbaarheid van personen of zaken, maar van ervaringen of oordelen. Negatieve zinnen maken 53% uit van mijn materiaal, zinnen met *weinig/niet veel* 27%, overige negatieve contexten 17% en 3% was positief. *Dat zal geen uitgever me nazeggen, dat weet ik* (HP/De Tijd, 17-3-2000). *Weinig bladen in Amerika konden hem dat in die tijd nazeggen!* (De Standaard, 19-6-1998). *Debuteren in de Europa Cup met een doelpunt, niet veel Feyenoorders kunnen het de Brabander nazeggen* (Rotterdams Dagblad, 8-3-1996).

483. **nemen: pikken**, accepteren, **dulden**. Iets niet nemen is iets niet pikken, ergens geen genoeg mee nemen. Vgl. Engels *take: I'm not gonna take it anymore. Het Partijbestuur zal dit niet nemen, zegt ze* (Ed. van Thijn, *Dagboek van een onderhandelaar*, 148). *Ik neem het niet langer!!!* (Martin Lodewijk, *Agent 327 - Dossier Zevenslaper*, 20). *Nemen we dat?* (Theun de Vries, *Februari*, dl. 1, 401)

484. **neuk: mhu**, leenvertaling van *a fuck*, een Engelse krachtterm die, veelal in combinatie met *give*, wordt gebruikt als NPU. Tot dusver heb ik deze uitdrukking uitsluitend in raptaksten aangetroffen. *Ik geef geen neuk, ik kreuk en beuk / alles wat soft is, ja leuk!* (Osdorp Posse, *Osdorp Stijl*), *dus jouw vooroordelen kunnen ons geen neuk schelen* (Osdorp Posse, *Vlijmscherp*). Zie ook een **fuck** en een **shit**.

485. aan de/zijn **neus hangen**: vertellen. *Dat ga ik nu niet aan uw neus hangen* (De Volkskrant, 26-6-1997). *[I]k zou hem daar nooit iets van aan zijn neus hangen* (Ab Visser, *Sheffield steel*, 80). *We hoeven hem niet dadelijk alles aan de neus te hangen* (Jacques Gans, *Het vege lijf*, 147). Een Duitse tegenhanger van deze uitdrukking is *auf die Nase binden*: *Das werde ich wohl nicht jedem auf die Nase*

binden. Een variant is *iets aan iemands kont hangen*.

486. **nieuws onder de zon**: *nieuws*. De nabepaling *onder de zon* is eigenlijk redundant, maar maakt wel van *nieuws* een negatief-polaire uitdrukking. Hoewel deze uitdrukking een enkele maal zonder trigger kan voorkomen (in mijn bestand betreft het 1 geval op 33 voorkomens), bestaat er een sterke neiging om deze uitdrukking te gebruiken in samenhang met ontkenning of *weinig*. *Haks is stapelgek op 'iets nieuws onder de zon.'* *Dat is op zich niks nieuws onder de zon. Hij stelde vast dat er weinig nieuws onder de zon was.* Voorbeelden uit De Volkskrant, resp. 5-6-1993, 6-1-1993, 7-4-1993). Het negatief-polaire karakter ontleent deze uitdrukking aan zijn bron, Prediker 1:9 *Er is niets nieuws onder de zon*. Alle negatieve voorkomens zijn varianten op dit thema.

487. **noemenswaard(ig)**: het vermelden waard. Zowel in bijwoordelijk als bijvoegelijk gebruik een NPU. Behoort tot dezelfde semantische groep als **naam mogen hebben**, het Duitse *nennenswert* en het Engelse idioom *to speak of*. De variant **noemenswaard** lijkt in alle opzichten op de veel frekwenter lange vorm **noemenswaardig**. Op 172 voorkomens van beide uitdrukkingen (9x **noemenswaard**, en 163x **noemenswaardig**) kwam 51% voor in negatieve zinnen, 44% in PPs ingeleid door *zonder*, en de rest heeft als trigger een negatief predikaat, *weinig* of komt voor in een beperkende bijzin bij *het enige*. Ook noteerde ik 1 positief voorkomen. Opvallend is vooral het bijzonder hoge aantal gevallen met *zonder* als trigger, veel meer dan gebruikelijk bij andere NPUs. Vragen lijken een mogelijke context, maar kwamen niet voor in mijn materiaal, evenmin als bijvoorbeeld comparatiefzinnen, of restrictieve relatieve zinnen bij universele of superlatieve NPs. Enkele voorbeelden: *Minder begrijpelijk was het dat [...] nog steeds geen noemenswaarde*

voortgang werd gemaakt met de versterking van de oorlogsvloot (A. Alberts, *De huzaren van Castricum*, 38). *Een aantal idg. consonanten zijn in 't germ. niet noemenswaard veranderd* (A. van Loey, *Schönfelds historische grammatica van het Nederlands*, 15). *Van 1600 op 1675 hebben de zeden in de zuidelijke Nederlanden geen noemenswaardige verandering ondergaan* (C. Busken Huet, *Het land van Rubens*, 194). *De voorstanders houden van het stomme beertje omdat er niets noemenswaardigs gebeurt* (Studentenkrant, Oktober 1996, 8).

Topicalisatie is goed mogelijk: *Nee, noemenswaard beter dan in Holland was het nergens geworden* (Hollands Weekblad, 11 juli 1962, 14). *En tot noemenswaardige daling van de leerlingenaantallen hebben de affaires niet geleid* (Trouw, 7 september 1996).

Wanneer *noemenswaardig* attributief wordt gebruikt, dient het lidwoord indefiniet of afwezig te zijn. Het bepaalde lidwoord heeft een blokkerend effect (Zwarts 1986b) dat zich ook hier voordoet: **Niemand betreurde de noemenswaardige daling van het sterftecijfer. *Zonder de noemenswaardige inspanningen van de oefenmeester waren de spelers nooit zover gekomen.* Deze zinnen zijn eigenlijk niet eens zozeer ongrammaticaal, als wel onidiomatisch: ze hebben alleen een letterlijke interpretatie "het noemen waard", die ook gevonden wordt bij positief gebruik: *Noemenswaardig is verder ook nog het Deltaplan.*

488. **notitie nemen van**: zijn aandacht waardig keuren. (Niet te verwarren met het nauw-verbante maar niet negatief-polaire *nota nemen van*, vlg. Men moet daar terdege *nota/*notitie van nemen*.) *Maar aangezien mijn ouders me langzamerhand tot alles in staat achtten, kreeg ik de uitdrukkelijke opdracht op geen enkele manier notitie van de koninklijke familie te nemen* (Willem Oltmans, *Memoires 1925-1953*, 35). *Niemand nam enige notitie van*

hem (Willy van der Heide, Sensatie op een Engelse vrachtboot, 87). *En neemt 'r iemand notitie van me?* (Herman Heijermans, De vliegende Hollander, 2274).

n-woord: een negatief indefiniet voornaamwoord, ontstaan door prefigering van **n-** aan een onbepaald voornaamwoord. In het Nederlands betreft het met name **niemand, niets, nergens, nooit, nimmer**. Morfologisch niet meer doorzichtig, maar eveneens behorend tot deze groep zijn **niks, noch** en **niemendal**. Historisch gezien is **niet** ook een lid van deze klasse, want ontstaan uit **n-iet**, waarbij *iet = iets*. N-woorden zijn syntactisch belangrijk in vele Europese talen en dialecten doordat ze **negative concord** onderhouden met een clitisch negatie-element, vgl. middelnederlands *Ic en sach niemen* 'Ik (neg) zag niemand'. Zie Kahrel (1996) voor een overzicht.

489. zijn **ogen in de zak hebben:** niet opletten. Steeds in combinatie met negatie: scherp waarnemen. Naast *hebben* treedt als werkwoord ook wel op *dragen* of *hebben zitten*. *Theo heeft zijn ogen ook niet in zijn zak zitten* (Godfried Bomans, De onsterfelijke Pa Pinkelmans, 8). *Nu, je ziet dat ik m'n ogen niet in m'n zak draag* (Nelly van Dijk-Has, Mijn kleine zuster, 110). *Denk je dat ik m'n ogen in m'n zak heb?* (Mr. A. Roothaert, Vlimmens tweede jeugd, 596). *In het dorp hebben ze hun ogen en oren niet in hun zak zitten* (Dolf Kloek, Een vreemde zomergast, 104).

490. zijn **ogen kunnen afhouden van:** kunnen negeren. Deze uitdrukking komt uitsluitend voor met negatie (32x met *niet* in mijn materiaal, 1x met *geen*). *Rosa kan Trouwens zelf ook haar ogen niet van de flessen afhouden* (Hannes Meinkema, En dan is er koffie, 159). *Vincent kon zijn ogen niet van haar afhouden* (Rudy Kousbroek, Vincent en het geheim van zijn vaders lichaam, 81). *De barman kan zijn*

ogen geen seconde van haar afhouden (Nieuwsblad van het Noorden, 31-7-1997). Het Engels kent een vergelijkbaar idioom, getuige bijvoorbeeld de titel van de Four Seasons hit *Can't keep my eyes off of you*.

491. zijn **ogen kunnen drooghouden:** onaangedaan kunnen blijven. *Dit is zo verschrikkelijk, zo zielig, zo aangrijpend dat je je ogen niet droog kan houden als je de schat ziet stoethaspelen op het spreekgestoelte van de Tweede Kamer* (Youp van 't Hek, En het bleef nog lang onrustig in mijn hoofd, 41). *Ik kon er m'n oog niet bij drooghouden* (Jules Deelder, Modern Passé, 275).

492. zijn **ogen/oren kunnen geloven:** iets gewoon vinden wat men hoort of ziet. *Toen mij dit verhaald werd, konde ik mijne ooren niet gelooven* (Mina Krüseman, Mijn leven, 2e deel, 62). Het hulpwerkwoord *kunnen* kan zonder al te veel wijziging in betekenis worden weggelaten: *Ik geloofde m'n oren niet toen ik hoorde dat de staat voor mij zou zorgen als ik zonder werk zou komen te zitten* (Intermediair, 23-2-1996, 23). Meestal echter is een voorkomen van *kunnen* aanwezig. Als trigger fungeert vrijwel altijd *niet* in mijn materiaal, maar andere mogelijkheden zijn niet uitgesloten, zoals combinaties met *geen* of *nauwelijks*. Vgl. *Mathilda kon nauwelijks hare ooren gelooven* (E.J. Diest Lorgion, Hubertus Duifhuis, 33). *Een paar dagen lang was hij als behekst en liep hij zachtjes een reeks merkwaardige formules te prevelen, zonder daarbij zijn eigen oren te kunnen geloven* (Gabriel Garcia Marquez, Honderd jaar eenzaamheid, 10). Vergelijkbare idiomen kent het Engels: *I couldn't believe my eyes when she entered the room. He said it loud and clear. I couldn't believe my ears*. Een ongebruikelijke variant is *zijn oren verTrouwen*: *Ik verTrouwde mijn oren niet* (Nieuwsblad van het Noorden, 7-11-1997).

493. uit zijn **ogen kunnen kijken**: (ook maar enigszins) nuchter zijn. *Hij heeft zoveel gedronken, dat hij niet meer uit zijn ogen kan kijken* (Hergé, Kuifje – Vlucht 714, 36).

494. ergens zijn/de **ogen voor sluiten**: negeren, zich niet rekenschap geven van iets. In combinatie met een modaal werkwoord, m.n. *moeten, kunnen, laten* of *mogen*, is dit een negatief-polair idioom. *[M]ijne individuele opinie zou zeker zijn, om het oorspronkelijk ontwerp geheel daar te stellen op de wijze, zoals indertijd door Uwe Excellentie is voorgesteld, maar dat men daarbij de oogen niet moet sluiten voor de zeer mogelijke gevolgen daarvan* (Briefwisseling tussen J. van den Bosch en J.C. Baud, ed. J.J. Westendorp Boerma, 2e dl., Brieven van Baud, 91). *Trots op de spectaculaire prestaties van de Elizabethaanse avonturiers [...] mag ons niet de ogen doen sluiten voor het feit dat het de Nederlanders waren en niet de Engelsen die [...] een eind maakten aan de Iberische macht ter zee* (Charles R. Boxer, *De Nederlanders in Brazilië 1624-1654*, 13). *De stad Groningen heeft een probleem waar de omliggende gemeenten hun ogen niet voor kunnen sluiten: er is een tekort aan woningen* (Begrotingskrant 2003, Provincie Groningen, 3).

om aan te zien: zie onder *om aan te zien*.

om door te komen: zie *om door te komen*.

om hakken hebben: zie *om hakken hebben*.

495. **omkijken naar**: zorg dragen voor. In de letterlijke betekenis van ‘achteruit zien naar’ of ‘rondzien naar’ is dit werkwoord niet negatief-polair, maar in de overdrachtelijke betekenis is er een sterke neiging tot combinatie met negatie, zoals het WNT al opmerkt. In combinatie met negatie wordt

het een van de vele uitdrukkingen van onverschilligheid in het Nederlands.

496. ergens **omkijken naar hebben**: zorg vergen. Niet te verwarren met **omkijken naar** dat een andere betekenis heeft (als Jan niet omkijkt naar zijn kinderen, dan verwaarloost hij ze; als hij geen omkijken heeft naar zijn kinderen, dan heeft hij weinig werk van ze). Deze uitdrukking lijkt tamelijk recent. Het WNT noemt hem niet, en mijn materiaal gaat niet verder terug dan de jaren 1970. Komt vooral in combinaties met *geen*: *Nu zijn we de laatste keer bij mijn schoonouders geweest, zodat ik in ieder geval geen omkijken had naar al die huishoudelijke dingen, als koken en hopen boodschappen doen* (Opzij, dec. 1979). *De gynaecoloog heeft immers geen omkijken naar een vrouw met een ruggenprik* (Margriet, no 41, 1999). Maar ook andere negatieve uitdrukkingen laten zich combineren met *omkijken hebben naar*, zoals *nauwelijks, nooit, zonder*: *Ook de bevloeiing gebeurt automatisch zodat de kweker er nauwelijks omkijken naar heeft* (Trouw, 12-3-1997). *Die willen een circuitje met trapauto's zonder dat ze er veel omkijken naar hebben* (De Volkskrant, 11-1-2003).

497. **onbeproefd laten**: met negatie vormt deze uitdrukking een gangbare litotes-combinatie. Meestal gaat het daarbij om combinaties met *niets* of *weinig*. *De Deducent en zyn Vrouw hebben niets onbeproefd gelaten, om, in een zaak van de natuur van deze beschuldiging, een publicq eclat voor te komen* (Deductie voor Jr. Onno Zwier van Haren, Grietman van Stellingwerf-Westeinde, ter zyner noodwendige suivering, van de lasterlyke geruchten en imputatien, tegen hem verspreid en ingebracht [Leeuwarden, 1761]). De uitdrukking maakt ook deel uit van het langere idioom *een middel onbeproefd laten*.

498. kunnen **onderdrukken**: uitdrukking van onbeheersbaarheid (zie voor meer informatie over dergelijke uitdrukkingen de ingang van *kunnen bedwingen*). *Natuurlijk kan ik een gevoel van leedvermaak niet onderdrukken als ik van de CDA-perikelen hoor* (Ed. van Thijn, Dagboek van een onderhandelaar, 16). *Toch kon wethouder Schuiling (Economische Zaken) een triomfantelijk glimlachje woensdagavond niet onderdrukken* (De Groninger Gezinsbode, 24-4-1999).

onder stoelen of banken steken: zie: *onder stoelen of banken steken*.

van echt te **onderscheiden**: zie *van echt te onderscheiden*.

499. **onderuit kunnen**: zich kunnen of mogen onttrekken aan iets waaraan men zich gecommitteerd heeft of waartoe men door regels of gewoonte verplicht is. Meestal wordt deze uitdrukking gebruikt in combinatie met negatie of negatief *moelijk* (cf. Hoeksema 2008a: 142, Van der Wouden 1995a). *Maar Bout zegt dat zij er niet onderuit kunnen* (Jan de Hartog, Hollands Glorie, 66). *Wijnkoop begreep dat hij er nu niet meer onderuit kon* (Gerrit Voerman, De meridiaan van Moskou, 43). *Ik kan er moeilijk onderuit* (J.J. Voskuil, Afgang, 479).

500. iemand **ongelijk kunnen geven**: het met iemand oneens zijn. Wordt vrijwel steeds aangetroffen in combinatie met een ontkenkend woord, slechts zelden in andere omgevingen, zoals retorische vragen. *Men kan hem geen ongelijk geven* (De Volkskrant, 13-3-1993). *Ik zou het zelf nooit zo hebben uitgedrukt, maar ongelijk kan ik hem niet geven.* (id., 16-4-1993). *Ik kan niemand ongelijk geven* (id., 21-8-1993). *Wie kan Romario ongelijk geven dat hij bij PSV weg wil?* (id., 8-4-1993). Een Engelse tegenhanger is *can blame*.

Ook retorisch, met negatieve betekenis, is de bevelende variant *Geef hem eens ongelijk!*

501. kunnen/zullen **ontkennen**: kunnen **loochenen**. In combinatie met negatie een bekende litotesuitdrukking die aangeeft dat ontkennen geen zin heeft. Met *kunnen*: *Men kan niet ontkennen dat er inktvisschen van zeer groote afmeting bestaan* (Jules Verne, Onderzeesche reis om de aarde, 339). *Ik kan het niet ontkennen, myne oogen zyn zo goed niet als ik wel wenschte* (Justus van Effen, De Hollandsche Spectator, 182). Met het modale hulpwerkwoord *zullen*: *Dat ook het epos der Wereldschepping Enuma elisj een bepaalde strekking heeft, zal niemand ontkennen: de verheerlijking van Marduk als de wereldgod* (F.M.Th. de Liagre Böhl, Het Gilgamesj epos, 14). *De Heer van Espenblad zal zulks, verTrouw ik, niet ontkennen* (Jacob van Lennep, Elizabeth Musch, 309). Met een modale infinitief: *Maar het valt niet te ontkennen dat ze mooi is* (Hannes Meinkema, En dan is er koffie, 121). Cf. ook Engelse tegenhangers als in *Nobody can deny that .., There is no denying that ..., It cannot be denied that...*

502. elkaar **ontlopen**: voor elkaar **onderdoen**. Behoort tot een nogal uitgebreide groep van uitdrukkingen van (on)vergelijkbaarheid, zoals *onderdoen voor, kunnen tippen aan, zijn weerga kennen*, e.d. Opmerkelijk is de verplichte aanwezigheid van het reciproke voornaamwoord. Op 25 voorkomens bleek 52% te combineren met *niet veel*, 24% met *weinig*, 16% met *nauwelijks*, terwijl ook *minder* en *niets* elk eenmaal als trigger genoteerd konden worden.

De smaken van aardappelpurees uit een pakje ontlopen elkaar niet veel (De Volkskrant, 13-11-1993). *Aangenomen wordt dat de BJP en de Congrespartij elkaar weinig zullen ontlopen* (id., 29-11-1993). *Qua opbouw ontlopen beide gidsen elkaar nauwelijks* (id., 14-8-1993). Ook in

prijs en compensatieorders voor de Nederlandse defensie-industrie ontlopen Eurocopter en Sikorsky elkaar nagenoeg niets (id., 7-10-1993).

503. **ontveinzen**: veinzen dat iets niet het geval is. Met ontkenning vormt het een litotescombinatie: niet ontveinzen = toegeven dat iets het geval is. Omdat *ontveinzen* lange tijd alleen nog in litotes werd gebruikt, is het een negatief-polaire uitdrukking. Tegenwoordig is het woord verouderd, hoewel men het nog wel een enkele keer gebezigd ziet. Er zijn twee gebruiksmogelijkheden: inherent reflexief en niet-reflexief, waarbij er geen verschil in betekenis valt waar te nemen. Het niet-reflexieve gebruik is ouder en gaat terug tot minstens de 16^e eeuw, terwijl het reflexieve gebruik stamt uit de tweede helft van de 19^e eeuw. Na 1900 is het reflexieve gebruik het meest gebruikelijk geworden, hoewel het door zijn opkomst toch het langzame verdwijnen van dit werkwoord niet heeft kunnen stuiten. Heel kenmerkend voor het litotesgebruik van (*zich*) *ontveinzen* is het optreden van een modaal hulpwerkwoord, in het bijzonder *kunnen*, *mogen* en *willen*, in die volgorde van belangrijkheid. Hierbij valt op dat *ontveinzen* in 70% van de 95 verzamelde voorkomens een combinatie vormt met een modaal werkwoord, dan wel gebruikt wordt in de evenzeer modale aanvoegende of de gebiedende wijzen, terwijl dat bij de reflexieve variant *zich ontveinzen* in slechts 30% van de 74 verzamelde voorkomens het geval is. Zowel *ontveinzen* als *zich ontveinzen* kennen positieve voorkomens, maar negatieve voorkomens zijn veruit in de meerderheid: 84%, resp. 85%. Voorbeelden: [*wij*] *bevonden dat het belang van de Diaconie vordert de Brouwerij aan te houden schoon wij niet ontveinzen konne dat deselve tot meerder voordeel (onses bedunkens) voor de Diaconie souw kunne strekken* (nota van de diaconie der Hervormde gemeente te Amsterdam, 1794). *Men kan niet ontveinzen,*

dat wij aldus onder een dubbel en tegenstrijdig systema van Indirecte Belastingen leven (Handelingen van de Tweede Kamer, 5-12-1817). *Ook in deze jongste pennevrucht ontveinst hij zich niet, dat het ghetto als centrale joodse buurt reeds vóór de laatste oorlog niet meer bestond* (Amstelodamum, 1961, 119).

504. **onverdeeld**: uitsluitend, louter. In zijn gebruik als bijwoord (dat frekwenter is dan het gebruik als adjectief zoals in *De erfenis was nog onverdeeld*) is deze uitdrukking grotendeels beperkt tot litotesomgevingen. Ook een deel van het adjectivale gebruik sluit zich aan bij het adverbiale, en is dan ook negatief-polair. Bijvoorbeeld: *Het werd geen onverdeeld succes* (De Volkskrant, 9-2-1996), wat gelijkwaardig is aan *Het was niet onverdeeld succesvol*. De elementen die *onverdeeld* modificeert zijn positief, zoals *gelukkig* in *Minister De Boer van VROM toonde zich in haar nieuwjaars-toespraak niet onverdeeld gelukkig met de resultaten van het onderzoek* (De Volkskrant, 5-1-1996), of *tevreden* in *Onverdeeld tevreden waren de winkeliers niet* (De Groninger Gezinsbode, 18-12-1995). Hetzelfde geldt voor de zelfstandige naamwoorden die *onverdeeld* modificeert wanneer het niet letterlijk betekent 'niet verdeeld', met name *succes* en *genoegen*. Ongeveer 7% van de voorkomens is overigens positief, zodat de negatieve polariteit van deze uitdrukking slechts een tendens is, en niet absoluut, vgl. *De pioniers zijn in ieder geval onverdeeld enthousiast* (De Volkskrant, 14-2-1996).

505. **onverdienstelijk**: negatief-polair predikaat. Wordt gebruikt in de litotescombinatie *niet on-A*, vergelijk *niet onaardig*, *niet ondenkbaar*, etc. Het verschil met *onaardig*, *ondenkbaar* etc., is, dat *onverdienstelijk* uitsluitend in litotes voorkomt (Van der Wouden, 1994, 1996, 1997a). Als triggers fungeren derhalve *niet*, verder ook *geen*, en verder eigenlijk

alleen met reguliere negatie gelijk te stellen elementen als *geenszins, allerminst* e.d. *Ed speelt niet onverdienstelijk clavecimbel. Een geenszins onverdienstelijk voorstel werd om onduidelijke redenen afgewezen. Ed, zelf geen onverdienstelijk clavecinist, bewonderde het spel van Marie.*

onverschilligheid: uitdrukkingen van onverschilligheid. Een grote groep van verbale negatief-polaire uitdrukkingen die ten doel hebben onverschilligheid van een ondervindend individu aan te duiden. De ondervinder kan daarbij subject zijn of een object. Tot de eerste groep behoren **malen om, geven om, zich aantrekken van, zich aan iets gelegen laten liggen** en tot de tweede groep **kunnen schelen, in de koude kleren gaan zitten, de koude kleren raken, kunnen verdommen, kunnen bommen, uitmaken.**

Onpersoonlijk gebruik, waarbij de ondervinder impliciet blijft, is ook mogelijk, cf. **geven** in *Dat geeft niks*. Zie Hoeksema (1994).

506. een **oog aflaten van**: even uit het **oog verliezen**. Met negatie vormt deze uitdrukking een litotesconstructie. *Ik zal geen oog van hen aflaten, broeder!* (Morris/ Gosciny, Lucky Luke - Het 20ste cavallerie, 40).

507. een **oog dichtdoen: mhu**, (kunnen) slapen. *Wij konden geen oog dichtdoen, de eerste nachten* (Hugo Claus, De zwarte keizer, 201). *Ik heb vannacht geen oog dichtgedaan, geen oog!* (Herman Heijermans, Beschuit met muisjes, 1572). Hoewel een breed scala aan triggers hier mogelijk lijkt, geeft mijn database een ander beeld: van 78 voorkomens zijn 86% combinaties met *geen*, verder nog 7% combinaties combinatie met *amper* of *nauwelijks*: *'s nachts hij hij amper een oog dichtgedaan van opwinding* (Maj Sjöwall en Per Wahlöö, De gesloten kamer, 157). *Ik had de hele nacht nauwelijks een oog*

dichtgedaan (Freek de Jonge, Zaansch veem, 145). Verder noteerde ik nog een voorkomen met *weinig*, en een met *zonder*: *Maar weinig mensen van ons hebben toen een oog dicht gedaan* (Nieuwsblad van het Noorden, 10-7-1997). *Hij wachtte zonder een oog dicht te doen* (Gabriel Garcia Marquez, Honderd jaar eenzaamheid, 120).

508. een **oog toedoen**: een thans minder gebruikelijke variant van **een oog dicht doen**. *Den geheelen nacht konde ik geen oog toedoen, telkens zich ik uit naar den dageraad* (De werken van Jacob Haafner, dl 1, 210). Variant: een **oog luiken**: *Blank had geen oog geloken* (Marcellus Emants, Afgestorven, 90).

509. uit het **oog verliezen**: een **oog aflaten van**. Deze uitdrukking komt vooral voor in negatieve omgevingen (80% van in totaal 73 voorkomens), verder conditionele bijzinnen (4%) en bijzinnen met *zonder* (3%). Daarnaast 11% positieve voorkomens. Opvallend is verder het grote aantal combinaties met modale hulpwerkwoorden: *moeten, mogen, kunnen, zullen, behoren (te)*. Wanneer men dergelijke combinaties en de eveneens gebruikelijke voorkomens in imperatieven apart neemt, valt op dat we nu 100% voorkomens in negatieve zinnen krijgen, terwijl de positieve voorkomens, evenals bijv. voorkomens in conditionele zinnen, voorbestemd blijken voor het niet-modale gebruik van *uit het oog verliezen*.

510. **ooit**: op enig moment. Een van de meest voorkomende en oudste negatief-polaire uitdrukkingen van het Nederlands. Net als zijn Engelse tegenhanger *ever* kende het een existentiële lezing met negatief-polair karakter naast een universele lezing die niet negatief-polair was. Vergelijk bijv. *I don't think I will ever do that again* (waar het negatieve werkwoord *don't* niet gemist kan worden) en *he was ever the gentleman* 'hij was

altijd een heer,' met Nederlands *ik denk niet dat ik dat ooit weer doe* en (in de 17e eeuw) *lof was oit der konsten loon*. Deze laatste zin, een citaat van J.B. Wellekens, leest het WNT als: *lof was altijd het loon van de kunsten*. Eenzelfde dubbelzinnigheid kende overigens ook **immer** (zie ook Leuschner 1996 voor een bredere vergelijking binnen de Germaanse talenfamilie). De universele lezing, die in het Engels ouderwets gevonden wordt (met uitzondering van enkele vaste combinaties), is in het Nederlands na de 18e eeuw verdwenen. In plaats daarvan dook een nieuw gebruik op, niet-polair en existentieel. Dit kan worden teruggevoerd op het dialect van Brabant, vanwaaruit het zich vanaf de jaren 1960 snel verbreidt heeft over het gehele Nederlandse en Vlaamse taalgebied (cf. Hoeksema 1998b, 1999b). Niet-polair *ooit* wijkt af van polair *ooit* in fonologisch, zowel als syntactisch opzicht: (a) het staat geen emphatische rekking toe (vgl. *Ik geloof niet dat ik o-o-i-t zo gelachen heb* met een sterk emphatische rekking van de diftong, met *Hier stond ooit een windmolen* waar geen rekking mogelijk is; (b) het kan prosodisch worden afgezonderd door komma-intonatie (*Hier stond een windmolen, ooit*) en (c) het kan worden getopicaliseerd: *Ooit kom ik terug*. In Hoeksema (1999b) heb ik laten zien dat de opkomst van topicalisatie en van voorkomens tussen komma's in gelijke mate toenemen als het niet-polair gebruik van *ooit* in het algemeen. Polair *ooit* komt voor in een brede selectie van contexten: negatie (21% van de voorkomens in mijn materiaal), comparatieven (24%, een zeer hoge score, vnl. op rekening te stellen van de vaste combinatie *meer dan ooit*), conditionele zinnen (11%), vragen (24%), restrictieve bijzinnen bij superlatieven of universele kwantoren (11%), bijzinnen ingeleid door *zonder* (4%) en complementen van negatieve predikaten (3%). Deze verdeling over de verschillende categorieën lijkt

ruwweg op die van het Engels *ever* en het Duitse *jemals*.

511. **ook maar**: negatief-polaire combinatie van twee graadadverbia (Hoeksema en Zwarts 1991, Zwarts 1981, 1986, Vandeweghe 1980, Paardekooper 1979, Rullmann en Hoeksema 1997, Hoeksema en Rullmann 2001, Hoeksema 2002c). Wordt geplaatst voor een uitdrukking die conventioneel of in context een minimale positie op een schaal aangeeft. Hiertoe behoren in de eerste plaats indefiniete voornaamwoorden, het telwoord *één*, diverse superlatieve uitdrukkingen als *de minste*, *de geringste*, en natuurlijk **mhu's** zoals *een kik geven*, *een cent*, etc. Als triggers kan een brede verscheidenheid aan uitdrukkingen optreden, inclusief negatie, conditionele contexten, vraagzinnen, restrictieve adverbia, comparatieven en superlatieven (cf. Hoeksema en Rullmann 2001). Naast *ook maar* kent het Nederlands ook varianten als **zelfs maar**, met een vergelijkbaar, maar iets ander gebruik (zie Rullmann en Hoeksema 1997) en **ook slechts**. Andere talen kennen vergelijkbare negatief-polaire focusadverbia, zoals het Duits (*auch nur*, zie Hoeksema en Rullmann 2001), het Engels (*so much as* en *even*, vgl. Rooth 1985), het Spaans (*siquiera*, cf. Schwenter 2002) en het Hindi (Lahiri 1997).

512. **ook slechts**: oudere variant van **ook maar**, nu niet meer in omloop (cf. Hoeksema 2002c). "*Mijn hart, dat mij port tot blijven,*" *hernam hij met een zucht die al te luid was, om ook slechts half gemeend te zijn* (A.L.G. Bosboom-Toussaint, *Leycester in Nederland*, deel 1, 58). *Doch de gedachte om ook slechts één dag langer in deze benauwde ruimte te huizen, terwijl boven de zon scheen en de zeewind woei, was mij onverdragelijk* (Godfried Bomans, *Slavenroman*, Werken 1, 456).

513. ergens de **oorlog mee winnen**: zoden aan de dijk zetten, iets hebben aan iets of iemand. *Veronica zag snel in dat het hier de oorlog niet mee wint* (Dagblad van het Noorden, 14-9-2009).

514. een **oortje**: **mhu**, minimale hoeveelheid geld, afgeleid van een oude munt van geringe waarde. *Wat er vroeger met je gebeurd is, kan mij geen oortje schelen* (Jacob van Lennep, Klaasje Zevenster, dl 4, 340). *[A]l is het ook in het dagelijks bedrijf geen oortje waard* (Jan Greshoff, Afscheid van Europa, 61).

515. **op hebben met**: het **begrepen hebben op**, weglopen met, een gunstige opinie hebben van. Deze uitdrukking wordt gebruikt in combinatie met een maatbepaling die de mate van instemming aangeeft: veel, weinig, in het geheel niets. Tot voor kort was deze uitdrukking niet uitgesproken negatief-polair. Mijn materiaal van voor de jaren 1980 bevat nog 37% positieve voorkomens, terwijl dat voor de periode 1980-2001 nog slechts 5% is. Triggers zijn meestal *weinig, niet veel, niets* maar ook vragen, zinnen met *alsof* e.d. kunnen sporadisch optreden als context. *Alsof Van Gaal iets op heeft met de media* (Trouw, 9-4-1996). *De Reformatie had al evenmin veel op met de Islam* (id., 24-10-2001). *Gullit, zelf toch een Amsterdammer, had nooit veel op met Ajax* (id, 24-6-1996). *Ze streefde naar een huilerigheid, waarmee ik weinig ophad* (Anton van Duinkerken, Brabantse herinneringen, 155). *Je hebt wel erg veel met dat onderwerp op* (Alie Smeding, De zondaar, 228).

516. **op of om kijken/zien**: om zich heen zien. Als triggers fungeren negatie (meest *niet* en *noch*) en het negatieve voorzetsel *zonder*. De 43 voorkomens in mijn corpus zijn vrijwel gelijk verdeeld over negatieve en *zonder*-zinnen. *De baas keek verder nooit op of om* (C.J. Kelk, De dans van jonge voeten, 45-6). *De enkele eenzame*

visser keek niet op of om (Ben Borgart, De vuilnisroos, 46). *De mensen passeerden hem snel, zonder op of om te kijken* (J.J. Voskuil, Bij nader inzien, 454). *Zonder op of om te zien greep hij naar zijn motor* (Joop van den Broek, Passagiers voor Casablanca, 37).

517. kunnen **opbrengen**: **puf** hebben voor, zich kunnen dwingen tot. Komt meest voor in negatieve zinnen (68% van 47 verzamelde voorkomens), verder in een breed scala aan overige polaire omgevingen als conditionele zinnen, vragen, bereik van *weinig, nauwelijks* en restrictieve adverbia als *slechts*. *Ik kan het niet meer opbrengen* (Groninger Dagblad, 30-6-2000). *Mocht je het op kunnen brengen naar huis te gaan om hem te ontmoeten, doe dan maar niet geheimzinnig* (Nanne Tepper, De eeuwige jachtvelden, 216).

518. **opgaan**: juist, correct zijn. Meestal gezegd van redeneringen, vergelijkingen, e.d. *Maar als dit nu reeds evident is, dan gaat ook volstrekt niet op de redeneering dat [...] zulks ook later konde plaats hebben* (Weekblad van het regt, no 740, 21-9-1846). *Nu gaan deze argumenten niet meer op* (Trouw, 24-10-2003). *De ijzeren regel van het strafrecht "beter tien schuldigen op straat dan één onschuldige in de cel" gaat niet langer op bij terrorisme* (Maxime Verhagen, Tweede Kamerdebat 14-4-2004). De uitdrukking *die vlieger gaat niet op* is wellicht het resultaat van een vermenging van deze betekenis van *opgaan* en de andere betekenis 'omhoog gaan, opstijgen' die past bij de metafoer van de vlieger.

519. van **ophouden weten**: in staat tot stoppen. Deze uitdrukking behoort syntactisch tot een klein groepje van uitdrukkingen van de vorm *van+ INFINITIEF+weten*, zoals *van wijken weten*, van **opgeven weten**. Allemaal drukken ze, in combinatie met negatie, onverzettelijkheid uit. Triggers zijn

feitelijk alleen *niet* en *geen*. Als die wat *ruikt, weet hij van geen ophouden* (H. Voordewind, Commissaris Omnibus, 792). *Toen Balk niet van ophouden wist, voegde hij daar nog aan toe dat hij op deze manier niet lang meer door kon gaan, want dat hij dan opstapte* (J.J. Voskuil, Plankton, 401). Het negatieve element dient in dezelfde deelzin te staan als de polaire uitdrukking, getuige **Ik denk niet dat hij van ophouden weet*.

520. **opschieten**: intransitief gebruikt, meestal met als onderwerp *het* of *dat*, geeft dit werkwoord in combinatie met negatie aan dat iets geen voortgang boekt, of dat er in het algemeen geen schot in zit. *Het schiet dus niet op als iedereen de eerste viool wil spelen* (Trouw, 24-1-2004).

521. iets **opschieten met**: enigszins gebaat zijn bij. Vooral gebruikt in negatieve zinnen (62% van 91 voorkomens), in combinatie met *weinig* (11%) en in vraagzinnen (24%). *Er volgt een furikawari (ruil) waar wit niets mee opschiet* (Go 17-4, 1980). *Daar ben je geen moer mee opgeschoten, collega Vink!* (Koos van Zomeren, Collega Vink vermoord, 113). *Maar ik vraag me af, of we daar wat mee opschieten* (J. Nowee, Arendsoog in geheime dienst, 36). Positieve voorkomens zijn soms wat sarcastisch van toon, omdat ze eigenlijk hun negatie uitdrukken: *Nou, daar schieten we wat mee op!* Dit overigens in tegenstelling tot *opschieten met* zonder maatbepaling, dat niet negatief-polair is, en gemakkelijk in positieve zinnen kan staan: *Ik ben lekker opgeschoten met mijn werk*, al zijn ook hier negatieve tegenhangers heel gebruikelijk: *Ik ben weer geen millimeter opgeschoten vandaag*.

522. **opwegen tegen**: kunnen **evenaren**. Een van de vele uitdrukkingen van onvergelijkbaarheid die het Nederlands kent. *De gevaren wegen nauwelijks op*

tegen de vreugden van bezitten en bezeten worden (Simon Vinkenoog, Zolang te water, 32). *Enkele geestigheden wegen niet op tegen een niet door te komen woordenstroom* (Karel van het Reve, Geschiedenis van de Russische literatuur. Van Vladimir de Heilige tot Anton Tsjechov, 450).

opzitten: zie **anders opzitten**

523. aan de **orde** zijn: op het programma staan, onder discussie zijn. Deze uitdrukking wordt vrijwel uitsluitend in combinatie met *niet* gebruikt: *Gedwongen ontslagen zijn niet aan de orde* (Trouw, 26-2-2000). *Zulke zelfbeschouwingen zijn thans niet meer aan de orde* (Allard Pierson, Uit de verspreide geschriften 1865-1874, 116). *Een militaire actie is niet aan de orde, aldus de premier* (Sp!ts, 29-1-2002). Een enkele maal komen ook combinaties met een restrictief bijwoord voor, zoals *alleen* of *pas*: *Dat is pas aan de orde als we ons niet mochten plaatsen* (Trouw, 6-6-2001). Positieve voorkomens vereisen een woord als *wel* dat aangeeft dat de mededeling strijdig is met de verwachtingen, en zo een ontkenkend karakter heeft: *wat Hoare propageert is daar wel degelijk aan de orde* (Hypothese, december 1999). De uitdrukking dient niet verward te worden met *aan de orde stellen/komen* en *aan de orde van de dag*, die geen van beiden negatief-polair zijn.

over één nacht ijs gaan: zie *over één nacht ijs gaan*.

524. **overbodige luxe**: niet noodzakelijke weelde. Als predikaatnomen gebruikt is het negatief-polair (5% procent van de 42 voorkomens in mijn materiaal waren positief, 90% waren combinaties met *geen*, en de overige waren aangetroffen in vragen of negatieve zinnen met *niet*. *Een nieuw behangetje zou geen overbodige luxe zijn* (Isaac Faro, Damesverhalen, 166). *Een goede autokaart blijkt geen overbodige*

luxe (Nieuwsblad van het Noorden, 19-5-1999). Veel minder gebruikelijk is de variant *overbodige weelde: Een opzettelijk onderzoek van dit belangrijke onderwerp zou voor ons van ouds zeevarend volk zeker geen over-bodige weelde zijn* (P.J. Meertens, *De nieuwe taalgids* 1942, 161). Een andere variant is *overdreven luxe: De interview-training was geen overdreven luxe* (UK, 26 april 2001, 7).

525. **overdreven: al te (zeer).** Net als *al te* in gebruik om understatement te maken. *Wij zijn nog altijd blij als we elkaar weer eens zien, al gebeurt dat niet overdreven vaak* (Humo, 7-9-1999). *Ondanks de 'onverwachte' zege maakte Utrecht geen overdreven goede indruk* (De Telegraaf, 31-1-1998). *Heel algemeen gesproken lijkt het erop dat de belangstelling voor de geschiedenis van de linguïstiek bij de tussenoorlogse generatie van taalkundigen niet overdreven groot is geweest* (Jan Noordegraaf, *Voorlopig verleden*, 127).

526. **overhouden:** intransitief gebruikt is dit een negatief-polair werkwoord, te combineren met negatieve adverbia als *niet, nauwelijks*. *Lopen gaat nog, maar het houdt niet over* (Jules Deelder, *Modern Passé*, in: *De dikke van Deelder*, 281). *Van Dijk vindt dat de conditie van veel spelers dit jaar niet overhield* (De Groninger Gezinsbode, 5 juni 1998, 5). *De arbeidsmarkt is nog steeds in mineur en het aantal vacatures houdt niet over* (Memory Magazine, jan-febr 2004).

527. bij de **pakken neerzitten:** het opgeven, zich neerleggen bij de situatie. *Tijd om bij de pakken neer te zitten had hij niet* (De Volkskrant, 9-9-1999). *Maar dat is geen reden om bij de pakken neer te gaan zitten* (ibidem, 19-5-1999). *Maar, bij de pakken neerzitten, treuren, dat heeft geen zin* (Nieuwsblad van het Noorden, 18-5-1998). *Maar Keesing is veel te vitaal om haar dames bij de pakken neer te laten zitten, of er duffe types van te maken*

(NRC, 9-7-1993). *Want als je bij de pakken neer gaat zitten, ben je voor datzelfde ideaal verloren* (De Tijd, 7-6-1985). Het WNT geeft vreemd genoeg alleen enkele positieve voorkomens uit de 19de eeuw, wat vermoedelijk betekent dat de uitdrukking eerst vrij recent zijn negatief-polaire karakter heeft gekregen, cf. *Ieder oogenblik zit een troepje bij de pakken neer en zegt [..]* (Frederik van Eeden, *Studies*, dl 1, 141).

528. **palen kennen: grenzen kennen.** Nu het gebruik van *paal* voor *grens* langzamerhand uit het taalgebruik verdwenen is (al zijn er nog resten als *voor onbepaalde tijd* naast *voor onbegrensde tijd*), heeft ook deze uitdrukking het veld moeten ruimen voor *grenzen kennen*. *De blijdschap des Volks kende geene palen* (W. Eekhoff, *Beknopte geschiedenis van Friesland in hoofdtrekken*, 414), *zijne pracht kent geen palen* (J.F. Oltmans, *De schaapherder*, 28).

529. **pap kunnen zeggen:** energie over hebben. *We konden na afloop geen pap meer zeggen*. Deze uitdrukking figureert in het gedicht *Pap* van Jules Deelder (J.A. Deelder, *Moderne gedichten*, 44):

Pap

*De toestand waarin men
geen pap meer kan zeggen
is te prefereren boven
die waarin men dat
alleen nog maar kan.*

Een vergelijkbare NPU is **puf hebben**.

530. het **papier waard waarop het gedrukt is/geschreven staat:** minimale hoeveelheidsuitdrukking, gezegd van waardepapieren, maar ook verdragen, contracten e.d. *Mij werd toen definitief duidelijk dat verkiezingsprogramma's nog niet het papier waard zijn waarop ze gedrukt zijn* (Trouw, 23-2-2002). Het

WNT noemt bij de ingang *waard* niet deze uitdrukking, maar wel enkele vergelijkbare: *Hy en is dwater niet weert dat hy drinckt*, Spreckw. (ed. KLOEKE) 22 [1549]. — *Hij is 't zout niet weerd, dat hij eet!* RUTTEN [1890].

In het Engels komt een dergelijke uitdrukking ook voor: *worth the paper it is written/printed on*.

531. **pardon kennen: genade kennen.** *De Raad kende geen pardon* (F. Bordewijk, *Blokken*, 26). *Maar dan kent de Führer geen pardon meer!* (Lisette Lewin, *Een hart van prikkeldraad*, 220). Een uitdrukking met een vergelijkbare betekenis is **kwartier geven**.

532. **partij voor:** een gelijkwaardige tegenstander/tegenhanger voor. Bijna uitsluitend te gebruiken in combinatie met de trigger *geen*: *Dordrecht bleek geen partij voor Cambuur: 5-0* (De Volkskrant, 18-1-1993). *Voor Ajax in deze vorm zijn wij eenvoudig geen partij* (id., 23-8-1993). *Oost Arnhem is geen partij voor Deetos met zijn Ahoy-uitstraling* (id., 8-3-1993). Een zeldzaam voorbeeld met *nauwelijks* als trigger: *Evengoed roerend natuurlijk, maar nauwelijks een partij voor de overige verhalen* (www.nopapers.nl).

533. **pas geven:** gepast zijn, *door de beugel kunnen*. Komt vooral voor met *geen*, verder ook in vragen, comparatiefzinnen, conditionele zinnen en een enkele keer ook in positieve zinnen. *Het geeft geen pas voor een jonge deern om bij knechts en vreemde ruiters naar een rondlopenden koopman te vragen* (J.F. Oltmans, *De schaapherder*, 386). *Geeft dat voor mij en ook voor haar eigenlijk wel pas?* (H. Voordewind, *De commissaris vertelt over donker Amsterdam*, 721). Een positief voorkomen: *haar tempel was, zoals dat pas gaf, verreweg de rijkste in Umma* (Theun de Vries, *Sla de wolven herder!*, 350).

534. eraan te **pas komen:** ergens een rol van betekenis in spelen, iets in de **melk te brokken hebben**. Met hulpwerkwoorden als *moeten* is deze uitdrukking in het geheel niet negatief-polair van karakter, maar in niet-modale contexten wel. De uitdrukking duikt vooral vaak op in sportverslagen. *Ook de regionale favoriet Auke Scholma kwam er niet aan te pas* (Nieuwsblad van het Noorden, 20-4-1998). *Emmen kwam er in Badhoevedorp niet aan te pas* (id, 20-5-1997). *In de verlenging kwamen de Groningers er niet meer aan te pas* (id, 9-6-1997). *Met Kitty Sanders op de plek van Leferink kwam de aangeslagen Nederlandse ploeg er geen moment meer aan te pas* (id, 30-9-1997).

535. **peil te trekken op, peil kunnen trekken op: hoogte krijgen van.** Komt meestal voor in combinatie met *geen*, soms ook met *weinig*, waardoor het aannemelijk lijkt dat *peil* in deze uitdrukking een niet-telbaar naamwoord is. *Met 98 fondsen hoger, 98 onveranderd en 72 lager was er weinig peil te trekken op de richting van de koersen* (De Volkskrant, 28-5-1993). *Daar kun je namelijk geen peil op trekken* (NRC, 16-10-1997). Volgens ter Laan (1977: 281) gaat het hier om een zeemansuitdrukking: het peil is het vaste punt aan de kust, waarop men zich richt, als men de plaats bepalen wil, waar het schip zich op zee bevindt. De uitdrukking lijkt dus sterk op zijn synoniem *hoogte krijgen van*, dat eveneens negatief-polair is, en een maritieme herkomst heeft.

536. **peinzen over: piekeren over, van zins zijn.** Zie aldaar voor meer uitgebreide bespreking. De twee uitdrukkingen *peinzen over* en *piekeren over* zijn nagenoeg even frekwent en hebben precies dezelfde distributie (90% van de voorkomens zijn combinaties met *niet*, de rest met *geen*, *evenmin* en *n*-woorden). *Mijnheer, wij peinzen er niet over om van u ook maar een cent aan te nemen* (Foka van Loon, *En toch is er toekomst*, 143).

Lea, er is geen haar op mijn hoofd die erover peinst om nu te komen (Vrij Nederland, 18-11-2000).

537. **pepernoot**: een tamelijk weinig gebruikte uitdrukking van minimale hoeveelheid. De uitdrukking lijkt vrij recent, want de oudste vindplaatsen in mijn materiaal dateren van de jaren 1980. [*V*]an de zijde van het Globaal Accoord was er ook een hoop waar op z'n zachtst gezegd geen ene pepernoot van klopte (Jules Deelder, Drukke dagen, in: De dikke van Deelder, 448). *Die Van der Kerkhoffs raakten in het Oosterpark nog geen pepernoot!* (Sjoerd Claessen, Koeman & Koeman, 60). *Anders deed ik het niet, want niemand zit te wachten op een sectiebestuurslid dat er geen pepernoot van bakt* (Voetbal International, 19-3-1997). *Ik geloof er geen pepernoot van dat het buitenspel was* (Ned-3, 3-3-1998).

538. **pest**: krachtterm, een zier, een snars. Het gebruik van namen voor besmettelijke ziekten als emphatische versterkers is wijd verbreid in het Nederlands (vgl. *pokkenherrie, zweten als de pest, keleretroep, tyfuszooi*). Eerst vrij recent komen deze termen ook voor als negatief-polaire uitdrukkingen (zie **tering, tyfus, kanker**), en alleen *pest* heeft een grote vlucht genomen in het algemene taalgebruik. Het gebruik van *een pest* als versterker van negatie dateert zo te zien van het midden van deze eeuw, en staat nog niet vermeld in het WNT. *Ze zegt nooit een pest, hè?* (J.J. Voskuil, Bij nader inzien, 845). *Om eerlijk te zijn, het maakt geen pest uit* (Ben Borgart, De vuilnisroos, 110).

539. met de **pet** ergens **bij kunnen**: kunnen vatten, kunnen begrijpen. Net als de kortere variant *ergens bij kunnen* in omloop als negatief-polaire uitdrukking. *Hij zei dat hij er met de pet niet bij kon* (De Volkskrant, 26-8-1993). *Decheiver kan er, een uur na afloop tegen Wolfsburg, met de pet niet bij* (Nieuwsblad van het

Noorden, 19-11-1997). Een verwant, zij het niet negatief-polair, idioom is *boven de pet gaan*: Als iemand iets boven de pet gaat, kan hij er met de pet niet bij.

540. **piekeren over**: denken aan, in zijn **hoofd halen**. NPU in combinaties met een infinitiefcomplement: op 51 van zulke voorkomens trof ik er 46 aan samen met *niet*, 3 in combinatie met *geen* en 2 met *n*-woorden. In dit gebruik heeft *piekeren* niet de betekenis 'peinzen, langdurig nadenken over,' maar 'in zijn hoofd halen' of 'van plan zijn'. Een zin als *Ik pieker er niet over mee te doen* betekent dus niet zozeer dat ik niet in gedachten verzonken zit of ik mee zal doen, maar dat ik beslist niet van plan ben. Ook negatief-polair zijn voorkomens zonder infinitief-complement, maar met een pronomen dat daarvoor plaats doet, zoals *er* of *daar*: *Daar pieker ik niet over*. Dit geheel in tegenstelling tot combinaties van *piekeren over* met NPs, zoals *In het filmpje is te zien hoe Van Summeren piekert over het rechte van een liniaal* (De Volkskrant, 26-10-1993). *Clinton piekert over de invoering van federale subsidies voor bedrijven die bijstandstrekkers in dienst nemen* (id., 26-2-1993), of combinaties met afhankelijke vragen, zoals in *Ik zit er echt wel over te piekeren, hoe het verder met haar moet* (id., 9-10-1993), of in gebruik van *piekeren* zonder complement, zoals in *Zelfs tijdens de koers was ik voortdurend aan het piekeren* (id., 11-3-1993). In al deze gevallen heeft *piekeren* de betekenis van gedurig denken, en is er geen sprake van een NPU. Geheel analoog aan *piekeren* is het werkwoord **peinzen (over)**.

541. **pijl**: een zier, een snars. Zuidnederlandse uitdrukking die mogelijk teruggaat op een bijbetekenis van *pijl*, te weten 'spriet' of anders op de betekenis 'haar' (zie het WNT onder *pijl (I)* en *pijl (II)*). *Aert Lossaert vond een scherpe byl / Maer hy en acht die niet een pyl* (J. Moons [1675], Sedelyck Vermaeck Tonneel, 359). De Bo

(1873) geeft voorbeelden als *Ge moet daar geen pijn aan veranderen. Hij is geen pijn beter dan zijn broeder. Hij kent er niet een pijn van*. Een recenter voorkomen waarin de oude betekenis nog valt te herkennen: *Op heel de akker was geen pijltje boekweit te bespeuren* (André Demedts, De Belgische Republiek, 41). Of er naast de betekenis 'spriet' ook gedacht moet worden aan een seksuele bijbetekenis, een suggestie van Ton van der Wouden (het woord *piel* gaat ook terug op *pijl*, zie Hamans 1979) is niet geheel duidelijk. Het geringe aantal vindplaatsen en het ontbreken van duidelijke verwijzingen naar een taboeconnotatie laat alleen giswerk toe.

542. **pikken: nemen**, accepteren, dulden. Als negatief-polaire uitdrukking vele malen gebruikelijker dan zijn tegenhanger *nemen*, waar het ook in zijn andere betekenissen nogal op lijkt. Van de 327 voorkomens in mijn materiaal staat 83% in een negatieve zin, 9% in een vraagzin, 1% in combinatie met *weinig/minder*, 0,7% in een conditionele zin. De uitdrukking is niet strikt negatief-polair, getuige 7% positieve voorkomens. Het is waarschijnlijk dat *pikken* ontstaan is naar analogie met *nemen*. In ieder geval komt *nemen* in negatief-polair gebruik voor vanaf in ieder geval de jaren 1940, terwijl *pikken* in mijn materiaal pas in de jaren 1970 opduikt. Het WNT vermeldt geen negatief-polair gebruik voor *pikken*. Van Dale's Groot Woordenboek (10^e dr, 1976) noemt het wel. *Ik heb dingen over mijn kant laten gaan die ik normaal niet zou pikken* (Humo, 22 juli 1997). *En we weten dat hij dat niet zal pikken* (Monika van Paemel, De vermaledijde vaders, 98). *Of het partijbestuur het pikt is zeer de vraag* (Ed. van Thijn, Dagboek van een onderhandelaar, 245). *Mannen, pikken we het?* (J.J. Voskuil, En ook weemoedigheid, 191). *Ze pikt dat lange tijd, maar uiteindelijk vermoordt ze hem* (Trouw, 16-2-1998).

543. van zijn **plaats komen**: in beweging komen. Met name in financiële kringen is dit een gangbaar idioom om in combinatie met negatie (*niet, nauwelijks*) een gebrek aan koersontwikkelingen aan te duiden. *De AEX beursgraadmeter kwam nauwelijks van zijn plaats* (NRC, 2-9-2000). *Sinds de vorige nieuwsbrief is de aandelenmarkt nauwelijks van zijn plaats gekomen* (Haagse Effecten, jg. 4, maart 1999). *GTN komt echt niet van zijn plaats* (Business Nieuws, 1-2-2001). Vergelijk ook: *van de grond komen*.

544. kunnen **plaatsen**: kunnen thuisbrengen. *Hij kon ook deze interruptie niet goed plaatsen* (Marcus Heeresma, Anna, 385). *Ik kan deze uitspraak echt niet plaatsen* (Dagblad van het Noorden, 24-5-2005). Positieve voorkomens zijn relatief zeldzaam, maar niet onmogelijk: *De kwalificaties die ik in de krant lees kan ik wel plaatsen* (Nieuwsblad van het Noorden, 9-10-1999). Een variant is de modale infinitief *te plaatsen*: *Down With Love is dan ook moeilijk te plaatsen* (DVD-Valley, februari 2004). Vergelijk ook Engels *can place*: *The man looked familiar, but Frost couldn't place him* (R.D. Wingfield, Night Frost, 155).

545. voor de **poes**: een te verwaarlozen figuur of zaak. Alle 38 voorkomens in mijn materiaal zijn combinaties met *niet*. *Agnes, je weet zelf wel, dat je niet voor de poes bent* (L.H.A. Drabbe, Levenslol, 157). *Als je me dat nog een keer flikt, mannetje, dan zal ik je eens kennis laten maken met de gebroeders Vuist en die zijn niet voor de poes* (Chr. van Abkoude, Pietje Bell, 21). *Toch waren de doses gruwelen en sensatie, die de Nick Carters, Wilsons en Lord Listers onzer jongensjaren ons te slikken gaven, ook lang niet voor de poes* (Maurits Dekker, Amsterdam bij gaslicht, 41). *In haar gouden meerminnenjurk is Naomi Campbell niet voor de poes* (Weekend, 28 juli 2001, 40). Het WNT (s.v. *poes*) vermeldt als Vlaamse

variant van de poes: *Het Vlaamsch Komiteit heeft den Heer L. een wederantwoord gezonden dat niet van de poes is* (Het Volksbelang, 12-4-1913). Ook het huidige Vlaams kent deze variant nog, getuige bijv. *De audits waren niet van de poes, want het creatieve team wou ook wat de kinderrollen betreft geen compromissen sluiten* (www.nieuwsblad.be, 2-10-2008). Zie ook van de **kat**.

546. **polonaise aan het/zijn lijf**: overlast van lichamelijke of andere aard. Meestal met als trigger *geen*: *Aan mijn lijf geen polonaise. Ze wilde geen polonaise aan haar lijf*. Verder ook: *Maar hij wil zichzelf slechts gelukkig prijzen dat er aan zijn lijf nooit polonaise is geweest* (De Volkskrant, 31-8-1996). *Stugge, kordate vrouwen waren het, wars van polonaise aan het lijf* (id., 21-8-1993). *Geen polonaise aan het lijf, geen gehannes voor de spiegel* (id., 12-8-1995).

547. **pompstok**: ook maar iets, uitdrukking van minimale hoeveelheid, thans verouderd. *De arme Kerel begreep er geen pompstok van* (Pim Pernel, Zilte verhalen [1925], 22). Te oordelen naar de citaten in het WNT werd deze uitdrukking vooral in nevenschikkingen gebruikt: *Hier had ik altyd bestige bierdragers, en boeren van een rekkelyke conscientie, op myn hand, die me 't goed in huis bezorgden, zonder dat ik van akzyns of pompstok wist* (Justus van Effen, De Hollandsche Spectator, dl 5, 50). *Die goede man wist van Paus noch pompstok* (A. Fokke, Boertige reis door Europa, dl. 1, 78).

548. een **poot aan de grond krijgen**: **mhu**, enigerlei houvast krijgen, in een stabiele positie terechtkomen. Inchoatieve variant van **een poot om op te staan hebben**. Zoals andere mhu's heeft deze uitdrukking een breed scala aan triggers, waarbij negatie overweegt. *En zonder doorslaande bewijzen zou ik dan ook tegen haar geen poot aan de grond krijgen* (H.

Voordewind, De commissaris vertelt over donker Amsterdam, 688). *Ontslag betekent dat ik nergens meer een poot aan de grond krijg* (Gerrit-Jan Zwier, Allemaal projectie, 67). *Gezinsvoogden krijgen in die gezinnen geen poot aan de grond* (Nieuwsblad van het Noorden, 13-12-1996). *Denk je, dat we daar ooit een poot aan de grond krijgen?* (Theun de Vries, De laars, 52).

549. een **poot kunnen trekken**: zich kunnen **verroeren**, *zijn kont kunnen keren*. Geen algemeen-gangbare uitdrukking (Twents?). *Je kunt hier ook geen poot trekken*.

550. een **poot om op te staan hebben**: in een stabiele, of gunstige positie verkeren. Statische variant van **een poot aan de grond krijgen**. *Verliest de ondernemer Berlusconi macht, dan heeft ook de politicus Berlusconi geen poot meer om op te staan* (De Volkskrant, 3-6-1995). *Als het tot een rechtzaak komt, hebben deze huizenmelkers geen poot om op te staan* (Loeks, 27-2-1996).

551. een **poot uitsteken**: **mhu**, iets doen, met name (maar niet uitsluitend) om te helpen. Variant van **een vinger uitsteken**, **een vin verroeren**, e.d. *Iedereen heeft het gehoord, maar niemand stak een poot uit* (De Groninger Gezinsbode, 28-6-1996). *Zij hoeven geen poot uit te steken* (Trouw, 5-9-1996).

552. een **pot hebben om in te pissen**: ook maar enig bezit hebben. Minimale hoeveelhedsuitdrukking. Een vergelijkbare uitdrukking is: een **nagel hebben om zijn kont te krabben**. De onderhavige uitdrukking is waarschijnlijk aan het Engels ontleend, waar het idioom ouder en gebruikelijker is: *If Sean drops first, you go home without a pot to piss in* (Faye Kellerman, Serpent's Tooth, 361). *Voor ik 'm deze klus gaf, had hij geen pot om in te pissen* (Net-5, 16 juni 2001).

553. **potten kunnen breken**: iets in positieve of negatieve zin voor elkaar krijgen. Deze uitdrukking wordt recentelijk opvallend vaak in sportverslagen gebruikt, afgaande op De Volkskrant op CD-ROM, en vormt een minimaal paar met de uitdrukking (*ergens*) *een potje kunnen/mogen breken*, die in het geheel niet negatief-polair is. Voorbeelden: *De laatste kon temidden van zijn schutterende medespelers weinig potten breken* (De Volkskrant, 14-3-1994). *Overmars en Pettersson konden geen potten breken* (id., 21-3-1994). *Voor hij potten kan gaan breken, zal Groenendaal toch eerst het fortuin aan zijn zijde moeten krijgen* (id., 28-11-1994). *Barbara de Loo [...] en Marianne Timmer konden evenmin potten breken* (id., 23-1-1995). Voorbeelden van *een potje kunnen breken*: *Bij de supporters kan Kiprich nog steeds een potje breken* (id., 3-4-1995). *Ook bij Jorien van den Herik kan 'Henkie met de losse handjes' een potje breken* (id., 3-6-1995). Het WNT meldt alleen *een potje mogen breken*. Inmiddels lijkt *een potje kunnen breken* de gangbare vorm van deze uitdrukking te zijn geworden.

554. de **pret mogen drukken**: een negatief effect op de stemming hebben. Meestal in combinatie met *niet*: *Dat mag allemaal de pret niet drukken* (NRC, 18-12-1996). *Gevaarlijke slidings, gemene tackles en geniepige elleboogstoten mogen de pret niet drukken* (NRC, 19-4-1999). Verder zijn er varianten met *vermogen* en *kunnen*: *Meestal kwam er door de drank geen verstandig woord meer uit, maar dat vermocht de pret niet te drukken* (Gerard Cox, Jongen, rook jij wel genoeg?, 49). *Dat Haren een flinke veer moet laten bij de nieuwe verdeling van de middelen uit het gemeentefonds, kan de pret niet drukken* (De Groninger Gezinsbode, 12-6-1996). Nog een variant op dit stramien is *de pret mogen deren*: *van een van de mannen krijgt ze een regelrechte linkse hoek op*

haar neus, maar dat mag de pret niet deren (Toni Coppers, De beha van Madonna, 36).

555. voor een **prijs: scalaire eindpuntuitdrukking**. Variant van **voor goud**. *Voor geen prijs wilde ik naar die andere school* (Maarten 't Hart, Het roer kan nog zesmaal om).

556. **pruimen**: accepteren, dulden, goed vinden. Ook het negatief-polaire gebruik van **lusten** staat dicht bij deze uitdrukking. *Omdat ook het leger Vishvadhatar niet pruimde, leek de staat van beleg op niets* (Harry Mulisch, De diamant, 34). *Het jong pruimde het programma echter niet en zeurde om het andere net* (Ben Borgart, De vuilnisroos, 94).

557. **puf**: energie, **fut**. Gerelateerd aan het werkwoord *puffen*, vandaar de betekenis 'de adem bezitten voor iets' van zulke uitdrukkingen als 'ergens (de) puf voor hebben.' *FC Twente had niet de puf om Ajax partij te bieden* (De Volkskrant, 18-4-1994). *Hajduk had niet eens de puf om te protesteren* (id., 30-9-1993). *Na 'Almere,' waar hij tweede werd, ontbrak bij hem de puf weer voluit te gaan trainen* (id., 1-11-1993). *'k Heb geen puf opnieuw kiekeboe te gaan spele met dat stel ouwe lulletjes in Den Haag...* (Willem van Iependaal, Polletje Piekhaar, 90). Het WNT kent ook een uitdrukking 'puf hebben in/op iets' met als betekenis 'zin hebben in iets,' die ook negatief-polair is, maar hiervan heb ik zelf geen eenduidige vindplaatsen kunnen vinden, hoewel ergens geen zin in hebben en ergens geen energie voor hebben natuurlijk in de praktijk moeilijk te onderscheiden zijn.

Van 34 vindplaatsen bleken er 2 positief te zijn, terwijl de overige vooral combinaties waren met *geen* (12), *niet* (11), *weinig* (3), *niemand* (1), en diverse negatieve predikaten (5). Andere omgevingen lijken me echter ook acceptabel toe, zoals conditionele zinnen,

vragen, e.d. Het Engels kent een vergelijkbare uitdrukking, zoals moge blijken uit dit citaat uit de tv-serie *A Touch of Frost: I don't think I've got the puff for it*.

558. **puist**: mhu, mogelijk een verbastering van een **pest**. Deze uitdrukking heb ik uitsluitend in het werk van Willem van Iependaal aangetroffen. De relatie met 'een pest' wordt ondersteund door een parallel idioom 'ergens een puist aan hebben', genoemd in het WNT, s.v. *puist*, zoals nog gebruikt in Til Brugman, *De zeebruid*, 95: *Als ik ergens de puist aan heb, dan zou het zijn om voor de komende en gaande man liefje te spelen*. Voor-beelden van NPU-gebruik: *Je laat alles begaan of jij er geen puist mee te maken hebt* (Willem van Iependaal, Polletje Piekhaar, 133). *Waarom weten de beffen zo precies wat recht is en snappen wij, die het ondergaan moesten, er geen puist van?* (Willem van Iependaal, *Bef, boef en bajes*, 15).

559. **punt**: zaak van zorg.

560. **puntje**: incidenteel gebruikt als **mhu**. *Haar huishoudelijke verliederlijking kon haar nou net geen puntje schelen* (I. Querido, *De Jordaan*, dl 1, 266).

561. **raar moeten opkijken**: verbaasd moeten zijn. Zoals de volgende voorbeelden laten zien komt deze uitdrukking vooral voor in de protasis van een conditionele zin. *Maar je moet niet raar opkijken als men een paar honderd gulden vraagt voor zeldzame exemplaren* (De Groninger Gezinsbode, 25-11-1998). *Maar ook als er iemand is gevonden, moet je niet raar opkijken wanneer de offerte aanzienlijk hoger uitvalt dan pakweg een jaar geleden* (Nieuwsblad van het Noorden, 3 maart 2001). Varianten: **vreemd moeten opkijken, gek moeten opkijken**.

562. **recht**: goed. Zowel bij gebruik als bijwoord als bij gebruik als bijvoeglijk

naamwoord is negatief soms onmisbaar. Dit is bijvoorbeeld het geval in de vrij gebruikelijke combinatie *recht weten*: *En de heren wisten trouwens ook niet recht wat zij wilden* (C. Gerretson, *Geschiedenis van de 'Koninklijke'*, 2e dl, 59). *En ik had er zo weinig verweer tegen omdat ik zelf niet recht wist waar het op uit zou draaien* (Louis Ferron, *Gekkenschemer*, 76). Ook andere werkwoorden en uitdrukkingen van cognitieve activiteit komen voor samen met negatief-polair *recht*, zoals *begrijpen, beseffen, verstaan, duidelijk zijn*. Daarnaast valt er een niet polair-gevoelig gebruik van *recht* als graadbepaling te onderkennen, zoals in *Het zou mij regt aangenaam zijn, voor dien tijd nog een brief van U te ontvangen* (De briefwisseling van J.R. Thorbecke, dl I, 1830-1833, 205). Zowel het gebruik als bijwoord van graad als het negatief-polaire gebruik lijkt sterk op het Duitse gebruik van *recht*. Overigens zijn beide gebruikswijzen verouderd, met name het gebruik als bijwoord van graad. Bij negatief-polair gebruik valt naast negatie met *niet* ook het veelvuldig gebruik in combinaties met *eerst/pas* op: *Het was haar, alsof zij in dit ondeelbaar oogenblik eerst recht begreep, hoe onmisbaar hij haar geworden was* (Anna de Savornin Lohman, *Vragensmoede*, 26).

563. **recht bij het hoofd**: zeldzame en inmiddels verouderde variant van **goed bij het hoofd**. *De vrouw keek hem met de uiterste bevreemding aan, en hield hem voor iemand die niet regt bij 't hoofd of mogelijk dronken was* (C. van Schaik, *De erfenis uit Haarlem* [1850], 113).

564. het **rechte weten van**: het fijne weten van, de preciese toedracht weten van. Een verouderde uitdrukking. Het WNT geeft de volgende voorbeelden: *Maar 't rechte wist toch niemand hoegenaamd* (N. Beets 1, 310). *Het rechte weet ik er niet van* (Jacob van Lennep, *Klaasje Zevenster*, dl 2., 127). *Van hetgeen aan den moord is vooraf-*

gegaan toont de schrijver [...] het rechte niet te weten (R. Fruin, Geschr. 3, 97).

565. **recht snik**: goed bij zijn hoofd. Oude variant van **goed snik**. *Het is een hele mijnheer, maar ik geloof, dat die man niet recht snik is* (H. Voordewind, De commissaris vertelt, 166), *wie 't leven heeft uitgevonden is nooit recht snik geweest* (Herman Heijermans, Beschuit met muisjes, 1599).

566. **recht wijs**: **goed bij zijn hoofd**. Verouderde variant van **goed wijs**. *Was 'm wel recht wijs?* (Herman de Man, Rijshout en Rozen). Door het verdwijnen van *recht* in de betekenis *goed* gaandeweg de 20e eeuw, is ook deze uitdrukking op de schroothoop van de taalgeschiedenis beland.

567. het **redden**: het **bolwerken**. Net als zijn tegenhanger *bolwerken* kan *het redden* zowel positief als negatief gebruikt worden, maar het negatieve gebruik heeft verre de overhand. In mijn materiaal (71 vindplaatsen) zijn er 55 voorkomens met negatie (77%), 2 in conditionele zinnen (3%), 2 in vragen, 3 in andere omgevingen voor polaire uitdrukkingen en 11 (15%) positieve voorkomens. *Redt hij het, dan is hij toch de juiste man op de juiste plaats* (De Volkskrant, 30-1-1993). *Een voorstel van D66 rond winkelwagentjes redt het niet* (De Groninger Gezinsbode, 27-3-1998). *Alleen de echt grote boeken van Mulisch en Nooteboom reddten het hier* (Trouw, 17 april 1998, 19). *En daar wordt hem voorgehouden dat zijn collega's het wel reddten met hetzelfde budget* (De Telegraaf, 6-12-1997).

568. **reden tot klagen hebben**: iets te **klagen hebben**. *U ziet over de eterij in ons nieuwe hotel hebben wij geen reden tot klagen* (Karel van den Berg, Beste Ouders! Brieven uit de Transvaal, 50), *ik denk dat Timmy geen reden tot klagen zal hebben* (Enid Blyton, De vijf op trektocht, 24), *uit*

de notulen van den krijgsraad blijkt meer dan duidelijk dat hij alle reden tot klagen had (P.J. Blok, Michiel Adriaanszoon de Ruyter, 43). Naast de uitdrukking met *hebben* is er ook een causatieve variant met *geven* en een intransitieve variant met *zijn* of andere koppelwerkwoorden: *De Ali Bassa Sentot heeft zich bij deze gelegenheid stil en rustig gedragen en geeft over het geheel weinig reden tot klagen* (Briefwisseling tussen J. van den Bosch en J.C. Baud, 1829-1832 en 1834-1836, 2^e dl, 205). *Voor de huizenbezitters is er nog weinig reden tot klagen* (De Telegraaf, 2-4-2001). Tot dit type reken ik ook een zin als: *Voor kamerleden ziet zij weinig reden tot klagen* (Trouw, 18-7-2000), hoewel er hier geen koppelwerkwoord voorhanden is. Hoewel *reden tot klagen hebben* veel lijkt op de uitdrukking *te klagen hebben*, heeft hij toch een andere distributie: combinaties met *weinig* en *minder* zijn hier veel frequenter (44% van het totaal), evenals positieve voorkomens (7%).

569. een **reet**: **mhu**, (ook maar) iets. Behoort tot de categorie van scabreuze krachttermen, en wordt veelal gebruikt met uitdrukkingen van **onverschilligheid** (55% van de 42 voorkomens in mijn bestand vallen onder deze categorie). *Dat gaat je godverdomme geen reet aan!* (Harry Mulisch, Archibald Strohhalm, 46). *Dus zoek jij het hier bij de losse jongens die zoiets geen reet kan schelen* (Andreas Burnier, Een tevreden lach, 145), *het interesseert Armin geen reet hoe vuil of kapot zijn kleren zijn* (Anja Meulenbelt, De schaamte voorbij, 191). *Het weer had er geen reet mee te maken* (Herman Brusselmans, Zijn er kanalen in Aalst?, 7).

570. zichzelf **respecterend**: idioom dat wordt gebruikt om een algemene uitspraak te beperken tot die elementen die eigenlijk in aanmerking komen. Het Engelse *self-respecting* wordt op een vergelijkbare manier gebruikt. In mijn materiaal (66

voorkomens) bleek 79% te bestaan uit universele of generische zinnen met *zichzelf respecterend* als restrictor, 11% negatieve zinnen, 5% vragen, en ook 5% positieve zinnen waarin de uitdrukking fungeert als restrictor bij *veel/menig*. *Na de Tweede Wereldoorlog had elk zichzelf respecterend bedrijf een ponskamer* (De Volkskrant, 6-11-1993). *Nu al kent vrijwel iedere zichzelf respecterende stad zijn eigen meubelboulevard aan de rand* (idem, 12-6-1993). *Een zichzelf respecterende man wil voor geen goud gezien worden terwijl hij 'vrouwenwerk' doet* (idem, 10-7-1993). *Geen zichzelf respecterend blad zou zijn redactie laten functioneren zoals De Ster doet* (idem, 31-12-1993). *Welke zichzelf respecterende partij zet van de ene dag op de andere alles op zijn kop?* (idem, 21-10-1993). *Nu hebben veel zichzelf respecterende papagaaienhouders zo'n vogel in hun kooi* (idem, 21-4-1993). Vergelijkbaar in gebruik is **weldenkend**, dat overigens alleen van mensen gezegd kan worden.

resten, reteren: zie **anders resten/reteren**.

571. **rijm of reden:** reden, redelijke verklaring of aanleiding [het onderdeel "rijm" lijkt in de betekenis van het geheel geen rol te spelen]. Het WNT noemt de staande uitdrukking *zonder rijm of reden* een navolging van Frans *sans rime ni raison* en Engels *without rhyme or reason*. Dit lijkt niet helemaal correct voorzover het suggereert dat *rhyme or reason* in het Engels een vaste verbinding vormt met *without*. Althans in modern Engels kan *rhyme or reason* in diverse negatieve contexten voorkomen en is er slechts in 4 (25%) van de 20 door mij verzamelde voorkomens sprake van een combinatie met *without*. Vergelijk bijv. *There doesn't appear to be any rhyme or reason that this woman should be dead* (The Washington Times, 20-10-1992). In het Frans daarentegen lijkt de uitdrukking voorbehouden

aan de vaste combinatie met *sans*, en voorzover de schaarse Nederlandse voorbeelden conclusies wettigen, past het Nederlandse gebruik zich eerder aan bij het Frans dan bij het Engels. In ieder geval is de uitdrukking in het Nederlands veel minder gebruikelijk dan in voornoemde nabuurtalen.

572. **rijmen met:** passen bij, verenigbaar zijn met. Meestal gebruikt in modale combinaties: *kunnen rijmen met*, of met een modale infinitief: *te rijmen vallen/zijn met* of *zich laten rijmen met*. Deze uitdrukking komt vooral voor in negatieve zinnen, vragen en in combinatie met *moeilijk* of *slecht* (cf. Van der Wouden 1995a voor de triggereigenschappen van deze twee woorden). *Wat je daar zegt, rijmt al heel slecht met je filosofie van zoo even* (Jacob van Lennep, Klaasje Zevenster, dl 2, 58). *Zo was het en alles wat er nog meer in de Bijbel stond en daar niet mee rijmde, stond er alleen voor de domoren* (W.F. Hermans, Uit talloos veel miljoenen, 85). *Zijn aarzelingen vielen moeilijk te rijmen met de voortvarendheid van Daendels* (A. Alberts, De huzaren van Castricum, 151). *Een getal als 50.000 laat zich moeilijk rijmen met Campert* (Trouw, 1-6-1995). Verwant is het adjectief *ongerijmd*, dat geen tegenhanger *gerijmd* heeft.

573. **rooi van iets hebben:** Van Dale legt deze uitdrukking uit als 'slag van iets hebben'. Ik heb geen voorbeelden kunnen vinden van deze uitdrukking. Ook noemt Van Dale nog *het houdt geen rooi* met als betekenis 'het gaat de perken te buiten' en *daar is geen rooi mee te schieten* 'daarmee is niets te beginnen'.

574. **rooie cent:** **mhu**, minimale eenheid van geldswaarde. Het adjectief, dat aangeeft dat het om een rode, dwz koperen munt gaat, benadrukt de geringe waarde van de munt. *Wie weet was de hele handel geen rooie cent waard* (Frans Kellendonk,

Mystiek lichaam, 303). Vgl. ook Engels *red cent, red penny*, Duits *roter Heller*.

575. **rooie duit: mhu**, minimale eenheid van geldswaarde. Zie ook *een rooie cent*. *De lommerd geeft er geen roje duit voor!* (Piet Bakker, Ciske de Rat, 329). *Wie zou, in de tijd van de Vijftigers, nog een rooie duit hebben gegeven voor de sonnetten-dichters [...]?* (Nico Scheepmaker, Over alles, 240).

576. **rooie knop: mhu**. *De graaf van ons dorp bekostigde mijn studies, want ons moeder had nondekeu geen rooie knop* (Gerard Walschap, Waldo, 126).

577. **rooie pozer: mhu**. *Ook ik had geen rooie pozer meer* (Willem van Iependaal, Polletje Piekhaar, 73). *Pozer* is een bargoens woord voor cent.

578. **rooie rotcent: allittererende mhu**. Uitgebreidere versie van *een rooie cent*, net zoals bijv. *een blonde bliksem* een allittererende uitbreiding is van *een bliksem*. *Jij hebt al die tijd bij je baas dik poen verdiend in het aangenome werk en nooit een rooie rotcent gestuurd voor kantiene...* (Willem van Iependaal, Polletje Piekhaar, 80).

579. **rooie rotmoer: mhu**: moer, malle-moer. Vermoedelijk moet het gebruik van *rooie* hier worden gezien als analogisch aan **rooie cent, rooie duit**. *Geef je een rooie rotmoer om reclame?* (Ned-3, 8 juli 1996), *maar het helpt geen rooie rotmoer* (Rinus Ferdinandusse, Zij droeg die nacht een paars corset, 78).

580. **ros: mhu**, ook maar iets, ook maar een beetje. *Mijn naam op het omslag, dat interesseerde me nou geen ros* (De Volkskrant, 19-3-1993). *Heeft Byng al wat ontdekt in Blackpool? [...] 'Nog geen ros!'* (Willy van der Heide, Tumult in een toeristenhotel, 177).

581. **roste frank: mhu**, minimale hoeveelheid (Belgisch) geld. Het adjectief *rost* is een zuidnederlands woord dat *rood* betekent, en *roste frank* hoort dus tot het rijtje *rode cent, rode duit, rooie stuiver* etc. *Er stond geen roste frank op heel je bankrekening* (users.skynet.be/Xavier/sites/moppen/bazielmoppen3.htm).

582. **rotte frank: mhu**, minimale hoeveelheid (Belgisch) geld. *Ze heeft waarschijnlijk geen rotte frank meer* (Kristien Hemmerechts, Wit zand, 128). Belgen gebruiken ook varianten met andere muntsoorten: *Sinds de verkiezingen kreeg hij geen rotte Rand meer van de blanken* (Tom Lanoye, Maten en gewichten, 191).

583. kunnen/zullen **rotten**: kunnen schelen, interesseren. *Wat zal het jou rotten waar ik ben geweest* (Manon Uphoff, Gemis, 149). *Dat kan me niet rotten, het moest een geheim blijven* (Veronica, 17-5-1999). Het gaat om een variant op het meer gebruikelijke *kunnen verrotten*.

584. **rouwig**: verdrietig. Negatief-polair predikaat. Zoals ook bij andere NPU-predikaten valt te constateren vind men deze uitdrukking voornamelijk in negatieve zinnen (op 55 voorkomens bleek 91% in een negatieve zin te staan, 5% in een vraagzin, en 2% in een conditionele zin of in het bereik van *slechts*.) *Een groeiend aantal invloedrijke figuren zou daar allerminst rouwig om zijn* (Nieuwsblad van het Noorden, 20-3-1996), *[...] al was slechts een minderheid van de vijfentwintig miljoen Soedanezen daar aanvankelijk rouwig om* (Intermediair, 20-1-1995). Topicalisatie is goed mogelijk, net als bij andere predicatieve NPUs: *Rouwig is de topman daar echter niet om* (Trouw, 16-2-1996).

Dat deze uitdrukking aanvankelijk niet negatief-polair was, laat het WNT zien. Zo citeert het bijv. uit een werk van Van Spaan, 1700, het zinnetje *hier was*

Louw zeer rouwig om (s.v. *afzetsel*). Dat de bewerkers van het WNT zich bewust waren dat het woord sindsdien een NPU is geworden, bewijst hun zinssnede (s.v. *rouwig*) "Nog thans gebruikelijk in de uitdr. *ergens niet rouwig om zijn*."

585. over **rozen gaan**: gladjes, zonder problemen, op een aangename wijze verlopen. Met een onderwerp dat een pad aanduidt, veelal ook overdrachtelijk, zoals het levenspad. *Het leven van de ivf-moeder gaat niet over rozen* (De Volkskrant, 2-7-1994). *Het pad van racismebestrijders gaat niet over rozen* (id., 2-1-1993). *Maar de weg terug naar huis gaat bepaald niet over rozen* (id., 30-8-1993). Vergelijkbare uitdrukkingen in het Engels en het Duits zijn *to be a bed of roses* en *auf Rosen gebettet*. *Life is not a bed of roses*. Voor een discussie van dit idioom en zijn tegenhangers in de Europese talen, zie Hoeksema (1996). Een zeldzame oudere variant is *op rozen gaan*. De uitdrukking *op rozen zitten*, op het oog vergelijkbaar met *over rozen gaan*, is in het geheel niet negatief-polair. Hoewel *over rozen gaan* nog maar circa een eeuw echt gangbaar is, gaat hij terug op een oude metafoor, die van veel oudere datum moet zijn. Zo vind ik bij Johan de Brune, *Bancket-werk van goede gedachten* (1658: 290) de volgende passage: *Waarmede de Heydenen wijsse-lick hebben te kennen gegeven, dat [...] de mensch geen staet en moet maecken op roozen en wel-rieckende planten te treden, maar op doornen en distelen te wandelen*.

586. **rozengeur en maneschijn**: toonbeeld van geluk. Wordt veelal, maar niet uitsluitend gebruikt als predikaatnomen. Het negatief-polaire gebruik beperkt zich tot gebruik als predikaatnomen. Meestal is de trigger een ontkende universele kwantor (Van der Wouden 1994): *U weet dat het niet altijd rozengeur en maneschijn is in een wereld vol misverstand* (Nieuwsblad van het Noorden, 4-11-1995). *Het blijkt niet alles rozengeur en maneschijn te zijn*

na de seksuele revolutie (Robert Hofmann's Speelfilm Encyclopedie, dl. 1, 404). Daarnaast ook opvallend veel gevallen van triggering door ontkende restrictieve adverbialen, zoals *niet alleen, niet louter* e.d.: *Maar het is niet louter rozengeur en maneschijn rond de jubilerende stripheld* (INL 27-miljoen-woorden corpus). Een Franse tegenhanger is *Tout n'est pas roses*. De Engelse tegenhanger is *sunshine and roses*, vgl. *it shows you that the other side is not all sunshine and f***ing roses* (The Guardian, 10-9-1993). Het Italiaans kent de uitdrukking *rose et fiori* ("rozen en bloemen"): *non è tutto rose e fiori* (cf. Love 1993). Voor een uitgebreidere discussie, zie Hoeksema (1996).

587. het **ruim hebben**: variant van *het breed hebben*, met gelijke betekenis en eigenschappen. Voorbeeld: *ruim hebben ze het geen van allen* (De Groninger Gezinsbode, 22-10-1997).

588. **ruk: snars, bal, moer. Mhu.** Krachtterm van vrij recente oorsprong. Mogelijk heeft deze uitdrukking te maken met *rukken* in de zin van masturberen, maar harde bewijzen ontbreken hiervoor. Het zou dan vergeleken kunnen worden met andere uitdrukkingen die een handeling betreffen met taboekarakter, zoals *een scheet* en *een fuck*. *Maar zo'n advies stelt geen ruk voor* (De Volkskrant, 26-4-1993). *In veel clubs is gewoon geen ruk te beleven* (Humo, 27-5-1997). Passend bij een taboe-origine is de mogelijkheid om er **ene** voor te plaatsen (cf. Postma 2001): *Het interesseert me geen ene ruk wat jij te zeggen hebt* (RTL-4, 6-12-2000).

589. **rust in zijn kont hebben**: rustig zijn, **rust kunnen vinden**. Komt vooral voor met negatie, af en toe echter ook in positieve zinnen. *Van 't Hek had geen moment rust in zijn kont* (NRC, 22-5-1995).

590. **rust kunnen vinden:** met negatie geeft het een algemene rusteloosheid aan, evenals **rust in zijn kont hebben**, hoewel de onderhavige uitdrukking vaker betrekking lijkt te hebben op een zuiver geestelijke ongedurigheid.

591. **rust of duur:** disjunctieve NPU: *rust*. Meestal gebruikt in combinatie met een werkwoord als *hebben* of *kennen*. Een ziek verkouwen zwaarlyvig *Man is wel een duivel in huis en in zyn bed; vooral als het zulke vliegende Mercuriussen zyn als de myne, die geen rust noch duur hebben, dan in het koffyhuys, of in de Boterton* (Betje Wolf en Aagje Deken, Willem Leevend 4, 311). *Er was zulk een treffend contrast in de bezigheid van de vrouw op de ene en die van de man op de andere helft dat madame Van Tichelen geen rust of duur meer had [...]* (Willem Elsschot, Een ontgoocheling, 125). *I ao noe toch nooit rust of duur as i weg was* (Heins, Walcherse schetsen en vertellingen, 119). *Ik was in een' gestadigen angst en benaauwdheid, en had nergens rust of duur* (De werken van Jacob Haafner, dl 1, 298). Naast *geen rust of duur* komt ook voor *rust noch duur*.

592. **rusten of duren:** uiterst zeldzame werkwoordelijke variant van **rust of duur** hebben. [*D*]ie bose geest plaegt en ontrust mij soo geweldig, dat ick geen uur tusschen nagt noch dag rusten of duren kan (Johannes Duykerius, Het leven van Philopater [1691], 65).

593. **rusten voor/tot/eer:** ophouden met iets voor een gegeven tijdstip. In combinatie met negatie vormt deze uitdrukking een van de vele manieren om aan te geven dat een activiteit onverdroten voortgaat, vgl. bijv. **moe worden** + infinitief, **aflaten** + infinitief, en de modale infinitieven *te stuiten*, *te stoppen* etc. Als trigger van deze uitdrukking dient enigerlei vorm van negatie, doorgaans *niet*. *Wilhelmus en Elsje zullen niet rusten voor*

ze me ter verantwoording hebben geroepen (Karel van het Reve, Nacht op de kale berg, 173). *Vervolgens rust hij niet tot de desbetreffende vraag beantwoord is* (De Groninger Gezinsbode, 24-9-1997).

scalaire eindpuntuitdrukking: een uitdrukking die het eindpunt op een pragmatische schaal aanduidt (zie o.m. Fauconnier 1975, Horn 1989, Krifka 1995, Horn en Lee 1995, Rullmann 1996, Rullmann en Hoeksema 1997). Een voorbeeld: op een schaal van angst-wekkende figuren hoort de duivel traditioneel tot de top. Wanneer men dan voor de duivel (en z'n oude moeder) niet bang is, houdt dat in dat men ook voor figuren lager op de schaal niet bang is, en dus, per implicatie, dat men voor *niemand* bang is. Scalaire eindpuntuitdrukkingen kunnen doorgaans gemodificeerd worden door *zelfs*, dat als het ware impliciet aanwezig is in de uitdrukking zelf: *voor de duivel niet bang zijn* betekent eigenlijk *zelfs voor de duivel niet bang zijn*. Een belangrijke onderklasse van de scalaire eindpuntuitdrukkingen vormen de **mhu's** zoals *een knip voor de neus waard*.

594. in de **schaduw kunnen staan van:** scalaire eindpuntuitdrukking. Geeft de onvergelijkbaarheid van twee objecten of individuen aan. Vergelijkbaar met bijv. **het halen bij** of **kunnen tippen aan**. Een duidelijke NPU, met als triggers vnl. negatie, eventueel ook adverbialen als *zelden* en *alleen*. Voorkomens in vragen heb ik niet aangetroffen, maar lijken acceptabel. *Voor allroundschaatser Bart Veldkamp kan het komende EK in Heerenveen niet in de schaduw van de Elfstedentocht staan* (Trouw, 6-1-1997), *geen enkele van deze stations haalt een marktaandeel dat zelfs maar in de schaduw kan staan van de zwakste open zender* (Trouw, 31-8-1996), *maar het succes kon zelden in de schaduw staan van dat van de vooroorlogse geluidsfilms* (NRC, 16-9-1994). *Hoewel totaal anders van opzet en inzet, kan alleen Jack Kerouacs romancyclus, met*

boeken als *On the Road*, *Visions of Cody* en *Dharma Bums*, *in de schaduw staan van deze allerradicaalste verletterlijking van het leven* (De Groene Amsterdammer, 31-5-1995). Een variant met *waardig zijn* ipv *kunnen*: *men vindt onder deze Neger-Priesters Mannen zo vermaardt door de grootte en de menigvuldigheid hunner Wonderwerken, dat St. Gregorius Thaumaturgus of Pater Marcus d'Aviano niet waardig schynt om in hunne schaduw te staan* (Boekzaal der geleerde waerelt, dl 68, 1749, 658).

Het volgende voorbeeld bevat een eigenaardige versterking tot *in de verste schaduw*, waarin eenzelfde spatiële metafoor schuilgaat als in bijv. *in de verste verte: [...] omdat zij niemand kenden, die maar in de verste schaduw van heur broeder kon staan* (Jacob van Lennep, Klaasje Zevenster, deel 3, 131).

595. **scheet**: **mhu.** Zeldzame krachtterm. *Mijn naam gaat je geen scheet aan.* (Harry Mulisch, *De versierde mens*, 19).

596. kunnen **schelen**: zich gelegen laten liggen aan, onpersoonlijke variant van **geven om**, **zich bekreunen om**, etc., en behoort tot de grote groep van uitdrukkingen van **onverschilligheid**. Deze uitdrukking is een van de meest frequent voorkomende negatief-polaire uitdrukkingen van het Nederlands. In mijn materiaal bevinden zich 706 voorkomens van deze uitdrukking, waarvan 73% voorkomt in een negatieve zin, 15% in een vraagzin (meestal een vraagwoordvraag met als vraagwoord *wat*), 5% in het bereik van *weinig/minder*, 1% in een bijzin voorafgegaan door *zonder*, 1% in een retorische *alsof*-zin en 2% in een positieve context. Van die positieve voorkomens zijn de meeste combinaties met *wel*, die dienen als ontkenning van een eerder genoemde of gepresupponeerde negatieve bewering, vgl. *Dat kan u wél wat schelen. Mij kan het niet schelen.* (Simon Vestdijk, *De filmheld en het gidsmeisje*, 222). *Of*

nee, het kan me wel wat schelen. (A. Alberts, *Het zand voor de kust van Aveiro*, 16). Zelfs aan de positieve voorkomens herkennen we dus veelal het negatief-polaire karakter van deze uitdrukking.

Bij *kunnen schelen* zien we net als bij diverse andere uitdrukkingen van onverschilligheid dat het niet uitmaakt of men *niet* of *niets* gebruikt. *Het kan Achiël niet schelen* (Herman Teirlinck, *Het gevecht met de engel*, 456) heeft *niet*, terwijl *Het kon hem allemaal niks meer schelen* (Is. Querido, *De Jordaan*, 369) *niks* heeft, zonder dat het veel uitmaakt. Vraagzinnen, ongeacht of het nu ja/nee- of vraagwoordvragen zijn, hebben steeds een negatieve presuppositie. *Wat kunnen mij Trouwens al die wijven schelen?* (Herman Brusselmans, *Zijn er kanalen in Aalst*, 104) is een retorische vraag waarop het antwoord alleen 'Nee' kan luiden. Hetzelfde geldt voor *Kan het jou wat schelen wat er met mij gebeurt?* (Hugo Claus, *Belladonna*, 273). Eveneens retorisch met een negatieve presuppositie zijn voorkomens in *alsof*-zinnen: *Alsof het Nederland wat schelen kan dat men eenige auteurs besteelt!* (Mina Krüseman, *Mijn leven*, 2e deel, 183).

Een aantal contexten voor negatief-polaire uitdrukkingen ontbreken: comparatieven, bijzinnen bij superlatieven en universele kwantoren, en conditionele bijzinnen. Wanneer men zelf voorbeelden probeert te construeren is het resultaat matig tot slecht: **Ze betekent meer voor hem dan mij kan schelen, ?Het station is het mooiste gebouw dat mij wat kan schelen.* Wel acceptabel zijn voorkomens in bijzinnen afhankelijk van *de/het enige*: *De enige die me wat kon schelen was mijn vader* (Roald Dahl, *Daantje de wereldkampioen*, 54), waarschijnlijk omdat dergelijke bijzinnen dezelfde negatieve presupposities hebben als vraagzinnen of *alsof*-zinnen.

597. een **schijn of schaduw**: ook maar iets, hoe gering ook. Allittererend idioom,

tegenwoordig nauwelijks nog gangbaar. Het WNT heeft een heel vroege vindplaats uit de Nederlandse Historien van P.C. Hooft (N.H. 1127): *Wat doch hadden z'hem toegevoeght, dan eenen enkelen schyn oft schaaduw van gezagh?* Latere voorkomens zijn meestal negatief. *Hij zocht naar verscheiden kleinigheden, waarvan hij schijn noch schaduw kon vinden* (Gerrit Paape, De Bataafsche Republiek zo als zij behoort te zijn en zo als zij weezen kan [etc.], 16). *Wy zyn gereed, met alle onze Medepligtigen, met solemnelen Eede te bevestigen, dat gedurende de behandeling van deeze zaak, waar van wy aanleiders zyn geweest, aan ons geen schyn of schaduw is voorgekomen van eenig Complot ...* (Tweede deductie voor Jonker Onno Zwier van Haren, ter zyner noodwendige zuivering van de lasterlyke gerugten en imputatien, tegen hem verspreid en ingebragt, 47). De meest recente vindplaats in mijn materiaal van deze uitdrukking dateert van 1957: *Dan is er geen schijn of schaduw van bedrog meer te bewijzen* (Mr. A. Roothaert, Vlimmen's tweede jeugd, 647).

598. een **schim van**: negatief-polair predikaat, behorend tot de groep van uitdrukkingen van onvergelijkbaarheid, zoals *kunnen tippen aan*, in de **schaduw kunnen staan van**, e.d. Gewoonlijk gebruikt om aan te duiden dat iemand niet meer kan tippen aan zijn vroegere zelf. *Verhaegh was geen schim meer van de topspeler van weleer* (De Volkskrant, 20-9-1993). *Volendam was geen schim van de ploeg die PSV versloeg* (De Volkskrant, 25-1-1993). Ook vergelijkingen met anderen dan zichzelf komen voor: *Trouwens, die Kraaykamp is geen schim van zijn vader* (Loeks, 10-12-1996). Enigszins elliptisch doet het volgende voorbeeld aan: *Bombarda is nog geen schim van vorig seizoen* (Loeks, 12-11-1993), waar we dienen te lezen: *van de speler die hij het vorig seizoen was*. Overigens kan de uitdrukking ook worden

gebruikt om aan te geven dat de huidige versie van een persoon of team juist beter is dan een vorige: *Onder aanvoering van een perfect spelende captain Marc Delissen was het Nederlandse elftal geen schim meer van de ploeg die in februari in Pakistan tijdens een testserie over de knie werd gelegd* (De Volkskrant, 6-7-1993).

Op 36 voorkomens waren er 33 combinaties met *geen*, 2 met *maar*, en 1 voorkomen was positief: *Maar Jantje is een schim van zichzelf geworden* (De Volkskrant, 14-8-1993). *Nico was in die tijd nog maar een schim van zichzelf als sixties beauty* (De Volkskrant, 9-1-1993).

599. de **schoenen mogen poetsen van**: uitdrukking van onvergelijkbaarheid, net als bij voorbeeld *kunnen tippen aan*, het **halen bij**. *De sportmasseur had in het interview met Panorama onder meer gezegd dat Guus Hiddink nog niet de schoenen mocht poetsen van Cruyff of Michels* (Trouw, 12-6-1998). *Die lui van De Kast mogen niet eens de schoenen poetsen van Zita Swoon* (Nieuwsblad van het Noorden, 20-3-1999). Varianten van deze uitdrukking zijn te vinden in de volgende voorbeelden: *Daar mogen Hugo en Edward de schoenveters nog niet van vastmaken* (Loeks, 24-9-1996). *Van Scheppingen mag eigenlijk nog niet eens de schoenen strikken van de dertiger* (Nieuwsblad van het Noorden, 28-5-1997). De oorsprong van deze uitdrukkingen ligt in de bijbel, in het woord van Johannes de Doper: *Ik doop u met water, maar er komt een, die sterker is dan ik, wiens schoenriemen ik niet waardig ben te ontbinden; die zal u met den Heiligen Geest en met vuur dopen* (Lukas 3: 16). Nog dicht bij deze oorsprong blijft de volgende variant: *De menschen, die om onzen verdienstlijken landgenoot gegrinnikt hebben, waren wel heusch nauwelijks waard, dat zij zijn schoenzolen ontbonden* (Willem Kloos, Een daad van eenvoudige gerechtigheid, 112-113).

600. **de/een schoonheidsprijs verdienen:** in overdrachtelijke zin: uitblinken door elegantie. *Deze onderhandelingen verdienen geen schoonheidsprijs* (De Volkskrant, 13-1-1993). Kenmerkend voor het metaforische negatief-polaire gebruik is dat ook zaken, die gewoonlijk in het geheel niet in verband worden gebracht met het begrip ‘schoonheid’, zoals bestuurlijke beslissingen, in het geding kunnen zijn. *Als u mij vraagt, of dat de schoonheidsprijs verdient en of ik daarmee echt gelukkig ben, is mijn antwoord dat ik het graag anders had gezien* (INL 38 mwc). *Mevrouw Jansen, die een aantal zaken onduidelijk vond, zei dat de procedure naar haar mening geen schoonheidsprijs verdient* (idem). Naast verdienen wordt ook wel eens het predikaat *in aanmerking komen voor* gebruikt: *De eerste voetbalclub die dit seizoen zijn trainer onder dwang op straat zet komt daarom ook zeker niet in aanmerking voor de schoonheidsprijs* (idem).

601. **schrikken of verwrikken:** zich **verroeren**. Verouderd rijmidioom, te vinden in Winschootens Seeman (1681): *het en schrikt, nog en verwrikt niet: dat is, het wierd in het minste niet van zijn plaats bewoogen*. Hierbij is de betekenis van *schrikken* die van “met een ruk of schok van zijn plaats of uit zijn stand gaan” (cf. WNT s.v. *schrikken*). De uitdrukking zal wel weinig gebruikelijk geweest zijn, want het WNT vermeldt hem niet. Wel meldt het een vergelijkbaar idioom **verhikken of verwrikken** uit de Zaanstreek. Ook **verreppen of verroeren** is naar vorm en betekenis verwant.

602. **schromen:** aarzelen, **terugdeinzen voor**. Gewoonlijk wordt dit werkwoord gecombineerd met negatie en een infinitief-complement. Hoewel negatie niet absoluut verplicht is (op 100 voorkomens vond ik 6 positieve, verder 6 combinaties met een n-woord, 2 met *allerminst*, 1 met

zonder en 85 met *niet*. *O, uw veder schroomt niet ons tevens tot aan de deuren der slaapkamer dezer vorstelijke personen te voeren* (Lodewijk van Deysse, De scheldkritieken, 81). *Mannen als Huygens en Westerbaen schromen niet, om in hunne puntichten allerlei aardigheden te zeggen van dieven, die zullen worden gehangen* (J.A. Worp, De invloed van Seneca’s treurspelen op ons tooneel, 39). *Tannen onderzoekt de communicatie tussen mensen vanuit allerlei disciplines, en schroomt uitstapjes naar de historie en naar andere culturen allerminst* (Trouw, 20-11-1996). *Bij fouten van Menzo, afgezien van diens blunder in Auxerre, had Van Gaal nooit geschroomd het beestje bij de naam te noemen* (De Volkskrant, 11-3-1993). *[D]aarom schroomde ik het woord sociologisch er voor te gebruiken* (Annie Romein-Verschoor, Vrouwenspiegel, 166). Een Engelse negatief-polaire tegenhanger van dit werkwoord is *to scruple*: *Nixon did not scruple to order a cover-up*.

603. **shit:** recente ontlending uit het Engels. *Want ik ben alleen en ik geef geen shit* (Osdorp Posse, Osdorp Stijl). Een nog letterlijker vertaling zou zijn: *en ik geef niet een shit*, maar dat gaat in tegen de huidige syntactische regels van het Nederlands (zie ook Hoeksema 2002b voor het gebruik van *niet een* versus *geen*).

604. **sikkepit(je): mhu.** Een traditionele uitdrukking, variant van *snars*, *zier* etc. Tegenwoordig wat ouderwets. *Dat vrijdagse bakkertje kon hem geen sikkepit schelen* (Jaap ter Haar, Ernstjan en Snabbeltje uit en thuis, 50). *Geen sikkepit weten ze er van*. (J.W.F. Werumeus Buning, Ik zie, ik zie wat gij niet ziet, 73). *Dat verandert aan de zaak geen sikkepitje* (George van Aalst, De schoolfuif, 145). *Als je nou nog één sikkepitje gevoel hebt, dan laat je haar slapen* (Justus van Maurik, Papieren kinderen, 120).

605. **sinecure**: een gemakkelijke taak of onbeduidende zaak. *Het beschrijven van je personeel is geen sinecure* (Intermediair, 6-2-1995), *Een sinecure was het allerminst* (De Volkskrant 22-6-1993). *Schrijver zijn in Amerika is geen sinecure* (id, 20-3-1993). *Deze omstandigheid maakt het schrijven over twee nieuwe publicaties van hem allerminst tot een sinecure* (De Nieuwe Eeuw, 25-1-1947). Uit bovenstaande voorbeelden moge blijken dat deze uitdrukking alleen gebruikt wordt als predikaatnomen, meestal met een koppelwerkwoord, soms ook met werkwoorden als *maken*. Alleen in de oorspronkelijke betekenis van 'bijbaantje' kan deze uitdrukking ook positief worden gebruikt: *Het consulaat was voor hem een leuke sinecure*. Tevens vervalt dan de verplichting om de uitdrukking als predikaat te gebruiken: *Men zocht voor hem een lucratieve sinecure. Dankzij een lucratieve sinecure behoefde hij geen staatspensioen*.

606. **sjoege: benul**, kennis; antwoord. Volgens Van Dale mogelijk afkomstig van het Hebreeuwse *sjagach*, dat nauwkeurig waarnemen betekent. Een variant is *sjoechem*. Hoewel de uitdrukking uit het Bargoens stamt, wordt hij tegenwoordig vrij algemeen gebruikt, vooral in de combinaties *sjoege hebben van* (benul hebben van, verstand hebben van) en *sjoege geven* (een antwoord geven, reageren). De oudste vindplaats in mijn materiaal is A.M. de Jongs Notities van een landstormman, blz. 268 (gebaseerd op stukken in Het Volk uit 1917-1918): *Die hebben d'r geen sjoege van, die linkmiechels*. De uitdrukking *sjoege hebben van* komt 17x voor in mijn materiaal, waarvan 16x in een negatief-polaire omgeving (meestal in combinaties met *geen*), en 1x positief: *'Andriessen. Jij hebt er sjoege van,' zei Jacobs* (Jip Golsteijn, 1 met stip, 20).

Van *sjoege geven* zijn er meer vindplaatsen (44), waarvan 42 negatief, meestal in combinaties met *geen* (39):

Tot mijn genoeg geeft de kastelein geen sjoege (Johnny van Doorn, Gevecht tegen het zuur, 95). *Ik wou 'm anspreke, maar toe die geen duit sjoege gaf, kreeg ik ineens zoo'n ijskoud, onverschillig gevoel over me lijf...* (Herman Bouber, De Jantjes, 79). *As jullie nou maar geen sjoege geven* (Theo Thijssen, Egeltje, 56) *'k Heb er eiges nooit van gehoord, maar al had ik het wel gewete, dan zou'k toch geen sjoeg gegeve hebbe* (Willem van Iependaal, Polletje Piekhaar, 138). *We hebben gezegd laten we er eens heenlopen en een grap over de melkboer maken en kijken of ze sjoege geeft* (Rinus Ferdinandusse, Als je nog eens wat weet, 127). *Ze het je nou sjoege genoeg gegeve* (Herman Bouber, Zeemansvrouwen, 30). De variant *sjoechem* is uiterst zeldzaam: *Natuurlijk geeft-ie geen sjoechem...* (Morris en Goscinnny, Lucky Luke - De premiejager, 19).

607. **de slaap kunnen vatten**: in slaap kunnen vallen. *De sjah was zo getroffen door het antwoord van tante Pollewop dat hij gedurende verschillende nachten de slaap niet vatten kon* (Godfried Bomans, De onsterfelijke Pa Pinkelmans, 71). *Mijn hoofd was nog te vol van het voorval met den officier, dan dat ik den slaap zoude hebben kunnen vatten* (Jacob Haafner, Reize in eenen palanquin, 161). *Omdat Ira de slaap moeilijk kon vatten, liet haar vader de deur van haar slaapkamer op een kier* (Nausicaa Marbe, Mândraga, 14). *Want op de een of andere manier duurde het heel lang voor hij de slaap kon vatten* (J.R.R. Tolkien, De hobbit, 54). *Arend Michiel, die de slaap maar half vatten kan, ligt daarover na te denken* (Fenand van den Oever, Brood uit het water, 96). *Heeft u vannacht de slaap kunnen vatten?* (Radio 1, 7-4-1999). Zonder *kunnen* komt deze uitdrukking niet voor: **Fred vatte de slaap niet*. Voor een ander geval van negatief-polaire insomnia, zie **kunnen slapen van**.

608. **slag: mhu**, ook maar iets. Net als *een klap* en *een ruk* behoort het tot een kleine groep van naamwoorden die snelle heftige acties aanduiden en die gebruikt kunnen worden om een minimale hoeveelheid aan te duiden. Het minimale karakter zit hem wellicht in oorsprong in de korte tijd die snelle bewegingen in beslag nemen. *Ik voer geen slag meer uit* (Willy van der Heide, Drie jongens op een onbewoond eiland, 156).

609. kunnen slapen van: de **slaap niet kunnen vatten** vanwege. *Pappa, ik kan niet slapen van dat lawaai, zei Alissa op slaperige toon* (Peter Andriessse, Zuster Belinda en het geheim van dokter Dushkind, 111). *Dokter, ik kan niet slapen van de buikpijn* (Hannes Meinkema, En dan is er koffie, 85).

610. **slapende honden wakker maken**: ongewenste aandacht op zich richten. Vooral gebruikt in combinatie met gebiedende wijs, het hulpwerkwoord *moeten*, soms ook *willen* en andere modale elementen. *Je moest geen slapende honden wakker maken* (Jules Deelder, Drukke dagen, 340). *De politici doen er alles aan om geen slapende honden wakker te maken* (De Volkskrant, 16-4-1998). *Slapende honden wakker maken is in niemands belang* (Trouw, 31-1-2003). Zonder modale elementen is deze uitdrukking niet negatief-polair: *Maar met hun onderling gekibbel maken de zandwinners slapende honden wakker* (ibidem, 1-8-1998). *Zo vindt de VVD dat Mulder slapende honden wakker maakt* (ibidem, 18-9-1999). Een minder gebruikelijke variant op de uitdrukking is *slapende honden wekken*: *De meeste voorzitters vinden nog steeds dat Van den Herik geen slapende honden had moeten wekken* (ibidem, 11-4-1998).

611. **snars: mhu**, iets. De etymologie van deze uitdrukking is in nevelen gehuld. *Arie verstond zowat geen snars van dat neusklankige Amerikaans* (Willy van der

Heide, Avonturen in de Stille Zuidzee, 138). *Ik geloof geen snars van wat je zegt* (Annie van den Oever, De broer van God, 144). *Dat [...] kon toen niemand, en de ontwerpers in de laatste plaats, een snars schelen* (De Volkskrant, 31-7-1993). *Want van die katteogen had hij in den beginne geen snars begrepen* (F. Bordewijk, Bij gaslicht, 50). *Snars* is een wat beschaafdere variant van taboe-NPUs als *bal*, *zak*, *flikker* etc., beschaafder wellicht ook omdat zijn etymologie niet meer te achterhalen is. Verder geldt voor deze uitdrukking ook wat over een aantal vergelijkbare uitdrukkingen kan worden opgemerkt: dat hij kan worden voorafgegaan door *ene* (*Daar heb ik nooit ene snars van geloofd*) en door *ook maar*: *Denk je, dat zoiets me ook maar een snars kan schelen?* Deze uitdrukking wordt vooral in combinatie met cognitieve werkwoorden zoals *geloven*, *begrijpen*, *snappen*, etc. gebruikt (zie Hoeksema 1997).

612. **snik**: goed snik, bij zijn verstand. Een zeldzame korte variant van **goed snik**. *Je lijkt wel niet snik!* (Willem van Iependaal, Lord Zeepsop, 249). *Vroeger woonde er in onze buurt een jongen die niet helemaal snik was* (Hugo Raes, De vadsige koningen, 87).

613. **sodeflikker: mhu**. Zeldzame contaminatie (blend) van **sodemieter** en **flikker**. Endt (1972) meldt ook *sodemekraai* en *sodemelaars* als "speelse vervormingen" van *sodemieter*. Bij *laars* kan aan een contaminatie van *geen sodemieter* en *geen laars* gedacht worden (zie **laars**).

614. **soep kunnen koken/maken van**: minder bekende variant van **chocola kunnen maken van**. *Dat waren de klankmassa's waar Vestdijk geen soep van kon koken* (Nieuwsblad van het Noorden, 2 mei 1997). *Het komt uit mijn liefdesroman Verkeerde Nachten, maar heeft een*

definitie waar niemand soep van kan maken (SUM, oktober 1996).

594. de **soep wordt zo heet gegeten als ze wordt opgediend**: eigenlijk is dit een spreekwoord, maar vele varianten zorgen ervoor dat de uitdrukking het karakter van een negatief-polair idioom heeft gekregen. De bijzin met *als* is niet verplicht. Het naamwoord *soep* wordt soms voorafgegaan door een adjectief. Als triggers treden op: *niet*, met 19 van 36 gevallen (53%), *nooit* met 8 gevallen (22%), *minder* met 5 gevallen (14%), vraagzinnen met 3 gevallen (8%) en *zelden* met 1 gevallen (3%). *Bedenk dat de soep nooit zo heet gegeten wordt, als ze wordt opgescheept* (Jan Cremer Sr., *Op de fiets de wereld in*, 173). *De empiristische soep wordt kennelijk niet zo heet gegeten als zij ten tijde van Carnap werd opgediend* (H.J. Verkuyl in *De Nieuwe Taalgids*, 1977, 561). *Het klinkt allemaal behoorlijk haatdragend, maar de soep wordt zelden zo heet gegeten als hij wordt opgediend* (Trouw, 18-2-2004). *De christelijke soep wordt ongetwijfeld niet zo heet gegeten als hij wordt opgediend* (Elsevier, 3-2-2007). *De soep wordt minder heet gegeten dan ze door Duivesteijn en Van 't Riet wordt opgediend* (Nieuwsblad van het Noorden, 12-2-2000). *Wordt de soep ook zo heet gegeten, denkt u?* (Radio 1, 12-4-2002).

615. veel **soeps**: veel bijzonders. Variant van *veel zaaks*. Huizinga (1994: 535) verklaart deze uitdrukking als volgt: "'Soep' (ook: snert) heeft vaak de betekenis van iets minderwaardigs. Vgl. in de soep lopen. Daarom ook: niet veel bijzonders zijn. Kan ook een verbastering zijn van 'zaaks,' dus: niet veel zaaks zijn." Een dergelijke uitleg geeft ook het WNT, s.v. *soep*. *Het is nog niet veel soeps hoor, gewoon wat ideetjes* (Martin Bril en Dirk van Weelden, *Arbeidsvitaminen*, 23). Als trigger fungeert voornamelijk *niet*. In mijn bestand komt slechts één andere voor, *nooit*: *Computers in het basisonderwijs*,

dat is nooit veel soeps geweest in Nederland (De Volkskrant, 13-3-1993).

Topicalisatie is mogelijk, maar scrambling niet: *Veel soeps is het niet. *Het is veel soeps niet*. De onmogelijkheid van scrambling deelt deze uitdrukking met andere indefiniete predikaten.

I.t.t. *weinig zaaks* ben ik *weinig soeps* niet tegengekomen, al klinkt me deze uitdrukking niet al te slecht in de oren.

616. het **sop is de kool waard**: de zaak is waard dat men er kosten of moeite aan besteed. Meestal met ontkenning gebruikt maar ook andere combinaties komen voor. *Die om dees luchtigh' eer zijn leden niet en spaert / Is geck. Want seker, 't sop en is de kool niet waert* (Anna Visscher, *Gedichten*, dl 1, 123). *President, ik stel u op den voorgrond dat het sop de kool niet waard is* (F. Bordewijk, *Karakter*, 220). *[W]as dat sop dan de kool wel waert?* (E. Wolff en A. Deken, *De historie van mejuffrouw Sara Burgerhart*, 509). *"Het sop is de kool nauwelijks waard," gaf politierechter P. Bender zijn mening over de zaak.* (Algemeen Dagblad, 10 juni 2008).

617. **sou: mhu**. Minimale hoeveelheid geld, genoemd naar een voormalige Franse munt. Wordt ook in het Frans nog als *mhu* gebruikt, vgl. bijv. het volgende voorbeeld uit *Le Monde*, 7-2-1994: *Lionel, seul et sans un sou en poche, avait choisi d'aller à Béziers*. In tegenstelling tot **centime**, dat in het Nederlands alleen gebruikt wordt als er verwezen moet worden naar Frans geld en Franse omstandigheden, kan *sou* ook worden gebruikt voor Nederlandse situaties en Nederlands geld. *De hele branche schreeuwt inderdaad moord en brand dat ze geen sou verdient* (De Volkskrant, 27-2-1993).

618. een **spaan heel laten/blijven van: mhu**. Naast **spaan** komt ook **spaander**

voor. Bij *heel blijven* fungeert een *spaan* als subject, bij *heel laten* als object. Voorbeelden: *Van zijn eerste verhaal [...] is geen spaander heel gebleven* (Hélène Nolthenius, Geen been om op te staan). *Gullit laat van de vertoningen van het Nederlands elftal geen spaan heel* (Voetbal International, 3-8-1994). *De rechters lieten geen spaan heel van de argumentatie van de aanklager* (De Volkskrant, 20-1-1995). Hoewel ik alleen voorkomens met *geen* als trigger ben tegengekomen, zal het scala aan triggers waarschijnlijk vrij breed zijn, zoals gebruikelijk bij dit soort uitdrukkingen.

619. **spat(je): mhu**, ook maar iets, ook maar een beetje. *Natuurlijk, maar ik begrijp geen spat van je verhaal* (C.J. Kelk, De dans van jonge voeten, 254). *En in huis voert ze geen spat meer uit* (Til Brugman, De zeebruid, 61). *Spat* wordt tegenwoordig vooral gecombineerd met predicaten die een verandering aanduiden, met name het werkwoord *veranderen* zelf, *spatje* daarentegen met substantieven: *Geen spatje regen, geen spatje verf* etc.

620. **spek**: in het WNT worden een aantal negatief-polaire idiomen met dit woord genoemd, zoals *spek met iets in het vat hebben* 'er mede gebaat zijn' (Zuid-Nederlands). Het WNT citeert als vb. *Wat spek hebben wij daarmee in 't vat?* (De Westvlaming, 23-11-1929). Zelf heb ik geen vindplaatsen hiervan. Een ander idioom is *hier is voor X spek* 'hier is voor X iets te halen' (volgens het WNT niet meer in gebruik). Als variant op *zich de kaas van het brood laten eten* vermeldt het WNT *het spek van zijn bord laten halen* (opnieuw een Zuidnederlandse uitdrukking).

621. ergens een **speld tussen krijgen**: **mhu**, kunnen tornen aan de logica van een redenering. Meestal in combinatie met *kunnen*, nog vaker in de vorm van een modale infinitief. *Nergens een speld tussen*

te krijgen, dacht ik (Joop van den Broek, Thriller voor twee camera's, 172). *Maar ik kon er geen speld tussen krijgen* (Simon Carmiggelt, Fluiten in het donker, 85).

622. **spie: mhu**, minimale hoeveelheid geld. *Spie* is bargoens voor cent. *Geven ze geen spie voor...Stella*. (Willem van Iependaal, Lord Zeepsop, 417).

623. **spier(tje): mhu**. *Een man in wie geen spier kwaad stak, eerlijk, rechtuit*. (Toon Kortooms, Mijn kinderen eten turf, 47). *Hoewel er geen spiertje licht te zien was geweest*. (George van Aalst, De bengels van III-b, 221).

624. een **spier vertrekken: mhu**. Minimale verandering van gelaatsuitdrukking. In tegenstelling tot de Engelse *NPU move a muscle* gaat het hier dus vooral om de gelaatsspieren, en drukt de uitdrukking samen met de negatie een toestand van (uiterlijke) onaangedaanheid uit. *Hij vertrok geen spier van zijn gezicht* (Judicus Verstegen, De revoluties, 75). *Niemand hoeft eraan te twijfelen dat Mikkelsen daartoe in staat is, zonder een geluid te maken, zonder dat zijn melige gezicht een spier vertrekt* (Willem Frederik Hermans, Nooit meer slapen, 126).

625. **sporen**: in orde zijn, ze allemaal op een rijtje hebben. *Oke... je hebt mensen die niet helemaal sporen, en mensen die sporen helemaal NIET, en dit is er 1 van* (<http://www.richardvanmeerten.nl/>..). *Mensen die dit lezen zullen denken: die vent spoort niet* (Trouw, 16-10-2004). *Die bartels spoort voor geen meter* (posting op www.retecool.com, 13-6-2002). Niet te verwarren met de uitdrukking *sporen met* in de betekenis van 'overeenkomen met' die niet negatief-polair is en ook niet vooral op mensen betrekking heeft, vgl. *Dit beeld spoort niet met de werkelijkheid*. Negatief-polair *sporen* is vrij nieuw en nog sterk voorbehouden aan informeel taalgebruik. De 12de druk van Van Dale's

Groot Woordenboek uit 1992 heeft deze betekenis nog niet.

626. te **spotten vallen met**: onbelangrijk of zwak zijn. Meestal gebruikt in combinatie met negatie: *Met Liechtenstein valt niet te spotten, ook al is het nog zo klein* (De Volkskrant, 10-6-1995). In tegenstelling tot diverse andere constructies van dit type met modale infinitieven (zoals *te verkroppen/ kunnen verkroppen, te rijmen/ kunnen rijmen met*) kent deze uitdrukking geen variant met *kunnen*: **kunnen spotten met*. Wel is het mogelijk om het bovenstaande citaat te herformuleren als *Liechtenstein laat niet met zich spotten*.

627. ergens in **spugen**: met negatie: iets lekker vinden. Een typisch geval van understatement door litotes. Stoett (1923) geeft dit idioom met enkele vindplaatsen van rond 1900. Het komt me voor dat de uitdrukking niet meer gangbaar is. *Nou, Trui, die spuugt ook niet in d'r gloassie* (Justus van Maurik, Toen ik nog jong was, 105). *En in een slokkie, daar spoog ie ook niet in, van 'n ander z'n cente* (M.J. Brusse, Boefje, 52).

staan te juichen: zie onder *staan te juichen*.

628. **steek**: **mhu**. Volgens het WNT werd deze uitdrukking in eerste instantie gebruikt in combinatie met (*kunnen*) *zien*, en de betekenis zou dan zijn 'een punt.' Overigens geeft het WNT geen argumenten voor deze veronderstelling. Dit gebruik komt al voor in het Mnl, vgl. bijv. het voorbeeld *Ken zye niet een steke* "Ik zie geen steek", uit Spelen van Cornelis Everaert, 90. Het WNT noemt in dit verband ook een idioom *geen steek door zijn neus zien*. Vervolgens ("bij overdracht", aldus het WNT) werd *een steek* ook gebruikt bij werkwoorden als *begrijpen, weten* etc. Combinaties met werkwoorden als *doen, uitvoeren* e.d. ziet

het WNT daarentegen als ontleend aan het naaien. Of dit juist is valt moeilijk nog vast te stellen, en de alternatieve hypothese, dat het analogische gebruik bij *begrijpen, weten* etc. zich heeft uitgestrekt tot *doen* e.d., lijkt even waarschijnlijk.

De verzameling triggers is niet ruim bemeten. In mijn bestand met 79 voorkomens is 97% gecombineerd met *geen*, voorts 2% in vragen en 1% gecombineerd met *nooit*. De uitdrukking wordt aangetroffen met uitdrukkingen van **onverschilligheid**, cognitiewerkwoorden zoals *snappen*, en relatief vaak met comparatieven (ruim 28%) van de voorkomens in mijn materiaal), en wel met name *verder* en *wijzer*. Verwant hieraan zijn combinaties met *vooruit, vorderen, of opschieten* (samen 11%), vgl. de gelijkwaardigheid van *geen steek verder komen, vooruitkomen, vorderen, opschieten*. In de meest recente voorkomens uit mijn bestand (25 uit de jaren 1990) is de tendens nog sterker: 52% combinaties met *wijzer/verder*, en 16% met *opschieten, vorderen, vooruit*, een duidelijk teken van toegenomen semantische specialisatie. Voorbeelden: *Verzin maar iets, het interesseert me werkelijk geen steek* (Ab Visser, Het kind van de rekening, 63). *En nog zijn de 300 werknemers geen steek wijzer* (Nieuwsblad van het Noorden, 23-8-1997). *Gaat het jou een steek aan, wat er in iemand anders zijn koffer zit?* (Willy van der Heide, Tumult in een toeristenhotel, 85). *De mens is sinds de Middeleeuwen geen steek opgeschoten* (Trouw, 19-11-1996).

629. een **steen op de andere**: om totale vernietiging van bouwwerken aan te duiden, wordt er gezegd dat er geen steen meer op de andere meer staat. *Er stond geen steen meer op de andere!* (Jules Deelder, Modern Passé, in: De dikke van Deelder, 200). *Geen steen bleef op de andere, geen heilig huisje overeind* (Fleur Bourgonje, Spoorloos, 25). *Wel dreigde hij nog met zijn vloot terug te keren om de*

stad te bombarderen tot er geen steen op de andere bleef, als het door hem ingestelde stadsbestuur ook maar een haar gekrenkt zou worden (Nederlandse Historiën, 1991, 174).

630. te **stelpen**: te **stuitten**, te **stoppen**. Vooral gezegd van zaken die stromen (bloed en tranen bijv.) of die niet letterlijk bewegen. *Het leed was niet te stelpen* (De Volkskrant, 6-9-1993). *De informatie-stroom is niet te stelpen* (www.telebyte.nl).

631. een **ster**: **reet**, achterwerk. Informele jongerentaal. Net als *reet* kan dit woord als een versterkende polaire uitdrukking worden gebruikt. *Het heeft er dus geen ster mee te maken dat mn videokaart het niet aankan* (www.gamelux.nl, 15-2-2004). *Justice was echt geen ene ster aan trouwens* (www.last.fm, 19-12-2008).

632. **stervenswoord(je)**: **woord**, hoe onbetekenend ook. Komt niet voor in het WNT, wel is er een Duitse tegenhanger *Sterbenswort*, zoals in het volgende voorbeeld uit Heinrich Heine's Deutschland - Ein Wintermärchen:

*Er hatte aus der Oberwelt
Seit vielen, vielen Jahren
Wohl seit dem Siebenjährigem Krieg
Kein Sterbenswort erfahren.*

Deze in het Duits tamelijk gewone uitdrukking is in het Nederlands uiterst zeldzaam. *Ook had ze zich met geen stervenswoordje bij soeur Clothilde over hun koeioneren beklaagd* (Til Brugman, De Zeebruid, 41).

633. **stijl**: **manier van doen**. Negatief-polair, bij gebruik als predikaatnomen. *Goedkoop voor de bühne spreken en in de praktijk meelopen is geen stijl* (<http://www.maxvandenbergh.nl/>). *[H]et is geen stijl om je stadsgenoten zo voor het blok te zetten* (<http://www.muideninfo.nl/>).

634. te **stillen**: stilbaar, gestild/gelest kunnende worden. Net als *stilbaar* heeft te *stillen* een voorkeur voor negatieve zinnen en *nauwelijks/amper*. *Hiddink zag in Team Holland de mogelijkheid bij uitstek om de kennelijk nooit te stillen geldhonger in dienst te stellen van de sportieve noodzaak tot rust* (Trouw, 19-2-1998). *De niet te stillen dorst echter blijft* (Godfried Bomans, Dagboek van Rottumerplaat, 779).

635. **stilstaan bij iets**: iets beseffen, zich iets realiseren. Alleen in deze psychologische betekenis is de uitdrukking negatief-polair. Zeer nauw verwant hieraan is een gebruik waarbij de uitdrukking verwijst naar een rustpauze in de voortgang van een beschrijving of betoog: *Thans, gemeenteleden, moeten we even stilstaan bij het lot van de zeven dwaze maagden*. Zoals het voorbeeld al laat zien, is dit gebruik echter niet negatief-polair. Onpersoonlijke passieven zijn doorgaans van dit type: *Ook wordt stilgestaan bij de besluitvorming rond de Oosterschelde in het kabinet Den Uyl* (De Volkskrant, 1-2-1993). Daarentegen zijn goede voorbeelden van het negatief-polair gebruik: *Ik heb daar geen moment bij stilgestaan (= ik heb me dat geen moment gerealiseerd, ik heb daar geen moment aan gedacht*, De Volkskrant 29-4-1993). *Misschien staat u er niet zo vaak meer bij stil, maar onze samenleving is opgebouwd rond eten* (UK, 10-12-1998). *Ik heb daar nooit zo bij stilgestaan* (Nico Scheepmaker, Cruyff, Hendrik Johannes, fenomeen 1947-1984, 112).

636. **stilzitten**: zich **verroeren**, in overdachtelijke zin: activiteiten ontplooien. *Maar ook de roomsche geestelijkheid zat niet stil* (E.J. Diest Lorgion, Hubertus Duifhuis, een tafereel uit den tijd der kerkhervorming, 121), *de minister heeft niet stilgezeten* (Nieuwsblad van het Noorden, 25-7-1998).

637. onder **stoelen of banken steken/schuiven**: verhullen, heimelijk houden. Deze uitdrukking, die behoort tot het disjunctieve type (vgl. ook bijv. *van toeten of blazen weten, op of om kijken*) is in hoge mate gericht op negatieve contexten: van 167 voorkomens stond maar liefst 97% in een negatieve zin; verder 1% voorkomens in bijzinnen ingeleid door *zonder*, 1% in het bereik van *zelden* en 1% combinaties met *nauwelijks*. *Interessant is hierbij dat Nekrasov zijn eigen financiële onbetrouwbaarheid niet helemaal onder stoelen of banken stak* (Karel van het Reve, *Geschiedenis van de Russische literatuur*, 321). *De heer Woeste, hij, steekt het onder stoelen noch banken, dat het zijn vurigste wensch is* (Karel van de Woestijne, *Verzameld journalistiek werk*, 7e deel, 24). *Maar dat valt te herleiden uit Steve Millers nooit onder stoelen of banken gestoken bewondering voor de Beatles* (Bert Jansen, *Popstukken*, 49). *De meeste toehoorders waarden mijn opvattingen en ik zal ze dan ook nimmer onder stoelen of banken steken* (Weekend, 5-9-2001). *De vrees hiervoor wordt door niemand onder stoelen of banken gestoken* (Willem Walraven, *Eendagsvliegen*, 241). *Ik heb er tenminste goede hoop op, antwoordde de novice, zonder haar blijdschap onder stoelen of banken te steken* (Alexandre Dumas, *De drie musketiers*, 390). *Cabaretier Youp van 't Hek steekt zijn liefde voor Groningen en in het bijzonder de Groninger studenten zelden onder stoelen of banken* (De Groninger Gezins-bode, 1-7-1998). *Hij stak zijn bevreemding nauwelijks onder stoelen of banken* (Hélène Nolthenius, *Geen been om op te staan*, 23).

De variant met *schuiven* i.p.v. *steken* is tamelijk zeldzaam. Ik heb slechts de volgende twee gevallen kunnen vinden: *Maar evenmin schoof hij zijn oordeel omtrent de andere kerken en sekten onder stoelen of banken* (De Nieuwe Taalgids XII, 1918, 133). *De blonde actrice Gwyneth Paltrow schuift het niet onder*

stoelen of banken dat ze haar vriendjes steeds binnen een paar weken uitput (Spits, 15-10-2001).

Hoewel de uitdrukking doorgaans een disjunctieve vorm heeft, komen af en toe ook conjunctieve varianten voor. Vergeleken met de 167 voorkomens met of vormen de 6 met *en* echter een duidelijke minderheid. *En het zou mij zeer van u tegenvallen, indien gij het onder stoelen en banken ging steken, dat X. in uw ogen een verwerpelijke knoeier is* (Jan Greshoff, *Zwanen pesten*, 170). *De vader heeft zijn voorkeuren en steekt die niet onder stoelen en banken* (C.J. Kelk, *Ik kéék alleen*, 100).

638. met een **stok**: scalaire uitdrukking. *Hij is met geen stok de deur uit te krijgen* (Mien van 't Sant, *Aukeshoftrilogie*, 373). Meestal wordt *met geen stok* gebruikt in combinatie met een werkwoord als *krijgen* of *wegslaan* om aan te duiden dat iemand zich niet van zijn plek wenst te verroeren. De bijwoordelijke bepaling *met een stok* duidt in negatieve contexten een zeer hoge mate van onverzettelijkheid of onbeweeglijkheid aan. Het is dus geen uitdrukking van minimale hoeveelheid of mate, maar juist van maximale mate. Ook het Engels kent dergelijke uitdrukkingen om onverzettelijkheid aan te duiden, zoals *wild horses: Wild horses couldn't drag me to that party*. Het Nederlands kent nog het vergelijkbare *met tien paarden*. *Bij geboortes ben ik met geen stok weg te slaan* (Monika van Paemel, *De vermale-dijde vaders*, 177), *ze krijgen mij met geen stok meer op het veld* (Nieuwsblad van het Noorden, 19-3-1998). Hoewel *met geen stok* veruit de meest voorkomende vorm is waarin de uitdrukking *met een stok* zich voordoet, kan men ook wel gebruik zonder interne negatie mogelijk achten: *Zij waren geen van allen met een stok naar college te krijgen*. Groot is het aantal mogelijk-heden echter niet: vragen, conditionele zinnen e.d. lijken als context uitgesloten: *#Krijg je hem met een stok naar bed? #Als je haar met een stok naar de kerk krijgt, eet ik mijn*

hoed op. Alleen een letterlijke betekenis is hier nog denkbaar.

639. **stom woord: mhu**, ook maar iets, ook maar een woord. *Ik zeg geen stom woord meer* (Herman Heijermans, Beschuit met muisjes, 1566). *Een tijdlang staarde hij zonder een stom woord te zeggen voor zich uit* (Koos van Zomeren, Haagse Lente, 154). Het gebruik van *stom woord* als idiomatische variant van *woord* lijkt een soort negatieve tegenhanger te zijn van het Zuidnederlandse **een gebenedijd woord**, of het algemeen-Nederlandse **een zinnig woord**, zoals het Engels naast *I couldn't see a damn thing* ook heeft *I couldn't see a blessed thing*. Zowel het negatieve als het positieve adjectief is niet meer dan een ornament en draagt niet of nauwelijks bij aan de betekenis.

640. aan de **straatstenen kwijt kunnen/raken**: verkoopbaar zijn. Naast *kwijt kunnen/raken* komt ook *slijten* voor. Gaat vrijwel steeds gepaard met *niet*, een enkele maal ook met *nauwelijks*. Bij vragen is een negatieve implicatie noodzakelijk: vgl. *Ik betwijfel of we deze boeken ooit aan de straatstenen kwijt zullen kunnen* met **Ik ben benieuwd of we deze boeken aan de straatstenen kwijt kunnen*. Dit idioom is een **scalaire uitdrukking**.

641. **streep: mhu**: ook maar iets, ook maar een beetje. *En die vent, geen streep veranderd, was terug in zijn oude vaderland* (Trouw, 20-3-1999). *Daarmee had hij me drie volle jaren aan het lijntje, zonder dat ik een streep verder kwam* (Mr. A. Roothaert, Doctor Vlimmen, 99).

642. een **streng recht trekken**: mhu, iets uitvoeren. Den Eerzamen (1918: 145) vermeldt deze indertijd op Goeree en Overflakkee gebruikte uitdrukking en geeft als voorbeeld: *Hij heeft nooit een streng recht getrokken*.

643. **strikt noodzakelijk**: absoluut nodig. Hoewel de woorden **strikt** en **noodzakelijk** zelf geen negatief-polaire uitdrukkingen zijn, is hun combinatie dat wel. Deze uitdrukking komt voor in negatieve zinnen, conditionele zinnen, en vooral in comparatiefzinnen. Een voorbeeld van de laatste categorie is te vinden in het volgende citaat, uit het Arbo-besluit: *In ruimten waarin de arbeid, bedoeld in het tweede lid, eerste volzin, wordt uitgevoerd, mogen stoffen in geen grotere hoeveelheden aanwezig zijn dan voor de bedrijfsvoering strikt noodzakelijk is*.

644. een **strobreed in de weg leggen**: hinderen. Een typische **mhu** met een breed scala aan triggers. *Politie en justitie in Nederland hebben Kai Esser nimmer een strobreed in de weg gelegd* (Bart Middelburg, De dominee), *we hebben haar geen strobreed in de weg gelegd* (Simon Vestdijk, Puriteinen en Piraten). *Wie zou haar daarbij een strobreed in de weg leggen, wie zou het wagen om een hand te heffen tegen de arme kleine Asa?* (Renate Dorrestein, Een nacht om te vliegeren). Varianten van deze uitdrukking zijn *een haarbreed in de weg leggen* en *een handbreed in de weg leggen*, allebei aangetroffen in Jo van Ammers-Küller, De Opstandigen. Of dit bona fide varianten zijn, of uitglijders van de pen van Van Ammers-Küller, kan ik zonder verdere vindplaatsen niet vaststellen. De Volkskrant op CD-ROM heeft enkele malen *een duimbreed in de weg leggen*, bijvoorbeeld in de zin *In alle talkshows wordt Menem geen duimbreed in de weg gelegd* (13-5-1995). Verder vond ik eenmaal *strohalm* in plaats van *strobreed*: *Laat ik er dadelijk bijvoegen, dat niemand mij in het Leesmusem, waar ik dikwijls mijn vrije uren doorbracht, ooit een strohalm in den weg heeft gelegd* (Aletta Jacobs, Herinneringen, 67). In oudere teksten overheerst *een stro in de weg leggen*, vgl. bijv. *niemand zal er aan*

denken, u een stroo in den weg te leggen (Jacob van Lennep, Elizabeth Musch, 121). De oorspronkelijke, en enig logische, vorm van de uitdrukking is *een stro in de weg leggen*. Immers, een strootje kan gezien worden als een minimale belemmering, terwijl een afstandsmaat als strobreed weliswaar geschikt is voor werkwoorden van beweging (zoals *een strobreed wijken*), maar niet als object van *in de weg leggen* (Hoeksema 2002b).

645. de/zijn **strot uit krijgen**: kunnen zeggen of zingen, kunnen **uitbrengen**. *Ik krijg die afgelebberde ouwe nummers m'n strot niet meer uit* (Gerben Hellinga, Mensch durf te leven, in: Drie theaterstukken, 246). *Woorden als gemak en voordeel kunnen techneuten nauwelijks uit hun strot krijgen* (De Volkskrant, 29-3-1993).

646. door de/zijn **strot krijgen**: kunnen drinken, drinkbaar achten. *Hij kreeg de sportdrank 'niet door de strot'* (De Volkskrant, 16-8-1993). *Nog triester is het gesteld met het immer gestoofde middageten dat geen normaal mens door de strot krijgt* (Humo, 23 maart 1999).

647. te **stuiten**: in toom te houden. Lid van de uitgebreide klasse van negatief-polaire modale infinitieven. Vgl. ook *onstuitbaar* dat als een morfologische NPU kan gelden, wegens het ontbreken van het basiswoord *stuitbaar* (zie ook Van der Wouden 1995b voor een bespreking van dergelijke *on*-woorden). Er is een sterke voorkeur voor negatie als trigger: van 33 voorkomens was 85% (28) in combinatie met *niet*, 6% (2 stuks) met *geen* en 9% (3 stuks) met *nauwelijks* of *amper*. *Zijn opmars is niet te stuiten* (De Volkskrant, 19-1-1993). *Sinds diens tussentijdse transfer is de ploeg van manager Alex Ferguson nauwelijks te stuiten* (id., 11-1-1993), *toen hij alle camera's op zich gericht wist, was hij amper te stuiten* (id., 21-1-1993).

648. **stuiver: mhu.** Munt van geringe waarde, en kort voor de komst van de euro de munt met de geringste waarde omdat de cent was afgeschaft. *Maar ondertussen had hij nog geen stuiver afbetaald aan Jacob Fugger* (Louis Paul Boon, Het Geuzenboek, 59). *In de derde klasse C van het zaterdagvoetbal had een paar weken geleden niemand waarschijnlijk ook maar een stuiver gegeven voor de kansen van Grijpskerk* (Nieuwsblad van het Noorden, 5-5-1997). *Toen ik al begon te twifelen of ik er ook maar een stuiver van zou zien, nam iemand van het personeel een jampot met mijn lening uit de dienstlift* (A.F.Th. van der Heijden, Vallende Ouders, 139). Ook in gebruik in de combinatie *rooie/rode stuiver*: *Hij heeft geen rode stuiver en z'n huis heeft ie aan z'n ex en de 3 kinderen moeten geven* (www.liefdesverdriet.info).

649. in het **stuk voorkomen**: een rol van betekenis spelen. Typisch sportjargon: de uitdrukking komt bijna uitsluitend voor in verslagen van voetbalwedstrijden, wielrennen, e.d. Als triggers fungeren *niet*, *nauwelijks*, *amper* en een enkele keer *weinig* of *zelden*. *Tegen Juventus was hij goed, tegen FC Groningen kwam hij niet in het stuk voor* (Voetbal International, no 41, 1997). *Ook de vleugelaanvallers Laros en Reuser kwamen amper in het stuk voor* (Trouw, 4-11-1998). *De Nederlandse coureurs komen in het stuk niet meer voor* (De Volkskrant, 11-8-1993). *Dit is eigenlijk een van de weinige momenten dat Zidane in het stuk voorkomt* (Ned-2, 16-6-2000). Een minder gebruikelijke variant is *in het verhaal voorkomen*: *De andere Nederlanders, Rintje Ritsma en Jeroen Straathof, kwamen niet in het verhaal voor* (Trouw, 10-3-2001). Het volgende voorbeeld laat bovendien zien dat de uitdrukking ook een enkele keer buiten sportcontexten opduikt, zij het wel alleen dan wanneer er sprake is van competitie, zodat er dus een overeenkomst is in het type situatie dat beschreven wordt. *Philips,*

dat een jaar geleden nog mikte op een rol in de mondiale mobieltjestop, komt in het verhaal nauwelijks meer voor (Trouw, 12-3-2002).

650. **syllabe: mhu**, een **lettergreep**, ook maar iets. Hoewel vooral gebruikt in combinatie met werkwoorden van communicatie (*Hij zei de hele avond geen syllabe*) of cognitie (*Ze begrepen er geen syllabe van*), komt de uitdrukking in teksten uit het begin van de eeuw ook in een ruimer verband voor: *Bovendien met drift bereikte je geen syllabe, nooit, nergens...* (Alie Smeding, *De zondaar*, 188). In het algemeen was deze uitdrukking populair aan het eind van de negentiende eeuw en de eerste helft van de twintigste eeuw. *'t Was eene spanning die ondragelijk werd, omdat zij altijd maar zweeg, omdat ik nooit een syllabe antwoord ontving* (Vincent van Gogh, *Verzamelde brieven*, deel 1, 353). *Ik heb bij deze gelegenheid die 1400 alexandrijnen nog eens doorgekeken zonder ergens een syllabe te veranderen* (Jeugd-brieven van Petrus Augustus de Génestet). *In ieder geval denk ik er niet aan, hem ook nog maar één syllabe te schrijven* (E. du Perron, brief aan M. ter Braak, in *Briefwisseling 1930-1940*, deel 1, 389).

651. **taal of teken: mhu**, **disjunctieve expressie** met als betekenis 'enige boodschap.' *Met taal noch teken had mevrouw Jardinet gereageerd op Klaas' bloemen* (Hella S. Haasse, *De wegen der verbeelding*, 41), *nu krijgen we geen taal of teken* (Herman Heijermans, *Kamertjes-zonde*, 361). De uitdrukking is tamelijk zeldzaam, zodat het niet mogelijk is veel te zeggen over de verzameling van triggers op grond van geattesteerde gegevens, maar het komt me voor dat een vrij breed scala hier mogelijk is, zoals vragen (*Heb je ooit taal of teken van haar vernomen?*), conditionele zinnen (*Mocht je ooit taal of teken van haar vernemen, laat het me dan weten*), etc.

652. ergens **tabernakelen bouwen/opslaan**: ergens een **huizeke bouwen**, ergens lang blijven. De voorbeelden die het WNT geeft zijn deels, maar niet alle in overeenstemming met negatief-polaire status. *Hy (Lycurgus) en geeft den Bruydegom geen vryheyd, tot zijn nieuw-getrouwde Bruyd te kommen, wanneer 'them zoude mogen lusten ...; maer hy gebied dieftelick en bedecktelick by haer te kommen, zonder tabernakelen te maecken, of aen de bedtijcke te blijven hangen* (J. de Brune, *Emblemata of Sinne-werck* [1624]). Wanneer de uitdrukking tamelijk letterlijk gebruikt wordt in de betekenis 'zich metterwoon vestigen' is er van negatieve polariteit geen sprake. In het bovenstaande voorbeeld is de uitdrukking echter meer overdrachtelijk gebruikt voor 'toeven'.

653. **talen naar**: geven om, verlangen naar. Behoort tot de grote klasse van uitdrukkingen van **onverschilligheid**. Uit mijn materiaal (91 voorkomens) blijkt een sterke verbondenheid met negatie: 91% van de voorkomens staat in een negatieve zin. Daarnaast komen vragen voor (2x), bijzinnen met *zonder* (2x), conditionele bijzinnen (1x), en zinnen met *nauwelijks* (1x). *Meisjes? Daar taalt hij niet naar!* (W.F. Hermans, *De donkere kamer van Damocles*, p. 15). *Peter taalde niet naar de Blijde Boodschap* (Maarten 't Hart, *Het roer kan nog zesmaal om*, p. 223). *Majesteit, ik taal noch naar roem, noch naar eerbewijzen, noch naar geschenken of tijdelijke goederen* (Gerard Reve, *De taal der liefde*, p. 181). *Homerus, Plato, wie taalt er nog naar?* (W.F. Hermans, *Ik heb altijd gelijk*, p. 288).

In tegenstelling tot *geven om* kan *talen naar* niet gecombineerd worden met een maatbepaling: **Ik taal geen moer naar een zoute haring. *Wie taalt daar ook maar iets naar?*

Een opvallend verschil is de mogelijkheid tot zware accentuatie (met

rekking) bij *talen*, die *geven om* niet kent: *Ik táál niet naar zoute haring* versus *?Ik gééf niet om zoute haring*. Hierdoor lijkt *talen naar* emphatischer van karakter dan *geven om*. Deze zware accentuatie lijkt zich alleen voor te doen bij negatie met *niet* en in retorische vragen. Bij *evenmin* lijkt ze uitgesloten, evenals bij negatie met *noch*, zoals in het Reve-citaat hierboven aangehaald.

Het enige positieve voorkomen in mijn bestand is al oud en zou thans niet meer acceptabel zijn: *Niettegenstaande dat den mensch niet wist wat kleeding of optooizel was, voor dat de zonde hem dwong om 'er na te taalen, echter bevont hy met der tyd, dat den opschik zo wel behoort tot de betaamelijkheit, als tot een sluyer voor de schaamte* (..) (Jacob Campo Weyerman, Den Lap-landschen Tovertrommel, 1731, p. 9).

654. met een **tang aanraken/beetpakken**: uitdrukking van minimale hoeveelheid, in combinatie met negatie in gebruik om aan te duiden dat iemand of iets in het geheel niet aan te raken is, wegens onreinheid, of overdrachtelijk om aan te geven dat men zich ergens verre van wil houden. Tegenhanger van het Engelse ‘touch with a tenfoot pole’ en het Duitse ‘mit der Beisszange anfassen’. *De echte nazi's zouden hem met geen tang hebben willen aanraken* (Kristien Hemmerechts, Wit zand, 254). *[A]fgezien van het feit dat u kamerlid bent, zou ik u met geen tang willen aanraken* (Lisette Lewin, Voor bijna alles bang geweest, 315).

655. ergens **tegenop kunnen**: iets kunnen **verduren**, tegen iets opgewassen zijn. Vooral in gebruik met *geen/niet*, negatief *moelijk/onmogelijk* maar ook in retorische vragen. *Daar kan geen reclasserings-ambtenaar tegenop* (Nieuwsblad van het Noorden, 20-5-2000). *Daar kon geen afzuigkap tegenop* (Désanne van Brederode, Mensen met een hobby, 192). *Een pony van vlees en bloed kan daar niet*

meer tegenop! (Libelle, 8-3-2002). *Maar we kunnen onmogelijk op tegen Peking* (Trouw, 7 mei 2002). *Welke camping kan daar tegenop?* (twitter.com/TwitBB, 23-12-2009)

656. in **tel zijn**: meetellen, in aanzien zijn. Zoals het WNT reeds mededeelt: gewoonlijk met een ontkenning, o.a. in de vorm *in geen tel zijn* (thans verouderd), of de Zuid-nederlandse vorm *van geen tel zijn*. Het WNT geeft o.a. als voorbeeld

*De temende zusjes
Die grommen om kusjes
[..]
Zijn hier in geen tel*

uit de Economische Liedjes van Betje Wolff en Aagje Deken. Andere voorbeelden: *Maar tegenwoordig zijn moeders en oma's vanwege het egoïsme van de mensen weinig meer in tel* (Nieuwsblad van het Noorden, 17-5-1997). *Wat daar buiten stond, was niet in tel* (J. Koopmans, Letterkundige studien over de negentiende eeuw, 57).

657. de **telefoon staat stil**: met negatie duidt het een overweldigende telefonische belangstelling aan, vergelijkbaar met *de telefoon stond roodgloeiend* zonder negatie. De uitdrukking is al vrij oud, getuige bijv. een voorkomen in Herman Heijermans' ‘De vliegende Hollander’ uit 1920: *De telefoon heeft niet stilgestaan* (Toneelwerken III, 2226). Vgl. verder *De telefoon staat geen seconde stil bij de Stichting Sabbatical Leave* (www.schoolbank.smi.nl). De uitdrukking is een variant op het oudere *zijn mond staat stil*.

tellen: zie *tot tien kunnen tellen*.

658. ergens iets van **terrechtbrengen**: zich met succes van iets kwijten. Laat zich combineren met *niets*, *weinig*, *niet veel* en in vraagzinnen met *wat*. *Jammer dat ik er zelf zo weinig van terechtbreng* (Anja

Meulenbelt, De schaamte voorbij, 194). *Een situatie die elke andere vrouw zonder de minste moeite zou hebben opgelost, en zij brengt er niets van terecht* (Hannes Meinkema, En dan is er koffie, 79). *Hij zei dat hij er eerst niet veel van terecht bracht maar dat het nu veel beter ging en dat het gewoon een kwestie van oefenen is* (Janwillem van de Wetering, De dood van een marktkoopman, 204).

659. ergens iets van **terechtkomen**: met succes worden afgesloten. Zie ook de transitieve variant met **terechtbrengen**. Vereist een maatbepaling die veelal zelf negatief is (*niets, weinig, geen bal*). *Er komt in deze regeringsperiode geen bliksem van terecht* (Ed. van Thijn, Dagboek van een onderhandelaar, 50). *Van dit wonderlijk plan is uiteraard niets terechtgekomen* (A. Alberts, De huzaren van Castricum, 266). *Van een echte discussie in de gemeenteraad komt zo nooit iets terecht* (De Groninger Gezinsbode, 4-2-1998, 1). *Van die vernielingen oost van de Maas is praktisch niets terechtgekomen* (Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945, deel 1c, Verhoren, 324). *Als er in Drenthe geen mensen zouden zijn als onze directeur, dan zou er bar weinig terechtkomen op het gebied van toerisme* (Nieuwsblad van het Noorden, 31-1-1998).

660. **terugdeinzen voor: terugschrikken voor**. Letterlijk betekent het achteruit stappen, om aan een gevaar te ontkomen, maar meestal wordt de uitdrukking overdrachtelijk gebruikt. Ergens niet voor terugdeinzen wil zeggen: iets niet **uit de weg gaan**, iets niet willen vermijden. De uitdrukking is niet absoluut negatief-polair, want op 129 voorkomens bleek er 9% positief te zijn. Verder: 87% ontkennende zinnen, 1% conditionele zinnen, 2% zinnen met *weinig*, en 1% vragen. *Voor de uit zijn standpunt voortvloeiende gevolgtrekkingen deinst hij niet terug* (W.H. Vliegen, De dageraad der

volksbevrijding, dl 1, 59). *Voor geen middel van dwang deinsde men terug* (Abraham Kuyper, Om de oude wereldzee, 131). *Deze fanatiek-hatende man deinst, helaas, voor niets terug* (E. van Dieren, Darwinisme en ongelof, 94). *Zij deinst nergens voor terug* (Tessa de Loo, Meander, 107). *Verzekeraars deinzen terug voor de kosten die verbonden zijn aan het accepteren van 'vreemde' risico's* (NRC, 19-3-2004).

661. **terughebben van**: ergens verweer tegen hebben, snel op kunnen reageren. Volgens het WNT een 'vooralsnog tot gemeenzame taal beperkt' neologisme. Momenteel is het echter een vrij neutrale uitdrukking waar niets uitgesproken gemeenzaams meer aan te ontdekken valt. *Daar had de christen niet van terug* (F.A.L. Kreiken-Pape, Turkse Sprookjes en Legendes, 14). *Het zou een najaars-opruiming van zonden worden, waar ze niet van terughadden!* (Simon Vestdijk, De keller en de levenden, 181) *Zelfs Terpstra heeft hier niet van terug* (Nieuwsblad van het Noorden, 5-8-1996). *Niemand had hiervan terug* (Peter Andriessse, Zuster Belinda en het geheim van dokter Dushkind, 158). *Heeft u daar van terug?* (Michail Boelgakov, De meester en Margarita, 100).

662. **terzake doen**: relevant zijn. Te gebruiken in combinatie met negatie en *nauwelijks/amper*. *Dat nu de juristen van ABN-Amro wijzen op de kleine lettertjes van de statuten, doet niet ter zake* (De Volkskrant, 28-9-1993).

663. kunnen **thuisbrengen**: herkennen en kunnen benoemen. In plaats van *kunnen* wordt soms ook de gelijkwaardige modale uitdrukking *weten te* gebruikt, zoals in de oude vindplaats bij F. Halma, Woordenboek der Nederduytsche en Fransche talen (4e dr, 1781, aangehaald in Stoett (1923, dl 2, 355): *Ik weet hem niet thuis te brengen*. Meestal gaat deze uitdrukking

gepaard met zinsnegatie (88% op 89 voorkomens), verder komt hij voor in vragen (2%), conditionele zinnen (1%), bijzinnen met *voor* (1%), in combinatie met *moeilijk/onmogelijk* (2%), en een enkele keer valt er ook een positief voorkomen te noteren (6%). *Er zat een langwerpige, spits toelopend voorwerp in vastgeklemd, dat we niet meteen thuis konden brengen* (A.F.Th. van der Heijden, Vallende ouders, 354). *[D]it was iets dat hij onmogelijk thuis kon brengen* (Jean Dulieu, Het winterboek van Paulus de Boskabouter, 17). *Het duurde even voor hij kon thuisbrengen wat hij zag, maar toen wistie het zeker* (Jules Deelder, Drukke dagen, 445). *De lezer, die kennis neemt van dit lijstje, geve zich er reken-schap van, hoeveel van deze namen hij kan thuisbrengen* (J. Presser, Ondergang, dl. 1, 185). Soms krijgt deze uitdrukking een iets gewijzigde betekenis en duidt het "begrip hebben voor" of iets dergelijks: *Ik heb nooit de kinderachtige trek bij de Amerikaanse gangsters kunnen thuis brengen om iedereen walgelijke bijnaampjes te geven* (Joop van den Broek, Oponthoud in Rome, 26).

664. (tot) **tien kunnen tellen**: een normale graad van nuchterheid of pienterheid vertonen. *En nu kan hij niet meer tot tien tellen!* (Martin Lodewijk, Agent 327 - De ogen van Wu Manchu, 19). *Zo stond ik nog een poosje op te scheppen tegen de arrestant, die een houding aannam, alsof hij geen tien kon tellen* (H. Voordewind, De commissaris vertelt, 114).

665. van deze **tijd**: eigentijds, modern, gangbaar. Bij gebruik als predikaat is deze uitdrukking negatief-polair, maar niet bij gebruik als bijvoeglijke bepaling. Komt vooral voor in combinatie met *niet*: *De Belastingdienst als boeman is niet meer van deze tijd* (Sp!ts, 27-5-2003). Daarnaast komt de uitdrukking ook regelmatig in vragen voor: *Volgens Chris Lorenz is de vraag of academische vrijheid nog van*

deze tijd is, van dezelfde soort als de vraag of de dodo en de Tasmaanse buidelwolf nog wel van deze tijd zijn (Natuur en techniek, januari 2000). Verder kan de uitdrukking ook opduiken in niet-negatieve omgevingen, mits vergezeld van een bijwoord van graad: *Ook op het gebied van veiligheid is de Xsara weer helemaal van deze tijd met onder andere ABS en zes airbags op iedere uitvoering* (Autozine, 27 maart 2003).

666. (kunnen) **tippen aan**: gelijkwaardig zijn met, het **halen bij**. Uitdrukking van onvergelijkbaarheid. De uitdrukking is verrassend recent. Het WNT geeft als oudste vindplaats Diet Kramer's *Begin*, uit 1933. *Wat is die man goed zeg, daar tipt u niet aan* (Hans Dorrestijn op Ned-3, 13 april 1996). Bijna steeds is *kunnen* aanwezig, maar er zijn ook enkele voorkomens zonder dit modale werkwoord gevonden. Veruit het meest gebruikelijk is de uitdrukking met negatie (91% van 212 voorkomens). Daarnaast komen voor: *nauwelijks/amper* (2%), restrictieve bijwoorden (1%), vragen (1%), combinaties met *onmogelijk* (1%), *weinig* (1%), en *zonder* (1%). Positieve voorkomens zijn ook aangetroffen (2%). *Er is in het hele wilde westen geen paard dat aan jou kan tippen!* (Morris/Gosciny, Lucky Luke - Het 20ste cavallerie, 30). *En me rijlaarze kan heel de deftigheid niet an tippe* (Willem van Iependaal, Polletje Piekhaar & Lord Zeepsop, 240). *Een lul is een kerel die er een stuk beter uitziet dan jij, maar die verder natuurlijk niet aan jou kan tippen* (Payola, no. 1-1, 1997, 10-11). *Hoewel ik heus wel leuke mannen heb leren kennen, kon niemand tippen aan Henk* (Vriendin, 5 mei 1999, 50). *Volgens Zalm kan alleen de Afrikaanse Ontwikkelingsbank tippen aan de hoge bestuursuitgaven van de Oost Europabank* (De Volkskrant, 21-2-1995). *Aan mijn bezoek aan de Playboy-villa kan weinig tippen* (Sp!ts, 17-1-2002). *Haar partners waren - zonder ook maar in de verste verte*

aan haar genialiteit te kunnen tippen - allemaal van topniveau (main.bib.uia.ac.be). *Kleine bedrijven kunnen hier onmogelijk aan tippen* (SUM, Juni 1992, 19). *Dacht je dat je aan hem kon tippen?* (Ned-3, 28-5-1992). *John Wesley Harding kon moeilijk worden beschouwd als een bijster interessante plaat en Dylan-fans wilden eindelijk wel weer iets horen dat kon tippen aan Blonde on blonde* (De Volkskrant, 25-11-1994).

667. **tittel of jota: mhu**, ook maar iets. Minimale hoeveelheid tekst, genoemd naar de leestekens die tot de kleinste elementen van het Hebreeuwse schrift behoorden. *Nooit heb ik een tittel of jota begrepen van zijn drijfveren* (J.M.A. Biesheuvel, De wereld moet beter worden, 61). *Geen tittel of jota van de Thorah wilde Jezus laten vallen* (Abraham Kuyper, Om de oude wereldzee, deel 1, 265).

668. **toe- of afdoen aan**: tamelijk zeldzame variant van *iets afdoen aan*. *Daar kan geen landgoed in Penza of welk ander oord ook iets aan toe of afdoen* (L.N. Tolstoj, Dagboek van een krankzinnige, 12). *Er is een trilharenbeweeglijkheid van aantrekken en afstoten, waar zij met hun wil niet veel toe of af kunnen doen* (Jeanne van Schaik-Willing, Na afloop, 157).

669. iemand iets **toegeven**: ook maar enigszins opzij gaan voor, wijken voor. Vooral, maar niet uitsluitend, gebruikelijk in combinatie met de maatbepaling *een duimbreed*. *De duinkerksche Admiraliteit en de hollandsche Staten gaven in wreedheid elkander niets toe* (Cd. Busken Huet, Land van Rembrandt, dl 2, 355). *In de top van de mannencompetitie geven Polar Bears en AZ&PC elkaar geen duimbreed toe* (De Volkskrant 13-3-1994). *In de eerste helft gaven beide ploegen elkaar weinig toe* (id., 18-4-1995). *Omdat KDP-leider Barzani en PUK-leider Talabani niet bereid waren elkaar een duimbreed*

toe te geven, kon er niet krachtig worden geregeerd en bleven problemen als het grondbezit onopgelost (id., 15-6-1994).

670. **toekomen aan**: tijd vinden voor, de gelegenheid hebben voor. Niet te verwarren met de niet negatief-polaire combinaties *toekomen naar* (*De voorzitter kwam na afloop naar me toe*) en *toekomen aan* in de betekenis *toebehoren aan, horen bij* (*Aan Piet komt de erfenis toe*). Als trigger kunnen vele uitdrukkingen fungeren, al blijkt wel een sterke voorkeur voor *niet* in mijn materiaal. Daarnaast vond ik als triggers ook *nauwelijks, weinig, zelden, voor(dat)* e.d., alsmede enkele voorkomens in vraagzinnen. *Het afgelopen jaar ben ik zelfs niet aan mijn eigen werk toegekomen* (De Volkskrant, 15-7-1993). Comparatieve en superlatieve omgevingen lijken niet zo geschikt te zijn voor deze uitdrukking. Hierbij valt op dat er een onderscheid lijkt te bestaan tussen *de enige/de eerste* en superlatieven, vgl. *Jan is de enige/eerste/*beste medewerker die aan promoveren toekomt*.

671. **toeschietelijk**: tegemoetkomend, behulpzaam. Wordt doorgaans gebruikt met zwak-negatieve bepalingen als *weinig, minder, niet al te, niet bijzonder* of, minder vaak, met sterk-negatieve bepalingen als *geenszins, allesbehalve, niet, allermint*. *Hij was al nooit erg toeschietelijk* (De Groene Amsterdammer, 7-5-1997). *Het ministerie van Landbouw is vooralsnog niet erg toeschietelijk* (Lokaal Kabaal, no. 17, 1996). *'Bent u het?' vraagt Anje Keyzer niet bijster toeschietelijk* (Ine ten Broeke-Bruins, De vlucht van de vuurvogel, 285). *De baas van het garagebedrijf was weinig toeschietelijk* (Hans Taal, De lach van Birgui, 99-100). *Met de op komst zijnde recessie is het twijfelachtig of de (co)sponsors de komende jaren net zo toeschietelijk zullen blijven als nu* (De Volkskrant, 14-6-1993).

672. aan het **toeval (over)laten**: als men niets aan het toeval overlaten, dan laat men geen **middel onbeproefd** om een bepaald doel te bereiken. Deze uitdrukking wordt net als de vergelijkbare uitdrukking **aan duidelijkheid te wensen overlaten** vooral veel gecombineerd met *niets*. Voorts zijn er vrij veel combinaties met *weinig*. *Niets wordt aan het toeval overgelaten* (Ed. van Thijn, Dagboek van een onderhandelaar, 159). Een zeldzaam positief voorkomen (het enige op 38 stuks) is: *Er moet iets aan de verbeelding en het toeval overgelaten worden* (De Volkskrant, 14-10-1993).

673. op de **tong gevallen**: om een woord verlegen; zeldzame variant van *op zijn mondje gevallen*. *Het is een vlotte die niet op de tong gevallen is* (Hugo Raes, De vadsige koningen, 119).

674. te **tornen vallen aan**: vatbaar zijn voor wijziging, of ergens aan **onderuit kunnen komen**. Zoals meestal het geval is bij modale infinitieven, komt deze uitdrukking vooral voor in combinatie met directe negatie (*niet*). *De benoeming van deze voorstander van het particulier bedrijf bewees, dat de overwinning van het liberale stelsel, na De Waals cultuurwet, een feit was, waaraan niet meer te tornen viel* (C. Gerretson, Geschiedenis der 'Koninklijke', dl. 2, 44). *Maar zijn bleke gezicht verried, dat aan zijn besluit niet meer te tornen viel* (F.M. Dostojewski, Misdad en straf, vert J Meijer, 445).

675. ergens een **touw aan kunnen vast knopen**: **mhu**, iets kunnen begrijpen van. Een bekend idioom, dat zowel voorkomt met het modale werkwoord *kunnen* als in de vorm van een modale infinitief: vgl. *Nu kan ik er geen touw meer aan vastknopen* (Hella Haasse, De wegen der verbeelding, 137) met *Geen touw aan vast te knopen, dat gezeik* (Herman Brusselmans, Ex-minnaar, 241), *Voor mij valt er echter nauwelijks een touw aan vast te knopen* (NRC, 29-4-1993). Triggers zijn vooral

negatie (69% *geen*, 23% n-woorden op 40 voorkomens, dus in totaal meer dan 90%), daarnaast ook vragen, conditionele zinnen, e.d. *Wie kan daar een touw aan vast knopen?* (Hella Haasse, Berichten van het Blauwe Huis, 117).

676. ergens een **traan om laten**: **mhu**, enig verdriet vertonen. Vertoont een breed scala aan triggers: *Vaarwel, ik zal geen traan meer om je laten* (De Volkskrant, 12-12-1994). *U zult er geen traan om laten als u hoort dat 'quarks hun leven lang opgesloten zullen blijven.'* (id., 6-8-1994). *Barnett trapte ongenueanceerd na in de media, maar niemand in de squash-wereld die ook maar één traan om zijn ontslag heeft gelaten.* (id., 2-5-1994). *Hij stond aan de wieg van de Apeldoornse club en, afgelopen weekeinde, aan het graf. Zonder ook maar een traan te laten.* (id., 14-5-1994). *Zal er iemand een traan voor het Maupoleum laten?* (id., 26-5-1994). *Ik kan me niet herinneren dat iemand daar een traan om heeft gelaten.* (id., 18-5-1994). *Milieuactivisten zullen nauwelijks een traan laten om de teloorgang van het Environment Growth Fund.* (id., 2-9-1994).

677. **trekken**: kunnen volhouden, kunnen uithouden. *Ik trok het even niet* (Pim Fortuyn, Babyboomers - autobiografie van een generatie, 104). *Ik kan me goed voorstellen dat iemand het niet langer trekt om met beveiliging te leven* (Trouw, 20-2-2004). De uitdrukking is vrij nieuw, het WNT kent dit gebruik van *trekken* nog niet.

678. **trekken op**: lijken op. *Dat trekt op niets* = dat lijkt nergens op. Zuidnederlands. Het WNT, s.v. *trekken* geeft voorbeelden als *dat trekt er toch niet op* (De Bo 1873, 1181b). Positieve voorkomens zijn niet uitgesloten, getuige het volgende voorbeeld: *Maar wanneer gaat gij eindelijk eens een boek schrijven dat op iets trekt?* (Herman Teirlinck, aangehaald

in Louis Paul Boon, *Memoires van Boontje*, 92).

679. kunnen **treuren om**: een van de vele uitdrukkingen van onverschilligheid. *Robin Korving stond erbij alsof hij er amper om kon treuren* (Trouw, 26-2-2000). Naast *kunnen* treft men ook combinaties met *zullen* aan, zoals in volgend kinderliedje: *Joepie-joepie is gekomen, heeft mijn meisje meegenomen, maar ik zal er niet om treuren, gauw een ander weer gehaald*.

680. zich iets **twee keer/maal laten zeggen**: samen met ontkenning drukt dit uit dat men geen afwachtende houding aanneemt na een aanbod. *Rein laat zich dat geen twee keer zeggen* (Jean Dulieu, Paulus en Kenarrepoere, in: *Het grote boek van Paulus de Boskabouter*, 60). *En Thoossens liet het zich geen tweemaal zeggen* (E.J. Potgieter, *Salamagundi*).

681. **twijfel laten bestaan over iets**: iets onduidelijk of ongewis laten blijven. Litotescombinatie. *Daar liet hij zelf ook geen twijfel over bestaan* (Hans Sahar, *Zoveel liefde*, 12). *Historicus Henk van Zon laat er in zijn college 'Geschiedenis & duurzaamheid' geen twijfel over bestaan* (UK, 15 april 1999, 9).

682. **twijfel lijden**: aan twijfel onderhevig zijn. Litotescombinatie die zich vooral laat combineren met negatie (92% van 90 voorkomens), *weinig* (7%) en *nauwelijks/amper* (1%). *Het lijdt dus geen twijfel, of het was zoals JILLESEN zeide* (F. Haverschmidt, *Familie en Kennissen*, 13). *Voor hen lijdt de eindnederlaag van Duitsland geen twijfel* (Karel van de Woestijne, *Verzameld journalistiek werk*, dl. 7, 431). *Toch lijdt het nauwelijks twijfel dat Kinkels oproep, hoe goed bedoeld ook, misplaatst was* (NRC, 3-1-1997). *Het lijdt niet de minste twijfel wie er bij de familie Staussens de broek draagt* (Walter van den Broeck, *Brief aan Boudewijn*, 158). *Dat*

zulk een vereniging volkomen in staat zou zijn om de opkomende Indische produktie-maatschappij te fnuiken, leed op dat tijdstip bij niemand twijfel (C. Gerretson, *Geschiedenis der 'Koninklijke'*, 1e dl, 179).

683. **twijfel mogelijk (over): twijfel lijden**. Net als *twijfel lijden* een vaste combinatie met negatie, m.n. *geen*: *Geen twijfel mogelijk, Franka, dit zijn de voetsporen van de bemanning van de 'St. George.'* (Henk Kuijpers, *Franka* 8: *De ondergang van de donderdraak*, 17). *Er is geen twijfel over mogelijk dat we onze bestemming kunnen bereiken* (Larry Niven, *Ringwereld*, 193). Naast combinaties met *geen* zijn er ook met *amper/nauwelijks*: *Er is amper nog twijfel mogelijk* (Trouw, 6-8-1998).

684. **überhaupt**: uit het Duits ontleend partikel dat gebruikt wordt ter versterking van negatie (*dat heeft überhaupt geen zin*), in vraagzinnen en andere polaire contexten, en tenslotte met een iets andere betekenis ook in positieve zinnen. Door het gebruik van *überhaupt* krijgt een eerdere bewering of een veronderstelling een ruimere geldigheid. Vergelijk: *Jan houdt van worst. Hij houdt überhaupt veel van vlees*. Andersom gaat niet: *Jan houdt van vlees. #Hij houdt überhaupt veel van worst*. Daarmee is *überhaupt* een zgn. *widener* (vgl. Kadmon en Landman 1993) op het niveau van discourserelaties. De uitdrukking lijkt vaak veel in zijn gebruik op het Engelse *at all*. Het Nederlandse gebruik van *überhaupt* wijkt in een opzicht af van het Duitse: het wordt niet gebruikt als nabepaling bij superlatieven. Vgl. *Sie war die schönste Schauspielerin überhaupt* met **Ze was de mooiste actrice überhaupt*.

685. kunnen **uitblijven**: litotesuitdrukking. *Uitblijven* is zelf negatief (= niet verschijnen) maar geen negatief-polaire uitdrukking, vlg. *De regen bleef drie maanden uit*. In combinatie met *kunnen* is

het echter wel negatief-polair: *Een deceptie kon *(niet) uitblijven*. Op 74 voorkomens in mijn materiaal komen maar liefst 70 (95%) voor in combinatie met *niet*, verder telkens 1 in combinaties met respectievelijk *geen*, *nauwelijks*, *moelijk* en *onmogelijk*. Voorbeelden: *De kennis-making kon in elk geval niet uitblijven* (W.H. Vliegen, De dageraad der volksbevrijding, dl 2, 124). *Een beslissing kon niet lang uitblijven* (C. Gerretson, Geschiedenis der 'Koninklijke', dl. 2, 16). *Een openlijke krachtmeting over wie het gezag vertegenwoordigde kon onmogelijk uitblijven* (Leon Uris, De hadji, 254).

686. kunnen **uitbrengen**: kunnen zeggen. Vaak gebruikt in de combinatie *geen woord kunnen uitbrengen*. *Alie kon geen woord uitbrengen* (K. Norel, Engelandvaarders, 146). *En ze huilde en snikte en schokte en riep klagend om haar moeder, het eenige verstaanbare woord, dat ze uitbrengen kon* (C.J. Kelk, De dans van jonge voeten, 321). *Professor Frits van Oostrom [...] was in het blauw flikkerende licht te beduusd om iets uit te kunnen brengen* (Trouw, 21-10-1996). Een opmerkelijke trigger is *net*. Bij de meeste NPUs fungeert dit woord niet als een mogelijke trigger, met als belangrijkste uitzondering de balansschikkingsconstructie, maar hier lijkt zoiets wel mogelijk: *'Goddank,' kon hij nog net uitbrengen*.

Ook *uitbrengen* zonder *kunnen* is negatief-polair: *Die is te hees om nog een woord uit te brengen*. (Judicus Versteegen, De revoluties, 242). *Ze bracht geen woord uit*. (Guus Kuijer, Een gat in de grens, 42).

687. **uitdoen op**: kunnen schelen, zich iets aantrekken van. Regionale uitdrukking, bekend in Twente en de Achterhoek. Vgl. Dijkhuis (1981: 577-578): *Daor mo'j niks op oet doen, wat den zeg* = Je moet je niets aantrekken van wat die vent zegt. Uitdrukking met een verplichte maatbepaling. *Daar doe ik niets/*iets op uit*.

Dacht je dat ik daar ook maar iets op uitdoe? Als retorische vraag: *Wat doe jij daar op uit?*

688. **uitgekeken raken**: genoeg gezien hebben. In tegenstelling tot *uitgekeken zijn* heeft deze uitdrukking een negatief-polair karakter. Vgl. ook **uitgepraat raken over**. *Siga raakte niet uitgekeken op dit kleinood van een stad* (Maryse Condé, Ségou, dl 1, 234). *Op menselijke emotie raak je nooit uitgekeken* (Margriet, nr 51, 1999, 16).

689. zich ergens over **uitlaten**: iets **kwijt willen over iets**, iets ter sprake brengen. *Het leger liet zich niet uit over de situatie van de andere vijftien toeristen die nog in handen zijn van hun ontvoerders* (Splts, 15-5-2003). *Over het waarom van het aantal acht heeft Mulisch zich niet uitgelaten* (NRC, 17-3-2000).

690. **uitgepraat raken over**: voldoende gezegd hebben over. In tegenstelling tot zijn statische tegenhanger *uitgepraat zijn (over)* is dit een echte negatief-polaire uitdrukking. Wat minder vaak voorkomende varianten zijn *uitgeschreven raken over* en *uitgepraat komen over*. Als trigger fungeert vrijwel steeds *niet* (38 op 40 voorkomens in mijn materiaal). *Cruyff raakt bijna niet uitgepraat over geld* (De Volkskrant, 30-12-1993). *O, daar kwam ze nooit meer over uitgepraat!* (Mr. A. Roothaert, Doctor Vlimmen, 260).

691. **uithalen**: effect sorteren. Deze uitdrukking wordt gecombineerd met een maatbepaling, zoals *weinig*, *niets*, *niet veel*. *Zwart 15 haalt echter ook niets uit* (Go, 17-4, 1980). *Maar Rosenstein heeft gelijk als hij stelt dat praattherapie niks uithaalt* (Intermediair, 7-6-1996); *de indruk bestaat dat dit toezicht niet veel uithaalt* (Rapport commissie-Van Traa, 1996). *Wat haalt het uit dat ze hem veroordelen tot een boete van duizend daalders?* (Stendhal, Het rood en het

zwart, vert H. van Pinxteren, p. 285). Van 113 voorkomens in mijn bestand is 49% combinaties met n-woorden, 27% met *weinig*, 11% met *niet veel*, 9% voorkomens in vragen en 2% met *zonder* als trigger, 1% met *nauwelijks*, 1% met een negatief predikaat en 1% met *geen*. Verder trof ik nog 1 positief voorkomen aan: *Gelukkig heeft die petitie iets uitgehaald* (Humo, 6-4-1999).

692. **uit kunnen over: uitgepraat** raken over. Wordt gebruikt in combinatie met (*maar*) *niet* dan wel *nauwelijks/ampere*. *Ze kunnen er niet over uit* (NRC, 8-11-1993). *Knickerbockers-trainer Marcel Valk kon er na afloop maar niet over uit*. (Nieuwsblad van het Noorden, 12-5-1997). *Ik kon er maar niet over uit hoe die man had gekeken* (Erica Jong, Het ritsloze nummer, 361). *Groen kan er na al die jaren nog nauwelijks over uit* (Trouw, 3-5-2001, 2).

693. **uitmaken:** belang hebben, ergens **toe doen**. De uitdrukking kan gecombineerd worden met een ondervindend object en een maatbepaling, beide naar keuze: vgl. *het maakt (me) niet uit naast het maakt me weinig/niets uit*. Alle bekende triggers zijn mogelijk. Op 101 voorkomens trof ik aan: *alsof* (1), *ampere* (1), conditionele zin (1), negatie (83), vraagzin (6), *weinig* (7) en ook 2 positieve voorkomens. *Alsof het de echte Oranjesupporters een bal uitmaakt welke omroep, welk kanaal, de fratsen van Advocaat c.s. regisseert* (Trouw, 1-3-1996). *Het maakt ampere uit waar er wordt getankt* (Ned-1, 18-12-2001). *Een paar kernbommetjes meer of minder maken geen donder meer uit* (Trouw, 6-6-1998, 11). *Het maakt niet uit wat je zegt, als je voor je gevoel maar niet liegt* (Margriet, 13-7-2000). *Het maakte Kiprich niets uit* (Nieuwsblad van het Noorden, 24-7-1999). Een positief voorkomen: *Vandaar dat het veel uitmaakt hoe gerechten worden opgediend* (Trouw, 24-1-1996, 21).

694. kunnen **uitrichten:** voor elkaar kunnen krijgen. De uitdrukking wordt gecombineerd met een maatbepaling, meestal *niets*, *niks*, *weinig*, *niet veel*, *wat of iets*. *Het artillerievuur kon echter niets uitrichten* (Johan Brouwer, Kronieken van Spaansche soldaten uit het begin van den tachtigjarigen oorlog, 9). *Maar de dokters konden niet veel uitrichten* (Ffiona Campbell, Te voet door Afrika, 172). *Boris kon, al had hij het gewild, de volgende dag al evenmin iets uitrichten* (Leo Tolstoj, Oorlog en vrede, dl 1, 510). *Maar voorlopig kon deze groep nog weinig uitrichten* (H. Brugmans, Geschiedenis van den wereldoorlog, 132). *Wat kun je met stenen uitrichten?* (Ned-3, 9-3-2002).

695. (kunnen) **uitsluiten:** negatief-polaire litotesuitdrukking in combinatie met een bijzin, eventueel een nominalisatie. Net als bij veel litotesuitdrukkingen treedt vooral negatie op als trigger. *Hij sluit niet uit dat de brug er volgende zomer enkele weken helemaal uitgaat* (Dagblad van het Noorden, 13 augustus 2005, p 7).

696. kunnen **uitstaan:** kunnen verdragen, kunnen **luchten of zien**, kunnen **velen**. Deze uitdrukking behoort tot een vrij productieve familie van werkwoordelijke uitdrukkingen die aangeven dat iets of iemand onverdragelijk is. Ook het Engels en het Duits kennen vergelijkbare uitdrukkingen als *can stand*, *can abide*, *ausstehen können* etc. *Kunnen uitstaan* komt het meest voor in negatieve zinnen (89% van de 138 voorkomens in mijn materiaal), verder in combinatie met *minder* (5%), opmerkelijk genoeg allemaal uit de 19de eeuw, in vragen (2%), in comparatief-zinnen (1%), in combinatie met *nauwelijks* (1%) en ook een enkele maal in een positieve context (1%). *Maar Nabal kon David niet uitstaan* (Abraham Kuiper, Vrouwen uit de Heilige Schrift, 78). *Het is niet zo dat zij elkaar niet mogen, ze kunnen elkaar gewoon niet uitstaan* (Ronald

Giphart, Giph, 135). *Wat wonder, dat hij de binnenlandsche nog minder kan uitstaan dan de buitenlandsche?* (E.J. Potgieter, 't Is maar een pennelikker!', 148). *Eduard..., zei ze, kan jij me nog wel uitstaan?* (Herman Brusselmans, *Zijn er kanalen in Aalst?*, 170). *Dat was meer dan zij uitstaan kon* (Alie Smeding, *De zondaar*, 415). [*Hij kon ze sindsdien nauwelijks uitstaan* (Ab Visser, *Het agentschap*, 10). Het enige positieve voorkomen is overigens een mededeling-met-vraagzin contour en een voorkomen van *wel*: *Dus jij kan hem wél uitstaan?* (Willem Frederik Hermans, *In de mist van het schimmenrijk*, 27).

697. iets **uitstaande hebben met**: iets **te maken hebben met**. *Daar geeft hij op, wie en wat hij is en ontkent ten stelligste iets met de moord uitstaande te hebben* (H. Voordewind, *De commissaris vertelt verder*, 394). *Niet dat ook maar iemand - zelfs Catullus Caesar niet - zal willen toegeven dat de lex Licinia Mucia iets met al deze particuliere rampspoed uitstaande kan hebben gehad* (Colleen McCullough, *De kroon van gras*, 309).

698. **uitstel gedogen: uitstel kunnen lijden**. *Er was echter een zaak die geen uitstel gedoogde* (F.M. Dostojewski, *Misdaad en straf*, vert J Meijer, 329).

699. **uitstel kunnen lijden: uitstel dulden, uitstel gedogen**. *Dat hemelsch uurwerk kon geen schimp noch uitstel lijden, Ook niet een eenige uur, nog min een etmaal lang* (Joost van den Vondel, *Faëton of reukelooze stoutheid* [1663], 4^e bedrijf). *De zaak kan geen uitstel lijden* (Ed McBain, *Dame staat schaak*, 161).

700. **uitvlakken**: negeren, wegdenken. Met negatie vormt dit werkwoord een litotesuitdrukking. Het wordt altijd gebruikt wordt in combinatie met een modaal hulpwerkwoord zoals *moeten* of in de imperatief, kortom in een deel van de

nonveridicale omgevingen besproken in Giannakidou 1998. *Uit de verhalen van madame Dumoulin bleek echter dat men de Perzen óók niet moest uitvlakken* (Willem Elsschot, *Villa des Roses*, 43). *Vlak de Groningers ook niet uit, hoor* (De Groninger Gezinsbode, 5-8-1998). *Emmen moet je ook niet uitvlakken, maar FC Groningen is voor mij de gevaarlijkste concurrent* (Nieuwsblad van het Noorden, 13-2-1999). *Leerdam wil de verschillen niet uitvlakken* (De Volkskrant, 4-8-1998).

701. zijn **uitwerking missen**: zonder gevolgen blijven. Typische litotes-uitdrukking, vrijwel steeds gebruikt in combinatie met negatie. *De medicijnen van dokter Eddy misten hun uitwerking niet* (Karel Glastra van Loon, *Vannacht is de wereld gek geworden*, 175). *De recensies misten hun uitwerking niet* (Nop Maas, Gerard Reve – *Kroniek van een schuldig leven*, dl 1, 671).

702. zo'n **vaart lopen**: snel verlopen. Een onpersoonlijk negatief-polair idioom met als wezenlijk onderdeel het dummy-subject *het*. Triggers zijn vooral *niet* (goed voor 89% van de 53 door mij verzamelde gevallen), en daarnaast komt de uitdrukking met enige regelmaat voor in vraagzinnen (8%). Eenmaal trof ik een negatief predikaat aan als trigger (zie onder) en eenmaal een positief voorkomen met *wel*. *Zo'n vaart zal het niet lopen voor Langendoen en Van Vondel* (Trouw, 3-2-1996). *Maar of het zo'n vaart zal lopen is de vraag* (Intermediair, 22-3-1996). *Het is onwaarschijnlijk dat het zo'n vaart zal lopen* (Trouw, 15-10-1994). *Meewarig word ik aangekeken. Nee, zo'n vaart loopt dat allemaal niet. Ik hou echter vol dat het zo'n vaart wel gaat lopen*. (UK, 15-9-1994).

Een ouderwetse variant is *zulk een vaart lopen*: *Nu liep dit in Nederland en ook in Engeland zulk een vaart niet* (Abraham Kuyper, *Om de oude wereld-zee*, deel 1, 283).

van doen hebben met: zie *van doen hebben met*.

703. van **vandaag of gisteren:** van recente herkomst. In combinatie met negatie geeft het aan dat iets al geruime tijd bestaat. De uitdrukking komt ook alleen in combinatie met negatie voor: in mijn materiaal 46x met *niet* en 2x met *geen*. Meestal is de uitdrukking predikaat bij *zijn*, soms is het een bepaling bij *stammen* of *dateren*. Van Oostrom (2006: 76) geeft aan dat de uitdrukking al heel oud moet zijn, getuige een Latijnse vertaling in een oorkonde uit 1166: *ut vulgo dicitur: non ab hodie vel heri* (“zoals het volk zegt: niet van vandaag of gisteren”). *Later komt iets van Plox, die is ook niet van vandaag of gisteren, nee om de bliksem niet* (Lodewijk van Deysse, De scheld-kritieken, 61), *die dateeren heusch niet van vandaag of gisteren* (J.C. Bloem, De brieven van J.C. Bloem aan Aart van der Leeuw, 164).

Variante: van **heden of gisteren**.

704. **vat hebben op:** in zijn macht hebben, greep hebben op. Naast 2 positieve voorkomens op een totaal van 40 (=5%), valt een sterke voorkeur voor de zuiver negatieve contexten op: 75%, voorts veel combinaties met *weinig/minder* (13%), en meer sporadisch andere contexten als vragen, het bereik van *alleen* of *nauwelijks*, e.d. *De autoriteiten hebben geen vat op deze rondzwervende massa's* (De Volkskrant, 24-4-1993). *De mode heeft alleen maar vat op de revers van het herencostuum* (De Volkskrant, 4-6-1993). *De tijd heeft weinig vat op de indeling van mijn leven* (Jan Greshoff, Afscheid van Europa, 19). *Van Gaal verklaarde dat hij voor Afllen in plaats van Van den Brom had gekozen omdat het Utrechtse manusje-van-alles beter vat zou hebben op de bewegelijke Nehmet* (De Volkskrant, 3-11-1993). De inchoatieve variant *vat krijgen op* heeft een minder uitgesproken voorkeur voor negatief-polaire omgevingen: op 25

voorkomens bleken er maar liefst 9 (=36%) in positieve contexten te staan.

705. **veel minder:** laat staan. Sterker nog dan het geval is bij *laat staan* gaat het hier om een scalaire nevenschikker met een negatief-polair karakter. Negatie kan zowel links als rechts van deze uitdrukking voorkomen. *Ook groote reeders verzekerden mij: het laten verbouwen van zeilloggers tot motor-loggers, veel minder het aanschaffen van stoomschepen – particulieren kunnen het niet meer behappen* (NRC, 30-3-1927).

706. een **veer van zijn mond kunnen blazen: puf** hebben; uitdrukking die een minimale hoeveelheid kracht aanduidt. Vroeger werd er wel een veer op iemands mond gelegd om te controleren of hij gestorven was. *Juffrouwen kunnen zich laten bedienen, al kunnen zij geen veer van den mond blazen, maar het is met de dienstboden altijd vooruit is de weg* (A. Loosjes Pz, Historie van Mej. Susanna Bronkhorst, dl. 6, 345 [1807].) Het WNT meldt ook varianten met een **veer van zijn gat kunnen blazen** en dergelijke. Vgl. ook: *Kijk, dat heb ik nou op jullie soort tegen, zelfs als je geen veer van je kont te blazen hebt zul je nog laten merken dat je gewiekt bent* (Louis Ferron, De keisnijder van Fichtenwald, 205).

707. **vees:** oud woord voor vezel, stofje. In 17e eeuwse teksten gebruikt als **mhu**. Het WNT geeft o.m.: *Daer waren Mosselen, en anders niet een vees* (Wils, Don Quichot, 8 [1682]). *Wat schaede zoude sulcke woorden u doen kunnen, indien gy die liet voor by vlieden, ende die niet meer achtete dan eene vese?* (De naervolginghe van Christus, 247 [1624]).

708. zich uit het **veld laten slaan:** zich laten ontmoedigen, zich van de **wijs laten brengen**. Een uitdrukking die in combinatie met negatie onverstoortbaarheid uitdrukt. Op 50 voorkomens is het

merendeel negatief (98%) en eentje positief (2%). *Jaap liet zich niet uit het veld slaan door het gebrul van de Duitser* (H. Voordewind, *De commissaris* vertelt, blz. 216). *Floris V liet zich hierdoor niet uit het veld slaan* (Frits van Oostrom, *Maerlants wereld*, blz. 331). *We hopen dat hij voort zal gaan. En dat hij noch zijn uitgever zich uit het veld laat slaan door een kaper op de kust* (J.M. van der Horst in: *Neerlandica extra muros*, 40-1, 2002, blz. 77).

709. kunnen **velen**: kunnen uitstaan, kunnen verkroppen. Deze uitdrukking behoort tot de tamelijk uitgebreide klasse van verbale uitdrukkingen van onverdragelijkheid, zoals *kunnen verkroppen*, *kunnen harden*, *kunnen verduren*, *kunnen uitstaan*, *kunnen hebben*, en de verwante modale infinitieven zoals *te harden*. Het WNT meldt reeds dat *velen* voornamelijk voorkomt met *kunnen* (vroeger ook *mogen*), en dat het (nagenoeg) negatief-polair is. Het WNT veronderstelt dat het werkwoord *velen* oorspronkelijk betekende 'verbergen', daarna ook 'kunnen bergen' in de zin van 'kunnen opeten', vandaar 'verkroppen, verduwen', en tenslotte 'verdragen, verduren'. Indien juist, dan hebben *kunnen verkroppen* en *kunnen velen* een zeer vergelijkbare betekenisontwikkeling gehad.

In mijn database bleken van de 100 voorkomens er 79 enige vorm van ontkenning als trigger te hebben, 7 een andere trigger, en maar liefst 14 positief te zijn. Dit laatste getal lijkt wat hoog voor een NPU, maar bij nadere inspectie blijkt toch, dat we met een echte NPU van doen te hebben: van de 14 positieve voorkomens zijn er 5 combinaties met *wel* en 4 met *best*. Beide uitdrukkingen zijn typerend voor positieve voorkomens van NPUs, en signaleren een negatieve presuppositie. Slechts 4 van de 14 voorkomens waren zuiver positief. Voorbeelden:

Ik kan

Kamelen
Uw lucht
Niet velen

(Jan Hanlo, *Naar Archangel*). *Ik kan geen grapjes over de antroposofen velen* (*De Volkskrant*, 22-5-1993). *Het minst van alles kon tante Mientje kinderen velen* (F. HaverSchmidt, *Familie en Kennissen*, 67). *Je kunt niemand naast je velen, dat is het* (F. Bordewijk, *Noorderlicht*, 80). *Scherp aanvoelend dat die slechts een beperkte dosis aan geleerdheid konden velen, heeft Maerlant zijn bronnen zeer weloverwogen gekozen* (Frits van Oostrom, *Maerlants Wereld*, 419). *Nou ja, nu we toch de volle mep betalen moeten kunnen we wel een grapje velen* (Heere Heeresma, *Geef die mok eens door, Jet!*). *Heusch ik kan best een kwajongens-streek velen* (George van Aalst, *De bengels van IIIb*, 16).

Een zeldzaam voorbeeld zonder *kunnen* is *Van welke stof moet je gemaakt zijn om je zo te kunnen gedragen? En om het te velen?* (Hans Warren, *Geheim dagboek: achtste deel 1963-1970*, 75). Het WNT geeft er meer. Ook Van Haeringen (1969) wijst op gebruik zonder *kunnen*, en geeft o.a. nog dit voorbeeld uit de NRC van 6-7-1957: *Dan doemt het beeld op van de man met zeer sterke overtuigingen, die daar geen kritiek op veelt*.

Een idioom waarin *kunnen velen* als onderdeel in voorkomt, is *het daglicht kunnen velen*, een variant van *het daglicht kunnen verdragen*.

710. zo **ver komen**: scalaire uitdrukking, ter aanduiding van het bereiken van een extreme toestand. Deze uitdrukking komt voor in een breed scala aan omgevingen, zoals negatieve zinnen (50% van de 134 voorkomens in mijn materiaal), vragen (18%), conditionele bijzinnen (19%), complementen van negatieve predikaten (3%), het bereik van restrictieve adverbialen, en tenslotte ook in positieve zinnen (9%), zij het vaak in nonveridicale omgevingen (cf. Giannakidou 1997, 1998, Zwarts

1995) of met affirmatief *wel*. *Zover liet het goed verdedigende Feyenoord het echter niet meer komen* (Trouw, 16-9-1998). *Als het ooit zover komt, met nadruk op als, dan moeten we de ontwikkelingskosten van Benus betalen* (Nieuwsblad van het Noorden, 5-9-1998). *Hoe het zover kon komen wordt door Paulie vervolgens in geuren en kleuren verteld* (Trouw, 30-7-1998). *Maar het blijft onwaarschijnlijk dat het zover zal komen* (ibidem). *Is het zo ver gekomen dat werkers in het veld geen andere oplossingen meer zien dan zwichten voor geweld?* (De Volkskrant 19-6-1993). Positief: *Ik hoop dat het ooit zo ver komt* (ibidem, 26-11-1993). *Het komt nog wel eens een keer zo ver* (ibidem, 28-5-1993). *Zover is het anno 1993 al gekomen in ons beschaafde land, mort hij* (ibidem, 6-5-1993).

711. zullen **verbazen**: als een verrassing komen. Deze uitdrukking wordt op twee manieren gebruikt: (a) als een irrealis-uitdrukking, in combinatie met een conditionele zin, en met de irrealis verleden tijd *zou* of (b) als een realis-uitdrukking, doorgaans met een *dat*-zin als onderwerp, eventueel ook een nominale constituent. Type (b) is strikt negatief-polair, het meer gebruikelijke type (a) daarentegen heeft alleen een zekere voorkeur voor negatie als context (ca. 75% van de voorkomens) maar daarnaast kan het ook goed positief worden gebruikt. Type a: *Het zou me niet verbazen als dat het bureau van Hendrik Ansing is geweest* (J.J. Voskuil, Het A.P. Beerta Instituut, 766). *Het zou me niet verbazen als ze me nu even in mijn wang knijpt* (Joost Zwagerman, Gimmick!, 219). *Het zou mij hogelijk verbazen als er een cao-akkoord uitrolt* (De Telegraaf, 17-2-2001). Type b: *Het zal niemand verbazen dat de huisspecialiteiten Cuba Libre's en banane-diaquiries zijn* (Sue Grafton, C staat voor Crimineel, 58). *Die snelle omslag zal conservatieven niet verbazen* (Trouw, 17-2-2001).

712. iets aan de **verbeelding overlaten**: de details van iets in het midden laten. Hoort samen met o.m. *aan het toeval overlaten, (aan duidelijkheid) te wensen overlaten* tot een klein groepje negatief-polair uitdrukkingen met *overlaten* als kern. Wordt doorgaans gecombineerd met de indefiniete negatieve uitdrukkingen *weinig, niets, niet veel*. Voorbeelden: *Zeven jaar later is er 'La Mort', een titel die weinig aan de verbeelding overlaat* (Johan Anthierens, Jacques Brel – de passie en de pijn [1998], 100). *Lieten Isabels kleren op het werk al meestal weinig aan de verbeelding over, in deze strakke glimmende schaatsbroek kwamen haar lange benen helemaal tot hun recht* (Nieuwsblad van het Noorden, 29-1-2000).

713. **verblijf weten met**: raad weten met, weten waar [iets] blijven moet. Het WNT laat weten dat deze uitdrukking gewestelijk is, met name Brabants, en geeft o.a. de volgende vindplaats: *Ze doet haar vier dochters komen, beschaamde meisjes, die met hun handen geen verblijf weten* (Felix Timmermans, Anna-Maria, 82). Zie ook de variant **blijf weten met**.

714. **verblikken of verblozen**: van kleur veranderen. Met negatie een uitdrukking die onverstaanbaarheid aanduidt. Vgl. ook **blikken of blozen**. *Ik groette hem minzaam, en verblikte noch verbloosde, toen een van de heren luidkeels uitriep, dat hij daar nou al jaren op had zitten wachten* (J.A. Deelder, Gemengde gevoelens, 101-2). *Bij de goedkoopste steenhouwers waren de nabestaanden voor 4.600 gulden klaar, terwijl de duurste zonder te verblikken of te verblozen daarvoor 12.000 gulden durfde te vragen* (Intermediair, 25-9-1997).

715. kunnen **verblotekonten: uitmaken, kunnen schelen**. (Zie voor een korte discussie van deze uitdrukking ook Sanders 2008). De uitdrukking dateert

vanaf het begin van de 20^e eeuw. *Daar helpt geen lievemoederen aan en het kan me geen ene moer verblotekonten dat bijna iedereen dat schromelijk overdreven vindt* (pernikkel.wordpress.com). Variant: kunnen **vervettetekonten**.

716. het **verder brengen dan**: de wat minder gebruikelijke transitieve variant van **verder komen dan**. *Hilversum II brengt het niet verder dan zeven uur* (Dick Verkijk, Radio Hilversum 1940-1945, 271). *De bekwaamste officieren hebben het vaak niet verder gebracht dan tot kolonel* (Trouw, 30-7-1998).

717. **verder komen dan**: met negatie wordt deze uitdrukking gebruikt om aan te geven dat een niet al te ambitieus doel niet wordt gehaald. Vooral in sportkaternen een bekende uitdrukking. *In twee jaar Ajax kwam hij niet verder dan zes goals* (Trouw, 9-9-1998). *Uit bij Leicester City kwam de ploeg van Bergkamp en Overmars niet verder dan 1-1* (ibidem, 14-9-1998). *Verder dan een poging van Goor op de lat kwam de tobvende Brusselse ploeg niet* (ibidem, 17-9-1998). *In de Tour de France kwam hij niet verder dan een vierde plaats vorig jaar* (ibidem, 28-9-1998). *De middagtemperaturen komen niet verder dan 14 graden* (De Volkskrant, 29-9-1998). De trigger is vrijwel steeds *niet*, een enkele ook *nooit* of *nauwelijks*: *Tom Egbers [...] kwam nauwelijks verder dan een beetje bladeren door oude beelden* (Trouw, 16-6-1999). Variant: *verder reiken dan*: *De mannen reikten niet verder dan brons* (Trouw, 13-6-2000).

718. kunnen **verdommen**: in combinatie met negatie een uitdrukking van onverschilligheid, net als: kunnen **bommen**, kunnen **schelen**, **geven om**. Op 59 voorkomens waren er 78% in negatieve zinnen en 22% in vraagzinnen. *Ik heb zoo'n au fond heerlijk gevoel dat de heele rotzooi me niets meer kan verdommen*. (E. du Perron, in E. du Perron en M. ter Braak,

Briefwisseling 1930-1940, deel I, 103). *Wat achter me ligt, of wat voor me ligt, kan me geen pest verdommen* (Henry Miller, Kreeftskeerkring, 47). *Een goede sigaar. Prijs kan me niet verdommen* (Simon Carmiggelt, Kroeglopen, 33). *Maar kan hem dat een bal verdommen?* (J.J. Voskuil, Bij nader inzien, 1166). *Wat kan het mij verdommen wie al dan niet in welk kloteleger kanonnevlees wil spelen?* (Tom Lanoye, Maten en gewichten, 46).

719. **verdommenis**: **mhu** met taboeherkomst. *Jij voert toch ook geen verdommenis uit!* (Herman Heijermans, Kamertjeszonde, 352). *Het kan je geen verdommenis schelen* (Henry Miller, Kreeftskeerkring, 120). *Ik heb 'r geen verdommenis van kunnen verstaan, jij Folck?* (L.H.A. Drabbe, Levenslol, 122).

720. om de **verdommenis**: adverbiale uitdrukking, van hetzelfde type als *om de dooie dood*, om de **drommel/donder** etc., nl. *om de* + taboeuitdrukking. Treedt op links van negatie, m.n. *niet*, *geen*. 't zou *niet de eerste maal zijn, om de verdommenis niet, dat ik hongerde* (Erich Wichman, Geest, koolzuur en zijk, 174).

721. te **vergeten**: de combinatie *niet te vergeten* wordt als een soort van partikel gebruikt: *Jan, Piet en niet te vergeten Klaas*. Als gewoon predikaat in de betekenis "onvergetelijk" is deze combinatie beslist niet gangbaar: ??*Guus Hermus was niet te vergeten als Cyrano de Bergerac*. Combinaties met andere negatieve uitdrukkingen dan *niet* komen niet voor, evenmin als versterkingen van *niet*: **Jan, Piet en nooit/in het geheel niet te vergeten Klaas*. Ik ken overigens geen andere polaire uitdrukkingen van dit type. *Er waren niet te vergeten de af en aan rennende mensen van wie Ingmar Booy maar niet wist te achterhalen wat zij nu precies tot taak hadden* (Joost Zwagerman, De houdgreep, 99).

722. zullen **vergeten**: in combinatie met *ooit/nooit* of een uitdrukking die “snel” betekent, is dit een negatief-polaire uitdrukking. *Het is voor mij een tijd die ik nooit zal vergeten* (J. Fabius, Met Thompson in Albanië, 166). *Na het avondeten ontstond er een sfeer die geen van de betrokkenen snel zal vergeten* (Matty Verkamman e.a., Het Nederlands Elftal. De historie van Oranje 1905-1989, 325). *Zuster Rachele zal die maanden van anarchie niet licht vergeten* (Els de Temmerman, De meisjes van Aboke, 50). *Ik ben die nacht ordonnans geweest en zal de gebeurtenissen van die nacht niet gauw vergeten* (Izak van Dam, Oorlogsdagboek [1940]).

723. **verheffend**: wordt gebruikt met negatie om een understatement te vormen. Van 60 voorkomens bleek 67% te bestaan uit combinaties met *weinig*, 7% met *minder*, 20% met negatie, terwijl 3% van de voorkomens positief was. *Hij mocht dan wijd en zijd bekend staan als een schuinsmarcheerder en door zijn weinig verheffende levenswandel in het gevang eindigen, als satirisch schrijver was hij onovertroffen* (De Volkskrant, 28-2-1997). *Het was niet verheffend, het gemeenschappelijke zingen op sommige Meivergaderingen te laten bestaan uit een afwisselende reeks van Internationale, Heb meelij Jet, Socialistenmars, en Ich küsse deine Hand Madame* (André van der Louw, Rood als je hart, ‘n geschiedenis van de AJC, 87).

724. (kunnen) **verhelen**: verheimelijken, een **geheim maken van**, ergens **doekjes om winden**, verbloemen. Wordt in combinatie met negatie doorgaans als litotesconstructie gebruikt. *Zij verheelt niet dat het bezit van voorouders die hebben deelgenomen aan de kruistochten het enige is dat bij haar telt* (Stendhal, Het rood en het zwart, 260-261). *Poetin verheelde niet dat tussen Rusland en de VS nog steeds grote meningsverschillen bestaan* (NRC,

23-7-2001). *Amaranta kon de afkeer niet verhelen die haar aan tafel werd ingeboezemd door zijn dierlijke oprispingen* (Gabriel Garcia Marquez, Honderd jaar eenzaamheid, 99).

725. **verhikken of verwrikken: ver-roeren**. Uitdrukking van onverzettelikheden. Het WNT geeft als voorbeeld van deze Zaanse uitdrukking (uit Boekenoogen 1897): *Daar is geen verhikken noch verwrikken aan*. Vgl. ook **verreppen of verroeren** en **schrikken of verwrikken** voor vergelijkbare idiomen.

726. kunnen **verhullen**: kunnen **verhelen**. Litotesuitdrukking. Meestal gebruikt in combinatie met *niet*, een enkele maal ook met *nauwelijks/amper*. *De mooie eindcijfers die De Vries presenteerde kunnen niet verhullen dat zich vooral in de grote steden problemen voordoen met het invullen van Melkertbanen door langdurig werklozen* (Intermediair, 6-5-1999, p. 23).

727. kunnen **verkroppen**: kunnen **velen, verdragen, hebben**. Driekwart van 151 voorkomens blijken combinaties met *niet*, verder 15% combinaties met *moeilijk*. Overige omgevingen, zoals vragen, comparatiefzinnen, complementen van negatieve predikaten, e.d. zijn zeldzaam, maar niet uitgesloten. Deze uitdrukking is al vrij oud, zoals blijkt uit het volgende voorbeeld uit Joost van den Vondels Roskam: *Hoe kan een Christen hart dees tyranny verkroppen!* Vgl. verder ook: *'t Is hem onmogelijk sulck een tael te kunnen verkroppen* (Johannes Duijkerius, Het leven van Philopater, 50 [1691]). *Dat kon Neel niet langer verkroppen* (Is. Querido, De Jordaan, dl. 4, 135). *Toch konden de Fransen het maar moeilijk verkroppen, dat zij Zuid-Beveland hadden moeten ontruimen* (A.M. Wessels, Zeeland in de Patriottentijd, 240). *De man had de vernedering nooit kunnen verkroppen* (Nieuwsblad van het Noorden, 16-3-1996).

728. ergens iets **verloren hebben**: ergens iets **te zoeken hebben**, ergens op zijn plaats zijn. *Wie op de rug van een paard zit en werkt, heeft daar niets verloren* aldus een oud spreekwoord. M.a.w.: zorg dat het paard al het werk doet, anders ben je geen ruiter, en hoor je niet thuis op de rug van een paard.

729. te **vermurwen**: tot toegeven te bewegen. Net zoals *onvermurwbaar* geen positieve tegenhanger heeft, wordt ook de modale infinitief alleen met negatie gebruikt. 38 voorkomens in mijn materiaal zijn combinaties met *niet* en 1 is een combinatie met *alleen*. *Maar Dries is niet te vermurwen* (Ed. van Thijn, Dagboek van een onderhandelaar, 54). *Dennis Bergkamp is niet te vermurwen* (Groninger Dagblad, 30-6-2000). *Alleen met deze uitzonderingsclausule waren minister Hunt en staatssecretaris Forsyth te vermurwen in te stemmen met de richtlijn* (De Volkskrant, 13-10-1993).

730. zich laten **vermurwen**: zich laten bewegen tot toegeven. Het negatief-polaire karakter van deze uitdrukking is veel minder uitgesproken dan die van de modale infinitief *te vermurwen*. Op een totaal van 23 voorkomens zijn er 7 (30%) positief en 15 (65%) negatief en eentje kwam voor in een vraag. *Ollie volgde hem handenwringend, maar de zeerob liet zich niet vermurwen* (Marten Toonder, Een enkel opbeurend woord, 105). *Diep geroerd door het idee dat de heilige mannen voor hem zouden bidden, liet de jonge Maury zich ten slotte vermurwen* (Emmanuel le Roy Ladurie, Montaillou, 103). *Of Piëch en zijn super-zuinige rechterhand, de Spanjaard Lopez, zich laten vermurwen, mag betwijfeld worden* (De Volkskrant, 8-10-1993).

731. **verrassingen kennen**: onverwachte elementen bevatten. De uitdrukking laat zich goed combineren met negatieve determinatoren als *geen, weinig, niet veel*

of restrictieve adverbia als *nauwelijks, amper* en lijkt vooral gangbaar te zijn in journalistiek taalgebruik. *De samenstelling van de schaatskernploeg kent geen verrassingen* (De Volkskrant, 10-5-1993); *het spel dat volgt kent nauwelijks verrassingen* (idem, 8-10-1993).

732. op **verre na: in de verste verte, in het geheel**. Versterker van negatie, niet meer gangbaar in hedendaags Nederlands. Net als *in de verste verte* gebruikt deze uitdrukking een ruimtelijke metafoor om negatie te versterken: op verre na niet = zelfs bij benadering niet, in het geheel niet. Staat net als bovenvermelde parafrasen links van negatie. *Al is men zelf op ver na geen Adonis, men mag daarom den draak wel steken met bultenaren die zich voor Apollo's uitgeven* (Cd. Busken Huet, Litterarische Phantasieën I, 198). *Dan! men kon het op verre na niet eens worden* (J.A. Schasz M.D., Reize door het Aapenland, 85), *maar dit alles geeft op verre na niet de geheel bijzondere bekoring die uitgaat van een plek op aarde, waaraan hoog-heilige herinneringen verbonden zijn* (Abraham Kuypers, Om de oude wereldzee, dl I, 537). Een zeldzame variant is *bij verre na: De brave man had echter zelf bij verre na niet beseft hoe belangrijk zijn mededelingen voor de commissaris waren geweest* (Pim Hofdorp, Moord in miniatuur, 155). Wellicht betreft het hier een contaminatie van *op verre na* en *bij lange na*.

733. **verreppen**: bewegen, verroeren. Het WNT merkt op, dat dit nu verouderde werkwoord vooral in combinatie met negatie werd gebruikt, ter aanduiding van bewegingen van lichaamsdelen (het WNT meldt o.a. de combinaties *geen vin, hand, voet, lid verreppen*), en te beschouwen als nauw verwant met **verroeren**, dat tegenwoordig meer bekend is. Volgens het WNT is *verreppen* nog in omloop in Vlaanderen en Groningen. Uit Ter Laan (1929) citeert het WNT: *Hai kin gain*

haand verrepn en Zo laank as ik nog 'n vout verrepn kin, zel 't nait gebeurn.

Daarnaast is er nog een uitdrukking met eveneens negatief-polaire neigingen maar een meer metaforische betekenis: *een voet durven verreppen* 'iets durven ondernemen.' Het WNT geeft o.m. uit het werk van Langendijk de zin *Het oproer durft geen voet verreppen [..]*.

Een combinatie met **verroeren** komt ook voor: **verreppen noch verroeren**, dat verwant lijkt aan de uitdrukking *in rep en roer*, en dat het WNT reeds voor de 16e eeuw wist te noteren: *Ick ligge hier ende en mach my verreppen noch verrueren* (G. Gnapheus, Een Troost ende Spiegel der Siecken, 1531).

734. zich **verroeren**: een beweging maken. Deze uitdrukking trof ik aan in de lijst van negatief-polaire uitdrukkingen in Hoppenbrouwers (1983). *Blijf zitten waar je zit en verroer je niet*. Het werkwoord *verroeren* wordt meest reflexief gebruikt, soms ook met een lijdend voorwerp dat een lichaamsdeel van het subject aanduidt: *Hij verroerde zich niet. Zij heeft geen vinger verroerd*. Daarbij is overigens het idiomatische object *een vin* veruit het meest gangbaar (zie ook onder *een vin verroeren*). Ook de omringende talen kennen negatief-polaire uitdrukkingen die een mininale beweging aanduiden. Vgl. het Engelse *budge, move a muscle/ move an inch*, of het Franse *bouger*.

735. **verrotte mispel**: mhu, ook maar iets, hoe gering of waardeloos ook. Vooral in de Middeleeuwen en vroege renaissance in omloop. *Sy en achten niet een verrotte Mispel, dat men in een Clooster vertrecke* (Marnix van St. Aldegonde, De Byencorf der H. Roomsche Kercke, p 133).

736. kunnen **verrotten**: kunnen **schelen**. Een van de vele uitdrukkingen van **onverschilligheid** die het Nederlands rijk is. *Blaf jij maar een eind weg, klotemeris, wat kan het mij verrotten* (Philip Roth,

Portnoy's klacht, 280). *Kan me ook niks verrotten eigenlijk* (J.J. Voskuil, Bij nader inzien, 207). *Zolang ik geen kiespijn had, kon het me niet verrotten* (Jules Deelder, Drukke dagen, 340).

737. **verschil maken: uitmaken, ertoe doen**. Uitdrukking van onverschilligheid. Als de betekenis 'onderscheid maken' is bedoeld, bijv. in 'we moeten verschil maken tussen terrorisme en oorlog', dan is de uitdrukking niet negatief-polair in zijn gebruik. *Het zou ook niet het minste verschil hebben gemaakt* (Simon Vestdijk, De ziener, 90). *En dan maakt het geen cent verschil of we hier met honderd man staan te kijken* (Alistair Maclean, De kanonnen van Navarone, 104). *Dat er zo weinig problemen over ontstaan, geeft aan dat het praktisch geen verschil maakt volgens welke spelregels er gespeeld wordt* (Go, 18-4, 1980). *Voor de bibliotheekcomputer maakt het namelijk geen verschil waar de gebruiker zich bevindt* (De Volkskrant, 16-1-1993).

738. te **versmaden**: onwenselijk, gering in waarde. (Een uitdrukking met ongeveer dezelfde betekenis is het litotesgebruik van *misselijk*: *Dat concert was lang niet misselijk*.) Komt zo goed als uitsluitend in litotes voor, met name in combinatie met *niet*. Uit de gegevens van Hoppenbrouwers (1983) blijkt reeds dat men voorkomens van deze uitdrukking in de meeste andere contexten voor polaire uitdrukkingen niet acceptabel acht. Zo keuren bijv. Hoppenbrouwers' vijf informantten allen de zin *We moeten verhinderen dat het te versmaden is af*.

In mijn bestand vallen er vrijwel uitsluitend voorkomens met *niet* op te merken, zoals *Zeker niet te versmaden is een Portugese Do Reserva* (De Volkskrant, 5-2-1994). Het volgende voorbeeld laat echter zien, dat andere omgevingen niet helemaal onmogelijk zijn: *Het campagneteam had besloten dat een half uurtje gratis publiciteit in deze bange*

tijden wel het laatste was dat te versmaden was (id., 2-5-1994). Overigens is dit slechts een enkel voorkomen naast 53 in strikt negatieve omgevingen.

739. in de **verste verte**: **mhu**, meestal gebruikt als versterker van negatie. Zoals diverse andere versterkers van negatie, bijv. **bij lange na, lang, in het geheel**, wordt *in de verste verte* meestal ter linkerzijde van het negatieve woord aangetroffen, meestal in het middenveld, een enkele keer ook op de eerste zinsplaats. *In de verste verte was ik niet bereid om te dwepen met de leer der abstracte vrijheid in de Volksnijverheid* (H.P.G. Quack, Herinneringen uit de levensjaren van Mr. H.P.G. Quack 1834-1913, 191). Van 92 voorkomens komt 80% op rekening van negatie in enigerlei vorm (42% *niet*, 22% *geen* en 16% n-woorden), terwijl de rest een breed scala aan overige triggers laat zien, waarbij alle bekende omgevingen vertegenwoordigd zijn. *De organisatie [...] ontkende ijlings zulks ook maar in de verste verte van plan te zijn geweest* (Nieuwsblad van het Noorden, 18-7-1992). *Zonder het in de verste verte te kunnen vermoeden, was hij in de laatste ogenblikken door het loof van het kreupelhout bespied* (H.J. Schimmel, Sinjeur Semeyns, dl 1, 218). *Zoals gewoonlijk bij onderzoeken naar seksuele misstanden was alles veel erger dan iedereen in de verste verte gedacht had* (NRC 15-7-1993). *Als ik het in de verste verte kon voorzien dan marcheerde ik niet* (J.J. Cremer, Emma Berthold, 19). *Alsof zij maar in de verste verte iets met ons te maken heeft!* (J.J. Voskuil, Bij nader inzien, 906). In deze omgevingen zijn uitdrukkingen zoals *in het geheel* of *bij lange na*, die uitsluitend dienen ter versterking van een ontkenning, niet op hun plaats, vgl. bijv. **Alles was veel erger dan iedereen in het geheel/bij lange na gedacht had*.

740. iets te **vertellen hebben**: zeggenschap hebben (over), iets in de **melk te brokkelen hebben**. *Op dit moment hebben kopers absoluut niets te vertellen* (NRC, 20-3-2001). *In Kerkrade had FC Groningen tegen Roda JC niets te vertellen* (De Groninger Gezinsbode, 6-4-2001).

741. kunnen **vervettetekonten**: kunnen **schelen**. Vrij zeldzame variant van *kunnen verblotetekonten* (zie Sanders 2008). *Mij kan carnaval gelukkig geen kale scheet vervettetekonten* (www.nijmegenentraal.nl)

742. zich **verwaardigen**: waardig keuren, de moeite nemen. *Hij verwaardigde zich niet verder een woord tot het gezantschap te richten, dat met de Gedeputeerden de tent verliet* (Marjorie Bowen, Ik zal handhaven, 275). *Anders verwaardigde hij zich nooit Albert aan te spreken* (A.F.Th. van der Heijden, De gevarendriehoek, 222).

743. **vetpot**: negatief-polair predikaat-nomen: een toestand of bron van weelde en rijkdom. *Da's ook geen vetpot!* (Morris en Goscinny, Lucky Luke - De zingende draad, 9). *Een vetpot zou het blad nooit worden, dat stond wel vast* (Michel van der Plas, Mijnheer Gezelle, 269). Op 91 voorkomens in mijn bestand trof ik één positief voorkomen aan: *Het lidmaatschap van Lloyd' s werd van oudsher gezien als een eer en een vetpot* (De Volkskrant, 23-6-1993). Verder: 70x *geen* als trigger, 13x *niet*, 5x een n-woord en 2x *allerminst*. De overheersende positie van negatie in de distributie van deze uitdrukking past goed bij het algemene beeld van negatief-polaire predikaten. Ook kenmerkend voor deze klasse is de mogelijkheid van topicalisatie: *Een vetpot was het daar allerminst*.

744. ergens **vies van**: ergens afkerig van, ergens niet **happig op**. Litotesconstructie. Zoals alle litotesuitdrukkingen kent ook deze een sterke gerichtheid op zuiver

negatieve omgevingen (96% van 92 voorkomens in mijn materiaal), maar ook vraagzinnen en positieve voorkomens zijn gevonden (2% in beide gevallen).

Producer Sean 'Puff' Combs is allerminst vies van de suikerzoete wereld van rip-off hits (Nieuwsblad van het Noorden, 2-8-1997). *Moeder was niet vies van Fabiennes croquetten* (Til Brugman, De zeebruid, 76). *En van andere vrouwen is die ook niet vies* (Herman Heijermans, Schakels, 711). *Peet was nergens vies van* (Ab Visser, Sheffield steel, 17). *O, denk je dat ze 'r vies van zijn?* (Herman Heijermans, De vliegende Hollander, 2289). *Soms kon je een 'kniptor' vinden, waar Leentje vies van was* (Jac. van Looy, Jaapje, 103).

745. een **vin verroeren**: **mhu**, zich verroeren, bewegen. Aanduiding van minimale beweging van levende wezens. Variant van *zich verroeren*, een **poot uitsteken**, Engels *move an inch*. Heeft net als vergelijkbare mhu's een breed scala aan triggers: alle bekende triggers zijn in staat deze uitdrukking mogelijk te maken. Het meest gebruikelijk is *geen* (meer dan 80% in mijn materiaal van 52 voorkomens). *Pc3 waarna zwart geen vin kan verroeren* (De Volkskrant, 22-4-1995), *zij moest dat aanzien zonder een vin te kunnen verroeren* (Hella S. Haasse, De meester van de neerdaling, 129). *En geen een van al die kerels die een vin verroeren zou of ook maar opkijken, als ze hoorden dat ik hier zat* (W.A. Paap, Vincent Haman, 214). Een zeldzame variant (wellicht een contaminatie van *een vin verroeren* en *een vinger/poot uitsteken*) trof ik aan bij Willem van Iependaal, Lord Zeepsop, 237: *Sjeek stond doodgemoedereerd z'n sigaartje te genieten, stak geen vin uit*.

746. een **vinger in de as steken**: iets doen, hoe gering ook. De uitdrukking lijkt me niet meer gangbaar. *Mensch! wij kunnen geen vinger in de asch steeken, of hij wil het weeten* (Betje Wolff en Aagje Deken,

Historie van Mejuffrouw Cornelia Wildschut, enz., aangehaald in Stoett 1923, dl 2, 416). *De drommel mag weten hoe sommige mensen aan een goede reputatie komen en hoe anderen, zoals ik, geen vinger in de asch kunnen steken of iedereen roept: "Nu-ja, wat kan men anders van zoo'n man verwachten?"* (De Huisvriend, 1882, 310). *[I]k steek geen vinger in den as, zonder haar er over te spreken* (Briefwisseling van Betje Wolff en Aagje Deken, ed. P.J. Buijnsters, dl 2, 616).

747. een **vinger** uitsteken: iets uitvoeren, een **hand/poot** uitsteken. Mhu die een minimale inspanning aanduidt. *Het mocht hem inderdaad niet verweten worden dat het groepje lafbekken van het Antwerpse stadsbestuur geen vinger uitstak om Maastricht te helpen* (Louis Paul Boon, Het Geuzenboek, De Arbeiderspers & Querido, Amsterdam, 1979, 589). *In het artikel van 10 juni 1993 werd eerst vastgesteld dat niemand tot nu toe ook maar een vinger naar de mensenhandelaars uitgestoken heeft* (Patsy Sörensen, De maskers af! Over socialisme, prostitutie en mensenhandel, 106).

748. zijn **vingers branden aan**: in combinatie met modale uitdrukkingen als *willen*, *van plan zijn* of *liever is deze uitdrukking negatief-polair*. *Geen Nederlandse distributeur wilde zijn vingers branden aan het regiedebuut Away With Words van Christopher Doyle* (Het Parool, 29-11-2000). *Het college van bestuur is niet van plan zijn vingers te branden aan een kwestie rond de Scientology Church* (Ublad, 30-11-1995). Ook komt deze uitdrukking voor in modale constructies met een infinitiefcomplement: *De Jamaicaanse muziek was te eigengereid voor de grote platenmaatschappijen om er hun vingers aan te branden* (Trouw, 25-1-2001). Een (minder frekwente) variant op deze uitdrukking is zijn **handen branden aan**.

749. iets op de **viool hebben horen**

spelen: hebben horen verluiden. Stoett (1923, dl 2) geeft de volgende voorbeelden: *Nee hoor, dat heb ik nog nooit op de viool hoore speule* (Jules de Vries, Uit den Amster-damschen Jodenhoek). *Dat hadden ze nog nooit op de viool hooren speelen* (Het Volk, 11-6-1914). Het WNT geeft nog o.m.: *Nee, dat heb ik nog nooit op de viool hooren spelen, dat 'n moeder d'r eigen zoo vergeet* (F. Coenen, Burgermenschen, 178).

Harrebomée (1858) geeft als voor-beeld: *Wie heeft het ooit op de viool hooren spelen?*

750. **vleet: mhu**, een snars. Verouderde uitdrukking. Het WNT geeft slechts enkele nogal oude vindplaatsen, zoals *Breng jy niet een vleet /Uit Indië mee* van Alewijn, uit 1721. Hangt samen met een betekenis 'boel, zaak' van *vleet*.

751. die **vlieger gaat op:** dat plan of idee kan werkelijkheid worden. Ook *deze* komt voor ipv *die*, minder vaak ook *de*. Als trigger fungeert doorgaans *niet*, maar ook *alleen* kan als zodanig fungeren, terwijl ook optredens in vraagzinnen aangetroffen werden. *Nu, deze vlieger gaat in 't geheel niet op* (Frederik van Eeden, brief d.d. 8 november 1887). *Maar die vlieger gaat alleen op als de vrienden zich sterk betrokken voelen bij de onderneming.* (NRC, 8-4-1997). *Of die vlieger opgaat, zal gauw genoeg blijken* (NRC, 16-12-1993). *Met een stel kritische heethoofden gaat het vliegertje niet op* (Jan Greshoff, Zwanen pesten, 290). Een enigszins vergelijkbare metafoor kent het Engels in *That won't fly*.

752. een **vlieg kwaad doen:** mhu, drukt een minimale mate van schadelijkheid of gevaarlijkheid uit. Het Engelse kent een vergelijkbare uitdrukking *hurt a fly*. Alle 47 voorkomens in mijn materiaal zijn negatief van karakter: meestal combinaties

met *geen*, minder vaak *nooit*, *niet*. *Lieve, passieve Milton, je zou nog geen vlieg kwaad kunnen doen, nietwaar schatsie?* (Philip Roth, Portnoy's klacht, vert. Else Hoog, 194). *Hij was een hardwerkende brave vriendelijke man die zijn leven lang geen vlieg kwaad heeft gedaan* (Maarten Biesheuvel, De bruid, 146). *Ze had nooit een vlieg kwaad gedaan* (Trouw, 4-12-1998). *Maar je zou zelfs een vlieg geen kwaad doen* (André Demedts, De Belgische Republiek, 15).

753. willen **vloten:** willen **lukken**, op rolletjes lopen. Op 153 voorkomens in mijn materiaal zijn er 146 combinaties met negatie (95%), 3 zijn voorkomens in vraagzinnen, 1 in een conditionele zin, 1 combinatie met *minder* en 2 positieve voorkomens. *Nopens de saak van den Hertog, die de Raidpensionaris merkende dat niet vloten wilde, se ook daeromme niet voorbragt, was de stadt Dordregt gereed*, Gijsbert Jan van Hardenbroek, Gedenkschriften, dl. 3, 40 [1781]. *Het gesprek onder het koffiegenot wilde in den beginne niet vloten* (J.J. Cremer, Daniël Sils, 245). *Met Jacques' medewerking aan kranten en tijdschriften wilde het eigenlijk nooit vloten* (Clara Eggink, Leven met J.C. Bloem, 66). *Wil het een beetje vloten?* (Boudewijn Büch, Het Dolhuis, 155). *[I]n weerwil van het leeftijdsverschil wilde het tussen ons wel vloten* (Jan Greshoff, Afscheid van Europa, 190).

754. ergens iets voor **voelen:** geneigd zijn tot iets, een positieve houding hebben ten opzichte van iets dat in de toekomst ligt of als een mogelijkheid wordt voorgesteld. Vgl. *Ik voel er niets voor om daaraan mee te doen* of *Ze voelen weinig voor een nieuw gesprek*. Niet te verwarren met de betekenis "gevoelens hebben voor" zoals in een zin als *Ik voel onnoemelijk veel voor jou* waar het object van de gevoelens niet toekomstig of hypothetisch is. De oudste vindplaats van deze uitdrukking dateert van rond 1890, maar hij lijkt pas vanaf

circa 1940 echt gangbaar te zijn. Van de 254 voorkomens in mijn materiaal is 71% aangetroffen in een negatieve zin (meestal combinaties met *niets*), 23% combinaties met *weinig*, 2% vraagzinnen, 0,5% conditionele zinnen, 0,5 bijzinnen ingeleid door *zonder* en 3% positieve voorkomens. *Voor een baan als handels-reiziger of kantoorbediende voelde Bakhuis niets* (Matty Verkamman, *Het Nederlands* Elftal. De historie van Oranje 1905-1989, 55). *Verleden week zijn Sandersleben en ik met Jelle Brand bij de directie geweest om hun te vertellen dat de arbeiders er geen donder voor voelen* (Theun de Vries, Februari, dl. 1, 374). *Ik voor mij voel eigenlijk heel weinig voor een leening wanneer je ziet hoe ze daar-mee huishouden hier* (Karel van den Berg, *Beste Ouders! Brieven uit de Transvaal*, ed. G.J. Schutte, 266). *Diegenen die zich tegen het regime verzetten of al gevangen gezet zijn, bewondert hij zonder er iets voor te voelen hun voorbeeld te volgen* (Martin van den Heuvel/Hans Renner, *Groeten uit Praag*, 128). *Voel je daar wat voor?* (Willy van der Heide, *Drie jongens als circusdetective*, 190). *Na kennis gemaakt te hebben zei hij er wel iets voor te voelen om die nieuwe wagen te verkopen* (H. van Aalst - *Onder martieners en bietsers*, 138).

voor mogelijk houden: zie **voor mogelijk houden**.

755. voorstellen: te **betekenen hebben**, van belang of waarde zijn, altijd in combinatie met een maatuitdrukking (*iets, niets, niks, niet veel, weinig, geen bal etc.*) Deze uitdrukking is vooral de laatste tijd in opmars. In het WNT wordt het nog niet genoemd. Van Dale (10e dr, 1976) noemt het even als een germanisme. Vanaf de jaren 1970 is het echter zeer gangbaar. Mijn oudste vindplaats is Jip Golsteijn, *De Cats* – een Hollands succesverhaal, uit 1973, blz. 6: *Nog steeds is iedereen bereid toe te geven dat het instrumentaal alle-*

maal niet zoveel voorstelt). Van de 154 voorkomens in mijn materiaal staat 65% in een negatieve zin, 27% is gecombineerd met *weinig*, 5% in vraagzinnen, 1% in de restrictie van een universele kwantor en 1% in combinatie met een negatief predikaat. *Het onderwijs daar stelde niet veel voor* (Karel van het Reve, *Geschiedenis van de Russische literatuur*, 45). *Inhoudelijk stelt het weinig voor* (Trouw, 12-3-1996). *[E]lke hoogleraar die ook maar iets voorstelde in zijn vak was er lid van* (Universiteitskrant, 29-1-1998). *Ach meisje, wat stelt dit nou helemaal voor?* (Trouw, 29-10-1998). *Dat jood-zijn stelt helemaal geen ene moer voor* (Elsevier, 10-9-1988).

756. vooruit te branden: in beweging te krijgen. Negatief-polair predikaat dat vooral in sportverslagen populair is. Op 30 voorkomens waren er 27 in combinatie met *niet* en drie met *amper* of *nauwelijks* als trigger. *Volendam was in de met 20 duizend kijkers redelijk gevulde Kuip nauwelijks vooruit te branden* (De Volkskrant, 9-9-1993). *Tot het moment dat de met een oranje pet getooide staats-secretaris op het tennispark van Stone Mountain Park de tribunes van court één beklom, waren Paul Haarhuis en Jacco Eltingh niet vooruit te branden* (Nieuwsblad van het Noorden, 1-8-1996). Een zeldzame variant is *voort te branden: de wielen stond niet meer recht tegenover elkaar, waardoor de fiets op het laatst niet meer voort te branden was* (Joop Waasdorp, *Welkom in zee*, 179).

757. van voren weten dat je van achteren leeft: een enigszins overzichtelijk bestaan hebben. *Ken je een mooi, deftig – (latijnsch?) - woord voor mensen die van voren niet weten dat ze van achteren leven?* (E. du Perron, *Brieven*, deel II, 245); *de lullen wisten van voren niet dat ze van achteren leefden* (Stephen King, *Christine*, 98). *Op het*

laatste wisten we niet meer van voren dat we van achteren leefden (Oor, 16-1-1974).

758. **vreemd aan iets zijn:** ongerelateerd zijn aan iets, ergens niets mee te maken hebben. Te gebruiken in combinatie met *niet* of een equivalent als *allerminst*. Andere omgevingen heb ik in mijn materiaal niet aangetroffen. *Het verlangen zijn eigen macht te vergroten en de Deense grenzen uit te breiden langs de kusten van Oost- en Noordzee was hieraan niet vreemd* (De Navorscher, jg. 82, 1933, p. 20) *De ervaring met het verloop van tuchtprocedures tegen andere parket-magistraten in Brussel zou hier niet vreemd aan zijn* (Knack, 6-12-2000).

759. **vreemd moeten opkijken:** verbaasd moeten zijn. *Telebankiers bij ABN Amro moeten niet vreemd opkijken als effecten-orders die thuis geannuleerd zijn, toch op de beursvloer terecht komen* (Personal Computer Magazine, februari 1999).

Variant: **raar moeten opkijken.**

740. **van een vreemde hebben:** in combinatie met negatie duidt deze uitdrukking een overgeërfde of anderszins van huis uit meegekregen eigenschap aan. *Dat heeft ze van geen vreemde* (DVD-Valley, december 2003, 77). *Dat heeft Kravitz dan dus niet van een vreemde* (De Groene Amsterdammer, 22-2-2008, 31). Een enkele maal vinden we een variant met een ander werkwoord, ditmaal op eigenschappen aan te geven die van huis uit zijn meegegeven via de opvoeding: *Sophie leerde het schrijversvak niet van een vreemde* (Metro, 31-12-2007, 7).

760. te **vrezen hebben:** bang moeten zijn voor. Komt vooral voor in combinatie met negatieve maatbepalingen als *niets*, *niet veel*, *weinig* en in vraagzinnen met *wat*. *Bovendien had zij als vrouw niets van de godin te vrezen* (Robert van Gulik, De parel van de keizer, 227). *Ook in Italië had men weinig te vreezen* (H. Brugmans,

Opkomst en bloei van Amsterdam, 129). *Poetin bezweert dat in Rusland niemand iets te vrezen heeft als hij zich aan de regels houdt* (Nieuwsblad van het Noorden, 25-3-2000). *Maar heeft Karadzic iets te vrezen van de internationale gemeenschap?* (Vrij Nederland, 15-7-2000).

761. te **vroeg juichen:** in combinatie met een modaal hulpwerkwoord (*moeten*, *mogen*, adhortatief *laten*) is dit een negatief-polaire uitdrukking. *Maar laten ze bij de EO vooral niet te vroeg juichen* (Vrij Nederland, 18-12-2004). *Het zou een vorm van genoegdoening kunnen zijn, maar ik wil niet te vroeg juichen* (Sp!ts, 19-11-2007).

762. **vrolijk stemmen: vrolijk worden van.** Deze uitdrukking is minder uitgesproken negatief-polair dan zijn synoniem, maar wordt toch ook vooral in combinatie met negatie aangetroffen. Op 41 voorkomens was 20% positief, 63% combinaties met enige vorm van negatie, 14% combinaties met *weinig/minder* en 2% (1 geval) combinaties met *amper*. *Maar vrolijk stemt het allerminst* (De Volkskrant, 19-2-1999). *Niets kan hem vrolijk stemmen* (idem, 15-2-1999). *Het stemt u weinig vrolijk* (idem, 24-6-1998). *De obligatiemarkt stemt de beleggers evenmin vrolijk* (idem, 22-9-1999).

763. **vrolijk worden van:** ingenomen zijn/raken met. In mijn materiaal komt deze uitdrukking alleen voor met negatieve woorden als *niet*, *geen*, *evenmin*. *Van de hoofdgerichten in Motel Assen zijn wij ook al niet vrolijk geworden* (Nieuwsblad van het Noorden, 9-1-1999). *Hij wordt niet vrolijk van het tweede paarse kabinet* (Trouw, 23-7-1998). *En het waren geen gedachten waar je vrolijk van werd* (Astrid Lindgren, De gebroeders Leeuwenhart, 56). Een variant is:

764. **vrolijker worden van:** *En ik moet zeggen, van de Kaspische Zee wordt een mens nu ook niet vrolijker* (Leonhard Huizinga, Mijn hartje wat wil je nog meer?, 305).

765. tot **vrolijkheid stemmen: vrolijk stemmen.** *Kijkend naar de vechtpartijen en brandstichting van de afgelopen maanden stemt die confrontatie niet tot vrolijkheid* (Trouw, 14-6-2000).

zitten te wachten op: zie **zitten te wachten op**

766. **wakker liggen van:** geven om, bezorgd zijn om. Behoort tot de vele Nederlandse uitdrukkingen van **onverschilligheid**. Komt doorgaans voor in combinatie met negatie, meer sporadisch ook in vragen, conditionele zinnen etc. *De wereldgemeenschap ligt er niet wakker van* (Intermediair, 27-3-1997). *Ik lig van de hele affaire geen minuut wakker, maar als ik in de schoenen van Henk van Hoorn stond zou ik daar wel wakker van liggen.* (Nieuwsblad van het Noorden, 8-2-1997). *Wit 12 is echter geen fout om wakker van te liggen* (Go, 17-6, 1980). *Alle drie hebben ze de Davis Cup gewonnen, maar zou er buiten Frankrijk ook maar één tennisliefhebber van wakker liggen?* (Trouw, 6-2-1997). *Enig lichtpuntje is Whoopi Goldberg, die [...] weigert wakker te liggen van de Jamaicaanse Chippendale* (Trouw, 11-7-2002). Het tweede voorbeeld laat overigens zien, dat gebruik in positieve contexten mogelijk is, vooral met *wel*, zonder dat de interpretatie noodzakelijkerwijs een letterlijke wordt.

767. de **ware broeder:** de ware broeder niet zijn is onbetrouwbaar zijn, of niet helemaal de juiste persoon zijn. *Wie de innerlijke bevinding miste, was de ware broeder niet, al viel op zijn dogmatiek geene aanmerking te maken.* (A. Pierson, in De Gids, 1882, 7). *Neeë, ge zijd'ok al*

de woare broeder nie (A.M. de Jong, Flierefluiters oponthoud, 32, [1926]). *Ook Vic is voor 'ons' de ware broeder niet, maak je dat nu niet wijs* (E. du Perron, brief aan Menno ter Braak, 23 november 1933). *Ze zeiden tot de mensen, die door de zendingsarbeid waren toegebracht tot Christus: ja, dat is nu alles goed en wel, maar ge zijt toch niet op de goede manier tot den Heere Jezus gebracht; die Paulus was de ware broeder niet* (K. Schilder, Preken, deel 2, 248, preek uit 1939).

768. ergens **warm of koud van worden:** ergens persoonlijk door geraakt worden. In combinatie met negatie behoort dit idioom tot de grote groep uitdrukkingen van **onverschilligheid**. Hoewel de vorm van dit idioom meestal een disjunctie is (*niet warm of koud*), zijn ook equivalente uitdrukkingen met *noch* (*warm noch koud*) en conjunctie (*niet warm en niet koud*) mogelijk: *Ja, maar Ariane werd er niet warm of koud van* (Lisette Lewin, Een hart van prikkeldraad, 181). *Jensma zelf lijkt er warm noch koud van te worden* (Nieuwsblad van het Noorden, 13-5-1996), *ik word niet warm en niet koud van ze* (Yvonne Keuls, Jan Rap en z'n maat, 171). Als trigger kan naast *niet* of *noch* ook *zonder dienen*. Variant: *ergens heet of koud van worden: En als je 't weten wilt, ik word niet heet of koud van die lauwe krokettes die je mij maar steeds onder mijn neus zit te duwen* (Ab Visser, Het kind van de rekening, 82).

769. al het **water van de zee:** in negatieve combinaties, varianten op *dat wast al het water van de zee niet af* (Harrebomée 1858). *We blijven in Drenthe de grootste partij en mogen ook de informateur 'leveren'. Maar al het water van de zee wast niet weg dat wel één zetel hebben verloren ten opzichte van de vorige verkiezing in 2007* (website PvdA Drenthe, 2011).

770. de **weelde kunnen dragen/aan kunnen**: in staat zijn om zich aan te passen aan betere omstandigheden. Steeds gebruikt in combinatie met een negatief woord (*niet, evenmin, geen* etc.). *Die weelde kon de onervaren ploeg kennelijk niet dragen* (Trouw, 14-6-2000). *Romario heeft gezien zijn kwaliteiten ook recht op een voorkeursbehandeling, maar hij heeft de weelde niet kunnen dragen* (De Volkskrant, 29-5-1993). *Maar de ploeg van Korbach kon de weelde niet aan* (Trouw, 16-2-1998).

771. **weerga**: gelijke, evenknie. Dit woord vormt de kern van enkele werkwoordelijke uitdrukkingen van onvergelykbaarheid, zoals *zijn weerga niet kennen, zijn weerga niet hebben, iemands weerga niet vinden, zonder weerga zijn*. In oudere teksten ook *wederga(de)*. *Hij had de opdracht gekregen een schip te bouwen, dat bij iedere denkbare wind in snelheid zijn weerga niet had* (Simon Vestdijk, *Puriteinen en Piraten*, 7). *Als klokketoren heeft de belfroot van Brugge zijn wedergade niet* (Conrad Busken Huet, *Het land van Rubens*, 126). *De gemeente pompte 3,5 miljoen gulden in het prestigieuze openluchtbordeel, dat zijn weerga in de wereld niet kent* (De Telegraaf, 12-10-1996). *Wat over blijft is een verTrouwenscrisis zonder weerga* (De Volkskrant, 17-2-1993). Triggers: *niet* (57% van in totaal 67 combinaties), *zonder* (31%), en meer sporadisch *n*-woorden, *nauwelijks*. etc.

772. om de **weerga**: in het geheel, absoluut. Negatieversterker, behorend tot de groep *om de donder/bliksem/dood/dooie dood*. Het WNT denkt aan contaminatie naar analogie met *weerlicht*, een verklaring die gesteund wordt door allerlei vaste verbindingen als *als de weerga = als de bliksem/als de weerlicht*, of *loop naar de weerga = loop naar de bliksem*, of het adjectieve *weergase = bliksemse, dekselse*. Hierop wijst ook het zeldzame gebruik van *weerga* als een

minimale hoeveelheidsuitdrukking, geheel analoog aan bijvoorbeeld *bliksem*, in De Genestet's Leekedichtjes uit 1858:

*Jan Rap is zeer vrijzinnig, zeer!
Hij geeft "geen weerga" om de leer.*

De aanhalingstekens geven wellicht aan dat De Genestet zelf niet overtuigd was van de correctheid van dit gebruik.

Voor *om de weerga* citeert het WNT o.m. Wolff en Deken, Willem Leevend 5, 215: *Wees jy niet bedroefd, Moeder: dat mag ik om de weergae niet zien*. Een recenter voorbeeld is: *Timide is hij om de weerga niet* (Piet Bakker, *Ciske de Rat*, 24). Tegenwoordig lijkt deze uitdrukking verouderd te zijn.

773. **weg**: als naamwoordelijk gezegde, met ontkenning: mooi meegenomen, goed van pas komend. *Goed gereedschap is nooit weg, en al is het duur, men haalt het er uit* (Vincent van Gogh, brief, d.d. 5 september 1883). [*E]en beetje geld is nooit weg natuurlijk* (Wim T. Schippers e.a., *Het Barend Servet-effect*, 45). Een minder gebruikelijk alternatief van *kwaad kunnen*: Een beetje waardering voor je medemens kan geen kwaad / is nooit weg. Als subject treedt opmerkelijk vaak een diminutief op, wijzend op gebrek als understatement.

774. iemand iets in de **weg leggen**: iemand hinderen, iemand afhouden van zijn doel. Meestal in combinatie met negatieve indefiniete uitdrukkingen als *niets, weinig, nooit iets*, daarnaast vaak in combinatie met minimale hoeveelheidsuitdrukkingen als *geen strobreed, geen duimbreed*. Deze laatste groep is in zoverre vreemd dat *strobreed* eigenlijk een afstandsmaat aangeeft, en dus eerder hoort bij predikaten als *wijken, opzij gaan, verder komen*, etc. Vermoedelijk was de oorspronkelijke vorm *geen stro in de weg leggen*, en is *strobreed* een wat onlogische substitutievorm. (*Duimbreed* is vervolgens

naar analogie van *strobreed* mogelijk geworden.) Vergelijk bijv. uit Herman Heijermans, *Het Pantser*, 536: *ik mis 't recht de eerste de beste te doden, die me geen stro in de weg legt*, naast: *geen enkele livreeier zal je een strobreed in de weg leggen* (Bert Jansen, *Popstukken*, 94). Voorbeelden zonder *stro(breed)* zijn: *Middenvelder Robbemonnd werd niets in de weg gelegd* (Trouw, 29-9-1997). *Daarvoor werd de Amsterdammers veel te weinig in de weg gelegd* (Nieuwsblad van het Noorden, 20-4-1998).

775. **weg te branden**: verwijderbaar. Vaak gezegd van mensen die niet uit de media gehouden kunnen worden. *Op grond van deze wapenfeiten is ze niet uit de Britse tabloids weg te branden* (Nieuwe Revu, no. 32, 1996). *Het opvallendste aan Tsjoebais is dat hij niet weg te branden is van president Boris Jeltsin* (Trouw, 15 maart 1997). *Vandaar dat Pacino nauwelijks meer van het scherm weg te branden was* (Humo, 27-5-1997).

776. **weg te cijferen**: genegeerd kunnende worden. Variant van **weg te denken**, moeten **uitvlakken**. *De verschillen tussen de verwante talen zijn niet weg te cijferen* (De Volkskrant, 15-5-1993), *zij bestond en was niet meer weg te cijferen* (Jan Romein e.a., *De tachtigjarige oorlog*, 211).

777. **weg te denken**: genegeerd kunnende worden: negatief-polair predikaat. *Het getal is uit de geschiedwetenschap niet meer weg te denken* (Frits van Oostrom, *Aanvaard dit werk*, 277). *Wat over blijft is een vertrouwenscrisis zonder weerga* (De Volkskrant, 17-2-1993). *De Handbal-dagen zijn in Limburg niet meer weg te denken* (De Volkskrant, 2-1-1993). *En omdat Koeman niet uit het elftal is weg te denken, was Witschge de klos* (De Volkskrant, 21-6-1993). Als trigger fungeert vrijwel steeds *niet*. Het Duits kent een vergelijkbaar idioom, cf. *Sie ist aus der*

Firma gar nicht mehr wegzudenken (G. Falkenberg, p.c.).

778. **weg te slaan**: negatief-polair predikaat. *De hele dag was hij niet bij de eerste tien weg te slaan* (De Volkskrant, 27-8-1994). *Koss is kennelijk niet weg te slaan van de ijsbaan* (id., 5-12-1994). *Mijn zuster was niet bij hem weg te slaan* (Humo, 21-10-1997).

Een variant is *met een stok weg te slaan*: *ook haar partijgenoten Dittrich en De Graaf [...] waren met geen stok van de interruptiemicrofoon weg te slaan* (De Volkskrant, 29-10-1994). Hier hebben we in feite een combinatie van twee negatief-polaire uitdrukkingen: *met een stok*, en **weg te slaan**. Variant: **weg te meppen**.

779. er is een **weg terug**: er is een uitweg, een oplossing. Met negatie duidt deze uitdrukking aan dat een ontwikkeling onomkeerbaar is of een gebeurtenis niet ongedaan kan worden gemaakt. Komt voor in negatieve zinnen met *geen* of *niet*. Ook voorkomens in vraagzinnen en positieve voorkomens zijn mogelijk. *Voor Cruz was er langzamerhand geen weg meer terug* (Voetbal International, 8-10-1997). *[E]n weg terug is er dan al lang niet meer* (Tip Marugg, *Weekendpelgrimage*, 128). *Is er nog een weg terug?* (www.van-staveren.nl/pagina2.htm). *Het bemoedigende van het evangelie van deze zondag is, dat je altijd mag blijven geloven dat er een weg terug is: dat je altijd kunt omkeren, en kunt opstaan tot een nieuw leven!* (www.tabor-parochie.nl/preken/mkz.htm). Meestal wordt deze uitdrukking gecombineerd met een koppelwerkwoord als *zijn* of *lijken*, maar ook een werkwoord als *zien* is mogelijk: *Het is gebeurd en ik zie geen weg terug* (John Updike, *Paren*, 405). Andere combinaties, zoals *zich een weg terug banen*, *op de weg terug zijn* e.d. vertonen daarentegen geen voorkeur voor negatieve omgevingen.

780. **wegnemen** + dat-zin: ongedaan of onwaar maken. Litotesconstructie. Het onderwerp is meestal *dat, wat, hetgeen*. Als trigger dient vrijwel uitsluitend *niet*, hoewel ekwivalenten zoals *allerminst* niet uitgesloten lijken. *Hetgeen niet wegneemt dat alleen deze gedachte me toch lichtelijk duizelen doet.* (Dirk Coster, Het dagboek van de heer van der Putten, 45).

781. **wel bij zijn hoofd**: in het bezit van zijn verstandelijke vermogens. Tegenwoordig verouderde variant van **goed bij zijn hoofd**. *Alleen iemand, die niet wel bij zijn hoofd was, had een dergelijk advies, als ik gekregen had van mijn leermeester, kunnen opvolgen* (H. Voordewind, De commissaris vertelt, 45).

782. **weldenkend: zinnig, zichzelf respecterend**. Wordt gebruikt als attributieve bepaling bij een naamwoord in een algemene bewering om die enigszins af te zwakken, met name bij universele kwantificatie (68% van 40 voorkomens) of negatie (31%). *Zoiets doet toch geen weldenkend mens* (H. van Aalst, Onder martieners en bietsers, 94). *Iedere weldenkende vrouw kon met afschuw de uitspraak citeren van de achttiende-eeuwse Engelse aforist dr. Johnson, die de schrijvende vrouw vergeleek met een juffershondje dat op de achterpoten danst* (Vrij Nederland, 1-4-2000). Tot de universele zinnen reken ik ook generische zinnen als: *Een weldenkend Groninger burger stemt 'nee'* (De Groninger Gezinsbode, 14-2-2001).

783. ter **wereld**: in de wereld. Vergelijk ook Engels *in the world, on earth*. Gebruikt als domeinuitbreider: *niemand* kwantificeert over een contextueel gegeven verzameling, maar *niemand ter wereld* over iedereen, waar dan ook. Deze uitdrukking dient ter versterking van negatie, universele kwantoren, superlatieven e.d. Vrijwel zonder uitzondering fungeert de uitdrukking

daarbij syntactisch als een bepaling bij een (voor)naamwoord. Deze uitdrukking behoort tot de meer frequente negatief-polaire uitdrukkingen van het Nederlands. Op 250 voorkomens trof ik 34% aan in superlatiefconstructies, 32% in negatieve zinnen, 16% in de restrictie van een universele kwantor, 8% in vragen, 7% bij comparatieven, 1% in conditionele zinnen, 1% in combinatie met rangtelwoorden, 1% met restrictieve adverbia als *slechts* of *amper* en 1% tenslotte in positieve omgevingen. (Hierbij zijn enkele vaste verbindingen als *ter wereld komen* niet meegerekend.) *Het eten was er lekkerder dan waar ook ter wereld* (Marion Bloem, Geen gewoon Indisch meisje, 168). *Geen oor ter wereld is zo fijn als dat van een Schavaeys* (Herman Teirlinck, Het gevecht met de engel, 167). *Met wie ter wereld zou hij nog oprecht kunnen praten?* (Willem Frederik Hermans, Herinneringen van een engelbewaarder, 242). *Was iets ter wereld zo vertrouwd als de barstfiguren in de kalk?* (Harry Mulisch, De versierde mens, 75). *Als hij op één ding ter wereld stapelgek was, dan was het op zijn verbouwde Yamaha* (Rascha Peper, Rico's vleugels, 10).

Opmerkelijk zijn gevallen waarin *ter wereld* voorafgaat aan het zelfstandig naamwoord waarbij het een bepaling vormt: *De procurator verfoeide ter wereld niets zo zeer als de geur van rozenolie* (Michail Boelgakow, De meester en Margarita, 23). *Is er ter wereld een ergere kwaal?* (Hugo Claus, Orestes, 51). Deze volgorde is zeldzaam en ongebruikelijk. Eveneens zeldzaam zijn voorkomens van *ter wereld* zonder bijbehorend naamwoord: *Hij kon zich ter wereld niet begrijpen, hoe de vent aan zijn kantoor- en privéadres gekomen was* (K. Groen, Kamer 13, 130).

784. **weten hoe men het heeft**: zich bewust zijn van de eigen gemoedstoestand. Vgl. ook **weten waar men het zoeken moet**. In combinatie met ontkenning

gebruikt om een toestand van verbijstering uit te drukken. In andere omgevingen dan gewone ontkennende zinnen komt deze uitdrukking niet voor. *Jack wist niet hoe hij het had* (Hans Vervoort, Zonder dollen, 89). *Paula wist niet hoe ze het opeens had!* (Nelly van Dijk-Has, Recht als een rieten fluit, 201). Zelfs met adverbia als *geenszins*, *allerminst*, *in genen dele* kan de uitdrukking niet worden gecombineerd.

785. **weten hoe snel/gauw**: snel genoeg kunnen. *Hij wist niet hoe snel hij zijn woorden weer in moest trekken = Hij kon zijn woorden niet snel genoeg intrekken.* Alleen in omloop in negatieve zinnen. *Ik wist niet hoe gauw ik mijn glas moest leegdrinken* (Geerten Meijsing, Veranderlijk en wisselvallig, 150). *Ze weet niet hoe snel ze zich weer aankleden moet* (Mischa de Vreede, Bevroren, 124). *Ik wist niet hoe snel ik mijn mantelpak na kantoortijd voor mijn hippiekleren moest verruilen* (De Telegraaf, 23-10-1999). Voor een bespreking van een aantal bijzondere eigenschappen van dit idioom, zie Hoeksema (2010a).

786. **weten van wat hout pijlen te maken/snijden**: weten wat te doen. Zuidnederlandse uitdrukking, door het WNT in verband gebracht met de franse uitdrukking *ne savoir de quel bois faire flèche*. Het WNT citeert o.m. het volgende voorbeeld (H. Conscience, 3, 371): *Meester S. [...] wist niet meer van wat hout pijlen te maken: hij was er door getobt, de vent!* Een moderner voorbeeld: *Dat Corel Corporation al een tijdje niet meer weet van welk hout pijlen te snijden is een publiek geheim* (www.diskidee.be/testen/test304.html).

787. **weten waar je blijven moet**: raad weten met zijn houding. *Maar ik wist niet waar ik blijven moest van schaamte en verdriet* (G.J.M. van het Reve, Mijn rode jaren, 25).

788. **weten waar je het zoeken moet: weten hoe men het heeft**. In combinatie met negatie drukt dit idioom aan dat men zijn emoties niet de baas kan. *Haar ex-verloofde weet van jalouzie niet waar hij het zoeken moet* (Trouw, 23-12-1997). *Een mens weet op 't end niet waar d'ie 't zoeken moet* (Marinus van Goeree, De rivier, 209).

789. **weten wat je ziet/hoort/leest**: in combinatie met negatie drukt deze uitdrukking ongeloof of verbazing uit over wat men hoort of ziet. Vergelijk ook in dit verband **zijn oren/ogen kunnen geloven**. *Beurshandelaren wisten rond kwart over twee niet wat ze zagen* (De Telegraaf, 28-10-1997). *Je weet niet wat je ziet* (De Groninger Gezinsbode, 22-12-1999). *In het buitenland wisten ze overigens niet wat ze hoorden* (Noordzee 1-1, 1998, 17). *Ik wist niet wat ik las* (Spits, 4-9-2001).

790. **weten wat je overkomt: weten hoe men het heeft, waar men het zoeken moet**. Naast een zekere ongemakkelijkheid drukt deze uitdrukking ook verrassing uit. *Het goede mens weet niet wat haar overkomt* (Loeks, 24-2-1998), *die mannen wisten niet wat hen overkwam* (Humo, 16-9-1997).

791. **wijken**: opzij gaan, uit de weg gaan. Vooral negatief-polair in combinatie met een uitdrukking van minimale afstand (*geen millimeter wijken, geen duimbreed wijken*) en in de vaste combinatie *van iemands zijde wijken*. Een vergelijkbaar werkwoord is het Engelse *budge*.

792. van **wijken weten**: met negatie een uitdrukking van onverzettelijkheid, zoals *van ophouden weten, van opgeven weten, zich laten kisten*, etc. De negatie neemt meestal de vorm aan van *geen*, maar ook combinaties met *niet*, *evenmin* e.d. worden aangetroffen. *In het conflict wilde Wijnkoop van geen wijken weten, maar uiteindelijk stond hij alleen en nam hij*

ontslag (Gerrit Voerman, De meridiaan van Moskou, 29). *Maar ondanks het steeds zwaardere kanonvuur wilde de Franse frontlinie niet van wijken weten* (John Keegan, De Eerste Wereldoorlog, 310).

793. zich van de **wijs laten brengen**: zich uit het **veld laten slaan**. Deze uitdrukking behoort tot een groep van werkwoordelijke uitdrukkingen die “onverstoorbaarheid” uitdrukken, en vaak inherent reflexieve combinaties met *laten* vormen: *zich laten kisten, zich storen aan*, etc. *Bootsman Janus laat zich door de onheilskets van kok Blekemolen niet van de wijs brengen* (Jan de Hartog, Hollands Glorie, 303). *Feyenoord toonde zich veerkrachtig en het liet zich op het middenveld zelden van de wijs brengen* (Trouw, 15-3-2002). *Door niets en niemand liet Uytdehaage zich vooraf van de wijs brengen* (Trouw, 11-2-2002). Positieve voorkomens zijn mogelijk, maar zeldzaam. Hier is een voorbeeld: *Feit is dat de regerend Australian Open-kampioen zich in het verleden bij herhaling van de wijs heeft laten brengen door externe factoren* (Trouw, 7-7-2001).

794. iemand iets **wijsmaken**: op de mouw spelden. In futurumgebruik, doorgaans met een lijdend voorwerp van de eerste persoon, en een generisch onderwerp heeft dit werkwoord een sterk negatief-polair karakter (zie Hoeksema 1999a). *Je maakt mij niet wijs dat dat zuivere koffie is*. Als trigger komen alleen zuiver negatieve uitdrukkingen in aanmerking, zoals *niet, niemand, evenmin*. *En je maakt mij niet wijs dat zelfs de meest ongeletterde televisiekijker behoefte heeft aan het vertalen van het woord ‘out’* (Nieuwsblad van het Noorden, 22-6-1999). *Kom, je maakt mij niet wijs dat dat één groot feest was* (Jaap Scholten, Morgenster, 25).

795. **wijzer worden van**: voordeel hebben van, baat hebben bij. *Ik bedoel, dat het*

heel best is voor een schoft als Ash te werken en er geen cent wijzer van te worden (Joop van den Broek, Oponthoud in Rome, 58). *Of de consument veel wijzer wordt van de fusie, is onzeker* (Trouw, 5-2-1998). *Financieel worden de ‘hoogleraren van het notariaat’ er nauwelijks wijzer van* (Trouw, 20-12-1997).

796. iets te **willen hebben**: recht hebben om een voorkeur uit te spreken of te doen gelden. Te combineren met negatieve uitdrukkingen als *niets, niks, weinig* en *niet veel*. Andere omgevingen lijken wel mogelijk maar zijn niet geattesteerd in het materiaal. De uitdrukking wordt vaak tegen kinderen gebruikt om hun onmondigheid goed duidelijk te maken. Vgl. *Kinderen hebben niets te willen* (www.het-klankbord.vuurwerk.nl/..). *Mijn moeder zei altijd: “je hebt niets te willen, je wil staat achter de deur”* (www.muurkrant.org/..). *In die tijd hadden vrouwen en kinderen niets te willen, de mannen hadden het voor het zeggen, en dat vonden we allemaal heel gewoon* (www.telegraaf.nl/..). Daarnaast wordt ook het gebrek aan inspraak van vrouwen, honden, slaven, werknemers, etc. vaak met behulp van deze uitdrukking onderstreept, evenals het zinloze van wensen in situaties waaraan niets te veranderen valt: *In de NOR heb je Trouwens ook weinig te willen, me dunkt* (www.bicat.net/..). *Een arme jonge vrouw heeft namelijk weinig te willen* (www.kunstkick.nl/..). *Maar goed, een paard heeft net als een hond weinig te willen* (www.hondenclub.nl/..). *Als werkloze en etende uit de staatsruif had ik niets te willen* (www.solidariteit.nl/..). Naast *te willen hebben* is er ook de veel minder frequente intransitieve variant *te willen vallen*: *Dan viel er voor zo’n joodse handelaar weinig te willen* (NRC, 14-11-1997).

797. **willen weten van**: oren hebben naar, willen kennen. De triggers van deze uitdrukking zijn doorgaans negatie of n-

woorden (41 op 42 voorkomens in mijn bestand). Eenmaal trof ik een combinatie met *weinig* aan. *Maar van Toosje had ze nooit meer iets willen weten* (A.F.Th. van der Heijden, Vallende ouders, 78). *Aalst wou echter van geen Gentenaren weten* (Louis Paul Boon, Het Geuzenboek, 534). *Noerejev wilde niets weten van dat plan* (Vrij Nederland, 21-9-1996). *Nee, zeg ik, ik geloof niet dat ze iets van feminisme wil weten* (Anja Meulenbelt, De schaamte voorbij, 200). *Een woordvoerder van een gerenommeerd effectenkantoor wil dan ook weinig van Netscape weten* (Intermediair, 14-6-1996).

798. **windeieren leggen**: niet baten, onaanzienlijke resultaten opleveren. *Dit huwelijk legde hem bepaald geen wind-eieren*. (De Groninger Gezinsbode, 24-2-1995). *Zoo'n bezoek had hem immers nog nooit windeieren gelegd!* (George van Aalst, De schoolfuif, 87) Triggers: 32 van 34 voorkomens hadden als trigger *geen*, 1 had als trigger *nooit* en 1 voorkomen was positief: *Bart Middelburg was de beste misdaadverslaggever van Nederland, maar dat legde de krant voornamelijk windeieren*. (HP/De Tijd, 22-3-1996).

799. de **wonderen zijn de wereld uit**: met negatie, om aan te geven dat iets bijzonder toevallig of wonderbaarlijk is. *Daar 't nog in de vakantie was, hadden oom en tante, de wonderen zijn de wereld niet uit, deze bijzonderheid toegestaan* (Top Naeff, School-idyllen, 184). *Maar de wonderen zijn de wereld nog niet uit* (Jan de Hartog, Hollands Glorie, 263).

800. **woord: ook maar iets**. Een van de meest gebruikte minimale hoeveelheidsuitdrukkingen in het Nederlands. Op 1062 voorkomens zijn 65% combinaties met *geen*, 3% combinaties met *niet* en 7% combinaties met n-woorden. Verder is opvallend het grote aandeel van combinaties met *zonder*: 19%. Verder zijn vrijwel alle bekende omgevingen vertegen-

woordigd, zoals vragen, conditionele zinnen etc. *En de ongelukkige Italiaan verstond geen woord van de honende taal en de scheldwoorden die men hem toeriep* (Louis Paul Boon, Het Geuzenboek, 461). *Geen blik, geen woord had moeder voor haar of het kind nog over* (Til Brugman, De zeebruid, 51). *Ja, zodra ze een woord op papier moeten zetten, worden ze gaga* (Geerten Meijnsing, Veranderlijk en wisselvallig, 34). *Zonder een woord te zeggen ging hij aan tafel zitten en begon te eten* (Astrid Lindgren, Ronja de Roversdochter, 117). *[D]enkt u dat het Franse publiek ooit nog een woord gelooft van wat politici zeggen over het EMS?* (De Volkskrant, 9-8-1993).

801. **woorden zijn/hebben/vinden voor**: in combinatie met ontkenning drukt deze uitdrukking uit dat iets niet in woorden te vatten, onbeschrijfelijk of onuitsprekelijk is. *Ik heb er geen woorden voor* (Trouw, 28-2-2003). *Hier zijn werkelijk geen woorden voor* (Nieuwsblad van het Noorden, 23-12-2000). *Ik zou geen woorden kunnen vinden om de prachtige uitwerking der lichtstralen op die grillig gevormde ijsblokken te beschrijven* (Jules Verne, Onderzeesche reis om de aarde, vertaling W.J.A. Huberts, 315).

802. **worst**: een mininale hoeveelheidsuitdrukking van het type **bal, moer, snars**. Voorkomens van deze uitdrukking zijn recent en schaars. *Reacties krijgen is leuk, maar het interesseert me geen worst* (Muziekkrant Oor, 3-5-1997). *Het kan me geen worst schelen hoe de agenda van Liberia eruit ziet* (De Volkskrant, 13-3-1993), *ik snap er geen ene worst van* (www.geocities.com/SouthBeach/Castle). Het is opvallend hoe dicht *dat interesseert me geen worst* staat bij *dat zal me worst wezen*, een positief-polaire uitdrukking met eveneens negatieve betekenis. Het (Britse) Engels kent de vergelijkbare uitdrukking *not a sausage*.

803. ergens **worst van kunnen maken**: variant van **ergens chocola van kunnen maken, soep van kunnen koken**: iets begrijpen, ergens wijs uit kunnen worden. *Ik praatte het door met IJsbrand, maar we konden er geen worst van maken* (Victor Luchteling, Axie! Herinneringen uit de Amsterdamse kraakbeweging, 180). *De informatie komt versnipperd aan en de decoder kan er geen worst van maken* (www.navigatiehelpsite.nl).

804. de **zaak/het zaakje vertrouwen: fiducia hebben** in iets. *Enfin, die vertrouwen 't zaakje natuurlijk niet.* (Theo Thijssen, Kees de Jongen, Verz. Werk I, 408). *Hij vertrouwt het zaakje voor geen halve cent* (Mr. A. Roothaert, Vlimmens tweede jeugd, 851). *Ik vertrouw het zaakje niet* (Hergé, Kuifje – Vlucht 714, 18). Alle voorbeelden in mijn materiaal (27 in totaal) betreffen negatie. Sommige contexten lijken intuïtief onmogelijk, bijv. **Alleen Dupin vertrouwde het zaakje.* Andere zijn wellicht mogelijk, maar vooralsnog niet geattesteerd, zoals *Ik weet niet of ze het zaakje wel vertrouwen.*

805. **zaaks**: waardevol, de moeite waard. NPU, meestal gebruikt als predikaatnomen, behorend tot een klein groepje van uitdrukkingen met een genitivus partitivus van de vorm *veel Xs*, zoals *veel soeps, veel goeds beloven* en *veel bijzonders*. Naast *niet veel zaaks* komt ook voor *weinig zaaks*. *Bij hem thuis was het niet veel zaaks* (Piet Bakker, Ciske de Rat, 138). *Of zij is een ezel, of hun intimiteit is weinig zaaks!* (Jacques Gans, Liefde en goudvisschen, 229). Gerlach Royen (1948: 18) meldt ook een voorkomen van *luttel zaaks* bij Johan Brouwer (Philips Willem, 258).

Net als bij andere negatief-polaire predikaten is topicalisatie mogelijk: *Erg veel zaaks is het niet* (Cees Buddingh', Een pakje per dag, 23).

806. **zak: mhu.** Net als *een bal, flikker, reet* etc. behoort deze uitdrukking tot de klasse van taboe- of krachttermen (zie ook Postma 2001, Hoeksema 2002b). Het gebruik van *zak* als NPU is nog tamelijk recent. De oudste vindplaatsen die ik heb kunnen vinden zijn de vele voorkomens in de Nederlandse vertaling (door E.Y. Kummer, uit 1968) van L.-F. Célines roman *Reis naar het einde van de nacht*, zoals *Ik geloof eerder dat 't je geen zak kan schelen!* (a.w., 546). *Moge ik doodvallen, als ik van die bijdrage wèl een zak heb begrepen* (Jeroen Brouwers, Kladderboek, 20). *Nou er was geen zak te doen, alles zo dood als een pier* (Jules Deelder, Modern Passé, 211).

807. ergens een **zak zout opeten**: ergens lang blijven. Zaanse uitdrukking, aangehaald in Boekenoogen e.a. (1971, deel II, 622): *Hai lait bai 'en weduwe in de kost, maar 'et buttert niet, as je 'et main vrage zal ie der gien zak zout opvrete.*

ter **zake doen**: zie **terzake doen**

808. **zalf aan te smeren/strijken**: ergens iets kunnen doen ter verbetering. [*D*] *at is al oud zeer, en daar is geen zalf meer aan te stryken* (Justus van Effen, De Hollandische Spectator, 228). *Angstaanjagend. Geen zalf aan te strijken* (Nieuwsblad van het Noorden, 4-10-1997). *Daar valt geen zalf aan te strijken* (idem, 13-3-1999). *Maar er is geen zalf aan te smeren* (Ed. van Thijn, Dagboek van een onderhandelaar, 251).

809. **zaligmakend**: oorzaak van alles wat goed is. Doorgaans wordt deze uitdrukking verbonden met *niet, niet alleen* of *alleen*, en slechts een enkele keer komt de uitdrukking positief voor, afgezien dan van letterlijk gebruik in religieuze contexten, bijv. *de zaligmakende kruisdood van onze Heiland*. Vgl.: *Literatuurwetenschap is niet zaligmakend* (Vrij Nederland, 3-3-1979). *Geen enkele methode is zalig-*

makend voor poëzie (Provinciale Zeeuwse Courant, 17-4-1971). *Werk kan deel uitmaken van een zinvol bestaan, maar is niet zaligmakend* (Vrij Nederland, 14-8-1982). *We moeten vooral niet denken dat de cultuur zoals we die in Europa ontwikkeld hebben, alleen zaligmakend is* (De Volkskrant, 18-1-1986). Een positief voorkomen: *In de negentiende eeuw was het ego van de kunstenaar zaligmakend* (Trouw, 14-3-1991).

810. iemand een **zee te hoog gaan**: met ontkenning vormt deze uitdrukking een litotescombinatie die aangeeft dat niets iemand te hoog gegrepen, te dol of te gedurfd voorkomt. Triggers zijn *geen* (meestal), *niet* (zelden). *Geen zee gaat mij te hoog* (J. Bernlef, *Onder ijsbergen*, 49). *Als speler was Van Hanegem gezegend met een sublieme techniek, maar op het gebied van hard en gemeen spel ging hem ook niet gauw een zee te hoog* (Trouw, 26-8-1997). Naast het werkwoord *gaan* komen ook gevallen voor met *zijn* en andere koppelwerkwoorden: *Geen zee is Ajax meer te hoog in het Europa Cup-voetbal* (NRC, 23-11-1995). *Op dat moment leek geen zee te hoog voor KPN* (ZDNet.nl, 25-10-2005).

811. **zegen rusten op**: voorspoed kennen. Deze uitdrukking behoort tot de kleine groep van idiomen bestaande uit een werkwoord met een subject ipv een object. Het meest gebruikelijk zijn combinaties met *geen*, maar ook andere negatieve uitdrukkingen laten zich combineren: *Een huwelijksreis naar het zuiden behoort Parijs aan te doen, anders rust er geen zegen op de echtverbintenis* (Mr. A. Roothaert, *Onrust op Raubrakken*, 180). *Op het huwelijk van een geleerde kon geen zegen rusten, wist ze* (Trouw, 4-1-1999). *Dat op het geslachtsleven niet altijd een zegen rust, doet niets af aan het sacrale karakter ervan* (Trouw, 12-12-1998). *Eigenlijk heeft er nooit zegen gerust op de productievestiging die Ericsson eind jaren*

'80 liet bouwen (Dagblad van het Noorden, 9-11-2002). Zoals de voorbeelden al laten zien, bestaat er enige onduidelijkheid over de telbaarheid van *zegen*.

812. **zeggen**: betekenisvol zijn. Wordt zowel met als zonder indirect object gebruikt als negatief-polaire uitdrukking. De trigger is doorgaans een negatieve maatbepaling, zoals *weinig*, *niets*, *niet veel*, *geen bal*, etc. *Het voetbal van tegenwoordig zegt Nanninga weinig* (Nieuwsblad van het Noorden, 17-3-2001). *Het blijkt maar weer dat een grote naam niets zegt* (NRC, 27-10-2000). *De gemiddelde krantenlezer zegt die naam niets* (Vrij Nederland, 18-11-2000). *Het zegt me niet zoveel* (J.J. Voskuil, *Het A.P. Beerta Instituut*, 897). *Maar dat zegt niet alles* (Trouw, 22-3-2001).

813. te **zeggen** zijn/vallen: gezegd kunnen worden. Modale infinitief. *Dat valt moeilijk te zeggen* (Erica Jong, *Het ritsloze nummer*, 237). *Dat is niet bij benadering te zeggen* (Wiecher Hulst, *Van Sabang tot Merauke*, 125). *Het is bij het ter perse gaan van dit nummer nog nauwelijks te zeggen of het uiteindelijke resultaat positief zal zijn* (Onze Taal, mei 1983). Niet te verwarren met een ander gebruik dat in het geheel niet negatief-polair is, nl. dat in de combinatie *dat is te zeggen* = *dat wil zeggen*. Vgl. *Ik kom graag, dat is te zeggen, als mijn vrouw ook kan*. Ook *te zeggen* + voorzetsel is niet negatief-polair, vgl. *Daar valt veel meer over te zeggen; Daar valt wel iets tegen te zeggen; Daar valt het volgende van te zeggen*.

horen **zeggen**: zie **horen zeggen**.

814. **zelfs maar**: negatief-polaire variant van **zelfs**. Net als de nauwverwante uitdrukking **ook maar** geeft ook **zelfs maar** een minimum van een schaal aan (zie Vandeweghe 1981, Rullmann en Hoeksema 1997, Hoeksema en Rullmann 2001). In tegenstelling tot **ook maar** echter tegen-

woordig vooral in gebruik bij predikaten en andere uitdrukkingen die niet conventioneel een minimum op een schaal aanduiden. *De heer Groen heeft kennelijk nooit plumpudding gehad of zelfs maar gezien, want dat ding trilt voor geen meter* (Onze Taal, mei 1997). Ook gebruik in disjuncties, zoals in bovenstaand voorbeeld, is heel typerend voor *zelfs maar*. Zoals Hoeksema en Rullmann laten zien zijn de omgevingen van *zelfs maar* iets minder streng omschreven dat die voor *ook maar*. Zo komen met name zwakke triggers als *weinig* of *nauwelijks* significant vaker voor dan het geval is bij *ook maar*.

815. in **zeven sloten tegelijk lopen**: zich verlopen, het spoor bijster raken. Met negatie wordt de uitdrukking gebezigd om aan te geven dat iemand in korte tijd het rechte pad niet al te ver verlaten kan hebben. Naast negatie komt deze uitdrukking ook voor met negatieve predikaten of met het retorische *alsof*, zoals onderstaande voorbeelden laten zien. *'Kom, kom,' zei Jan korzelig, 'we lopen toch niet in zeven sloten tegelijk zeker?'* (Willy van der Heide, *Avonturen in de Stille Zuidzee*, 72). *Ik loop heus niet in zeven sloten tegelijk* (Gerben Hellinga, *Vlammen*, 85). *Die Nero loopt in geen zeven sloten tegelijk* (Chris van Abkoude, *De vlegeljaren van Pietje Bell*, 102). *Het kwam allemaal van die idiote voorzichtigheid, alsof ik in zeven slooten tegelijk zou lopen* (C.J. Kelk, *Judaspenningen en pauweveeren*, 159). *Ik geloof dat hij bang was, dat een jong ding als ik in zeven sloten tegelijk zou lopen* (W.H. van Eemlandt, *Dood in schemer*, 140).

816. op **zich(zelf) staan**: geen verband hebben met andere zaken, **alleen staan**. Met negatie drukt deze uitdrukking uit dat men iets niet kan **los zien** van andere factoren. De uitdrukking is duidelijk negatief-polair met 41 negatieve voorkomens op een totaal van 44. Het is

vrij uitzonderlijk dat een inherent reflexieve uitdrukking als deze naast een vorm met *zich* ook een vorm met *zichzelf* heeft (vgl. bijv. *zich laten kisten* met **zichzelf laten kisten* of *zich beraden op* met **zichzelf beraden op*). De variant met *zichzelf* is zelfs frequenter dan die met *zich*. Voorbeelden: *Deze verandering van een vroeger ingediend schrijven staat niet op zichzelf* (Correspondentie van Mr. M.M. Rost van Tonningen, dl II, mei 1942 - mei 1945, 274). *Een vertaling staat nooit op zich, maar een origineel ook niet* (Vaktaal, nr 3/4, 2002, 3). Een van de zeldzame gevallen van een positief voorkomen is: *Tot nog toe lijkt het BSE-geval op zichzelf te staan* (Trouw, 28-5-2003, 7).

817. **zichzelf**: het reflexieve voornaamwoord is negatief-polair bij gebruik als predikaatnomen. *Niet zichzelf zijn* houdt hier in: niet zijn zoals men gewoonlijk is. Vgl. ook Engels *she is not herself / she is not her usual self*. Voorbeelden: *ik was heden middag mijzelve niet* (De Huisvriend, 1882, 91). *Duidelijk voelt hij dat hij zichzelf niet is* (Rein Brouwer, *Dauw over dorstig land*, 283). *Vitesse was zichzelf niet in Lens* (Trouw, 29 oktober 1999). *Op de een of andere manier is hij niet zichzelf* (Catherine Cookson, *Kate*, vert. A. Bos-Grammsma, 161). Als trigger dient doorgaans *niet*, positieve voorkomens zijn ook mogelijk: *Erica was weer volkomen zichzelf* (Dola de Jong, *De thuiswacht*, 29). De voorbeelden laten zien dat *zichzelf* zowel links als rechts van negatie kan optreden.

818. **zicht zijn/hebben op**: in het verschiet liggen/te verwachten hebben. Alleen het overdrachtelijke gebruik, waarbij het niet gaat om het blikveld, maar om potentiële gebeurtenissen die de toekomst in petto heeft, is negatief-polair. *Vrouwen die het rijk verlaten, doen dat vooral omdat ze het werk niet leuk vinden en omdat er weinig zicht is op verbetering* (De Volkskrant, 9-

7-1993). *Woensdagavond verliet hij de onderhandelingstafel omdat er geen enkel zicht was op een akkoord* (idem, 19-6-1993). *Er is geen zicht op verlaging van inflatie of rente* (idem, 15-9-1993).

819. iets **zien in**: iets **voelen voor**, een positieve waardering hebben voor. Een verwante uitdrukking is **heil zien in**. Ergens niets in zien = ergens geen heil in zien. Typische triggers zijn *niets, niks, niet, nooit* (samen goed voor 79% van 177 vindplaatsen), *weinig* (12%), verder kan de uitdrukking ook in vragen (4%), conditionele zinnen e.d. voorkomen. Positieve voorkomens zijn niet uitgesloten (6%). In tegenstelling tot bijv. *voelen voor* lijken combinaties met minimizers niet zo best: **Daar zien ik geen bal in, *Daar zag men nooit een moer in*. Dergelijke gevallen komen dan ook niet voor in mijn materiaal. Wat hiervoor de verklaring is, blijft vooralsnog duister. *Het college van bestuur ziet niets in een uitstroom van bachelors naar de arbeidsmarkt na twee of drie jaar studie* (Universiteitskrant, 15-6-2000). *'Daar zie ik niks in,' viel Balk hem in de rede* (J.J. Voskuil, Het A.P. Beerta Instituut, 126). *Haar autobiografische succesverhalen wekken niet de indruk dat ze ook maar iets ziet in Sennett's scenario's* (Vrij Nederland, 15 juli 2000, 66). *Wat zag het buitenland in een boek dat in het land van herkomst al ver was weggezakt in de stapel onbesproken debutanten?* (NRC, 27 oktober 2000, 35). Een voorbeeld van een positief voorkomen (tevens de oudste vindplaats): *Jullie zien nog iets in het bestaan* (Simon Vestdijk, *De kellner en de levenden* [1949], 220).

820. **zien staan**: aandacht hebben voor. In tegenstelling tot **zien zitten**, waar dit een variant van lijkt te zijn, is deze uitdrukking beperkt tot aandacht voor personen. Je kunt dus iets niet zien zitten, maar alleen iemand niet zien staan. Alle voorkomens in mijn materiaal komen uit de jaren 1990, zodat de uitdrukking hoogstwaarschijnlijk

heel jong is. Het negatief-polaire karakter van deze uitdrukking is veel sterker dan bij *zien zitten*. Ik heb in mijn gegevens geen enkel positief voorkomen kunnen ontdekken. *Mij zagen ze ook niet meer staan* (Humo, 6-1-1998). *Jarenlang hebben jullie ons niet zien staan* (Nieuwsblad van het Noorden, 21-7-1998), [...] *waardoor zijn omgeving hem nauwelijks zag staan* (Cees Fasseur, *Wilhelmina – de jonge koningin*, 63). *Nu zien weinigen hem meer staan* (Trouw, 28-3-1998).

821. iets **zien zitten**: een positieve verwachting/opinie hebben van, zinnig achten. Een informele uitdrukking die pas vrij kort geleden opgang heeft gemaakt. De oudste voorkomens in mijn materiaal dateren van de jaren zeventig. Uit *Onze Taal*, juni/juli 1971 valt na te gaan dat de uitdrukking plotseling enorme opgang heeft gemaakt rond 1970. Uit de NRC van 15 mei 1971 wordt een schrijver aangehaald die na drie jaar verblijf in het buitenland terugkeert in Nederland en zich verbaast over deze nieuwkomer: “Ik vind dat een mooie kreet. Hij was nieuw voor me. Ik heb hem in oktober 1970 voor het eerst gehoord in Clive’s Bar aan de Calle Garrijo in Ibiza en ik wist letterlijk niet wat ik hoorde want het zei me niets. Het was Gerben Hellings die het in een gesprek over Nederlandse toestanden zei, en hij heeft me geduldig moeten uitleggen welke plaats dit begrip nu in de Nederlandse taal had ingenomen.” De uitdrukking behoort inmiddels tot de meest frequente negatief-polaire uitdrukkingen in het moderne Nederlands. *Ik zie het allemaal niet meer zo zitten* (Ed. van Thijn, *Dagboek van een onderhandelaar*, 223). *Hij zag dat wel zitten, die minirokjes* (Hannes Meinkema, *En dan is er koffie*, 29). Overigens moet worden opgemerkt, dat maar liefst 25% van de 228 door mij verzamelde voorkomens positief is (naast 71% negatieve voorkomens, 2% in vraagzinnen, en 2% in overige negatieve contexten). Bekijkt men echter die 25%

(57 voorkomens) nader, dan blijkt daarvan 61% te worden voorafgegaan door *wel*, 19% door *helemaal*, 12% door andere graadbepalingen en slechts 5 (9%) van de 57 positieve voorkomens zijn voorkomens in simpele bevestigende zinnen. Zie ook Hoeksema (1998) voor een bespreking van dergelijke distributies. Een recente variant van de uitdrukking is *(het) zien zitten in: Rijsbergen heeft het nooit in mij zien zitten* (Nieuwsblad van het Noorden, 23-1-1999).

822. **zier: mhu.** Volgens het WNT was de oorspronkelijke betekenis van dit woord 'zeker zeer klein insect dat op mensen en dieren leeft; mijt.' Vervolgens ontstaat de betekenis 'uiterst kleine hoeveelheid van iets', volgens het WNT thans nog aanwezig in het Westvlaams, en het gebruik als **mhu** van negatief-polaire aard. *Heer Ferdinand heeft voor myn Kees geen zier te vreezen* (Pieter Langendijk, geciteerd naar het WNT). *Sy en achten alle de feestdagen niet en sier* (Marnix van St. Aldegonde, geciteerd naar het WNT). Uit een corpusstudie (Hoeksema 1998) blijkt dat *zier* tegenwoordig vooral wordt gebruikt in combinatie met uitdrukkingen van **onverschilligheid**, zoals *malen om, kunnen schelen* e.d.

823. van iemands **zijde wijken**: iemand in de steek laten, verlaten. Deze uitdrukking komt vaak voor in combinatie met een minimale tijdsduuraanduiding zoals *geen moment, geen ogenblik, geen seconde*, verder ook met de gewone negatieve uitdrukkingen als *niet, nooit, nauwelijks*. *Tijdens de reis wijkt Karin Dekkers niet van de zijde van haar PvdA-collega Annemarie Timmerman* (De Groninger Gezinsbode, 20-3-1998). *En natuurlijk Jean-Marie Aerts, de gitarist die nooit van Hintjens' zijde week* (De Volkskrant, 16-4-1993). *Sam is nauwelijks van je zijde geweken* (J.R.R. Tolkien, In de ban van de ring, dl 1, 284). *Hij week geen moment van haar zijde* (Jules Deelder, Schöne Welt, 27). Overigens lijken ook diverse andere

combinaties met **wijken** een vergelijkbaar gebruik te kennen, cf. *De glimlach week geen moment van zijn kaken* (Jules Deelder, Schöne Welt, 59).

824. **zin hebben**: bestaansredenen hebben, nuttig of zinvol zijn. Hoewel deze uitdrukking niet zuiver negatief-polair is, blijkt toch 94% van de 114 voorkomens in mijn bestand een negatieve omgeving te hebben, waarvan 54% met als trigger *geen*, daarnaast 25% in vraagzinnen, 10% in combinaties met *weinig/niet veel*, 6% met restrictieve adverbialia als *pas/alleen/slechts*. Voorbeelden: *Uitstel heeft toch geen zin. Het heeft alleen zin als iedereen meedoet. Zou het nog zin hebben om mee te doen?* Deze uitdrukking dient niet verward te worden met *zin hebben in*, dat i.t.t. de hier beschreven uitdrukking alleen subjecten heeft die naar personen verwijzen. Een Engelse negatief polaire uitdrukking met een vergelijkbare betekenis is *(be any) use: It's no use crying over spilt milk*.

825. **zinnen**: bevallen, naar de zin zijn. Dit psychologische werkwoord wordt vrijwel steeds in combinatie met negatie gebruikt, daarnaast ook met *weinig, minder, minst*. *Er is daar een politieke mentaliteit die me niet zint* (De Volkskrant 26-7-1994). *Dat zint Microsoft niet* (id., 14-4-1994). *Dat zinde de meestal zo geduldige Rus maar matig* (id., 30-7-1994). *Het zinde hem allerminst dat hij gisteren voor de derde achtereenvolgende keer genoeg moest nemen met remise* (id., 14-6-1994). Positieve voorkomens zijn zeldzaam, maar acceptabel met *wel*: *En die dadendrang zint de koningin wel*.

Overigens dient het hier besproken werkwoord onderscheiden te worden van het werkwoord in *zinnen op*, als in *De hoofdman zint op wraak*, dat niet negatief-polair is, en dat verder ook als sterk werkwoord afwijkt van het zwakke werkwoord *zinnen*.

826. **zinnig mens:** verstandig mens. *Geen zinnig mens haalt het in zijn hoofd hem dat te verwijten* (De Volkskrant, 19-9-1994). In tegenstelling tot **een zinnig woord** voldoet deze uitdrukking niet aan de *ook maar*-test voor **mhu**'s: **Denk je dat ook maar een zinnig mens zal komen?* (Wel goed: *ook maar één zinnig mens.*) Een Engelse tegenhanger van **zinnig** is *in their right mind: Nobody in their right mind would say no to such an offer*. Zie ook Hoeksema (2008b).

827. **zinnig woord:** verstandig woord. *Daar valt toch geen zinnig woord over te zeggen? Denk je dat daar een zinnig woord over te zeggen valt? Daar valt toch nauwelijks een zinnig woord over te zeggen? Niemand had een zinnig woord te zeggen over reduplicatieve infixen. Als je denkt dat daar een zinnig woord over te zeggen valt, ga dan gerust je gang.* Voldoet aan de *ook maar*-test voor **mhu**'s: *Ik geloof niet dat men daar ook maar een zinnig woord over kan zeggen.*

828. van **zins:** van plan. Evenals enkele andere uitdrukkingen die betrekking hebben op overwegingen, zoals *peinzen over* en *piekeren over*, heeft deze uitdrukking een duidelijke voorkeur voor negatieve omgevingen, hoewel die voorkeur zeker niet absoluut is.

829. *het erbij laten zitten:* iets dulden, ergens genoeg mee nemen, geen verdere acties ondernemen. *Ik laat het er niet bij zitten!* (J.J. Voskuil, Afgang. Het Bureau, dl 6, 656). *Zwarte Michiel is weer zoo goed als in orde, en hij zal het er niet bij laten zitten* (Edgar Rice Burroughs, Tarzan van de Apen, vert W.J.A. Roldanus jr., 10).

830. *iets op zich laten zitten:* zich iets laten aanleunen, genoeg nemen met iets waarmee men eigenlijk geen genoeg hoort te nemen. *Dat lieten de schone geesten in Frankrijk niet op zich zitten*

(Johan Huizinga, Herfsttij der middel-eeuwen, 357). *Dat kon wethouder Smink niet op zich laten zitten* (Nieuwsblad van het Noorden, 13-10-2001).

831. **zitten te wachten op:** verlangend uitzien naar. Komt vooral voor in combinatie met negatieve uitdrukkingen en in vragen. *De bewoners zitten niet te wachten op huizen van 385.000 gulden* (Nieuwsblad van het Noorden, 22-4-1998). *Hier zit namelijk niemand op te wachten* (De Groninger Gezinsbode, 11-11-1998). *Wie zit er te wachten op onbemande stations?* (Trouw, 18-4-1998) Superlatieven treden niet als context behalve in één geval waar een negatieve implicatuur mee verbonden is: *Ruzie in de tent is het laatste waarop de SPD zit te wachten* (Trouw, 26-10-1998). Anders zijn ze onmogelijk in de beoogde idiomatische betekenis: **Zij is de mooiste vrouw waarop ik zit te wachten. *Dit was het ergste waarop ik zat te wachten.*

832. ergens iets achter **zoeken:** iets vermoeden dat achter het genoemde schuil gaat. *Niemand zou achter dat doodshoofd gezocht hebben dat het een sigaret rooken kon* (F. Bordewijk, Karakter, 232). *Een conflict moet daar niet achter gezocht worden* (De Standaard, 19 juli 1997). *Veel meer dan een blijk van goede wil moet er niet achter gezocht worden* (De Standaard, 28 mei 1997).

833. **te zoeken hebben:** thuishoren. Als verplicht complement neemt deze uitdrukking een indefiniete maatuitdrukking zoals *iets, (niet) veel, weinig, niets, geen moer* etc. Meestal is dit complement zelf negatief, en vormt het de trigger, maar ook triggers van buitenaf zijn goed mogelijk. *Wat heeft Veendam eigenlijk in de na-competitie te zoeken?* (Nieuwsblad van het Noorden, 5-5-1997). *Anders weet ik niet wat ik nog in die partij te zoeken heb* (Trouw, 21-7-1997). *Hij deed daar wijs aan, want een echte honkballer heeft op Curacao niets te zoeken* (Trouw, 7-11-

1996). *Het Bevrijdingsfestival is een jeugdrally waar Groningers van middelbare leeftijd weinig of niets te zoeken hebben* (Nieuwsblad van het Noorden, 6-5-1997). *Ik heb er verder niks te zoeken* (id, 10-7-1997). Het Duits kent een geheel vergelijkbare uitdrukking *zu suchen haben*, die ook op precies dezelfde wijze in precies dezelfde omgevingen wordt gebruikt. Een vergelijkbare uitdrukking is verder nog *ergens iets verloren hebben*, die ook een Duitse tegenhanger heeft.

834. **zomaar**: zonder inspanning of moeite, of tegenprestatie. De uitdrukking wordt zowel met als zonder negatie gebruikt, afhankelijk van de verdere context. *Zomaar* wordt onder meer gebruikt in de Nederlandse tegenhanger van de Engelse *not just any*-constructie (de zogenoemde *indiscriminatives* beschreven in Horn 2000): *John is not just any doctor* komt in betekenis overeen met *John is niet zomaar een dokter*. In dit opzicht lijkt het dus op *de eerste de beste*: Jan is niet de eerste de beste dokter. Idem: *Jan is niet zomaar iemand* = *Jan is not just anyone*. Sommige uitdrukkingen hebben een nauwe collocatie-relatie met *zomaar*, zoals *uit de lucht komen vallen*.

835. willen **zomer**: zomer willen worden. Zowel te gebruiken in letterlijke zin, als overdrachtelijk. Het onpersoonlijke gebruik van *willen* is overigens sowieso negatief-polair, en komt ook voor in andere vaste combinaties, zoals *willen lukken*. *Het wil nog maar niet zomeren* (Godfried Bomans, De onsterfelijke Pa Pinkelmans, 130). *[D]us won Pierce met 6-3 7-5 de partij, waarin ze weer eens glashelder aantoonde waarom het met haar maar niet wil zomeren* (Trouw, 19-6-1997).

836. ergens **zonder kunnen**: ergens **buiten kunnen**. Al of niet met een positioneel object in gebruik als litotescombinatie. *Ze hadden een televisie,*

een mens kon tegenwoordig niet zonder (Monika van Paemel, De vermaledijde vaders, 269). *Ik zou gewoon niet zonder kunnen* (Tonke Dragt, De Zevensprong, 96). Naast voorkomens met *niet* vindt men er ook met *wel*: *Hij kan wel een dagje zonder* (Koos van Zomeren, De witte prins, 99). Verder ook combinaties met *moeilijk*: *Wanneer iemand moeilijk zonder kan, zijn er waarschijnlijk onderliggende problemen waar iets aan gedaan moet worden* (www.trimbos.nl/drugslyn/hasj.html).

zo'n vaart lopen: zie *zo'n vaart lopen*.

zo ver komen: zie *zo ver komen*.

837. **zo zout gegeten hebben**: iets mee-gemaakt hebben dat dermate ongepast of brutaal was. Meestal gebruikt in negatieve zinnen of retorische vragen in combinatie met een temporele uitdrukking als *ooit* of *nooit* of *zelden*. *Heb je het ooit zo zout gegeten? Zo zout had-ie het nog nooit gegeten* (Rijk de Gooijer en Eelke de Jong, Koos Tak is de naam, 85). Variant: *zo zout gevreten hebben*. *Jezus, zo zout heb ik het nog nooit gevreten* (Stephen King, Christine, 188). *Zo zout heb ik het in geen jaren gevreten* (Nieuwsblad van het Noorden, 9-10-1999). Ongebruikelijk is volgende variant: *Zouter kun je het niet vreten* (Nieuwsblad van het Noorden, 11-4-1998).

ergens een zak **zout** opeten: zie *ergens een zak zout opeten*.

838. **zozeer**: in die mate. Zonder negatie heeft deze uitdrukking een deictisch karakter, of wijst het vooruit naar een bijzin van graadaanwijzend gevolg: *Zozeer haat ik die man! Zozeer haat ik die man, dat ik niet met hem in hetzelfde land wens te wonen*. Met negatie krijgt *zozeer* een andere functie, met name als onderdeel van een reeksvormer *niet zozeer ... als wel*, maar ook in andere constructies. *Ik vertrek*

omdat ik het wachten beu ben en niet zozeer omdat het geboor in de aangrenzende kamer niet meer te harden is.

839. **zuinig**: gering. Wanneer dit woord als versterkend bijwoord gebruikt wordt, is het negatief-polair. *Hij scheldt en vloekt en geeft niet zuinig af op het Hollandse kaasvolk* (K. Norel, Engelandvaarders, 97), *hij had dat "wicht" niet zuinig uitgekafferd* (George van Aalst, De bengels van III-b, 126). Het vaakst wordt *zuinig* zo gebruikt in een nevenschikte constructie met *ook*: *en niet (zo) zuinig ook! Dat zal klimmen worden, en niet zuinig ook* (Willy van der Heide, Drie jongens op een onbewoond eiland, 60). Het gebruik van *zuinig* lijkt veel op het gebruik van *weinig* in litotescontexten: *Hij was niet weinig verontrust; Dat zal klimmen worden, en niet zo weinig ook*. Zie verder ook *zo'n beetje*.

840. **zuiver op de graat**: in orde, **kosjer**, in de **haak**. Deze uitdrukking, die niet strikt negatief-polair is, maar wel overwegend voorkomt in combinatie met negatie, behoort tot een vrij grote groep van idiomatische uitdrukkingen die 'in orde' betekenen, zoals **in de haak**, **kosher**, **(helemaal) jofel** en **zuivere koffie**. Ook uitdrukkingen als **goed bij zijn hoofd** e.d., die 'geestelijk in orde' betekenen kan men tot deze groep rekenen. In het volgende voorbeeld ziet men een paar van die varianten bij elkaar: *Vervolgens, na een zeer lange tijd, word je je ervan bewust dat er iets niet in orde, niet zuiver op de graat en niet helemaal kosher is* (Michel Korzec, De kitsch van het holisme, 29). Het WNT

meldt dat *niet zuiver op de graat* nog een variant kent: *rood op de graat*. Deze uitdrukking is niet negatief-polair, omdat ze de ontkenning die hoort bij *zuiver op de graat*, al in zich draagt: iets wat rood op de graat is, is niet zuiver op de graat, dwz., gezegd van vis, niet meer fris.

Naar mijn oordeel is splitsing van deze uitdrukking niet mogelijk, vgl. **Zuiver was het niet op de graat, *Op de graat was het niet zuiver, *Het is nooit zuiver geweest op de graat*. In dit opzicht wijkt *zuiver op de graat* af van niet-idiomatische adjectiefgroepen, die zulke splitsingen wel toelaten: *Dol was ze niet op appelstroop, Op appelstroop was ze niet zo dol, Ze is altijd dol geweest op appelstroop*.

841. **zuivere koffie**: in orde, **in de haak**, **kosjer**. Komt vooral voor in combinatie met *geen*, verder ook in conditionele en vraagzinnen. *Dat is geen zuivere koffie, meneer Pieps!* (Marten Toonder, De pijpleider, 77). *Als het zuivere koffij is moet hij met geld en met bewijsstukken op de proppen komen* (Brief van Jan Greshoff, in 'Beste Sander, do it now!', 153). *Was het wel zuivere koffie?* (Dick Verkijk, Radio Hilversum 1940-1945, 652). *Ook hier komt de vraag op of het zuivere koffie is* (Trouw, 14-11-1998).

zulk een vaart lopen: zie *zo'n vaart lopen*.

Verwijzingen

- Abraham, Werner, 1980, 'The Synchronic and Diachronic Semantics of German Temporal *noch* and *schon*, with Aspects of English *Still*, *Yet* and *Already*', *Studies in Language* 4, 3-24.
- Auwers, Johan van der, 1992, 'Dutch "once" and related issues,' in J.C. Moreno Cabrera, ed., *Adverbial Quantification and other Adverbialia*, EUROOTYP Working Papers V.4, European Science Foundation, Straatsburg, 49-55.
- Auwers, Johan van der, 1993, '"Already" and "Still": Beyond Duality,' in *Linguistics and Philosophy*, 16, 613-653.
- Auwers, Johan van der, 2009, 'The Jespersen Cycles.' In: Elly van Gelderen, red., *Cyclical Change*. John Benjamins, Amsterdam, 35-71.
- Baar, Tim van, 1992, 'Dualiteit versus Alternatieve Scenario's. Een taaltypologische vergelijking van twee theorieën over de realisatie van AL, NOG, NOG NIET en NIET MEER,' *Gramma/TTT*, 1, 193-210.
- Baere, C. de, 1940, *Krachtpaters in de Nederlandsche Volkstaal. Een verzameling oudere en jongere bastaardvloeken*. N.V. de Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen.
- Barbiers, Sjef, 1996, 'Complementen van modale werkwoorden,' *Nederlandse Taalkunde* 1, 135-154.
- Berg Flexner, Stuart, 1987, ed., *The Random House Dictionary of the English Language*. 2nd edition, Random House, New York.
- Bergen, Anke en Karl von, 1993, *Negative Polarität im Englischen*. Tübingen: Narr.
- Bo, Leonard Lodewijk de, 1873, *Westvlaamsch Idioticon*. Gailliard, Brugge.
- Boekenoogen, G.J., 1897, *De Zaanse Volkstaal. Bijdrage tot de kennis van de woordenschat in Noord-Holland*. Met aanvullingen door G.J. Boekenoogen en K. Woudt. J. Heinis Tsz., Zaandijk, 1971. [oorspr. ed. 1897]
- Bremen, Klaus von, 1986, 'Le problème des forclusifs romans', *Linguisticæ Investigationes*, X-2, 223-265.
- Dijkhuis, G.J.H., 1981, *Twents in woord en gebruik*. 2e druk, Coöp. Centrale Raiffeissen-Boerenleenbank B.A. [z.pl.].
- Dikken, Marcel den, 2002, 'Direct and Parasitic Polarity Item Licensing.' *Journal of Comparative Germanic Linguistics* 5-1, 35-66.
- Dikken, Marcel den, 2006. 'Parasitism, secondary triggering and depth of embedding.' In R. Zanuttini, H. Campos, E. Herburger & Paul Portner, eds., *Crosslinguistic Research in Syntax and Semantics: Negation, Tense and Clausal Architecture*. Georgetown University Press, Washington.
- Dikken, Marcel den en Anastasia Giannakidou, 2002, 'From *Hell* to Polarity: "Aggressively Non-D-linked" Wh-Phrases as Polarity Items.' *Linguistic Inquiry* 33-1, 31-61.
- Eerzamen, F. den, 1918, 'Spreekwoorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen, voornamelijk uit Goeree en Overflakkee', *De Nieuwe Taalgids* XII, 145-151.
- Endt, Enno, 1972, *Bargoens woordenboek. Kleine woordenschat van de Volkstaal*. In samenwerking met Lieneke Frerichs. Erven Thomas Rap, Amsterdam.
- Falkenberg, Gabriel, 2001, 'Lexical sensitivity in negative polarity verbs.' In: Hoeksema e.a. (red.), 79-97.
- Fauconnier, Gilles, 1975, 'Polarity and the Scale Principle,' *Proceedings of the Eleventh Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, pp. 188-199. Chicago Linguistic Society, Chicago.
- Fintel, Kai von, 1999. 'NPI-Licensing, Strawson-Entailment, and Context-Dependency,' *Journal of Semantics* 16, 97-148.
- Geerts, G., W. Haeseryn, J. de Rooij en M.C. van den Toorn, red., 1984 *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Wolters-Noordhoff, Groningen en Wolters, Leuven.
- Geerts, G. en H. Heestermans, red., *Van Dale Groot woordenboek der Nederlandse taal*. 12e druk, Van Dale Lexicografie, Utrecht-Antwerpen, 1992.
- Gerlach Royen O.F.M., P., 1948, *Buigingsverschijnselen in het Nederlands*, Deel II, in *Verhandelingen der Koninklijke Nederlandsche Akademie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde*, Nieuwe Reeks Deel LII. N.V. Noord-Hollandsche Uitgeversmaatschappij, Amsterdam.
- Giannakidou, Anastasia, 1997, *The Landscape of Polarity Items*. Proefschrift, Rijksuniversiteit

Groningen.

- Giannakidou, Anastasia, 1998, *Polarity Sensitivity as (Non)veridical Dependency*. John Benjamins, Amsterdam-Philadelphia.
- Giannakidou, Anastia, 2011. 'Positive polarity items and negative polarity items: variation, licensing, and compositionality.' In *Semantics: An International Handbook of Natural Language Meaning* (2nd. ed. Red. C. Maienborn, K. von Stechow, en P. Portner). Berlijn: Mouton de Gruyter.
- Ginneken, Jac. van, 1913, *Handboek der Nederlandsche Taal*, deel 1, Malmberg, Nijmegen.
- Haeringen, C.B. van, 1969, 'Velen,' in *De Nieuwe Taalgids* 62, p. 271.
- Hamans, Camiel, 1979, 'Waarom is piel geen pijl geworden?' *GLOT* 2-1, 57-73.
- Harrebomée, P.J., 1858, *Spreekwoordenboek der Nederlandsche Taal*. 3 dln., Utrecht, 1858-1870.
- Haspelmath, M., 1997, *Indefinite pronouns*. Oxford University Press, Oxford.
- Hoeksema, Jack, 1986a, 'Monotonicity Phenomena in Natural Language,' *Linguistic Analysis* 16, 1-2, 25-40.
- Hoeksema, Jack, 1986b, 'Monotonie en superlatieven,' in Cor Hoppenbrouwers, Joop Houtman, Ineke Schuurman en Frans Zwarts, red., *Proeven van taalwetenschap, ter gelegenheid van het emeritaat van Albert Sassen*, Tabu, Nederlands Instituut, Groningen, 38-49.
- Hoeksema, Jack, 1993, 'As (of) yet,' in Ale de Boer, Jelly Julia de Jong en Rita Landeweerd, red., *Language and Cognition* 3, Groningen, 79-87.
- Hoeksema, Jacob, 1994, 'On the Grammaticalization of Negative Polarity Items,' in: *Proceedings of the Twentieth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, pp. 273-282. Berkeley Linguistics Society, Berkeley.
- Hoeksema, Jack, 1996, 'Zeg het met rozen: Een vergelijking van drie idiomatische uitdrukkingen,' *Tabu* 26-3, 129-149.
- Hoeksema, Jack, 1997, 'Negatief-polair moeten.' *Tabu* 27-3, 95-112.
- Hoeksema, Jack, 1998a, 'Corpusonderzoek naar negatief-polaire uitdrukkingen,' *Tabu* 28-1, 1-52.
- Hoeksema, Jack, 1998b, 'On the (non)loss of polarity sensitivity: Dutch *ooit*,' in: Richard M. Hogg and Linda van Bergen, eds., *Historical Linguistics 1995. Volume 2: Germanic Linguistics*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 115-130.
- Hoeksema, Jack, 1999a, 'Iemand iets wijsmaken: irrealis en negatieve polariteit,' *Tabu* 29-1, 23-28.
- Hoeksema, Jack, 1999b, 'Aantekeningen bij *ooit*, deel 2: de opkomst van niet-polair *ooit*,' *Tabu* 29-4, 147-172.
- Hoeksema, Jack, 2000. 'Negative Polarity Items: Triggering, Scope and C-Command,' in: Laurence R. Horn & Yasuhiko Kato, red., *Negation and Polarity. Semantic and Syntactic Perspectives*, Oxford University Press, Oxford, 123-154.
- Hoeksema, Jack, 2001, 'Rapid change among expletive polarity items.' In: Laurel J. Brinton, ed., *Historical Linguistics 1999. Selected Papers from the 14th International Conference on Historical Linguistics, Vancouver, 9-13 August 1999*. John Benjamins, Amsterdam/ Philadelphia, 175-186.
- Hoeksema, Jack, 2002a, '*Hoegenaamd*: Van 1730 tot 2002. Eigenschappen en ontwikkelingsgang van een bijzondere negatief-polaire uitdrukking.' *Tabu* 32-1/2, 16-39.
- Hoeksema, Jack, 2002b, 'Minimaliseerders in het standaard-Nederlands,' in: *Tabu* 32-3/4, 105-174.
- Hoeksema, Jack, 2002c, 'Polarity-sensitive Scalar Particles in Early Modern and Present-Day Dutch' in: *Belgian Journal of Linguistics* 16, 2002, 53-64.
- Hoeksema, Jack, 2003, 'Partitivity, degrees and polarity.' *Verbum*, Tome XXV, No. 1, 81-96.
- Hoeksema, Jack, 2004, '*In het minst*: eigenschappen en ontwikkeling van een negatief-polaire uitdrukking en de neergang van focus scrambling,' in: *Tabu*, vol. 33-1/2, 27-50.
- Hoeksema, Jack, 2007. 'Parasitic licensing of negative polarity items.' *Journal of Comparative Germanic Linguistics*, 10, 163-182.
- Hoeksema, Jack, 2008a. 'Distributieprofielen van negatief-polair uitdrukkingen: een vergelijking van Nederlands, Engels en Duits.' *Tabu* 37-3/4, 111-195.
- Hoeksema, Jack, 2008b. 'There is no number effect in the licensing of negative polarity items: a reply to Guerzoni and Sharvit,' in *Linguistics and Philosophy* 31-4, 397-407.
- Hoeksema, Jack, 2009. 'Jespersen Recycled,' in: Elly van Gelderen, red., *Cyclical Change*, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 15-34.
- Hoeksema, Jack, 2010a, 'De localiteit van idiomen,' in: Jan-Wouter Zwart and Jack Hoeksema, red., *Noordelijke polyfonie*, speciaal nummer voor Jan Koster, *Tabu* 38-1/4, 121-132.
- Hoeksema, Jack, 2010b. 'Dutch *ENIG*: from nonveridicality to downward entailment.' In: *Natural Language*

- and *Linguistic Theory*, 28(4):837–859.
- Hoeksema, Jack, 2013. 'Polarity Items in Strawsonian Contexts: A Comparison.' *Te verschijnen*.
- Hoeksema, Jack, en Henny Klein, 1995, 'Negative Predicates and Their Complements,' *Linguistic Analysis* 25, 3-4, 146-180.
- Hoeksema, Jack en Henny Klein, 1996, 'From Comparative to Adverb of Degree: Dutch *even*', in: R. Jonkers, E. Kaan and A. Wiegel, eds., *Language and Cognition* 5, Groningen, 59-70.
- Hoeksema, Jack en Dirk-Bart den Ouden, 2005, 'Positief- en negatief-polaire bepalingen van graad: een empirisch onderzoek.' *Tabu*, 34-3/4, 129-144.
- Hoeksema, Jack en Hotze Rullmann, 2001, 'Scalarity and Polarity. A Study of Scalar Adverbs as Polarity Items.' In: Hoeksema et al., 129-171.
- Hoeksema, Jack, Hotze Rullmann, Víctor Sánchez-Valencia en Ton van der Wouden, red., 2001, *Perspectives on Negation and Polarity Items*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Hoeksema, Jack en Frans Zwarts, 1991, 'Some remarks on focus adverbs,' in *Journal of Semantics* 18-1/2, 51-70.
- Hoppenbrouwers, Geer, 1983, *Resultaten van een onderzoek naar het voorkomen van negatief-polaire elementen in verschillende affectieve omgevingen*. Ongepubliceerd werkstuk, Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Horn, Laurence R., 1969. 'A Presuppositional Analysis of *only* and *even*.' *Papers from the Fifth Regional Meeting of the Chicago Linguistics Society*, 98-107.
- Horn, Laurence R., 1989, *A Natural History of Negation*. The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Horn, Laurence R., 2000, 'Pick a Theory (Not Just Any Theory): Indiscriminatives and the Free-Choice Indefinite,' in: L.R. Horn and Y. Kato, eds., *Negation and Polarity. Syntactic and Semantic Perspectives*. Oxford University Press, Oxford, 147-192.
- Huizinga, A., 1994, *Huizinga's spreekwoorden en gezegden: herkomst, verklaring en vergelijking met Frans, Duits en Engels*. Tirion, Baarn.
- Huybregts, Riny, 1979, 'De biologische kern van taal,' in Riny Huybregts and Louis des Tombes, eds., *Verkenningen in Taal*. Instituut A.W. de Groot, Utrecht, 97-189.
- Jespersen, Otto, 1917, *Negation in English and Other Languages*. A.F. Host, Copenhagen.
- Kadmon, Nirit en Fred Landman, 1993, 'Any,' *Linguistics and Philosophy*, vol.16, 353-422.
- Kahrel, Peter, 1996, *Aspects of Negation*. Dissertatie Universiteit van Amsterdam.
- Kiparsky, Paul en Cleo Condoravdi, 2006. 'Tracking Jespersen's Cycle.' *Proceedings of the 2nd International Conference of Modern Greek dialects and linguistic theory*, red. Mark Janse, Brian Joseph en Angela Ralli, University of Patras, Patras, 172-197.
- Klein, Henny, 1997, *Adverbs of degree in Dutch*. Dissertatie, Rijksuniversiteit Groningen.
- Klein, Henny en Jack Hoeksema, 'Bar en Bijster: Een onderzoek naar twee polariteitsgevoelige adverbia,' *Gramma/TTT* 3-2, 75-88.
- Klooster, W.G., 1984, 'Ontkenning en noodzakelijkheid. Observaties met betrekking tot negatie en 'moeten'.' *Glott* 7, 63-120.
- König, Ekkehard, 1977, "Temporal and Nontemporal Uses of *schon* and *noch* in German", *Linguistics and Philosophy* 1, 173-198.
- Krifka, Manfred, 1995, 'The Semantics and Pragmatics of Polarity Items,' *Linguistic Analysis*, 25, 3/4, 209-257.
- Kruyskamp, C., 1976, *Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*. Tiende druk, Martinus Nijhoff, 's Gravenhage.
- Kürschner, Wilfried, 1983, *Studien zur Negation im Deutschen*, Gunter Narr Verlag, Tübingen.
- Laan, K. ter, 1929, *Nieuw Groninger Woordenboek*. 1e druk, Noordhoff, Groningen.
- Laan, K. ter, 1952, *Nieuw Groninger Woordenboek*. 2e druk, Noordhoff, Groningen.
- Laan, K. ter, 1977, *Nederlandse Spreekwoorden, Spreuken en Zegswijzen*. 9e druk, Van Goor Zonen, Den Haag.
- Lahiri, Utpal, 1997, 'Focus and Negative Polarity in Hindi,' in *Natural Language Semantics*.
- Leuschner, Torsten, 1996, '"Ever" and Universal Quantifiers of Time: Observations from some Germanic Languages'. In: Ken Turner and Katarzyna Jaszczolt (eds.), *Proceedings of the First International Conference on Contrastive Semantics and Pragmatics*. Benjamins, Amsterdam-Philadelphia.
- Löbner, Sebastian, 1989, 'German *Schon - Erst - Noch*: An Integrated Analysis,' in: *Linguistics and*

- Philosophy* 12, 167-212.
- Love, Catherine E., 1993, *Collins/Giunti Marzocco Italian-English/English-Italian Dictionary*. HarperCollins, Glasgow etc. en Giunti Marzocco, Florence.
- Lucas, Christopher, 2007, 'Jespersen's Cycle in Arabic and Berber.' *Transactions of the Philological Society* 105, 398-431.
- Moormann, J.G.M., 1932, *De geheime talen*. Nijmegen.
- Muller, Claude, 1991, *La négation en français: syntaxe, sémantique et éléments de comparaison avec les autres langues romanes*. Droz, Genève.
- Oosterhof, Albert, 2004, 'Polariteitsgevoeligheid van *doorgaan* ('gehouden worden')', *Tabu* 33-3/4, 131-150.
- Oostrom, Frits van, 2006. *Stemmen op schrift*. Bert Bakker, Amsterdam.
- Paardekooper, P.C., 1979, 'Ook maar iemand,' *De Nieuwe Taalgids* 72: 429-448.
- Postma, Gertjan, 1995, *Zero Semantics. A Study of the Syntactic Conception of Quantificational Meaning*. Dissertatie, Rijksuniversiteit Leiden.
- Postma, Gertjan, 2001, 'Negative Polarity and the Syntax of Taboo,' in: Hoeksema et al., 2001, 283-330.
- Rullmann, Hotze, 1996, 'Two Types of Negative Polarity Items,' in *Proceedings of NELS 26*.
- Rullmann, Hotze en Jack Hoeksema, 1997, 'Ook maar en zelfs maar: een corpusstudie.' In: *Nederlandse Taalkunde*, 2-4, 281-317.
- Salleveldt, Henk, 1980, *Het woordenboek van Jan Soldaat in Indonesië*. A.W. Sijthoff, Alphen aan den Rijn.
- Saddy, Douglas, Heiner Drenhaus, & Stefan Frisch, 2004. 'Processing polarity items: Contrasting licensing costs.' *Brain and Language*, 90, 495-502.
- Sanders, Ewoud, 2008, 'Verblotekonten.' Rubriek *Woordhoek*, NRC Handelsblad, 5 mei 2008.
- Sassen, Albert, 1977, 'Drie chroningismen: wachten, verlet, (maar)...meer,' in Hans Heestermans, red., *Opstellen door vrienden en vakgenoten aangeboden aan dr. C.H.A. Kruyskamp: ter gelegenheid van zijn 65ste verjaardag en van zijn afscheid als redacteur van het Woordenboek der Nederlandsche Taal en als enige bewerker van Van Dale*, Martinus Nijhoff, Den Haag. 156-168.
- Schwenter, Scott, 2002. Additive particles and scalar endpoint marking. *Belgian Journal of Linguistics* vol.16, 119-33.
- Seuren, Pieter A. M. 1976. Echo: Een studie in negatie. In: Geert Koefoed and Arnold Evers, eds., *Lijnen van taaltheoretisch onderzoek: Een bundel artikelen aangeboden aan prof. dr. H. Schultink*. Groningen: Tjeenk Willink.
- Sewel, Willem, 1766, *Volkomen woordenboek der Nederduitsche en Engelsche talen*. Kornelis de Veer, Amsterdam.
- Stoett, F.A., 1923, *Nederlandsche Spreekwoorden, Spreekwijzen, Uitdrukkingen en Gezegden*. Thieme, Zutphen.
- Tuinman, C., 1726-1727, *De Oorsprong en Uitlegging van dagelijks gebruikte Nederduitsche Spreekwoorden, Opgeheldert tot grondig verstand der Vaderlandsche Moedertaal*. 2 dln., Middelburg.
- Turbo Taal 2000*. Woordenlijst van actueel jongerenjargon, gepubliceerd op het World Wide Web door Radio 538.
- Uribe-Etxebarria, Myriam, 1995. 'Negative Polarity Item Licensing, Indefinites and Complex Predicates.' *Proceedings of SALT V*, 346-361. Ithaca: Cornell University.
- Vandeweghe, Willy, 1981, 'Ook maar X,' *Studia Germanica Gandensia*, 21, pp. 15-56.
- Vandeweghe, Willy, 1983, *De partikels van de al/nog/pas-groep in het Nederlands. Een semantische en pragmatische studie*. Dissertatie, Rijksuniversiteit Gent.
- Vries, J.W. de, 1975, *Lexicale Morfologie van het werkwoord in modern Nederlands*. Dissertatie, Rijksuniversiteit Leiden.
- Vries, Matthias de, 1894, *Verspreide taalkundige opstellen*, uitgekozen en herdrukt onder toezicht van Dr. S.G. de Vries. Martinus Nijhoff, 's Gravenhage en A.W. Sijthoff, Leiden.
- Wal, Sjoukje van der Wal, 1996, *Negative Polarity Items and Negation: Tandem Acquisition*. Dissertatie, Rijksuniversiteit Groningen.
- Winschooten, W., 1691, *Seeman: behelsende een grondige uitlegging van de Neederlandsche Konst, en Spreekwoorden, voor soo veel die uit de Seevaart sijn ontleend, en bij de beste Schrijvers deeser eeuw gevonden werden*. Johannes de Vivie, Leiden.
- WNT. *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. Redactie M. de Vries & L.A. te Winkel, et al., Martinus Nijhoff, 's Gravenhage, 1882 - 2000. (Doorgaans geciteerd naar de uitgave op CD-ROM.)

- Wouden, Ton van der, 1994, *Negative Contexts*. Dissertatie, Rijksuniversiteit Groningen.
- Wouden, Ton van der, 1995a, 'Moelijk is (not) difficult', in: Marcel den Dikken en Kees Hengeveld, red., *Linguistics in the Netherlands 1995*, pp. 203-214. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam-Philadelphia.
- Wouden, Ton van der, 1995b, 'De reflectie van logische relaties in woordstructuur: de distributie van het prefix *on-*', *Tabu* 25-1, 61-71.
- Wouden, Ton van der, 1996, 'Litotes and Downward Monotonicity,' in: Heinrich Wansing, ed., *Negation. A Notion in Focus*. Walter de Gruyter, Berlin-New York, 145-167.
- Wouden, Ton van der, 1997a, *Negative Contexts. Collocation, polarity and multiple negation*. Routledge, Londen en New York.
- Wouden, Ton van der, 1997b, 'Hoeven,' in *Tabu* 26-3, 164-182.
- Wouden, Ton van der, 2001. 'Three modal verbs.' In *Zur Verbmorphologie germanischer Sprachen*, red. Sheila Watts, Jonathan West, en Hans-Joachim Solms, 189-210. Tübingen: Niemeyer.
- Wouden, Ton van der, 2005, 'Negatief-polair meer,' *Tabu* 34-1/2, 47-70.
- Zwarts, Frans, 1981, 'Negatief Polaire Uitdrukkingen I,' *GLoT* 4-1: 43-133.
- Zwarts, Frans, 1986, *Categoriale Grammatica en Algebraïsche Semantiek*. Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen.
- Zwarts, Frans, 1995, 'Nonveridical Contexts,' in *Linguistic Analysis* 25, 3-4, 286-312.